

BIBLIOTEKI NAUKOWE – DOŚWIADCZENIA PRZESZŁOŚCI, WYZWANIA JUTRA

redakcja naukowa
Anna Gogiel-Kuźmicka
Elżbieta Kierejczuk

70 LAT
BIBLIOTEKA
POLITECHNIKI BIAŁOSTOCKIEJ

BIBLIOTEKI NAUKOWE – DOŚWIADCZENIA PRZESZŁOŚCI, WYZWANIA JUTRA

redakcja naukowa
Anna Gogiel-Kuźmicka
Elżbieta Kierejczuk

OFICyna WYDAWNICZA POLITECHNIKI BIAŁOSTOCKIEJ
BIAŁYSTOK 2022

Recenzenci:

dr hab. Piotr Chomik, prof. Uniwersytetu w Białymstoku, ORCID: 0000-0001-5535-2319
prof. dr hab. Jadwiga Woźniak-Kasperek, ORCID: 0000-0002-1600-3914

Redakcja naukowa:

Anna Gogiel-Kuźmicka, ORCID: 0000-0001-8080-7266
Elżbieta Kierejczuk, ORCID: 0000-0003-4631-2109

Korekta językowa:

Katarzyna Cichoń (w jęz. polskim)
Marzena Konczerewicz (w jęz. angielskim)

Skład, grafika i okładka:

Marcin Dominów

© Copyright by Politechnika Białostocka, Białystok 2022

ISBN 978-83-67185-21-9

ISBN 978-83-67185-22-6 (eBook)

DOI: 10.24427/978-83-67185-22-6

Publikacja jest udostępniona na licencji
Creative Commons Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0
(CC BY-NC-ND 4.0).

Pełną treść licencji udostępniono na stronie
creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.pl.
Publikacja jest dostępna w Internecie na stronie Oficyny Wydawniczej PB.

Druk: PPH Remigraf sp. z o.o.

Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej
ul. Wiejska 45C, 15-351 Białystok
e-mail: oficyna.wydawnicza@pb.edu.pl
www.pb.edu.pl

Spis treści

Wprowadzenie – <i>Anna Gogiel-Kuźmicka, Elżbieta Kierejczuk</i>	5
Biblioteka Politechniki Białostockiej – rys historyczny – <i>Anna Gogiel-Kuźmicka</i>	7
CZĘŚĆ I	
ORGANIZACJA I ZADANIA BIBLIOTEK	15
Rozdział 1.1. Zmiana roli biblioteki w strukturze uczelni na przykładzie nowych obszarów działalności Biblioteki Uniwersytetu Opolskiego – <i>Danuta Szewczyk-Kłos,</i> <i>Dorota Wierzbicka-Próchniak</i>	17
Rozdział 1.2. Miejsce biblioteki akademickiej w procesie internacjonalizacji uczelni – <i>Lilianna Nalewajska</i>	29
Rozdział 1.3. Biblioteki naukowe wobec wyzwań nowej rzeczywistości – <i>Danuta Stawińska</i>	43
Rozdział 1.4. Prezentacja zasobów cyfrowych w serwisach internetowych polskich uczelni publicznych – podobieństwa i różnice – <i>Dorota Buzdygan, Maria Pietrukowicz</i>	55
Rozdział 1.5. Biblioteka Narodowego Instytutu Kultury i Dziedzictwa Wsi w Puławach, dawniej Centralna Biblioteka Rolnicza – wpływ restrukturyzacji na organizację i zbiory biblioteki – <i>Agnieszka Bartuzi</i>	71
Rozdział 1.6. Wykluczenie biblioteczne przed i w trakcie pandemii – <i>dr Marcin Pędich</i>	85
Rozdział 1.7. Biblioteka naukowa w czasach pandemii na przykładzie bibliotek sieci Uniwersytetu Szczecińskiego – <i>Ireneusz Bojanowski</i>	97
Rozdział 1.8. Odpowiedź bibliotek szkół wyższych na zdalny model nauczania: analiza rozwiązań w perspektywie ogólnopolskiej – <i>Kinga Żmigrodzka-Ryszczuk</i>	107
CZĘŚĆ II	
BIBLIOTEKI W SŁUŻBIE NAUKI.....	123
Rozdział 2.1. Biblioteki w procesie ewaluacji jakości działalności naukowej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu – <i>dr Iwona Taborska</i>	125

Rozdział 2.2. Ewaluacja jakości działalności naukowej a biblioteki akademickie. Perspektywy Biblioteki Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej – <i>Grzegorz Szczypa</i>	135
Rozdział 2.3. Baza Wiedzy Politechniki Białostockiej w procesie ewaluacji – <i>Anna Gogiel-Kuźmicka</i>	151
Rozdział 2.4. Otwarta nauka a środowisko naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie – <i>Agnieszka Adamiec</i>	161
CZĘŚĆ III	
WSPÓŁCZESNY BIBLIOTEKARZ – ZADANIA, KOMPETENCJE	177
Rozdział 3.1. <i>Data librarian</i> potrzebny od zaraz! Specjalista w polskich bibliotekach akademickich i jego kompetencje – <i>dr Katarzyna Weinper, Łukasz Tomczak</i>	179
Rozdział 3.2. Akademia Liderów – strata czasu czy kuźnia talentów? – <i>Magdalena Rowińska</i>	189
Rozdział 3.3. Job crafting a bibliotekarz – <i>dr Justyna Stępień</i>	197
Indeks autorów	205
Indeks słów kluczowych	207
Spis fotografii	209
Spis rysunków.....	211
Spis tabel.....	213

Wprowadzenie

Jubileusz 70-lecia działalności Biblioteki Politechniki Białostockiej stał się inspiracją do zorganizowania Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej pt.: *Biblioteki naukowe – doświadczenia przeszłości, wyzwania jutra*, która odbyła się w dniach 9-10 września 2021 roku. Celem konferencji była próba dokonania prognozy przyszłości bibliotek naukowych w Polsce w kontekście aktualnych problemów i nadchodzących zmian, wykorzystując bogate doświadczenia przeszłości. Biblioteki naukowe nie mogą być obojętne na proces transformacji, jaki zachodzi w ich bliższym i dalszym otoczeniu. Dyrektor Biblioteki Politechniki Białostockiej Maria Czyżewska w swoim zaproszeniu na konferencję podkreślała, że zmiany są nieuniknione: *Reforma szkolnictwa wyższego, dynamiczny rozwój technologii informatycznych, ograniczenie dostępu do usług bibliotecznych wywołane pandemią, spowodowały znaczące zmiany w funkcjonowaniu bibliotek naukowych, w szczególności uczelnianych. Nowe zadania, nowe usługi, wirtualizacja życia społecznego, malejąca od lat liczba odwiedzin muszą przełożyć się na zmiany w kształceniu bibliotekarzy, zmiany w realizacji podstawowych zadań bibliotek, jak: gromadzenie, opracowanie i udostępnianie zbiorów, a także na struktury organizacyjne bibliotek*¹.

Niniejsza monografia jest pokłosiem tego wydarzenia i składa się z trzech części, które odzwierciedlają problematykę wygłoszonych referatów: *Organizacja i zadania biblioteki*, *Biblioteka w służbie nauki* oraz *Współczesny bibliotekarz – zadania, kompetencje*. Zamieszczone w niej teksty powstały w drugiej połowie 2021 roku i odnoszą się do sytuacji z tego okresu. Publikacja została uzupełniona o rys historyczny Biblioteki Politechniki Białostockiej.

Część pierwszą, najobszerniejszą, tworzy osiem artykułów zawierających zagadnienia związane z organizacją i zadaniami biblioteki. Pięć rozdziałów, w szerszym lub węższym kontekście, dotyczy funkcjonowania bibliotek w okresie pandemii. Autorzy prac dzielą się swoimi doświadczeniami, opisują nowe usługi i sposoby komunikacji z użytkownikami w czasie lockdownu i wprowadzonych obostrzeń, wyciągają wnioski i proponują ciekawe rozwiązania, które biblioteki mogą wykorzystać w przyszłości. Są to prace: Ireneusza Bojanowskiego (*Biblioteka naukowa w czasach pandemii na przykładzie bibliotek sieci Uniwersytetu Szczecińskiego*), Marcina Pędicha (*Wykluczenie biblioteczne przed i w trakcie pandemii*), Danuty Stawińskiej

¹ Strona internetowa Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej pt.: *Biblioteki naukowe – doświadczenia przeszłości, wyzwania jutra*, [online] <https://bpb.konferencja.pb.edu.pl/> [dostęp: 31.08.2021].

(*Biblioteki naukowe wobec wyzwań nowej rzeczywistości*), Danuty Szewczyk-Kłos i Doroty Wierzbickiej-Próchniak (*Zmiana roli biblioteki w strukturze uczelni na przykładzie nowych obszarów działalności Biblioteki Uniwersytetu Opolskiego*) oraz Kingi Żmigrodzkiej-Ryszczuk (*Odpowiedź bibliotek szkół wyższych na zdalny model nauczania: analiza rozwiązań w perspektywie ogólnopolskiej*).

Trzy rozdziały dotyczą problematyki związanej z organizacją bibliotek. Agnieszka Bartuzi w tekście pt. *Biblioteka Narodowego Instytutu Kultury i Dziedzictwa Wsi w Puławach, dawniej Centralna Biblioteka Rolnicza – wpływ restrukturyzacji na organizację i zbiory biblioteki* opisuje historię biblioteki w Puławach. Praca Doroty Buzdygan i Marii Pietrukowicz zawiera analizę badań dotyczących udostępniania zasobów elektronicznych (*Prezentacja zasobów cyfrowych w serwisach internetowych polskich uczelni publicznych – podobieństwa i różnice*), a Lilianna Nalewajska (*Miejsce biblioteki akademickiej w procesie internacjonalizacji uczelni*) podejmuje próbę ustalenia zadań biblioteki akademickiej w kontekście umiędzynarodowienia uczelni.

Część druga pt. *Biblioteki w służbie nauki* zawiera cztery rozdziały. Trzy pierwsze odnoszą się do zagadnień związanych z procesem przygotowania uczelni do ewaluacji jakości działalności naukowej (organizacja, metody i narzędzia). Są to prace: Anny Gogiel-Kuźmickiej (*Baza Wiedzy Politechniki Białostockiej w procesie ewaluacji*), Grzegorza Szczypy (*Ewaluacja jakości działalności naukowej a biblioteki akademickie. Perspektywy Biblioteki Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej*) i Iwony Taborskiej (*Biblioteki w procesie ewaluacji jakości działalności naukowej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*). Ostatni rozdział autorstwa Agnieszki Adamiec jest analizą stopnia wiedzy i kompetencji pracowników naukowych w zakresie tematyki związanej z otwartą nauką i polityką otwartego dostępu (*Otwarta nauka a środowisko naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie*).

Część trzecia porusza kilka ważnych tematów związanych z zawodem bibliotekarza. Niewątpliwie jednym z wyzwań stawianych zarówno współczesnym, jak i przyszłym bibliotekarzom jest nowa specjalizacja – data librarian, o której piszą Katarzyna Weinper i Łukasz Tomczak (*Data librarian potrzebny od zaraz! Specjalista w polskich bibliotekach akademickich i jego kompetencje*). Pogląd o konieczności poszerzania wiedzy i kompetencji zawodowych w zakresie umiejętności menedżerskich pojawia się w rozdziale autorstwa Magdaleny Rowińskiej (*Akademia Liderów – strata czasu czy kuźnia talentów?*), a Justyna Stępień omawia zjawisko job craftingu i jego wpływ na działalność bibliotek (*Job crafting a bibliotekarz*).

Monografia z pewnością nie wyczerpuje poruszanej problematyki, jednak opublikowane materiały mogą okazać się pomocne i stać się motywacją do wprowadzania nowych rozwiązań w działalności bibliotek i pracy bibliotekarzy.

Anna Gogiel-Kuźmicka, Elżbieta Kierejczuk

Biblioteka Politechniki Białostockiej – rys historyczny

Historia Biblioteki Politechniki Białostockiej zaczyna się w powojennej Polsce i jest ściśle związana z losami Uczelni. Ówczesne władze Wyższej Szkoły Inżynierskiej podkreślały, jak ważna jest rola placówki bibliotecznej w społeczeństwie: „Chcemy, by zakłady pracy uważały szkołę, jako ośrodek, w którym znajdują się najnowsze wydawnictwa, czasopisma techniczne, by widziały w niej największą bibliotekę techniczną w województwie” oraz były przekonane, że „(...) na WSI spoczywa wielka odpowiedzialność spełnienia roli ośrodka myśli technicznej”¹. Od początku działalności na kształt księgozbioru i funkcjonowanie biblioteki wpływ miały potrzeby środowiska akademickiego, kierunki studiów oraz prowadzone badania.

Trudne początki (1951-1964)

Prywatna Wieczorowa Szkoła Inżynierska NOT w Białymstoku została założona w 1949 roku. Nowa placówka nie miała własnego księgozbioru, dlatego studenci i pracownicy naukowcy korzystali ze zbiorów Naczelnej Organizacji Technicznej. W 1951 roku Uczelnia uzyskała status szkoły państwowej, utworzono też bibliotekę. Naczelna Organizacja Techniczna przekazała nowej placówce bibliotecznej około 2 000 wydawnictw w języku polskim i rosyjskim. Początkowo biblioteka zajmowała małe pomieszczenie, w którym znajdowały się czytelnia, wypożyczalnia i magazyn, a na etacie bibliotecznym był zatrudniony jeden pracownik. Braki kadrowe i lokalowe nie były jedynymi problemami, z którymi mierzyła się biblioteka w pierwszych latach funkcjonowania. Rozwój nowej placówki utrudniały również niskie fundusze na zakup zbiorów. Dopiero w 1963 roku uzyskano drugi etat. Zwiększenie obsady pozwoliło na rozpoczęcie prac nad tworzeniem katalogu alfabetycznego zbiorów. W kolejnym roku, po tym jak Wieczorowa Szkoła Inżynierska otrzymała status Wyższej Szkoły Inżynierskiej i uruchomiła studia dzienne, biblioteka otrzymała cztery pomieszczenia, które zostały przeznaczone na magazyn, czytelnię, wypożyczalnię i pokój służbowy. Placówce przekazano również większe środki finansowe na uzupełnienie księgozbioru.

¹ L. Sewastianowicz, *Biblioteka Politechniki Białostockiej: 50 lat działalności dla regionu*, „Bibliotekarz Podlaski” 2001, nr 3, s. 3.

Dalszy rozwój (1965-1973)

Kolejny okres działalności biblioteki upłynął pod znakiem jej stałego rozwoju. Zatrudniono większą liczbę pracowników z wyższym wykształceniem i odpowiednimi kompetencjami zawodowymi. Część subwencji, którą w tamtym czasie Uczelnia otrzymała z Ministerstwa Szkół Wyższych i Nauki, trafiła do biblioteki i została przeznaczona na zakup zbiorów. W tym okresie trwały również intensywne prace nad tworzeniem katalogu rzeczowego, a w ofercie pojawiła się nowa usługa – wypożyczenia międzybiblioteczne. W 1971 roku powstała pierwsza biblioteka specjalistyczna – Instytutu Mechaniki.

Nowe zadania (1974-1979)

Znaczącą datą na kartach historii Uczelni okazał się rok 1974, gdy Wyższa Szkoła Inżynierska przekształciła się w Politechnikę Białostocką. W publikacji pt. *Biblioteka Politechniki Białostockiej: 50 lat działalności dla regionu* ten przełomowy moment opisany jest w następujący sposób: „Poza niewątpliwym prestiżem, związanym z uzyskaniem uprawnień do prowadzenia studiów magisterskich, zaowocowało to również powołaniem nowych kierunków i specjalności, wzrostem liczby studentów i pracowników naukowo-dydaktycznych. Biblioteka musiała dotrzymać kroku rozwijającej się uczelni i sprostać nowym zadaniom”². W tym samym roku powołano pierwszego dyrektora Biblioteki Politechniki Białostockiej, którym została Regina Szymańska.

Dla biblioteki był to czas dynamicznego rozwoju – jej księgozbiór wzrósł do 90 tysięcy woluminów wydawnictw zwartych i 800 tytułów czasopism, a w 1976 roku powstała kolejna biblioteka specjalistyczna – Instytutu Matematyki, Fizyki i Chemii.

Większa przestrzeń, większe możliwości (1980-1992)

Na początku lat 70. XX wieku władze Uczelni rozpoczęły budowę miasteczka akademickiego. Dzięki realizacji tego przedsięwzięcia Biblioteka Główna w 1980 roku przeniosła się na kampus, gdzie uzyskała nowe pomieszczenia. W budynku Wydziału Mechanicznego (ul. Wiejska 45 C) wydzielono Czytelnię Ogólną, Wypożyczalnię Książek, Wypożyczalnię Międzybiblioteczną i Oddział Informacji i Naukowej, a także pomieszczenia, w których znalazły się katalogi i magazyny, a na parterze Domu Studenta nr 3 (ul. Zwierzyniecka 8) ulokowano Oddział Wydawnictw Ciągłych z Czytelnią Czasopism. W tym czasie zatwierdzono też strukturę organizacyjną biblioteki, która do roku 1980 funkcjonowała jako jednostka bez wyodrębnionych komórek. Powstało pięć działów merytorycznych (Oddział Gromadzenia i Uzupełniania Druków Zwartych, Oddział Opracowania Druków Zwartych, Oddział Udostępniania Zbiorów, Oddział Informacji Naukowej, Oddział Wydawnictw Ciągłych). Podjęte

² Ibidem, s. 4.

działania związane z rozbudową struktury umożliwiły nie tylko specjalizację i wyższy poziom świadczonych usług, ale stworzyły również warunki do realizacji nowych zadań w zakresie działalności informacyjnej.

W tym czasie utworzono kolejne biblioteki specjalistyczne: Instytutu Elektrotechniki (1981 rok), Instytutu Architektury (1982 rok) oraz Wydziału Budownictwa i Inżynierii Środowiska (1989 rok).

Biblioteka w sieci (1993-2005)

W 1993 roku zakupiono zintegrowany system biblioteczny Aleph, który umożliwił zautomatyzowanie procesów: gromadzenia, opracowania i udostępniania oraz usług informacyjnych w sieci bibliotecznej. Rok później bibliotekę wyposażono w sprzęt komputerowy i zbudowano lokalną sieć informatyczną. Środki finansowe pozyskane ze światowych programów wspierających wprowadzanie komputerowych systemów informacyjnych w bibliotekach uczelnianych Europy Środkowo-Wschodniej (program TEMPUS i program Bibliotek Regionalnych do Spraw Społeczeństwa Otwartego) pomogły przyspieszyć działania związane z komputeryzacją i automatyzacją procesów bibliotecznych. W 1999 roku uruchomiono ostatni z modułów – wypożyczenia międzybiblioteczne.

Dostęp do Internetu czytelnicy otrzymali pod koniec lat 90. XX wieku, nieco wcześniej mogli korzystać z niego pracownicy biblioteki. Prace nad stworzeniem pierwszej strony internetowej biblioteki trwały w latach 1996-1997. W 2000 roku pracownicy i studenci Politechniki Białostockiej uzyskali dostęp online do zagranicznych baz bibliograficzno-abstraktowych (COMPENDEX, INSPEC, MathSciNet) oraz do czasopism elektronicznych (EBSCO, Elsevier, Academic Press, Harcourt Health Science, IEEE/IEE, Springer, Kluwer, Wiley). W tym czasie znacznie rozbudowano biblioteczną sieć komputerową. Do użytku czytelników oddano nowe pomieszczenie przeznaczone na katalog komputerowy, w którym znajdowało się 16 terminali.

W 2005 roku zaczęła działać Podlaska Biblioteka Cyfrowa (PBC), otwarta uroczyście rok później. Była to wspólna inicjatywa bibliotek wchodzących w skład Konsorcjum Bibliotek Naukowych Miasta Białegostoku, w tym również Biblioteki Politechniki Białostockiej. PBC miała za zadanie umożliwić dostęp do zasobów cyfrowych, wspierać potencjał badawczy białostockich uczelni, a także tworzyć zasoby edukacyjne i kulturalne regionu. Zdigitalizowane zbiory zebrane zostały w czterech kolekcjach: dziedzictwo kulturowe, materiały naukowo-dydaktyczne, materiały regionalne oraz muzykalia. Współpraca w ramach PBC jest nadal kontynuowana.

W omawianym okresie utworzono trzy biblioteki specjalistyczne: Bibliotekę Instytutu Zarządzania i Marketingu (1998 rok), Bibliotekę Zamiejscowego Wydziału Mechanicznego w Suwałkach oraz Bibliotekę Zamiejscowego Wydziału Zarządzania Środowiskiem w Hajnówce (obie w 2001 roku).

Nowa siedziba (2006-2012)

W ciągu kilkudziesięciu lat istnienia Biblioteki Politechniki Białostockiej kilkakrotnie powstawały koncepcje dotyczące budowy nowej siedziby. Pierwszy projekt nowoczesnego miasteczka akademickiego w rejonie ulic Wiejskiej i Zwierzynieckiej, który uwzględniał odrębny budynek biblioteki pojawił się w 1968 roku. Jednakże w tamtym czasie nie został on zrealizowany.

Marzenie kilku pokoleń bibliotekarzy o własnej siedzibie spełniło się dopiero w 2006 roku, gdy Stały Komitet Rady Ministrów wydał zgodę na rozpoczęcie prac projektowych Centrum Nowoczesnego Kształcenia (CNK), w którym miała mieścić się nowa biblioteka. Budynek został zlokalizowany na terenie miasteczka akademickiego, u zbiegu ulic Zwierzynieckiej i Świerkowej. Prace budowlane Centrum Nowoczesnego Kształcenia rozpoczęły się na przełomie maja i czerwca 2010 roku, a kamień węgielny został uroczystie wmurowany 3 grudnia 2010 roku. W CNK swoje miejsce znalazły: Biblioteka Politechniki Białostockiej, Studium Języków Obcych, laboratoria i pracownie multimedialne. Wartość inwestycji wyniosła ponad 65 mln zł (96,46% tej kwoty pochodziło z Programu Operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej).

Przygotowania do przeprowadzki biblioteki do nowego budynku CNK rozpoczęły się w 2010 roku. Zostały opracowane zasady połączenia księgozbiorów Biblioteki Głównej oraz bibliotek specjalistycznych: Wydziału Informatyki, Wydziału Budownictwa i Inżynierii Środowiska, Wydziału Elektrycznego. Księgozbiór podzielony został na egzemplarze przeznaczone do Wypożyczalni Ogólnej i Czytelni Książek z wolnym dostępem, a następnie pogrupowany według działów UKD i odpowiednio oznakowany. Książki zostały przeniesione do budynku CNK w ciągu dwóch miesięcy (lipiec-sierpień 2012 roku), a czasopisma i normy trafiły tam we wrześniu 2012 roku. Pierwszy czytelnik przekroczył próg nowej siedziby Biblioteki Politechniki Białostockiej 15 października. Biblioteki Wydziału Architektury, Wydziału Zarządzania i Zamiejscowego Wydziału Leśnego w Hajnówce pozostały w macierzystych jednostkach.

Biblioteka Politechniki Białostockiej wprowadzając się do nowej siedziby zyskała salę multimedialną, 19 specjalnie zaprojektowanych i wyposażonych pomieszczeń do pracy indywidualnej i grupowej, liczne stanowiska komputerowe ze specjalistycznym oprogramowaniem i dostępem do Internetu. Ponadto czytelnicy uzyskali dostęp do self-checków pozwalających na samodzielne wypożyczenia i zwroty książek, a także do wrzutni zlokalizowanej na zewnątrz budynku, która umożliwia zwrot książek również w czasie zamknięcia biblioteki.

Biblioteka na miarę naszych czasów (2013-2020)

W ostatnich latach Biblioteka Politechniki Białostockiej podążała za najnowszymi trendami i szybko reagowała na potrzeby użytkowników. Od 2015 roku widoczna jest na Facebooku i w serwisie YouTube, a w roku 2018 pojawiła się na Instagramie. Wiele działań realizowanych w tym okresie, m.in. organizowanie kampanii społecznych

i akcji oraz uczestnictwo w wydarzeniach uczelnianych, promowało instytucję oraz budowało jej pozytywny wizerunek.

W 2016 roku Biblioteka Politechniki Białostockiej uruchomiła system Primo firmy ExLibris – nowoczesną wyszukiwarkę naukową, pozwalającą na jednoczesne przeszukiwanie wszystkich oferowanych zasobów: katalogu biblioteki, licencjonowanych bazy danych, otwartych zasobów naukowych i bibliotek cyfrowych. Narzędzie poprawiło szybkość wyszukiwania dokumentów. Poszukiwania zawężone zostały do jednego okna, a otrzymane wyniki mogą być grupowane według indywidualnych potrzeb czytelnika.

W tym samym roku Biblioteka Politechniki Białostockiej, jako jedyna biblioteka w mieście, przeszła pomyślnie weryfikację pod względem dostępności dla osób z niepełnosprawnością i uzyskała stosowny certyfikat. Był to efekt wcześniej podjętych działań, m.in. tego, że w poprzednim roku zostało utworzone pierwsze stanowisko do pracy osób z niepełnosprawnościami.

W lipcu 2019 roku wdrożono *Bazę wiedzy i uczelniane repozytorium dorobku i aktywności zawodowej pracowników i doktorantów Politechniki Białostockiej (Baza Wiedzy PB)*, która zastąpiła poprzednią *Bazę publikacji i dorobku artystycznego pracowników i doktorantów PB*, prowadzoną w systemie Aleph. Obecnie baza gromadzi informacje o potencjale naukowo-badawczym Uczelni. Rejestracji podlegają różne formy aktywności naukowej m.in.: publikacje wydane po 2013 roku, rozprawy doktorskie, patenty, dzieła artystyczne i architektoniczne, promotorstwo, osiągnięcia zawodowe itp. Jej podstawą jest oprogramowanie Omega-Psir, które skupia w sobie funkcjonalności systemu typu Current Research Information System (CRIS). Baza Wiedzy PB pełni również rolę uczelnianego repozytorium, które bezterminowo i bezpłatnie archiwizuje oraz udostępnia publikacje naukowe, a także zapewnia łatwy dostęp na zasadach Open Access.

W 2020 roku, dzięki wsparciu finansowemu ze środków projektu „PB dostępna”, w Bibliotece Głównej oraz Bibliotece Wydziału Architektury i w Bibliotece Wydziału Inżynierii Zarządzania zostały utworzone trzy stanowiska dla osób z niepełnosprawnościami. Użytkownicy z dysfunkcjami mogą korzystać ze specjalnie wyselekcjonowanego księgozbioru dla osób słabo widzących i niewidomych, a także ze stanowisk komputerowych wyposażonych m.in.: w biurko z regulowaną wysokością blatu, komputer ze specjalistycznym oprogramowaniem, klawiaturę Magic Keyboard, mysz przeznaczoną dla osób z zaburzeniami motoryki, słuchawki i elektroniczną lupę. Dzięki tym udogodnieniom biblioteka stała się miejscem dostępnym dla wszystkich.

Biblioteka w 2021 roku

Podsumowując 70-letnią działalność Biblioteki PB, warto zacytować wypowiedź dyrektor Marii Czyżewskiej, która wybrzmiała w filmie pt. *Biblioteka Politechniki Białostockiej – ludzie, miejsce, zbiory*: „Dziś Biblioteka Politechniki Białostockiej jest instytucją na wskroś nowoczesną i zorientowaną na przyszłość, ale jednocześnie

czierpiącą z doświadczenia i pracy kilku pokoleń bibliotekarzy³ oraz słowa JM Rektora PB, dr hab. inż. Marty Kosior-Kazberuk, prof. PB, które padły podczas uroczystego otwarcia Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Biblioteki naukowe – doświadczenia przeszłości, wyzwania jutra” w dniu 9 września 2021 roku: „W moim odczuciu Bibliotekę tworzą ludzie, a my mamy prężny zespół, bardzo merytoryczny, bardzo empatyczny, ludzi fachowych, oddanych swojej pracy. Mamy niesamowite zbiory gromadzone przez 70 lat. I co równie ważne, wspomniała siedzibę, którą pokochali pracownicy i studenci Uczelni. To jest punkt na mapie naszego kampusu, ale też na mapie Białegostoku, rozpoznawalny także w kraju i nawet na świecie, z uwagi na licznie przybywających na Politechnikę studentów zagranicznych⁴”.

Dzięki pasji i zaangażowaniu wielu pokoleń bibliotekarzy oraz przychylności władz Uczelni Biblioteka Politechniki Białostockiej jest dziś największą biblioteką naukowo-techniczną w regionie północno-wschodniej Polski. W jej skład wchodzi Biblioteka Główna z pięcioma oddziałami: Bibliotecznym Centrum Informatycznym, Oddziałem Gromadzenia Zbiorów, Oddziałem Informacji Naukowej, Oddziałem Opracowania Zbiorów, Oddziałem Udostępniania Zbiorów i dwiema bibliotekami wydziałowymi: Biblioteką Wydziału Architektury i Biblioteką Wydziału Inżynierii Zarządzania. Zatrudnia wykwalifikowaną kadrę, posiada księgozbiór tradycyjny liczący ponad 420 tysięcy woluminów, z czego ponad 74 tysiące w wolnym dostępie. Tematyka księgozbioru jest ściśle związana z potrzebami wydziałów i kierunkami studiów prowadzonymi w Politechnice Białostockiej. Wśród zgromadzonych materiałów bibliotecznych ważne miejsce zajmują wydawnictwa z zakresu: mechaniki, budowy, eksploatacji i technologii maszyn, biocybernetyki i inżynierii biomedycznej, automatyki i robotyki, elektrotechniki, elektroniki i telekomunikacji, informatyki, budownictwa, inżynierii i ochrony środowiska, zarządzania i marketingu, architektury, nauk matematyczno-przyrodniczych. Biblioteka oferuje zdalny dostęp do 154 baz danych, w tym 133 pełnotekstowych oraz 21 bibliograficzno-abstraktowych. Obsługuje studentów i pracowników macierzystej jednostki, a także osoby spoza Uczelni, które są zainteresowane korzystaniem z jej zbiorów, przestrzeni i usług. Od grudnia 2021 roku Biblioteka PB należy do Ogólnokrajowej Sieci Bibliotecznej.

Opracowała Anna Gogiel-Kuźmicka

³ *Biblioteka Politechniki Białostockiej – ludzie, miejsce, zbiory* – film zrealizowany z okazji jubileuszu 70-lecia działalności Biblioteki PB, [online] [https://www.youtube.com/watch?v=A\]AYi-NBpI](https://www.youtube.com/watch?v=A]AYi-NBpI) [dostęp: 12.10.2021].

⁴ Strona internetowa Politechniki Białostockiej – zakładka „Aktualności” [online] <https://pb.edu.pl/2021/09/09/biblioteka-politechniki-bialostockiej-obchodzi-70-lecie-zaprosila-bibliotekarzy-z-calej-polski-na-konferencje-naukowa/> [dostęp: 12.10.2021].

Bibliografia

1. *Biblioteka Politechniki Białostockiej – ludzie, miejsce, zbiory* – film zrealizowany z okazji jubileuszu 70-lecia działalności Biblioteki PB, [online] <https://www.youtube.com/watch?v=AjIAyi-NBpI> [dostęp: 16.05.2022].
2. Bożek G., *Projekt Współpracy Międzyuczelnianej (JEP) szansą stworzenia zuniifikowanego systemu bibliotecznego regionu północno-wschodniej Polski*, [w:] *Zintegrowane systemy biblioteczne w aspekcie stworzenia jednolitego systemu bibliotecznego*, Białystok-Supraśl, 17-19 czerwca 1996: materiały konferencyjne, Politechnika Białostocka, Białystok 1996, s. 27-33.
3. Sewastianowicz L., *Biblioteka Politechniki Białostockiej: 50 lat działalności dla regionu*, „Bibliotekarz Podlaski” 2001, nr 3, s. 3-15.
4. Strona internetowa Biblioteki Politechniki Białostockiej – zakładka „Kalendarium” [materiały zebrała i opracowała A. Wykowska], [online] <https://biblioteka.pb.edu.pl/historia/kalendarium/> [dostęp: 16.05.2022].
5. Strona internetowa Politechniki Białostockiej – zakładka „Aktualności” [online] <https://pb.edu.pl/2021/09/09/biblioteka-politechniki-bialostockiej-obchodzi-70-lecie-zaprosila-bibliotekarzy-z-calej-polski-na-konferencje-naukowa/> [dostęp: 12.10.2021]

CZĘŚĆ I
ORGANIZACJA I ZADANIA BIBLIOTEK

Rozdział 1.1

Zmiana roli biblioteki w strukturze uczelni na przykładzie nowych obszarów działalności Biblioteki Uniwersytetu Opolskiego

Danuta Szewczyk-Kłós, ORCID: 0000-0001-7635-6255

Dorota Wierzbicka-Próchniak, ORCID: 0000-0002-6248-4851

Biblioteka Uniwersytetu Opolskiego

Streszczenie: Wejście w życie Ustawy 2.0 nie zmieniło jednego faktu – biblioteka nadal pozostaje ważną częścią uczelnianego mikro- i makroświata akademickiego. Pomimo tego, że formalnie ustawodawca nie sprecyzował roli biblioteki w strukturze uczelni, a jedynie zasygnalizował jej istnienie. W artykule porównano funkcje biblioteki naukowej wynikające z obecnie obowiązującego ustawodawstwa z teraźniejszymi formami działalności biblioteki akademickiej. Na przykładzie Biblioteki Uniwersytetu Opolskiego omówiono wdrożone zmiany organizacyjne w jej funkcjonowaniu wynikające z regulacji prawnych sformułowanych na podstawie obowiązującej ustawy. Ukazano złożony, ale szybko przebiegający proces przygotowawczy do wprowadzania na uczelni polityki otwartości w dostępie do publikacji i otwartych danych badawczych.

Wprowadzony 20 marca 2020 roku na terenie kraju stan epidemii narzucił bibliotekom akademickim nowy styl pracy w obszarze dokumentowania i sprawozdawania osiągnięć naukowych oraz w zakresie wspomagania realizacji działalności dydaktycznej szkoły wyższej.

Wydarzenia ostatnich miesięcy oraz przemiany, jakie zaszły na uczelniach w latach 2018-2020 były początkiem nowej jakości usług informacyjnych i bibliotecznych oraz dały impuls do wprowadzenia wielu nowych rozwiązań organizacyjnych w bibliotekach akademickich.

Słowa kluczowe: biblioteki szkół wyższych, Ustawa 2.0, struktura i organizacja szkół wyższych, otwarty dostęp do publikacji

Zmieniające się funkcje bibliotek akademickich a nowe uregulowania prawne

Tradycyjne funkcje bibliotek akademickich, rozumiane jako gromadzenie, opracowywanie, przechowywanie i ochrona materiałów bibliotecznych, prowadzenie działalności informacyjnej oraz kształcenie użytkowników, już od dawna wypierane są przez organizowanie dostępu do rozproszonych naukowych zasobów elektronicznych oraz budowanie lokalnych baz danych. Transformacja bibliotek trwa

nieprzerwanie, a wraz z nią pojawiają się nowe obowiązki i zadania. Wynikają one z konieczności dostosowania do szybko zmieniających się potrzeb użytkowników oraz współpracujących z bibliotekami interesariuszy wewnętrznych i zewnętrznych. Dokonywanie zmian jest niezbędne do dalszego funkcjonowania biblioteki w strukturze uczelni. Impulsem do nich stają się też uregulowania prawne i rekomendacje ministerialne, w tym: Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach¹, Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce², ministerialne rozporządzenia w sprawie ewaluacji jakości działalności naukowej³, w sprawie danych przetwarzanych w Zintegrowanym Systemie Informacji o Szkolnictwie Wyższym i Nauce POL-on⁴ oraz szereg innych ustaw i rozporządzeń obejmujących w węższym lub szerszym zakresie działalność biblioteki, m.in. Ustawa z dnia 22 listopada 2018 r. o dokumentach publicznych⁵.

Innym rodzajem uregulowań prawnych, które mają znaczący wpływ na funkcjonowanie bibliotek akademickich, są statuty uczelni, regulaminy organizacyjne i regulaminy wynagradzania. Statut określa przede wszystkim pozycję biblioteki w systemie uczelni oraz jej zadania w odniesieniu do zapisów Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Regulamin organizacyjny doprecyzowuje oraz określa strukturę organizacyjną systemu biblioteczno-informacyjnego i zasady świadczenia usług bibliotecznych. Natomiast regulamin wynagradzania sytuuje bibliotekarzy w grupie pracowników niebędących nauczycielami akademickimi oraz obejmuje opis stanowisk i wymagań kwalifikacyjnych na poszczególne stanowiska biblioteczne.

Funkcje i zadania bibliotek akademickich określają również uczelniane strategie rozwoju. Zgodnie ze *Strategią Rozwoju Uniwersytetu Opolskiego w latach 2021–2027* „Biblioteka stanowi podstawę Systemu Informacji Naukowej Uniwersytetu Opolskiego i jest częścią instytucjonalnego systemu wsparcia działalności naukowej uczelni. Pełni także funkcję ogólnodostępnej biblioteki publicznej, służącej upowszechnianiu

¹ Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach, „Dziennik Ustaw” 1997 nr 85, poz. 539 z późn. zm., [online] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970850539/U/D19970539Lj.pdf> [dostęp: 22.09.2021].

² Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, „Dziennik Ustaw” 2018, poz. 1668 z późn. zm., [online] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180001668/U/D20181668Lj.pdf> [dostęp: 22.09.2021].

³ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 22 lutego 2019 r. w sprawie ewaluacji jakości działalności naukowej, „Dziennik Ustaw” 2019, poz. 392, z późn. zm., [online] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190000392/O/D20190392.pdf> [dostęp: 22.09.2021].

⁴ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 6 marca 2019 r. w sprawie danych przetwarzanych w Zintegrowanym Systemie Informacji o Szkolnictwie Wyższym i Nauce POL-on, „Dziennik Ustaw” 2019, poz. 496 z późn. zm., [online] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190000496/O/D20190496.pdf> [dostęp: 22.09.2021].

⁵ Ustawa z dnia 22 listopada 2018 r. o dokumentach publicznych, „Dziennik Ustaw” 2019, poz. 53 z późn. zm., [online] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190000053/U/D20190053Lj.pdf> [dostęp: 22.09.2021].

osiągnięć nauki i kultury w społeczeństwie⁶. Wśród celów strategicznych Biblioteki Uniwersytetu Opolskiego (UO) na lata 2021–2027 można wskazać m.in. „(...) wspieranie procesu ewaluacji dyscyplin przy umiejętnym i pełnym wykorzystaniu możliwości technologicznych oraz zgromadzonych danych (...); ustanowienie w UO polityki otwartego dostępu do publikacji naukowych i otwartych danych badawczych, zapewniającej korzyści z szerokiej współpracy i wymiany wiedzy; konsekwentny rozwój Platformy Czasopism UO, jako jednej z form rozpowszechniania wyników prac badawczych pracowników uczelni czy (...) utworzenie Centrum Personalizacji Legitymacji Elektronicznych i Dyplomów⁷”. Wymienione zadania są przykładem nowych form działalności prowadzonej przez Bibliotekę UO.

Biblioteka – nowe zadania a struktura organizacyjna

Zgodnie z definicją pojęcia struktury organizacyjnej jednym z zasadniczych aspektów jej funkcjonowania jest „wspomaganie kształtowania odpowiednich systemów, gwarantujących efektywną komunikację, koordynację i integrację działalności wszystkich komórek organizacyjnych⁸”. Nowe rodzaje działalności spowodowały konieczność wprowadzenia zmian w strukturze biblioteki. W celu zwiększenia efektywności określono formy współpracy pomiędzy poszczególnymi jednostkami, przydzielono uprawnienia i zakresy odpowiedzialności oraz ustalono wzajemne relacje. Zgodnie z zarządzeniem Rektora⁹, z dniem 1 stycznia 2020 roku, Biblioteka UO rozpoczęła funkcjonowanie w nowej strukturze organizacyjnej, którą tworzą Biblioteka Główna oraz biblioteki specjalistyczne. Jedną z głównych zmian było stworzenie Działu Systemów Informatycznych i Zbiorów Elektronicznych w wyniku połączenia Sekcji Obsługi Informatycznej, stanowisk bibliotekarza systemowego oraz specjalisty ds. zbiorów elektronicznych. Do najważniejszych zadań nowego działu należą: administrowanie systemami i oprogramowaniem wspomagającym realizację zadań powierzonych bibliotece; digitalizacja zasobów bibliotecznych udostępnianych w Śląskiej Bibliotece Cyfrowej oraz archiwizowanych w Bazie Wiedzy Uniwersytetu Opolskiego; realizowanie prac związanych z instalacją i modernizacją bibliotecznego systemu komputerowego Aleph oraz dokonywanie wyboru i oceny elektronicznych źródeł informacji naukowej oraz prowadzenie rozpoznania warunków ich zakupu i udostępniania. W jego obrębie utworzono pracownię digitalizacji oraz Centrum Personalizacji

⁶ Strategia rozwoju Uniwersytetu Opolskiego w latach 2021–2027, „Monitor Uniwersytetu Opolskiego” 2021, s. 73 [online], https://monitor.uni.opole.pl/wp-content/uploads/zal_US_UO-33-2020-2024.pdf [dostęp: 22.09.2021].

⁷ Ibidem.

⁸ K. Krzakiewicz; S. Cyfert, *Podstawy zarządzania organizacjami*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2020, s. 76.

⁹ Zarządzenie nr 83/2019 Rektora Uniwersytetu Opolskiego z dnia 27 grudnia 2019 r. w sprawie systemu biblioteczno-informacyjnego Uniwersytetu Opolskiego, „Monitor Uniwersytetu Opolskiego” 2019, [online] https://monitor.uni.opole.pl/wp-content/uploads/2020-07-30-094632_zarz-1.zip [dostęp: 25.08.2021].

Legitymacji Elektronicznych i Dyplomów. Dział liczy obecnie siedmioro pracowników, ściśle współpracuje z Działem Informacji Naukowej i Bazy Wiedzy, zapewniając mu wsparcie techniczne oraz narzędzia do realizacji powierzonych zadań.

Dodanie do nazwy Oddziału Informacji Naukowej członu Bazy Wiedzy wskazuje, co obecnie stanowi, poza działalnością informacyjną i bibliometryczną, główny zakres jego prac. Jest to m.in. prowadzenie dokumentacji dorobku naukowego i publikacji pracowników Uczelni w postaci Bazy Wiedzy UO.

Schemat organizacyjny biblioteki uległ konsolidacji. Wprowadzone zmiany pozytywnie wpłynęły na sposób koordynacji działań, usprawniły komunikację. Tym samym zarządzanie nastawione jest na realizację całych procesów, a nie na monitorowanie i scalanie efektów pojedynczych zadań, co zwiększa efektywność pracy biblioteki.

Biblioteka a zmiany w obrębie dotychczasowych form działalności

Biblioteki uniwersyteckie w ciągu ostatnich lat rozpoczęły realizację wielu nowych zadań, które wpisały się już na stałe w zakres ich działalności. Należy tu wymienić między innymi wspieranie procesu ewaluacji dyscyplin. Biblioteki partycypują w ich realizacji przy umiejętnym i pełnym wykorzystaniu możliwości technologicznych. Biblioteka UO od 2016 roku jest odpowiedzialna za funkcjonowanie Bazy Wiedzy UO stanowiącej uczelniane repozytorium. Baza obejmuje swoim zasięgiem cztery obszary działalności: ewidencję publikowanego dorobku pracowników wraz z afiliacją i ministerialnym systemem oceny dorobku; archiwum publikacji; repozytorium materiałów publikowanych oraz nowy obszar, jakim jest deponowanie danych badawczych.

Propagowanie otwartego publikowania to również znaczące pole działania bibliotek akademickich. *Novum* ostatnich lat w tym zakresie stanowi otwarty dostęp do danych badawczych. „Zarządzanie danymi naukowymi jest nowym wyzwaniem dla środowiska naukowego oraz wszystkich podmiotów zaangażowanych w gromadzenie i udostępnianie wyników prac badaczy, jak biblioteki, centra komputerowe czy archiwa. Zapewnienie trwałości, bezpieczeństwa i jak najszerszego dostępu do wyników badań finansowanych ze środków publicznych staje się priorytetem w zarządzaniu nauką w całej Europie, będzie więc też jednym z nowych zadań bibliotek naukowych”¹⁰. Biblioteka UO wspomaga pracowników Uczelni poprzez stworzenie możliwości deponowania danych badawczych w Bazie Wiedzy UO oraz poprzez dzielenie się wiedzą dotyczącą przygotowywania planów zarządzania danymi badawczymi.

Do zadań biblioteki należy również zarządzanie na poziomie uczelni programami otwartego publikowania Elsevier oraz Springer. Wykonywane czynności obejmują potwierdzanie afiliacji autorów i przekazywanie redakcji czasopisma decyzji

¹⁰ M. M. Pawłowska, M. E. Wachowicz, *Data Steward School – nowa edycja programu szkoleniowego dla obecnych i przyszłych stewardów danych*, „Biuletyn EBIB” 2021, nr 3 (198), s. 1, [online] <http://open.ebib.pl/ojs/index.php/ebib/article/view/747> [dostęp: 19.06.2021].

o przyjęciu lub odrzuceniu płatności za wydanie danego artykułu objętego ministerialnym programem otwartego publikowania.

Digitalizacja nie jest nową formą działalności bibliotecznej, jednak ze względu na epidemię COVID-19 ponownie zyskała na znaczeniu. Przed pandemią obejmowała głównie wykonywanie skanów publikacji na potrzeby bibliotek cyfrowych i wystaw oraz wykonywanie cyfrowych wersji publikacji pracowników Uniwersytetu do zamieszczenia w uczelnianym repozytorium. W okresach przejścia Biblioteki na zdalną formę pracy nieocenione stało się wykonywanie skanów fragmentów publikacji na potrzeby użytkowników. Biblioteka UO, by nadażyć z realizacją tych potrzeb, utworzyła w swojej strukturze pracownię digitalizacji i zatrudniła wykwalifikowaną skanerzystę oraz zakupiła specjalistyczny sprzęt – nowoczesny, profesjonalny skaner dziełowy CONE A2M 400. Urządzenie to zapewnia możliwość skanowania obiektów wielkoformatowych, pozwala na szybką, masową i bezpieczną digitalizację w najwyższej jakości obrazu, a zamontowana kołyska zapobiega niszczeniu książek. Użycie skanera pozwoliło na sprawnie i szybko realizowanie zamówień na dokumenty. Łącznie w 2020 roku zeskanowano 1 324 publikacje, wykonując tym samym 66 329 skanów.

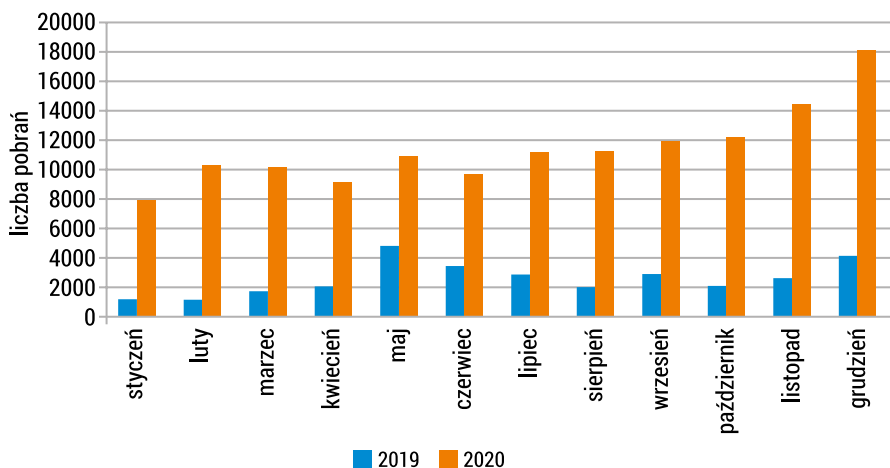
Biblioteka a działalność wydawnicza

Coraz więcej bibliotek realizuje na uczelni zadania związane z działalnością wydawniczą. Biblioteka UO koordynuje funkcjonowanie wdrożonej w listopadzie 2018 roku Platformy Czasopism Elektronicznych UO. Projekt ten jest realizowany we współpracy z Wydawnictwem Uniwersytetu Opolskiego, redakcją Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego oraz redakcjami trzynastu tytułów czasopism uczelnianych. W 2019 roku pięć z nich otrzymało wsparcie na rozwój, podniesienie cytowalności oraz promocję w ramach dwuletniego programu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego *Wsparcie dla czasopism naukowych*. Do tego grona należą: *Opolskie Studia Administracyjno-Prawne*, *Border and Regional Studies*, *Studia Miejskie*, *Studia Oecumenica* oraz *Stylistyka*. Artykuły na platformie publikowane są w modelu Open Access. Dostępne są bezpłatnie dla wszystkich zainteresowanych użytkowników na podstawie licencji Creative Commons „Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Na tych samych warunkach 4.0”.

Zamieszczenie czasopism na platformie zapewniło ich redakcjom pełną automatyzację zarządzania procesem wydawniczym, począwszy od komunikacji między zespołem redakcyjnym, autorami i recenzentami po całkowity elektroniczny obieg dokumentów w procesie wydawniczym – od przesłania tekstu przez autora, przez proces recenzji i korektę, aż do opublikowania ostatecznej wersji artykułu w pliku pdf oraz eksportu metadanych do baz. Ponadto umożliwiło stworzenie spójnego archiwum dla czasopism. W 2020 roku duży nacisk położono na uzupełnianie archiwów wybranych tytułów. Docelowo planuje się, by użytkownicy platformy mieli dostęp do kompletu roczników archiwalnych każdego z nich. Pracownicy Biblioteki

digitalizowali drukowane numery czasopism, wykonywali i wprowadzali na stronę www czasopisma brakujące opisy bibliograficzne artykułów z archiwalnych roczników oraz uzupełniali je o plik pdf z ich pełną treścią.

Platforma ułatwiła zaprezentowanie potencjału naukowego i wydawniczego uczelni. W 2020 roku odnotowano znaczny wzrost pobrań artykułów, co obrazuje Rys. 1.1.1.

RYSUNEK 1.1.1. Liczba pobrań artykułów ogółem w latach 2019-2020

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Działania Biblioteki polegające na zawarciu porozumienia z The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH) oraz EBSCO wpłynęły na zwiększenie indeksacji czasopism w wyszukiwarkach naukowych.

W 2020 roku nawiązano współpracę z Digital Object Identifier (DOI) Registration Agency of the International DOI Foundation, tj. Crossref, w zakresie nadawania numerów DOI czasopismom osadzonym na Platformie Uniwersytetu Opolskiego. W sumie zarejestrowano 247 identyfikatorów DOI, w tym 11 dla czasopisma *Explorations*, których nie ma na platformie.

Biblioteka inicjatorem wprowadzania nowych rozwiązań

Biblioteka UO pełni rolę prekursora, inicjuje wprowadzanie nowych technologii na Uczelni.

Współpraca z Crossref zaowocowała uruchomieniem systemu antyplagiatowego Crossref Similarity Check zapewniającego oryginalność prac naukowych na potrzeby Platformy Czasopism Elektronicznych UO. Z doświadczeń Biblioteki w tym zakresie skorzystało też Wydawnictwo UO.

Biblioteka, jako pierwsza jednostka na uczelni, wprowadziła możliwość zdalnego uiszczania opłat, dzięki wdrożeniu programu LIBSMART PAYMENT oraz podpisaniu umowy z providerem bankowości elektronicznej PayU. Dotyczy to kwot naliczanych za niezwrócone w terminie materiały biblioteczne przez moduł udostępniania

systemu Aleph. Aplikacja umożliwia użytkownikowi korzystającemu z bankowości elektronicznej uiszczenie opłaty za niezwrócone w terminie książki. Po zaksięgowaniu przelewu na koncie Uczelni usuwane są blokady oraz informacje o zaległościach względem Biblioteki UO, co przywraca użytkownikowi możliwość zamawiania książek oraz korzystania z elektronicznych zasobów. Równocześnie bibliotekarze mają bieżącą informację o wpłatach dokonywanych za pośrednictwem bankowości elektronicznej.

Biblioteka a COVID-19 – błyskawiczna reakcja na zmiany

W dobie dynamicznych zmian w bibliotekach i ich otoczeniu spowodowanych przez epidemię koronawirusa umiejętność adaptacji do nowych warunków stała się kluczowa w działalności i zarządzaniu biblioteką. Tradycyjne procesy biblioteczne nastawione na bezpośredni kontakt z czytelnikiem oraz udostępnianie zbiorów na miejscu zostały odsunięte na dalszy plan ze względu na konieczność zamknięcia biblioteki dla użytkowników oraz zdalną formę pracy i nauki. Z uwagi na brak możliwości wejścia do pomieszczeń bibliotecznych i korzystania w nich ze zbiorów oraz odbierania zamówionych książek w wypożyczalniach należało w jak najszerzym stopniu umożliwić korzystanie z biblioteki w sposób zdalny. Wychodząc naprzeciw potrzebom czytelników, którzy nie zdążyli założyć konta w Bibliotece UO, a chcieli skorzystać z zasobów elektronicznych, zaoferowano możliwość zdalnego założenia konta.

Kluczowa była również komunikacja z użytkownikami. Wszystkie zmiany dotyczące organizacji pracy niezwłocznie zamieszczano na stronach www Uczelni i Biblioteki, jak również na bibliotecznym Facebooku. W każdej sprawie dotyczącej zbiorów elektronicznych, procedury dostępu do baz danych z domowych komputerów, jak też w przypadku problemów z dotarciem do literatury związanej z realizacją programu kształcenia zainteresowani mogli kontaktować się z Oddziałem Informacji Naukowej i Bazy Wiedzy, przy użyciu poczty elektronicznej, telefonicznie lub przy wykorzystaniu funkcji czatu na platformie Microsoft Teams.

Studenci przebywali w swoich miejscach zamieszkania, ale zdalnie uczestniczyli w zajęciach. Potrzebowali zatem, tak samo jak przed pandemią, dostępu do literatury, zwłaszcza podręczników, nie zawsze dostępnych w formie elektronicznej. Oczywiście było, że konieczne jest wykorzystanie wszystkich możliwych sposobów na udostępnienie im źródeł wiedzy niezbędnych do nauki. Już w trakcie pierwszego lockdownu, w odpowiedzi na indywidualne zgłoszenia czytelników, digitalizowano pojedyncze artykuły czy rozdziały z książek. Utworzono także specjalną zakładkę na stronie www Biblioteki z bazami danych udostępnionymi przez wydawców nieodpłatnie na czas epidemii COVID-19. Jednak okazało się to niewystarczające. W listopadzie 2020 roku, gdy zapadła decyzja o ponownym zamknięciu instytucji kultury, w tym bibliotek, zdecydowano o stworzeniu Wirtualnej Czytelni Uniwersytetu Opolskiego. Miała ona zaspokoić potrzeby studentów oraz pracowników naukowych w zakresie dostępu do podręczników akademickich oraz publikacji naukowych w czasie, kiedy biblioteki i inne instytucje kultury są zamknięte. Chcąc jak najszybciej zorganizować studentom dostęp do podstawowego kanonu podręczników,

poproszono wykładowców o przesyłanie na wskazany adres e-mail propozycji tytułów, które wzbogaciłyby kolekcję podstawowej literatury uwzględnionej w sylabusach do poszczególnych zajęć. Ze względu na utrudniony dostęp do tradycyjnych zasobów w pierwszej kolejności realizowano sugestie dotyczące literatury niezbędnej do realizacji procesu dydaktycznego. Zasoby udostępniano z poszanowaniem prawa autorskiego, na podstawie art. 27 i 28 p. 3 ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. 2006 nr 90, poz. 631). Ta informacja została zamieszczona przy wykazie publikacji Wirtualnej Czytelni, widniała też w każdym artykule danego tytułu. Wszystkie teksty udostępnione na platformie zabezpieczone były przed kopiowaniem, drukowaniem oraz możliwością zapisywania na własnych nośnikach. Dostęp do publikacji był możliwy dla jednej osoby w jednym czasie, po zalogowaniu się do wewnętrznej internetowej sieci bibliotecznej za pomocą loginu i hasła do konta bibliotecznego (przy użyciu systemu HAN). Jednocześnie korzystanie z drukowanego egzemplarza danej publikacji zostało zablokowane dla użytkowników Biblioteki. Gdy biblioteki wróciły do pracy w formie stacjonarnej, zakończono działalność Wirtualnej Czytelni.

Podążając za rekomendacjami Biblioteki Narodowej, gdy było to możliwe, uruchomiono korzystanie ze zbiorów bibliotecznych na miejscu. Ze względu na obostrzenia wynikające z reżimu sanitarnego, które ograniczały liczbę osób przebywających w danym pomieszczeniu w zależności od jego powierzchni, użytkownicy mogli rezerwować telefonicznie miejsce w czytelni na konkretny dzień i godzinę. Wprowadzony system rezerwacji zapobiegł tworzeniu się kolejek przed czytelniami. Zmiany w sposobie udostępniania zbiorów spowodowały konieczność wprowadzenia adekwatnych ustawień w systemie biblioteczno-informacyjnym Aleph, m.in. zwiększenie limitów wypożyczeń.

Szybkemu przemodelowaniu uległy konspekty zajęć z zakresu przysposobienia bibliotecznego, które odbywały się, tak jak i pozostałe zajęcia na uczelni, przy wykorzystaniu platformy Microsoft Teams. Szkolenia obejmowały przede wszystkim rozwijanie umiejętności selektywnego wyszukiwania zasobów naukowych w elektronicznych źródłach informacji. Na bieżąco informowano o zmianach w organizacji pracy Biblioteki oraz udzielano odpowiedzi na pytania związane z aktualnymi zasadami korzystania ze zbiorów. Zajęcia były szczególnie pomocne dla studentów zagranicznych, którzy nie mieli możliwości zapoznania się wcześniej z realiami studiowania na polskich uczelniach.

W okresie wymuszonej pandemią przyspieszonej cyfryzacji Biblioteka, dzięki posiadanym narzędziom oraz kompetencjom pracowników, szybko adaptowała się do zmieniających się potrzeb jej użytkowników. Wymagało to dużej elastyczności i szybkiego podejmowania decyzji bez możliwości dogłębnej analizy ewentualnego ryzyka, jakie za sobą niosły. Na pewno nie udało się uniknąć błędów, jednak z perspektywy czasu można z całą pewnością stwierdzić, że zawsze na pierwszym miejscu było zapewnienie czytelnikom dostępu do zasobów bibliotecznych.

Biblioteka – nowe rodzaje działalności

W związku z rozwojem usług oraz różnego typu przekształceniami zachodzącymi na uczelni pojawiają się nowe formy działalności bibliotecznej.

Biblioteka UO odpowiedzialna jest za procedurę przygotowania i rozdysponowania elektronicznych legitymacji. W 2020 roku wydrukowano i przekazano do właściwych jednostek 3 430 Elektronicznych Legitymacji Doktoranta, Studenta i Nauczyciela Akademickiego. Procedura zaopatrywania studentów w legitymacje obejmuje: przygotowanie dokumentacji przetargowej na blankiety, hologramy, materiały eksploatacyjne do drukarek, prowadzenie dokumentacji związanej z przyjmowaniem i wydawaniem legitymacji (druki ścisłego zarachowania), przygotowanie danych do wydruku legitymacji (skanowanie brakujących zdjęć), wydruk legitymacji oraz przeprowadzenie procedury likwidacji hologramów i legitymacji zniszczonych lub nieaktualnych.

Od czerwca 2021 roku dyplomy ukończenia studiów są drukowane w Bibliotece. Wcześniej była to rola dziekanatów. Zadanie to obejmuje nie tylko sam wydruk, ale również, jak w przypadku legitymacji, czynności związane z eksploatacją drukarek czy ewidencją i zabezpieczeniem dokumentów publicznych, a takimi są w myśl ustawy dyplomy ukończenia studiów. Od czerwca do sierpnia 2021 roku Biblioteka UO wydrukowała ponad 6 800 dyplomów. Zadania te realizuje powstałe w Bibliotece w 2021 roku Centrum Personalizacji Legitymacji Elektronicznych i Dyplomów.

Kolejną nową formą działalności, która nie wpisuje się z definicji w standardowy zakres prac bibliotecznych, jest koordynacja działań wewnątrz Uczelni w zakresie gromadzenia danych do ogólnouczelnianych sprawozdań, raportów, rankingów, analiz oraz informacji instytucjonalnych dostarczanych przez poszczególne jednostki organizacyjne, jak również ich archiwizowanie. W Bibliotece UO został powołany zespół odpowiedzialny za te prace, który koordynował już m.in. przekazanie informacji o Uczelni na potrzeby Rankingu Szkół Wyższych Perspektywy 2021.

Uwagi końcowe

Transformacja bibliotek akademickich doprowadziła do zmian w ich funkcjonowaniu. Płynnie przeszły one od udostępniania uporządkowanych dokumentów do upowszechniania rozproszonej wiedzy. Impulsem stały się nowe uregulowania prawne i rekomendacje ministerialne. Nie zmienia to jednak faktu, że biblioteki funkcjonują w ramach nakreślonych przez organizatora, czyli uczelnię, i przede wszystkim dostosowują formy działalności do zmieniających się potrzeb środowiska akademickiego. Misją Biblioteki UO jest wspieranie Uczelni w jej zadaniach, jakimi są prowadzenie badań naukowych oraz kształcenie studentów. Stanowi ona część instytucjonalnego systemu wsparcia działalności naukowej. Zgodnie ze swoją misją wypełnia wszystkie zadania, jakie są przed nią stawiane, niezależnie od tego, czy wpisują się one w zakres prowadzonych do tej pory form działalności.

Bibliografia

1. Górski M. M., Szewczyk-Kłós D., *Biblioteki akademickie po wdrożeniu reformy szkolnictwa wyższego w czasie pandemii*, „Bibliotekarz” 2021, nr 3, s. 4-7.
2. Górski M. M., Szewczyk-Kłós D., *Czy bibliotekarze w szkołach wyższych tworzą jeszcze grupę zawodową?*, „Biuletyn EBIB” 2020, nr 1 (190), [online] <http://open.ebib.pl/ojs/index.php/ebib/article/view/762> [dostęp: 22.09.2021].
3. Krzakiewicz K., Cyfert S., *Podstawy zarządzania organizacjami*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2020, 322 s.
4. Pawłowska M. M., Wachowicz M. E., *Data Steward School – nowa edycja programu szkoleniowego dla obecnych i przyszłych stewardów danych*, „Biuletyn EBIB” 2021, nr 3 (198), s. 1-4, [online] <http://open.ebib.pl/ojs/index.php/ebib/article/view/747> [dostęp: 19.06.2021].
5. Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 22 lutego 2019 r. w sprawie ewaluacji jakości działalności naukowej, „Dziennik Ustaw” 2019, poz. 392, z późn. zm., [online] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190000392/O/D20190392.pdf> [dostęp: 22.09.2021].
6. Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 6 marca 2019 r. w sprawie danych przetwarzanych w Zintegrowanym Systemie Informacji o Szkolnictwie Wyższym i Nauce POL-on, „Dziennik Ustaw” 2019, poz. 496 z późn. zm., [online] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190000496/O/D20190496.pdf> [dostęp: 22.09.2021].
7. Strategia rozwoju Uniwersytetu Opolskiego w latach 2021-2027, „Monitor Uniwersytetu Opolskiego” 2021, [online] https://monitor.uni.opole.pl/wp-content/uploads/zal_US_UO-33-2020-2024.pdf [dostęp: 22.09.2021].
8. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach, „Dziennik Ustaw” 1997 nr 85, poz. 539 z późn. zm., [online] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970850539/U/D19970539Lj.pdf> [dostęp: 22.09.2021].
9. Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, „Dziennik Ustaw” 2018, poz. 1668 z późn. zm., [online] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180001668/U/D20181668Lj.pdf> [dostęp: 22.09.2021].
10. Ustawa z dnia 22 listopada 2018 r. o dokumentach publicznych, „Dziennik Ustaw” 2019, poz. 53 z późn. zm., [online] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190000053/U/D20190053Lj.pdf> [dostęp: 22.09.2021].
11. Zarządzenie nr 83/2019 Rektora Uniwersytetu Opolskiego z dnia 27 grudnia 2019 r. w sprawie systemu biblioteczno-informacyjnego Uniwersytetu Opolskiego, „Monitor Uniwersytetu Opolskiego” 2019, [online] https://monitor.uni.opole.pl/wp-content/uploads/2020-07-30-094632_zarz-1.zip [dostęp: 25.08.2021].

Abstract

Changing the role of the library in the structure of the university on the example of new areas of activity of the Library of the University of Opole

The entry into force of Act 2.0 did not change one fact – the library still remains an important part of the university's micro and macro academic world, although it was formally noticed by the legislator to a small extent. However, the dynamically

changing academic reality forced the necessity of rapid adaptation of libraries to new roles and functions, which were assigned to them for various reasons.

The article compares the functions of the scientific library resulting from the current legislation with the present-day activities of the academic library.

On the example of the activities of the Library of the University of Opole, the implemented organizational changes in its operation resulting from the legal regulations formulated on the basis of the currently binding act were discussed.

It shows the complicated but fast adaptation process of introducing the policy of openness in access to publications at the university.

The state of the epidemic introduced on March 20, 2020 in Poland has shaken the process of preparations at universities for the evaluation scheduled for 2021 by an ordinance of the Ministry of Science and Higher Education. It imposed a new style of work in academic libraries in the area of documenting and reporting scientific achievements and in supporting the implementation of university didactic activities. The events of recent months and the systemic transformations of 2018-2020 at universities are the beginning of a new quality of information and library services, they also gave impetus to the introduction of many new organizational solutions in academic libraries.

Keywords: university libraries, Act 2.0, structure and organization of universities, open access to publications

Rozdział 1.2

Miejsce biblioteki akademickiej w procesie internacjonalizacji uczelni

Lilianna Nalewajska, ORCID: 0000-0002-2768-8920
Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie

Streszczenie: Od kilkunastu lat stopień umiędzynarodowienia polskich uczelni systematycznie wzrasta. Niewątpliwymi katalizatorami tego zjawiska były wstąpienie Polski do Unii Europejskiej oraz przystąpienie do Procesu Bolońskiego i Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego. Jaką rolę w tym procesie mogą spełniać lub pełnić akademickie księżnice? W artykule podjęto próbę określenia zadań biblioteki akademickiej w kontekście umiędzynarodowienia uczelni. Zasygnalizowano również działania, które biblioteka akademicka powinna podejmować w celu własnego rozwoju, budowania kompetencji międzykulturowych pracowników czy inteligencji kulturowej organizacji.

Słowa kluczowe: biblioteka akademicka, internacjonalizacja, studenci zagraniczni

Wprowadzenie

Biblioteka akademicka, jako integralny element struktury uczelni, podlega wpływom wynikającym z przemian zachodzących w procesach: dydaktycznym, badawczym, socjoekonomicznym, jak również powodowanych rozwojem technologicznym, zachodzącym zarówno na samej uczelni, jak i w jej globalnym otoczeniu. Zmienia ona również swoje priorytety i skupia się w większej mierze na użytkownikach¹ niż na zbiorach, dostępnych wcześniej tylko lokalnie, obecnie coraz częściej udostępnianych w globalnej sieci. W kontekście tak znaczących zmian zachodzących w instytucjach szkolnictwa wyższego pozycja i rola biblioteki akademickiej także zostaje poddana weryfikacji. Jednym z czynników silnie oddziałujących, a niekiedy wręcz wymuszających konieczność adaptacji i wdrażania innowacyjnych rozwiązań w akademickich księżnicach, jest zjawisko umiędzynarodowienia uczelni.

¹ L. Dempsey, *Library collections in the life of the user: two directions*, „Liber Quarterly” 2016, vol. 26, nr 4, s. 338-359, [online] <https://liberquarterly.eu/article/view/10870/11778> [dostęp: 15.07.2021].

Internacjonalizacja, uwarunkowana kulturowo, społecznie, ekonomicznie, a nawet politycznie, w odniesieniu do edukacji wyższej jest definiowana, jako „proces włączania wymiaru międzynarodowego, międzykulturowego oraz globalnego w proces świadczenia usług edukacyjnych na poziomie akademickim”².

Proces umiędzynarodowienia w sferze edukacji wyższej oraz badań naukowych przebiega ze zróżnicowaną intensywnością w różnych rejonach świata. Wraz z globalizacją, umasowieniem nauczania na poziomie akademickim, przemianami politycznymi, ekonomicznymi i strukturalnymi zachodzącymi w wielu krajach, internacjonalizacja uczelni wyższych, choć obecna od zarania ich funkcjonowania, nabrała odmiennego wymiaru oraz zwiększonego tempa w drugiej połowie XX w. W Polsce dopiero od momentu przystąpienia naszego kraju do Procesu Bolońskiego³, Unii Europejskiej w 2004 r. oraz Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego możliwe stało się zintensyfikowanie aktywności uczelni w tym obszarze. Obecnie z roku na rok, choć wykluczyć należy okres pandemii COVID-19, a w szczególności rok 2020, rośnie liczba zagranicznych studentów w Polsce. W roku akademickim 2019/2020 w Polsce studiowało ogółem 82 194 studentów zagranicznych ze 179 krajów (nastąpił wzrost o 5% w stosunku do roku poprzedniego)⁴. Wiodącą uczelnią, która nieprzerwanie przyciąga liczne rzesze studentów z całego świata, jest Uniwersytet Warszawski (UW) (Rys. 1.2.1).

Uniwersytet Warszawski kształci najwięcej cudzoziemców. W roku 2020 ogólna liczba studentów zagranicznych wyniosła 3 810 osób⁵, przy czym odsetek obcokrajowców w stosunku do ogólnej liczby studentów na uczelni, podobnie jak rok wcześniej, wyniósł 6,6%⁶. W 2020 roku na UW obcokrajowcy stanowili 10% ogólnej liczby doktorantów – było ich 276 (w roku 2019 były to 253 osoby). Wśród zagranicznych studentów długoterminowych najliczniejszą grupę stanowiły osoby z Ukrainy (710). Kolejne grupy to studenci z Białorusi (534), Chin (282), Turcji (108), Azerbejdżanu (101), Uzbekistanu (77), Federacji Rosyjskiej (69), Indii (59), Litwy (40)⁷.

² J. Knight, *Updated the definition of internationalization*, „International Higher Education” 2003, nr 33, s. 2-3, [online] <https://ejournals.bc.edu/index.php/ihe/article/view/7391/6588> [dostęp: 15.07.2021]; J. Knight, *Internationalization Remodeled: Definition, Approaches, and Rationales*, „Journal of Studies in International Education” 2004, vol. 8, nr 1, s. 5-31.

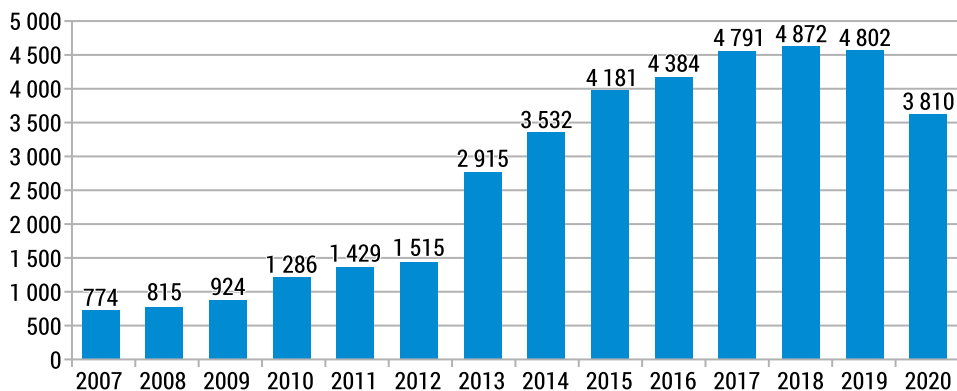
³ Deklaracja Bolońska podpisana została 19 czerwca 1999 r. przez europejskich ministrów edukacji. Zob. *Deklaracja Bolońska. Szkolnictwo wyższe w Europie*, [online] https://pl.wikipedia.org/wiki/Proces_bolo%C5%84ski [dostęp: 10.06.2021].

⁴ Współczynnik umiędzynarodowienia wynosi obecnie 6,83%. Zob. B. Siwińska (oprac.), *Study in Poland: studenci zagraniczni w Polsce: raport*, Fundacja Edukacyjna „Perspektywy”, Warszawa 2020, s. 13, [online] <http://studyinpoland.pl/raport2020/#page1> [dostęp: 15.07.2021].

⁵ Spadek liczby studentów, którzy przyjechali na uczelnię na okres maksymalnie jednego roku był spowodowany głównie pandemią wirusa COVID-19. (*Sprawozdanie Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z działalności uczelni 2020*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2020, s. 28, [online] https://www.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2021/07/sprawozdanie-jmr_2020_z-zalacznikami.pdf [dostęp: 17.07.2021]).

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

RYSUNEK 1.2.1. Liczba zagranicznych studentów, doktorantów oraz uczestników wymiany akademickiej kształcącej się na Uniwersytecie Warszawskim w latach 2007-2020

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne na podstawie *Sprawozdań Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z działalności uczelni*.

Niniejszy tekst stanowi próbę określenia miejsca biblioteki w przestrzeni uczelni rozpatrywanego w kontekście jej umiędzynarodowienia. Rozważania dotyczą kręgu polskiego szkolnictwa wyższego. Pomimo niewątpliwego wkładu bibliotek w działania wspomagające umiędzynarodowienie uczelni, w polskim piśmiennictwie kwestia ta nadal wymaga pogłębionej analizy⁸. W literaturze zagranicznej, szczególnie obejmującej kraje anglosaskie, a od niedawna także Chiny, obok bogatej literatury dotyczącej umiędzynarodowienia szkolnictwa wyższego, coraz częściej opisywane są kwestie dotyczące roli i zadań bibliotek akademickich w tym procesie. Dotyczą one zróżnicowanych kwestii, m.in.: narzędzi i metod pracy ze studentami obcokrajowcami, dostosowywania bibliotek do potrzeb użytkowników zagranicznych, edukacji informacyjnej, rozwoju zbiorów i usług ukierunkowanych na odbiorców spoza Polski, wymiany pracowników, problemu plagiatu czy rozwoju kompetencji międzykulturowych pracowników. Opracowane zostały również bibliografie z zakresu szeroko rozumianej obecności studentów zagranicznych w bibliotekach akademickich⁹. Zaznaczyć jednak należy, że miejsce bibliotek akademickich w procesie internacjonalizacji uczelni

⁸ Zagadnienia dotyczące działań podejmowanych przez polskie biblioteki akademickie, rozwijanie i dostosowywanie usług do potrzeb użytkowników zagranicznych oraz ich promowanie wśród tej grupy odbiorców opisane zostały m.in. w artykułach opublikowanych w 184 numerze „Biuletynu EBIB”, [online] <http://ebibojs.pl/index.php/ebib/issue/view/4> [dostęp: 10.06.2021] oraz w publikacji P. Walasek (red.), *Biblioteki i reszta świata*, Akademia Leona Koźmińskiego w Warszawie, Warszawa 2021, 77 s., [online] <https://repozytorium.kozminski.edu.pl/pub/6017> [dostęp: 25.07.2021].

⁹ K. D. Davis, *Global evolution: a chronological annotated bibliography of international students in U.S. academic libraries*, [w:] *Association of College and Research Libraries*, Chicago 2007, 29 s. [online] https://scholarworks.gsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1021&context=univ_lib_facpub [dostęp: 25.05.2021]. D. E. Peters, *International Students and academic libraries: a survey of issues and annotated bibliography*, Scarecrow Press, Lanham 2010, 219 s.

wciąż bywa nieuwzględniane w szerszych badaniach, czego przykładem może być projekt American Council on Education z 2011 roku *Mapping Internationalization on U.S. Campuses*¹⁰.

Akademicka księżnica, tradycyjnie określana mianem „serca uczelni”, skupia w swych działaniach życie szkoły wyższej. Zgodnie z zapisami prawnymi¹¹, główne zadania biblioteki akademickiej – naukowe i dydaktyczne, koncentrują się na użytkownikach, zarówno polskich, jak i zagranicznych, a tradycyjna działalność tj. gromadzenie zbiorów czy funkcje informacyjne ukierunkowane są także na potrzeby użytkowników zagranicznych. Jednak wzrastające natężenie umiędzynarodowienia uczelni powoduje, że biblioteki w naturalny sposób już wypełniają lub mogą spełniać wiele dodatkowych zadań wspomagających ten proces. Umiejscowienie biblioteki w procesie umiędzynarodowienia uczelni należy rozpatrywać na podstawie identyfikacji i analizy czynników rozwojowych szkół wyższych, określenia obszarów tematycznych, w których uczestniczy biblioteka wraz z uwzględnieniem perspektywy głównych grup interesariuszy: uczelni, jako instytucji; bibliotekarzy, ujętych jako osobna grupa pracowników uczelni oraz użytkowników bibliotek – studentów, doktorantów oraz pracowników naukowo-dydaktycznych. Ze względu na obszerność tematyki, niniejszy tekst porusza jedynie wybrane kwestie, jakimi są:

- strategia procesu internacjonalizacji uczelni i biblioteki;
- wspomaganie procesów naukowo-dydaktycznych poprzez wsparcie dydaktyczne i pozadydaktyczne – kształtowanie zasobów bibliotecznych, rozwój oferty szkoleniowej bibliotek ukierunkowanej na potrzeby informacyjne użytkowników zagranicznych, wsparcie pracowników uczelni w zakresie publikowania oraz zarządzania danymi badawczymi w kontekście współpracy międzynarodowej;
- wkład biblioteki w działania promujące uczelnię – kształtowanie wizerunku instytucji macierzystej;
- umiędzynarodowienie środowiska biblioteki akademickiej – pogłębianie kompetencji międzykulturowych pracowników, budowanie inteligencji kulturowej organizacji.

Strategia internacjonalizacji uczelni i biblioteki

Zapewnienie wysokiej jakości procesu umiędzynarodowienia uczelni wpływa na jej pozycjonowanie w rankingach. Dlatego niezwykle istotne jest planowanie całościowego rozwoju uczelni w tym obszarze oraz tworzenie dokumentów strategii

¹⁰ S. W. Witt, L. Kutner, L. Cooper, *Mapping academic library contributions to campus internationalization*, „College & Research Libraries” 2015, vol. 76, nr 5, s. 588, [online] <https://crl.acrl.org/index.php/crl/article/view/16449/17895> [dostęp: 15.06.2021].

¹¹ Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach, „Dziennik Ustaw” 1997 nr 85, poz. 539 z późn. zm., [online] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970850539/U/D19970539Lj.pdf> [dostęp: 15.06.2021]; Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, „Dziennik Ustaw” 2018, poz. 1668 z późn. zm. [online] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180001668/U/D20181668Lj.pdf> [dostęp: 15.06.2021].

internacjonalizacji do strategii rozwojowych instytucji lub integrowanie zapisów dotyczących działań strategicznych i operacyjnych z tego obszaru¹². Pomimo różnorodnych działań wspierających proces umiędzynarodowienia uczelni podejmowanych przez akademickie ksiąźnice, nadal wydają się one niewystarczające czy może raczej niedostrzegane, a biblioteki nie wykorzystują w pełni swojego potencjału, bo jak pisze John Cox: „W literaturze wyraźnie daje się odczuć, że biblioteki nie nadążają za internacjonalizacją kampusów i nie zrobiły wystarczająco dużo, by stać się kluczowymi graczami w instytucjonalnym planie w tym zakresie”¹³.

Tworzenie strategicznych ram określających etapy wdrażania wyznaczonych celów i zadań związanych z internacjonalizacją bibliotek na tle całościowego procesu zachodzącego na uczelni, opisanie ich skuteczności i efektywności dla całej instytucji powinno być podstawą planowania ustrukturyzowanych i spójnych działań w tym obszarze. Analiza dokumentów strategicznych uczelni z czołowych miejsc w rankingu Fundacji Edukacyjnej „Perspektywy”¹⁴ wskazuje, że akademickie ksiąźnice i ich zadania nie są w sposób bezpośredni uwzględniane w zapisach mających na celu wzmocnienie potencjału umiędzynarodowienia uczelni. Do pośrednich zadań, w których może uczestniczyć akademicka biblioteka, zaliczyć można założenia takie jak: doskonalenie systemu obsługi studentów zagranicznych czy rozbudowa i doskonalenie oferty edukacyjnej w językach obcych. Aby w pełni osiągnąć cel, jakim jest umiędzynarodowienie uczelni, planuje się działania holistyczne obejmujące strategię, strukturę, zasoby i procesy zachodzące na uczelni, rozszerzenie działań uczelni z międzynarodowych na globalne, intensyfikację umiędzynarodowienia społeczności akademickiej, organizację centrów obsługi studentów zagranicznych. Aby zrealizować cel strategiczny, jakim jest kształcenie, zakłada się umiędzynarodowienie oferty, jej modernizację i ukierunkowanie na otwarcie na światowy rynek edukacyjny, zwiększenie liczby programów studiów w języku angielskim, w tym prowadzonych wspólnie z uczelniami krajowymi i zagranicznymi (międzynarodowe programy studiów z wielokrotnym lub wspólnym dyplomowaniem) czy też, jak to planuje Uniwersytet Jagielloński (UJ), rozwój jednostek

¹² K. Kacperczyk, *Internacjonalizacja w strategiach rozwojowych instytucji szkolnictwa wyższego. Analiza na przykładzie wybranych uczelni w Polsce* [w:] K. Górak-Sosnowska, K. Kacperczyk (red.), *Umiędzynarodowienie szkolnictwa wyższego: strategie, wyzwania i dobre praktyki*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2020, 268 s.

¹³ J. Cox, *Positioning the academic library within the institution: a literature review*, „New Review of Academic Librarianship” 2018, vol. 24, nr 3-4, s. 228.

¹⁴ *Ranking Uczelni Akademickich 2021*, [online] <http://ranking.perspektywy.pl/2021/ranking/ranking-uczelni-akademickich> [dostęp: 15.07.2021]. Dziesięć uczelni publicznych z czołowych miejsc rankingu: Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Uniwersytet Warszawski, Politechnika Warszawska, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie, Politechnika Gdańska, Politechnika Wrocławska, Gdański Uniwersytet Medyczny, Politechnika Łódzka, Warszawski Uniwersytet Medyczny.

administracji oferujących kompleksowe wsparcie dla zagranicznych studentów, doktorantów, naukowców i innych gości przyjeżdżających do UJ oraz utworzenie zintegrowanego paneuropejskiego kampusu uniwersyteckiego¹⁵.

Czy biblioteki uwzględniają swoją rolę i wkład w intensyfikację polityki internacjonalizacji uczelni? Odpowiedzi można szukać w Strategii Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie na lata 2019-2023¹⁶, w której użytkownicy zagraniczni (studenci i badacze) zostali uznani za istotną grupę odbiorców. Wśród trzech obszarów uwzględnionych w Strategii BUW: ludzie, zbiory/usługi oraz budynek/miejsce, uwzględniono również potrzeby zagranicznych użytkowników, takie jak szkolenia prowadzone w języku angielskim, informację wizualną czy integrację wspólnoty UW. Z kolei Biblioteka Politechniki Gdańskiej (BPG) wspiera proces internacjonalizacji uczelni m.in.: poprzez dostosowanie zbiorów i usług do potrzeb użytkowników zagranicznych, promowanie usług i działań biblioteki w mediach społecznościowych, szkolenie biblioteczne studentów zagranicznych, aktywną współpracę z organizacjami międzynarodowymi, udział pracowników BPG w programie Erasmus+. Zapisy te nie zostały zawarte w dokumencie strategicznym, a jedynie ujęte na stronie internetowej Biblioteki w zakładce „Współpraca międzynarodowa”¹⁷.

Analiza dokumentów strategicznych (o ile takowe w ogóle istnieją) bibliotek¹⁸ uczelni z czołowych miejsc rankingu „Perspektyw” oraz innych zapisów z zakresu umiędzynarodowienia zawartych na stronach internetowych akademickich księżnic, zdaje się potwierdzać przytoczoną wcześniej opinię J. Coxa o niewystarczająco intensywnych dążeniach bibliotek, by stać się kluczowymi graczami w instytucjonalnych działaniach podejmowanych w zakresie umiędzynarodowienia uczelni.

Wspomaganie procesów naukowo-dydaktycznych

Księżnice akademickie, jako centra nauki, wspierają proces dydaktyczny poprzez:

- zagwarantowanie odpowiednich warunków do pracy naukowej – tworzenie zaplecza zapewniającego dostęp do potrzebnej literatury (w formie drukowanej oraz elektronicznej);
- działalność dydaktyczną rozwijającą kompetencje niezbędne w procesie uczenia się w czasie pobytu na uczelni polskiej oraz takie, które przydadzą się po powrocie do ojczystego kraju, jak i w późniejszym życiu zawodowym (longlife learning);

¹⁵ *Strategia rozwoju Uniwersytetu Jagiellońskiego do 2030 roku*, s. 8, 17, [online] https://www.uj.edu.pl/documents/10172/147755975/uchw_nr_71_2021_zal_1.pdf/841519be-0f3d-4890-8cc4-580dedaad814 [dostęp: 15.07.2021].

¹⁶ *Strategia Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie na lata 2019-2023*, [online] <https://www.buw.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2020/01/strategia-BUW-2019-2023-A4.pdf> [dostęp: 15.05.2021].

¹⁷ *Współpraca międzynarodowa*, [online] <https://pg.edu.pl/biblioteka-pg/internacjonalizacja> [dostęp: 20.07.2021].

¹⁸ Spośród dziesięciu analizowanych bibliotek uczelni wymienionych w *Rankingu Uczelni Akademickich 2021*, tylko BUW posiada dokument strategiczny.

- zapewnienie komfortowych warunków pracy na miejscu w bibliotece (odpowiednia infrastruktura), co również ma ogromne znaczenie promocyjno-wizerunkowe dla instytucji, ponieważ część przyjeżdżających studentów na podstawie swoich doświadczeń z macierzystych uczelni oczekuje wysokich standardów, a dla studentów z krajów, gdzie takie udogodnienia nie funkcjonują, są one nowością i pozytywnym zaskoczeniem.

„Learning resources, szeroko rozumiane jako uczelniane zasoby służące poszukiwaniu wiedzy, mogą stać się czynnikiem decydującym o przewadze konkurencyjnej uczelni i jej oferty na przepełnionym rynku akademickim – dobrzy i ambitni studenci docenią ilość i jakość materiałów pozwalających im na zdobywanie wiedzy dzięki systemom informatycznym, materiałom dydaktycznym, księgozbiорom posiadany przez uczelnię oraz odpowiednim warunkom do nauki”¹⁹.

Oczywistym staje się fakt, że akademicka księżnica, której aktywność jest zintegrowana ze strategią i działalnością macierzystej instytucji, wspiera realizację jej celów, a podstawowe zadania biblioteki – gromadzenie i udostępnianie zbiorów – stawiają księżnicę na czołowym miejscu w procesie dydaktyczno-naukowym. W kontekście umiędzynarodowienia uczelni działania te mogą i powinny znacząco wykraczać poza zapewnianie literatury i źródeł informacji. Biblioteki uczelni budujących międzynarodowe sieci partnerskie, zawierających sojusze²⁰, powinny również nawiązywać bliższą współpracę z księżnicami współpracujących instytucji, m.in. w celu wymiany informacji na temat zbiorów czy stosowanych narzędzi i metod dydaktycznych, aby zapewnić zbliżone standardy dydaktyki bibliotecznej. Coraz częściej, choć dotyczy to na razie głównie bibliotek zagranicznych²¹, prowadzona jest wymiana pracowników mająca na celu ich profesjonalizację, dzielenie się doświadczeniami, również w zakresie kompetencji międzykulturowych. Wypracowywanie jak najwyższych standardów pracy partnerskich jednostek, podejmowanie wspólnych zadań może dotyczyć tworzenia zasobów repozytoryjnych (w szczególności Open Access) danych badawczych oraz publikacji powstających w wyniku współpracy partnerskich uczelni, co ma znaczenie w kontekście badań o charakterze interdyscyplinarnym prowadzonych w sieci współpracujących uczelni. Kooperacja bibliotek akademickich, m.in. w ramach sojuszy służy rozwijaniu kultury jakości akademickiej – pogłębianiu doskonałości badawczej i komunikacji naukowej, co zgodnie z założeniami Europejskiej Przestrzeni Badawczej (*European Research Area*) umocni, szczególnie na obszarze

¹⁹ M. Duszyński, *Learning resources*, „Forum Akademickie” 2013, nr 2, [online] <https://prenumeruj.forumakademickie.pl/fk/2013/02/learning-resources/> [dostęp: 25.05.2021].

²⁰ W marcu 2018 r. Uniwersytet Warszawski wraz z Uniwersytetem Sorbońskim, Uniwersytetem w Heidelbergu oraz Uniwersytetem Karola utworzył European University Alliance 4EU, do którego później dołączyły Uniwersytety: Kopenhaski oraz Mediolański, [online] <https://www.uw.edu.pl/wspolpraca/4euplusalliance/> [dostęp: 25.05.2021].

²¹ A. R. Kenny, X. Li, *Rethinking research libraries in the era of global universities*, „Ithaka S+R”, s. 17, [online] <https://sr.ithaka.org/publications/rethinking-research-libraries-in-the-era-of-global-universities/> [dostęp: 15.07.2021].

Unii Europejskiej, tworzenie jednolitego obszaru badań i swobodny przepływ wiedzy. Mimo że tradycyjna oferta nadal stanowi podstawę funkcjonowania bibliotek, a usługi takie, jak wymiana publikacji czy wypożyczenia międzybiblioteczne, funkcjonują również w obszarze międzynarodowym²², wzrasta znaczenie globalnej wymiany informacji, a także uczestniczenia w konsorcjach.

Proces internacjonalizacji szkolnictwa wyższego oraz nawiązywanie przez uczelnie bliskiej współpracy z zagranicznymi partnerami, budowanie sieci badawczych, wpływa na zmiany w środowisku pracy bibliotek oraz na poszerzenie zakresu ich działań służących m.in.: rozwijaniu zasobów niezbędnych do prowadzenia badań, zarządzaniu i archiwizowaniu danych badawczych powstających we współpracujących ośrodkach, wypracowywaniu możliwości publikacyjnych, edukacyjnych, profesjonalizacji i pogłębianiu kompetencji pracowników czy np. *knotworkingowi*²³ pomiędzy grupami badawczymi a bibliotekami na uczelniach w różnych krajach.

Obecność studentów z innych krajów wymusza zmiany sposobu funkcjonowania biblioteki na uczelni. Zacieśnia się współpraca pomiędzy bibliotekarzami a pracownikami jednostek obsługujących studentów zagranicznych²⁴ przy organizacji szkoleń, tworzeniu materiałów informacyjnych. Wpływa to na zwiększenie synergii działań uczelni i biblioteki. Inicjowane są nowe usługi w bibliotekach, np. w BUW *Feeling lost in the library? Ask a librarian here* – usługa informacyjno-szkoleniowa skierowana do cudzoziemców, zapewniająca zindywidualizowane podejście do użytkownika zagranicznego, szkolenia w języku angielskim prowadzone przez bibliotekarza na zamówienie pracownika dydaktyczno-naukowego, powstaje warstwa informacyjna w języku angielskim, bywa, że i w innych językach obcych, co wpływa na zmniejszanie barier językowych i poprawę funkcjonalnej komunikacji.

„Ważne jest też utrzymywanie stałych relacji między uczelnią a biblioteką. Pracownicy naukowci powinni mieć wpływ na decyzje biblioteki dotyczące zakupu książek oraz subskrypcji źródeł elektronicznych, ponieważ to oni są najbardziej zorientowani w kwestii rozwoju badań w dziedzinach nauki, jakimi się zajmują i to od nich zależy, jaka wiedza będzie przekazywana studentom oraz popularyzowana przez dany ośrodek. Także ich potrzeby i opinie powinny być brane pod uwagę

²² M. Błach, *Współpraca Biblioteki Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie z bibliotekami zagranicznymi w ramach Wypożyczalni Międzybibliotecznej*, [w:] P. Walasek (red.), *Biblioteki i reszta świata*, Warszawa 2021, s. 7-19, [online] <https://repozytorium.kozminski.edu.pl/pub/6017> [dostęp: 25.07.2021].

²³ ‘Knotworking’ – innowacyjny system organizacji pracy ponad barierami. ‘Knotworking’ różni się od pracy zespołowej tym, że jego ciągłość jest związana z celem, a nie ze współpracującymi praktykami. (Y. Engeström, H. Kaatrakoski, P. Kaiponen, J. Lahikainen, A. Laitinen, H. Mylly, J. Rantavuori, K. Sinikara, *Knotworking w bibliotekach uniwersyteckich: studium dwóch przypadków z Uniwersytetu Helsińskiego*, „Biuletyn EBIB” 2013, nr 1 (137), [online] <http://ebibojs.pl/index.php/ebib/issue/view/53> [dostęp: 25.07.2021].

²⁴ Chodzi o jednostki uczelni, zajmujące się szeroko rozumianymi działaniami wspierającymi umiędzynarodowienie uczelni, noszące różne nazwy w zależności od uczelni np. Biuro Współpracy z Zagranicą na UW, Centrum Współpracy Międzynarodowej Politechniki Warszawskiej czy Biuro Erasmus na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

przy uzupełnianiu księgozbioru oraz podczas działań mających na celu poprawę jakości usług²⁵. Coraz liczniejszą grupę użytkowników bibliotek stanowią zagraniczni pracownicy naukowo-dydaktyczni, których obecność na uczelni znacząco wpływa na wskaźniki jej umiędzynarodowienia. Kolejną grupą są doktoranci przyjeżdżający na studia do Polski. Dlatego tak istotne jest, aby biblioteki aktywnie nawiązywały bezpośrednią współpracę ze szkołami doktorskimi i wspomagały proces dydaktyczny poprzez oferowanie odpowiednich szkoleń dla doktorantów czy realizację zamówień na potrzebną literaturę zagraniczną, dbając w ten sposób o zapewnienie wysokich standardów jakości kształcenia.

Wkład biblioteki w promocję uczelni – kształtowanie wizerunku instytucji

Wizerunek instytucji, organizacji, firmy czy osoby stanowi ich wartość niematerialną. Biblioteka, jako ogólnouczelniana jednostka usługowa, jedno z ogniw w strukturze organizacyjnej szkoły wyższej, aktywnie wspiera procesy naukowo-dydaktyczne, ale także integracyjne i promocyjne. Kształtowanie wizerunku – bezpośrednio biblioteki, a pośrednio uczelni, odbywa się m.in. poprzez komunikację z otoczeniem, co jest jednym z elementów działań marketingowych. W kontekście nasilającego się urynkowania i globalizacji szkolnictwa wyższego korzystanie z narzędzi służących nawiązywaniu szerokich kontaktów, promowaniu czy rekrutowaniu studentów zagranicznych staje się nieodzowne. Istotną rolę odgrywają w tym procesie angielskojęzyczne (bywa, że wielojęzyczne) witryny www uczelni i poszczególnych jednostek, w tym bibliotek. Dobra widoczność (*visibility*) w sieci zapewnia odpowiednią identyfikowalność instytucji. Biblioteki również powinny zapewniać wysokiej jakości narzędzia informacyjne oraz oferować szeroką gamę usług dostępnych online dla międzynarodowej społeczności uczelni. Okres pandemii ujawnił, jak istotne znaczenie ma nie tylko dostęp do zasobów elektronicznych, ale także możliwość kontaktu użytkowników z pracownikami biblioteki, w celu rozwiązywania konkretnych problemów, np. uzyskania pomocy w dostępie do konta czytelnika, a nawet przeszkolenia się²⁶. Wizerunek biblioteki czy rozbudowanego systemu biblioteczno-informacyjnego, jak w przypadku UW, jej postrzeganie zarówno przez studentów, jak i nauczycieli akademickich wpływa na kształtowanie całościowego wizerunku szkoły wyższej. Biblioteka jest wizytówką uczelni i poprzez jakość oferowanych zasobów i usług, odpowiednie kompetencje pracowników, w tym językowe, oferowaną infrastrukturę, procesy i kanały komunikacyjne (także media społecznościowe) buduje pozytywny wizerunek macierzystej

²⁵ A. Paszko, P. Tafilewski, *Biblioteka akademicka: partner w procesie naukowo-dydaktycznym*, „Folia Bibliologica” 2013/2014, nr 55/56, s. 109.

²⁶ Są to wnioski z rozmów z użytkownikami zagranicznymi, które autorka prowadziła w ramach projektu *BUWconnect – usprawnienie kanału komunikacji systemu biblioteczno-informacyjnego UW z użytkownikiem zagranicznym* realizowanego w programie *NAWA pt. Welcome to Poland* w okresie październik 2020-maj 2021 roku.

instytucji, jako miejsca atrakcyjnego do studiowania²⁷. Istotne jest również nawiązywanie relacji pomiędzy biblioteką a organizacjami studenckimi, jak Erasmus Student Network i wspieranie ich inicjatyw mających na celu integrację środowiska studenckiego czy promowanie kultury, a właściwie kultur krajów, z których pochodzą studenci oraz kraju przyjmującego. Trzeba pamiętać, że całościowy wizerunek instytucji, w tym także bibliotek, zachęca zagranicznych studentów, którzy przyjeżdżają w ramach programu Erasmus+ do kontynuowania studiów na uczelni zapewniającej dobrą infrastrukturę. Podobnie bywa z doktorantami, którzy pozostają w cenionych ośrodkach naukowych. Pozytywna opinia zagranicznej społeczności akademickiej może przyciągnąć kolejne grupy studentów, co dla uczelni niesie konkretne i wymierne korzyści.

Umiejdzynarodowienie środowiska biblioteki akademickiej

„(...) wszystkie typy bibliotek powinny odzwierciedlać, podtrzymywać i upowszechniać różnorodność kulturową i językową na płaszczyźnie międzynarodowej, krajowej i lokalnej, wpierając w ten sposób dialog międzykulturowy i aktywne obywatelstwo”²⁸.

Wraz ze wzrostem umiejdzynarodowienia środowiska szkolnictwa wyższego coraz wyraźniejsza staje się potrzeba uwzględniania perspektywy międzynarodowej do realizacji celów na różnych poziomach organizacyjnych i strukturalnych organizacji. Biblioteki akademickie, mając na uwadze współpracę międzynarodową uczelni, prawdopodobnie zaczną rozwijać swoją działalność ponad granicami i tworzyć zespoły pracowników pochodzących z różnych krajów. Obserwowana dotychczas zwiększająca się liczba zagranicznych użytkowników bibliotek wymaga pogłębiania międzykulturowych kompetencji pracowników. Ich rozwijanie odbywa się m.in. poprzez szkolenia²⁹, których treści powinny zostać dostosowane do potrzeb bibliotekarzy. Wzrastająca liczba użytkowników zagranicznych, głównie studentów, ale także doktorantów i pracowników naukowych, powoduje, że środowisko pracy bibliotekarzy staje się coraz silniej umiejdzynarodowione. Wiedza o różnorodności kulturowej jest niezbędną do budowania pozytywnych relacji międzykulturowych. Dlatego jednym z głównych celów szkolenia powinno być kształtowanie i pogłębianie wiedzy bibliotekarzy o tym, jak różnice kulturowe warunkują zachowania.

²⁷ L. Nalewajska, *Biblioteka też przyciąga! Zjawisko internacjonalizacji polskiej biblioteki akademickiej (na przykładzie Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie)*, „Bibliotekarz” 2018, nr 11, s. 11-15.

²⁸ *Manifest UNESCO/IFLA o bibliotece wielokulturowej*, [online] https://www.ifla.org/files/assets/library-services-to-multicultural-populations/publications/multicultural_library_manifesto-pl.pdf [dostęp: 20.07.2021].

²⁹ W BUW szkolenie z kompetencji międzykulturowych prowadzone było w ramach projektu *BUWconnect – usprawnienie kanału komunikacji systemu bibliotecznego-informacyjnego UW z użytkownikiem zagranicznym* realizowanego w programie *NAWA pt. Welcome to Poland*. Szkolenie, przeprowadzone w maju 2021 roku, objęło łącznie 70 uczestników – bibliotekarzy systemu bibliotecznego-informacyjnego BUW.

Kwestie te znajdują odzwierciedlenie szczególnie w działach, gdzie bibliotekarze mają bezpośredni kontakt z obcokrajowcami. Poznanie i zrozumienie podstaw kulturowych wpływających na zachowania cudzoziemców przyczynia się do poprawy komunikacji pomiędzy pracownikami bibliotek a użytkownikami. Pozwala uniknąć nieporozumień wynikających często z niezrozumienia i niezajomości norm kulturowych i warunkujących je zachowań. Istotne jest pogłębianie postawy otwartości na odmienność kulturową, wypracowywanie umiejętności rozpoznawania własnych uprzedzeń oraz poszerzanie wiedzy o wartościach cenionych przez obcokrajowców i kształtowanie postawy ich poszanowania. Podnoszenie kompetencji pracowników z tego zakresu z pewnością wpłynie korzystnie na poprawę całościowego wizerunku uczelni, jak również przyczyni się do poprawy akceptacji różnic kulturowych w instytucji. Kolejnym krokiem jest budowanie inteligencji kulturowej³⁰ – od indywidualnej pracowników po organizacyjną instytucji. Inteligencja kulturowa to umiejętność dostosowania się do różnych kontekstów kulturowych, funkcjonowania w różnych środowiskach kulturowych lub z osobami o innej kulturze we własnym otoczeniu. Mimo że w polskich bibliotekach akademickich zjawisko to nie występuje może jeszcze w dużym natężeniu (główną grupą cudzoziemców są studenci), spodziewać się jednak należy, że wraz z powstawaniem i rozrastaniem się międzynarodowych sieci współpracy instytucji szkolnictwa wyższego oraz zmianami strukturalnymi w społeczeństwie, także i tu nastąpi jego intensyfikacja, a wielokulturowe zespoły pracowników nie będą rzadkością.

Uwagi końcowe

Do osiągnięcia sukcesu konieczne jest globalne myślenie. Miejsce biblioteki akademickiej w procesie umiędzynarodowienia uczelni wyznaczać należy na podstawie analizy różnorodnych aspektów, dotyczących m.in. doświadczenia użytkowników (*user experience*), wpływu działalności dydaktycznej biblioteki na rezultaty osiągane przez studentów, doktorantów, a nawet pracowników naukowych. Działania biblioteki w procesie umiędzynarodowienia uczelni mają charakter interoperacyjny, przenikający się i komplementarny z działaniami innych jednostek uczelni, które powinny być zharmonizowane oraz funkcjonalnie ze sobą powiązane. Biblioteka, jako instytucja ucząca się, optymalizująca zakres swoich działań oraz infrastrukturę, dostosowująca się do potrzeb zagranicznego środowiska studentów i naukowców stwarza warunki ciągłego rozwoju i wspiera uczelnię w procesie jej internacjonalizacji. Potencjał biblioteki akademickiej w procesie umiędzynarodowienia uczelni wymaga przede wszystkim zdefiniowania jej pozycji w strukturze szkoły wyższej. Nadal jednak miejsce

³⁰ B. Kozuch, *Inteligencja kulturowa w międzynarodowym środowisku pracy*, [w:] A. Sopińska, A. Modliński (red.), *Współczesne zarządzanie – koncepcje i wyzwania*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2020, s. 161-172; A. Piwowarczyk, *Istota i znaczenie inteligencji kulturowej w kontekście kształcenia uniwersyteckiego*, „E-mentor” 2016, nr 1 (63), [online] <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/63> [dostęp: 10.08.2021].

uczelnianej księżnicy w zapisach strategicznych i operacyjnych macierzystych instytucji nie jest uwzględniane w zadowalającym stopniu. Pomimo tego biblioteki coraz częściej stają wobec nowych wyzwań w warunkach wielokulturowości, a bibliotekarze poszerzają ramy swoich działań i rozwijają swoje kompetencje ukierunkowane na wspomaganie internacjonalizacji uczelni.

Bibliografia

1. Błach M., *Współpraca Biblioteki Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie z bibliotekami zagranicznymi w ramach Wypożyczalni Międzybibliotecznej*, [w:] Walasek P. (red.), *Biblioteki i reszta świata*, Akademia Leona Koźmińskiego, Warszawa 2021, s. 7-19, [online] <https://repozytorium.kozminski.edu.pl/pub/6017> [dostęp: 25.07.2021].
2. Cox J., *Positioning the academic library within the institution: a literature review*, „New Review of Academic Librarianship” 2018, vol. 24, nr 3-4, s. 217-241.
3. Davis K. D., *Global evolution: a chronological annotated bibliography of international students in U.S. academic libraries*, [w:] *Association of College and Research Libraries*, Chicago 2007, 29 s., [online] https://scholarworks.gsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1021&context=univ_lib_facpub [dostęp: 25.05.2021].
4. Deklaracja Bolońska. Szkolnictwo wyższe w Europie, [online] https://pl.wikipedia.org/wiki/Proces_bolo%C5%84ski [dostęp: 10.06.2021].
5. Dempsey L. *Library collections in the life of the user: two directions*, „Liber Quarterly” 2016, vol. 26, nr 4, s. 338-359, [online] <https://liberquarterly.eu/article/view/10870/11778> [dostęp: 15.07.2021].
6. Duszyński M., *Learning resources*. „Forum Akademickie” 2013, nr 2, [online] <https://prenumeruj.forumakademickie.pl/fk/2013/02/learning-resources/> [dostęp: 25.05.2021].
7. Engeström Y., Kaatrakoski H., Kaiponen P., Lahikainen J., Laitinen A., Myllys H., Rantavuori J., Sinikara K., *Knotworking w bibliotekach uniwersyteckich: studium dwóch przypadków z Uniwersytetu Helsińskiego*, „Biuletyn EBIB” 2013, nr 1 (137), [online] <http://ebibos.pl/index.php/ebib/issue/view/53> [dostęp: 25.07.2021].
8. Kacperczyk K., *Internacjonalizacja w strategiach rozwojowych instytucji szkolnictwa wyższego. Analiza na przykładzie wybranych uczelni w Polsce*, [w:] Górak-Sosnowska K., Kacperczyk K. (red.), *Umiędzynarodowienie szkolnictwa wyższego*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2020, 268 s.
9. Kenny A. R., Li X., *Rethinking research libraries in the era of global universities*, „Ithaka S+R”, [online] <https://sr.ithaka.org/publications/rethinking-research-libraries-in-the-era-of-global-universities/> [dostęp: 15.07.2021].
10. Knight J., *Internationalization Remodeled: Definition, Approaches, and Rationales*, „Journal of Studies in International Education” 2004, vol. 8, nr 1, s. 5-31.
11. Knight J., *Updated internationalization definition*, „International Higher Education” 2003, nr 33, s. 2-3, [online] <https://ejournals.bc.edu/index.php/ihe/article/view/7391/6588> [dostęp: 15.07.2021].
12. Koźuch B., *Inteligencja kulturowa w międzynarodowym środowisku pracy*, [w:] Sopińska A., Modliński A. (red.), *Współczesne zarządzanie – koncepcje i wyzwania*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2020, 373 s.
13. *Manifest UNESCO/IFLA o bibliotece wielokulturowej*, [online] https://www.ifla.org/files/assets/library-services-to-multicultural-populations/publications/multicultural_library_manifesto-pl.pdf [dostęp: 20.07.2021].

14. Nalewajska L., *Biblioteka też przyciąga! Zjawisko internacjonalizacji polskiej biblioteki akademickiej (na przykładzie Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie)*, „Bibliotekarz” 2018, nr 11, s. 11-15.
15. Paszko A., Tafiłowski P., *Biblioteka akademicka: partner w procesie naukowo-dydaktycznym*, „Folia Bibliologica” 2013/2014, nr 55/56, s. 105-119.
16. Peters D. E., *International Students and academic libraries: a survey of issues and annotated bibliography*, Scarecrow Press, Lanham 2010, 219 s.
17. *Ranking Uczelni Akademickich 2021*, [online] <http://ranking.perspektywy.pl/2021/ranking/ranking-uczelni-akademickich> [dostęp: 15.07.2021].
18. Piwowarczyk A., *Istota i znaczenie inteligencji kulturowej w kontekście kształcenia uniwersyteckiego*, „E-mentor” 2016, nr 1 (63), [online] <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/63> [dostęp: 10.08.2021].
19. Siwińska B. (oprac.), *Study in Poland : studenci zagraniczni w Polsce : raport*, Fundacja Edukacyjna „Perspektywy”, Warszawa 2020, [online] <http://studyinpoland.pl/raport2020/#page1> [dostęp: 15.07.2021].
20. *Sprawozdanie Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z działalności uczelni 2020*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2020, [online] https://www.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2021/07/sprawozdanie-jmr_2020_z-zalacznikami.pdf [dostęp: 17.07.2021].
21. *Strategia Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie na lata 2019-2023*, [online] <https://www.buw.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2020/01/strategia-BUW-2019-2023-A4.pdf> [dostęp: 25.05.2021].
22. *Strategia rozwoju Uniwersytetu Jagiellońskiego do 2030 roku*, [online] https://www.uj.edu.pl/documents/10172/147755975/uchw_nr_71_2021_zal_1.pdf/841519be-0f3d-4890-8cc4-580dedaad814 [dostęp: 15.07.2021].
23. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach, „Dziennik Ustaw” 1997 nr 85, poz. 539 z późn. zm., [online] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970850539/U/D19970539Lj.pdf> [dostęp: 15.06.2021];
24. Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, „Dziennik Ustaw” 2018, poz. 1668 z późn. zm., [online] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180001668/U/D20181668Lj.pdf> [dostęp: 15.06.2021].
25. Walasek P. (red.), *Biblioteki i reszta świata*, Akademia Leona Koźmińskiego w Warszawie, Warszawa 2021, 77 s. [online] <https://repozytorium.kozminski.edu.pl/pub/6017> [dostęp: 25.07.2021].
26. Witt S. W., Kutner L., Cooper L., *Mapping academic library contributions to campus internationalization*, „College & Research Libraries” 2015, vol. 76, nr 5, s. 587-608, [online] <https://crl.acrl.org/index.php/crl/article/view/16449/17895> [dostęp: 15.06.2021].

Abstract

The place of an academic library in the process of internationalization of a university

The degree of internationalization of Polish higher education institutions has been systematically increasing for several years now. Poland's accession to the European Union, the Bologna Process, and the European Higher Education Area have undoubtedly been catalysts for this phenomenon. What role in this process can play or already play academic libraries? This paper attempts to summarize the tasks

of an academic library in the context of the internationalization of teaching and research. There are also mentioned activities that an academic library should undertake for its own development, such as developing the intercultural competences of its employees or the cultural intelligence of the organization.

Keywords: academic library, internationalization, international students

Rozdział 1.3

Biblioteki naukowe wobec wyzwań nowej rzeczywistości

Danuta Stawińska, ORCID: 0000-0001-9642-7372
Biblioteka Kampusowa Mickiewicza EFZ, Uniwersytet Szczeciński

Streszczenie: Współczesne społeczeństwo traktuje dostęp do informacji jako czynnik niezbędny do zdobywania wiedzy, poszerzania horyzontów a coraz częściej do wykonywania pracy. Biblioteki naukowe, których misją jest gromadzenie informacji i udostępnianie posiadanych zbiorów, podejmują szereg innowacyjnych działań, mających na celu sprostanie oczekiwaniom użytkowników oraz dostosowanie się do dynamicznie zmieniających się warunków otoczenia. Nieustanny postęp technologiczny, a obecnie także skutki pandemii wpływają na zwiększenie znaczenia treści cyfrowych, kanałów komunikacji oraz wzmacnianie więzi w społeczności akademickiej i lokalnej. Weryfikacji poddana została organizacja pracy biblioteki, a mianowicie to, jak wprowadzane zmiany oddziałują na postawy i zaangażowanie pracowników, zarówno w wymiarze pozytywnym, jak i negatywnym. Koniecznością stała się zmiana dotychczasowego sposobu myślenia, wprowadzanie nowych rozwiązań organizacyjnych i przede wszystkim zapewnienie bezpieczeństwa pracownikom i użytkownikom.

Słowa kluczowe: biblioteka, dostęp do informacji, kompetencje cyfrowe, wykluczenie cyfrowe

Wprowadzenie

Współczesne społeczeństwo traktuje dostęp do informacji jako czynnik niezbędny do zdobywania wiedzy, poszerzania horyzontów, a coraz częściej do wykonywania pracy. Biblioteki naukowe, których misją jest gromadzenie informacji i udostępnianie posiadanych zbiorów, podejmują szereg innowacyjnych działań, mających na celu sprostanie oczekiwaniom użytkowników oraz dostosowanie się do dynamicznie zmieniających się warunków otoczenia. Zapewnienie odpowiedniej cyfrowej literatury naukowej wpływa na jakość realizacji działalności dydaktycznej i zwiększa efektywność funkcjonowania biblioteki. Użytkownicy zaangażowani w poszukiwanie i wykorzystywanie informacji nie zawsze potrafią robić to efektywnie, dlatego tak ważna jest rola bibliotek akademickich. Nieustanny postęp technologiczny, a obecnie i skutki pandemii, wpływają na zwiększenie zapotrzebowania na treści cyfrowe. Na znaczeniu zyskują różnorodne kanały komunikacji oraz wzmacnianie

więzi w społeczności akademickiej i lokalnej. Ekspansja mediów społecznościowych pociąga za sobą kolejne przemiany w relacjach z otoczeniem. Wymusza konieczność poszerzania kompetencji cyfrowych pracowników, co bezpośrednio wpływa na tempo wprowadzanych zmian.

Koniecznością stała się zmiana dotychczasowego sposobu myślenia i weryfikacja sposobu organizacji pracy biblioteki, wprowadzanie nowych rozwiązań, atrakcyjnych dla odbiorców usług, ale przede wszystkim zapewniających bezpieczeństwo obu grupom, zarówno pracownikom, jak i użytkownikom.

Rola informacji we współczesnym świecie

W teorii ekonomii oraz w historii rozwoju gospodarczego istnieje pojęcie rewolucji informacyjnej, która opiera się na kapitale wiedzy i jego kluczowej roli w rozwoju gospodarczym. Wiedza stała się czymś na kształt dodatkowego czynnika produkcji, koncentrującego się na informacji. Friedrich von Hayek zwracał uwagę na problem zbierania i przetwarzania olbrzymiej ilości informacji, często niewnoszących żadnej wartościowej wiedzy, a także na towarzyszący ludziom szum informacyjny¹. W erze cyfrowej jednym z popularnych źródeł pozyskiwania informacji stał się Internet. Niestety spośród różnych mediów jest on przestrzenią stosunkową najmniej kontrolowaną, co znaczy, że najbardziej narażoną na zamieszczanie w nim informacji niesprawdzonych, fałszywych, anonimowych, za które nikt nie bierze odpowiedzialności. Nadmiar informacji, powodujący między innymi przeciążenie informacyjne, jest jedną z przyczyn kryzysu ekologicznego środowiska informacyjnego. Biblioteki naukowe to miejsca, w których powinna mieć miejsce selekcja i wskazanie informacji mających wartość, pochodzących ze sprawdzonych źródeł, odnoszących się do najnowszych badań. Z raportu amerykańskiego Pew Research Center wynika, że blisko połowa osób, które korzystały z amerykańskich bibliotek w ciągu ostatniego roku, uważa, że placówki te mogą być pomocne w uzyskaniu wiarygodnych informacji. Biblioteki publiczne coraz częściej oferują szereg usług – w tym te, które pomagają doskonalić umiejętności cyfrowe i uczą, jak wybierać informacje godne zaufania².

Wspomniana wyżej rewolucja informacyjna osiągnęła kolejny etap, w którym zwraca się uwagę na szybkość i jakość przekazywanej informacji, a podstawą tych przemian pozostają technologie informacyjno-komunikacyjne, tzw. ICT (z ang. *information and communication technologies*). Dziś technologie ICT obecne są w każdym sektorze gospodarki i towarzyszą zarówno sferze zawodowej, jak i prywatnej społeczeństw krajów rozwiniętych.

¹ F. von Hayek, *Indywidualizm i porządek ekonomiczny*, Znak, Kraków 1998, s. 124.

² J. B. Horrigan, *Libraries 2016*, [online] <https://www.pewresearch.org/internet/2016/09/09/libraries-2016/> [dostęp: 17.04.2021].

Zastosowanie nowoczesnych standardów technologicznych w bibliotekach

Obecnie istotne jest nie samo gromadzenie informacji, ale szybkie przetwarzanie niekiedy dużych ilości danych i umiejętne ich wykorzystanie³. Społeczeństwo informacyjne, w którym towarem staje się informacja traktowana, jako szczególne dobro niematerialne, równoważne lub cenniejsze nawet od dóbr materialnych, bazuje na rozwoju sektora usług związanych z przetwarzaniem, przechowywaniem i przesyłaniem informacji. Takie inteligentne organizacje, do których możemy zaliczać również biblioteki naukowe, powinny opierać swoją filozofię działania na zarządzaniu wiedzą. Dynamiczna ewolucja ICT sprawiła, że informacja i zgromadzona wiedza stały się kluczowym czynnikiem kreatywności nowoczesnej organizacji. Dowiedziono, że ta dynamika zmian doprowadziła do wykształcenia się nowego standardu technologicznego, jakim są systemy SMAC, opierającego się na czterech filarach:

- sieciach społecznościowych przełamujących bariery przepływu informacji między ludźmi i stającymi się platformami, dzięki którym szybka wymiana wiedzy jest coraz bardziej efektywna (Social);
- urządzeniach mobilnych takich jak smartfony i tablety, które na stałe zagościły w naszym życiu, zwiększyły możliwość dotarcia do klientów, użytkowników czy czytelników (Mobile);
- zrozumieniu zachowań i preferencji klientów (czytelników) – stosując narzędzia analityczne, tj. zaawansowane algorytmy dzięki, którym możemy zrozumieć upodobania użytkowników i ulepszyć świadczone usługi (Analytics);
- technologii chmury obliczeniowej oferującej narzędzia umożliwiające sprawne gromadzenie informacji, przełamanie barier geograficznych oraz posiadanie dostępu do danych w dowolnym czasie i miejscu (Cloud)⁴.

Poważnym ograniczeniem w procesie wdrażania najnowszych rozwiązań technologicznych są środki, jakie instytucje publiczne, w tym biblioteki naukowe, mogą przeznaczyć na ten cel. Najprostszym i najdroższym rozwiązaniem jest zakup programów, na które mogą sobie pozwolić przedstawiciele dużych ośrodków akademickich. Funkcjonują również biblioteki, w których zatrudnieni programiści samodzielnie tworzą programy lub aplikacje na urządzenia mobilne umożliwiające m.in. zamawianie książek czy monitorowanie własnego konta bibliotecznego. Większość bibliotekarzy zdaje sobie także sprawę z roli mediów społecznościowych w budowaniu współpracy zarówno ze środowiskiem naukowym, jak i studenckim. Drożność kanałów komunikacji bezpośrednio przekłada się na takie wskaźniki jak odwiedziny, wypożyczenia czy udostępnienia. Analiza danych gromadzonych przez systemy biblioteczne

³ M. Olender-Skorek, *Czwarta rewolucja przemysłowa a wybrane aspekty teorii ekonomii*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2017, nr 51 (3), s. 42.

⁴ P. Adamczewski, *Organizacje inteligentne w rozwoju cywilizacji informacyjnej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług” 2018, t. 1, nr 2 (131), s. 12-13.

czy portale społecznościowe pozwala zrozumieć potrzeby użytkowników oraz dostosować zakres świadczonych usług do oczekiwań czytelników oraz dynamicznie zmieniającego się otoczenia. Korzystanie z chmury daje większe możliwości gromadzenia oraz przesyłania danych. Jest to narzędzie, które zapewnia dostęp do zgromadzonych zasobów w dowolnym czasie oraz miejscu, zmniejszając zależność od tradycyjnych nośników danych. Zwłaszcza w czasie pandemii można było w pełni skorzystać z tej usługi. Bibliotekarze w chmurze umieszczali zamówione skany i współdzielili dokumenty służbowe, ograniczając tym samym bezpośrednie kontakty.

Jednak kluczem do odniesienia sukcesu przy zastosowaniu technologii SMAC jest połączenie czterech wspomnianych technologii, które komunikując się między sobą, pozwalają na uzyskanie efektu synergii. Samodzielnie żadna z tych technologii nie daje pełnego efektu⁵. Jest to trudne zadanie, ponieważ skoordynowanie tych działań wymaga współpracy wielu osób na różnych poziomach zarządzania. Nowe technologie wymuszają zmiany w najważniejszych obszarach inteligentnych organizacji poprzez chociażby kształtowanie relacji z klientami (użytkownikami, czytelnikami) w zakresie pełniejszego zrozumienia ich potrzeb, wprowadzanie nowych kanałów komunikacji oraz wzbogacania form samoobsługi. Wpływają na doskonalenie procesów operacyjnych w zakresie organizacji wewnętrznej, a także na elastyczność działania organizacji w zakresie świadczonych usług⁶.

Zawodowe oraz cyfrowe kompetencje pracowników biblioteki

Wdrażanie nowych rozwiązań technologicznych nie jest jedynym czynnikiem wpływającym na poprawę funkcjonowania organizacji. Istotną rolę pełni tu także poziom kwalifikacji zatrudnionych pracowników, ich zaangażowanie, otwartość na zmiany czy chęć rozwoju osobistego. Kompetencje pracownicze definiują następujące cechy: umiejętności, zdolności intelektualne, postawy oraz zachowania potwierdzające przydatność pracownika w procesach pracy. Na większości stanowisk, także w bibliotekach, permanentnie poszerza się zakres informacji i wiedzy niezbędny do realizacji zadań na stanowisku pracy, wzrasta ilość źródeł informacyjnych oraz reguły ich przetwarzania. Wraz z postępem technologicznym przetwarzanie danych przejęły komputery, a zatem kompetencje do pracy z informacjami dotyczą głównie zdolności pracownika do ich analizy i zarządzania nimi przy pomocy narzędzi o określonych właściwościach i formatach (tradycyjne i nowoczesne). Tym samym kompetencje takie wymagają także umiejętności technicznych dotyczących stosowania określonych technologii⁷.

⁵ P. Adamczewski, *Ku dojrzałości cyfrowej organizacji inteligentnych*, „Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów” 2018, nr 161, s.71.

⁶ P. Adamczewski, *Organizacyjno-technologiczne aspekty zarządzania wiedzą w nowoczesnych organizacjach czasu transformacji cyfrowej*, „Roczniki Ekonomii i Zarządzania” 2017, t. 9, nr 2, s. 50.

⁷ M. Jabłoński, *Kompetencje w pracy z informacjami czynnikiem rozwoju sektorów gospodarki opartej na wiedzy*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2015, nr 43 (3), s. 271.

Raport McKinsey Global Institut już w 2017 roku alarmował, że nawet w przypadku ponad połowy zawodów, co najmniej jedna trzecia czynności mogłaby zostać zautomatyzowana, co wiąże się z istotnymi przemianami miejsc pracy, a w konsekwencji zmianami dla wszystkich pracowników. Oznacza to, że blisko co siódmy pracownik do 2030 roku powinien zmienić zawód lub zdobyć nowe kompetencje. W gospodarkach rozwiniętych udział kadry o niskich kwalifikacjach, która może potrzebować zdobycia nowych umiejętności i znalezienia pracy w innych zawodach, jest znacznie wyższy i może dotyczyć nawet co trzeciego pracownika w 2030 roku⁸.

Tak wyglądały prognozy przed pojawieniem się „czarnego łabędzia” w postaci pandemii COVID-19, jednak wyraźnie dynamika tych zmian przyspieszyła. Po roku funkcjonowania w nowych realiach można zaobserwować, że organizacje położyły większy nacisk na cyfryzację przeważającej części obszarów działalności, natomiast w kwestii doboru pracowników najważniejszym kryterium nie jest już staż pracy na danym stanowisku, lecz umiejętność radzenia sobie z nieoczekiwanymi sytuacjami. Powstają agencje, które wirtualnie łączą pracowników 4.0 (freelancerów) z organizacjami w sposób czasowy, np. tylko do wykonania konkretnego projektu.

Do tej pory uważano, że kompetencje cyfrowe obejmowały tylko sześć poziomów umiejętności:

- obsługę oprogramowania, korzystanie z różnych opcji wprowadzania treści, obsługę plików w wielu formatach;
- zdolność nawigowania w sieci, przy jednoczesnej umiejętności „odnajdowania się”;
- dotarcie do pożądaných informacji;
- zdolność wyboru i uczestniczenie w kontaktach online, zarządzanie wizerunkiem w sieci, eksperymentowanie i negocjowanie online w celu uzyskania optymalnych rezultatów podejmowanych działań;
- tworzenie komunikatów odpowiedniej jakości i publikowanie ich w sieci;
- nakierowanie działań na cel, podejmowanie decyzji i wybór działań pozwalających ten cel osiągnąć, czerpanie korzyści z osiągnięcia celu⁹.

Obecnie można pokusić się o stwierdzenie, że to zbyt mało, aby znaleźć lub utrzymać pracę, ponieważ te umiejętności nie są niczym wyjątkowym dla nowej generacji pracowników. Jednorazowa inwestycja w naukę, konkretną specjalizację jest już niewystarczająca, trzeba pogodzić się z „wieloetapowym życiem”, w którym edukacja jest stale obecna i definiowana jako nauka przez cały czas, przez całe życie.

⁸ J. Manyika, S. Lund, M. Chui, J. Bughin, J. Woetzel, P. Batra, R. Ko, S. Sanghvi, *Jobs lost, jobs gained: What the future of work will mean for jobs, skills, and wages: report*, 2017 [online] <https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/jobs-lost-jobs-gained-what-the-future-of-work-will-mean-for-jobs-skills-and-wages> [dostęp: 16.04.2021].

⁹ J. Jasiewicz, *Relacyjny model kompetencji cyfrowych i jego implikacje metodologiczne*, „Studia Medioznawcze” 2018, nr 2 (73), s. 121.

Według raportu Future Skills 2020 wśród wymaganych kompetencji zawodowych pracowników w najbliższej przyszłości należeć będą:

- odkrywanie sensu i nadawanie znaczenia – czyli zdolność do dostrzegania głębszego sensu lub znaczenia tego, co ważne, mowa tu o umiejętnościach, dzięki którym jesteśmy w stanie czynić oryginalne, niestandardowe spostrzeżenia;
- inteligencja społeczna – rozumiana, jako umiejętność wyczuwania i stymulowania reakcji oraz pożądaných interakcji. Zdolność do nawiązywania relacji z drugim człowiekiem w sposób głęboki i bezpośredni;
- niekonwencjonalne i adaptacyjne myślenie – czyli znajdowanie odpowiedzi i rozwiązań wykraczający poza schemat i rutynę;
- kompetencje międzykulturowe – to umiejętność działania w różnych środowiskach kulturowych;
- myślenie obliczeniowe – które polega na umiejętności wyciągania wniosków z wielkich zbiorów danych, a także przekładania ich na pojęcia abstrakcyjne;
- umiejętność korzystania z nowych mediów – która polega nie tylko na ich wykorzystaniu, np. do komunikowania się, ale także ich krytycznej oceny;
- transdyscyplinarność – czyli umiejętność rozumienia pojęć z różnych dyscyplin oraz porozumiewania się w języku właściwym dla innej branży;
- myślenie projektowe – to umiejętność opracowania zadań i procedur w taki sposób, aby osiągnąć pożądanę rezultaty;
- zarządzanie obciążeniem kognitywnym – czyli rozróżnianie informacji pod kątem ważkości i zrozumienia, jak wykorzystując różne narzędzia i techniki zmaksymalizować funkcjonowanie poznawcze;
- wirtualna współpraca – czyli umiejętność wydajnej pracy w wirtualnych zespołach¹⁰.

Nadrzędną umiejętnością staje się kształcenie, rozumiane nie jako przyswajanie wiedzy zawartej w podręczniku, ale jako zdolność adaptowania się i łączenia wiedzy z wielu źródeł, eksperymentowania i tworzenia rozwiązań, które pozwolą osiągać lepsze efekty.

Wykluczenie cyfrowe i jego wpływ na jakość świadczonych usług

W kontekście powyższych rozważań warto się zastanowić, w jakiej sytuacji znajdują się obecnie biblioteki naukowe. Czy wdrażanie nowych rozwiązań technologicznych może przynieść oczekiwane rezultaty i jaką rolę mogą odegrać kompetencje zawodowe i cyfrowe bibliotekarzy, w tak ważnym z punktu widzenia rozwoju nauki miejscu? Jeżeli uwzględnimy własne doświadczenia, opinie użytkowników czy stereotypy funkcjonujące w opinii publicznej, wnioski nie napawają optymizmem. A przecież biblioteki odpowiadają nie tylko za gromadzenie informacji, ale w coraz większym stopniu za systematyzowanie ich, katalogowanie, publikowanie w cyfrowych repozytoriach,

¹⁰ P. Kostro, *Sprzedam kompetencje cyfrowe*. Drogo, „ICAN Management Review” 2020, nr 4, s. 58-59.

bazach danych, za rozpowszechnianie treści cyfrowych na zewnątrz, za budowanie pozytywnych relacji ze społecznością akademicką oraz lokalną. Reasumując, nowoczesne kompetencje cyfrowe czy zawodowe to w obecnej sytuacji *must have* dla każdego bibliotekarza, który wiąże swoją przyszłość z instytucją naukową. Niestety zjawisko wykluczenia cyfrowego jest dość powszechne w tej grupie zawodowej, a wdrażanie ICT powoduje dodatkowo powstawanie barier. Najważniejszą z nich jest bariera mentalna, wynikająca z braku jakiegokolwiek doświadczenia i zainteresowania ICT, obawy przed używaniem komputera oraz nieatrakcyjności nowej technologii. Inną przeszkodę może stanowić bariera materialna, która jest rozumiana jako brak komputera i dostępu do Internetu, wynikająca z ograniczeń finansowych. Poważny problem generuje natomiast bariera „umiejętności”, czyli brak umiejętności obsługi komputera spowodowany zbyt małym stopniem „przyjazności dla użytkownika” aplikacji ICT, brakiem odpowiedniej edukacji bądź „wsparcia otoczenia”, nieznajomości chociażby na poziomie podstawowym języka angielskiego. Dużym ograniczeniem jest także bariera „wykorzystania” rozumiana, jako brak możliwości wykorzystania potencjału technologii informacyjnych i telekomunikacyjnych¹¹.

Bariery te często występują jednocześnie i mogą stanowić zasadnicze ograniczenie dla innowacyjnych działań nie tylko biblioteki. Grupą szczególnie zagrożoną zjawiskiem wykluczenia z powodu braku kompetencji cyfrowych stanowią osoby po 45. roku życia, ponieważ w czasie ich edukacji szkolnej, a nawet w początkach kariery zawodowej, nie było dostępu do Internetu, a posiadanie komputera w domu było rzadkością. Chociaż ta grupa pracowników często korzysta z serwisów społecznościowych, to niechętnie posługuje się aplikacjami biurowymi, takimi jak: Word, Excel czy PowerPoint, nie współdzieli dokumentów, korzystając z chmury, dysku Google czy DropBox¹². Jeśli dodamy do tego fakt, że bibliotekarze z tej grupy wiekowej najczęściej mają kontakt z pokoleniem Z, które jest ich skrajną przeciwnością, kłopoty są tylko kwestią czasu. Bibliotekarze mający dostęp do ogromnego bogactwa informacji często nie potrafią z niego korzystać, głównie przez brak umiejętności lub niechęć do zmian. Zupełnie inaczej niż młodzi pracownicy naukowcy czy studenci z pokolenia Z, nazywanego pokoleniem internetowym, którzy dzięki swoim umiejętnościom potrafią dotrzeć do większej ilości informacji i danych zgromadzonych w sieci i wybrać te właściwe. Pokolenie Z tworzy transkontynentalną społeczność, której cechy nie są ograniczone terytorialnie, a multiscreening, polegający na używaniu kilku urządzeń elektronicznych jednocześnie, jest dla nich codziennością¹³. Różnice między pracownikami biblioteki a jej użytkownikami są ogromne i często nie dają się zminimalizować. Bibliotekarze, chociażby z racji wykonywanego zawodu,

¹¹ H. Sobocka-Szczapa, *Wykluczenie cyfrowe pracujących a podejmowanie decyzji w organizacji*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Organizacja i Zarządzanie” 2017, nr 113, s. 412.

¹² A. Marchlewska, G. Sowa, *Znaczenie nowoczesnych technologii w procesie aktualizacji wiedzy i kompetencji pracowników*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie” 2019, t. 20, z. 12, cz. 2, s. 54.

¹³ E. Paczka, *Zmiana zachowań rynkowych pokolenia Z*, „Ekonomia – Wrocław Economic Review” 2020, t. 26, nr 1, s. 26-28.

powinni znać nowoczesne narzędzia wyszukiwawcze i używać ich, ponieważ ta wiedza w połączeniu z umiejętnością weryfikowania źródeł informacji, decyduje o ich profesjonalizmie. Często jednak buntują się oni przeciwko innowacjom spełniającym oczekiwania nowego pokolenia, ponieważ z jakiegoś powodu uważają, że „podawanie wszystkiego na tacy” jest niewychowawcze. Zmiana takiego nastawienia jest możliwa, bo jak twierdzą psychologowie społeczni, by zmienić postępowanie ludzi, trzeba najpierw zmienić ich sposób myślenia. Zatem organizacje takie jak biblioteki naukowe, chcące utrzymać swoją pozycję muszą być gotowe na dostarczenie swoim użytkownikom, bez względu na wiek czy status społeczny, usług w pełni dostosowanych do ich potrzeb. W obecnej sytuacji najgłębszego kryzysu, społeczność akademicka oczekuje, aby biblioteki zapewniały bezpieczeństwo transferu wiedzy, wspierały oraz pomagały. Wyniki ilościowe w postaci liczby użytkowników czy liczby udostępnionych zbiorów tracą na znaczeniu na rzecz czynników jakościowych takich jak sposób traktowania klientów (czytelników), pracowników czy relacje z otoczeniem. Empatia i zaangażowanie stają się czynnikami podnoszącymi zaufanie do instytucji. Pandemia COVID-19 sprawiła, że szczerść i autentyczność w kontaktach z użytkownikami nabrały jeszcze większej wagi.

Nowoczesne formy organizacji pracy

Wprowadzanie nowych rozwiązań organizacyjnych, bardziej holistyczne spojrzenie, gdzie w centrum zainteresowania organizacji (konceptja tzw. wellbeingu) jest człowiek (pracownik i czytelnik) daje szansę na pokonanie mentalnych uprzedzeń. Jest to jedno z głównych zadań liderów, obok tworzenia zespołów mobilnych mających na celu zminimalizowanie bezpośredniego kontaktu pomiędzy pracownikami. Taka forma organizacji pracy pociąga za sobą zależność od komunikacji elektronicznej, a zastosowany model relacji między członkami zespołu decyduje o jego skuteczności w działaniu oraz wydajności.

W literaturze przedmiotu opisane są różne formy współpracy. W jednej z nich pełna świadomość, że ludzie są różni a hierarchia jest czytelna, sprawia, że robię „swoje” najlepiej jak potrafię, w innym wariantcie wszyscy są równi, każdy robi „swoje”, a standardy jakości są priorytetem. W instytucjach publicznych najczęściej spotykana jest współpraca polegająca na podporządkowaniu się hierarchii i zespołowi oraz gotowości do poświęceń, rzadziej stosuje się rozwiązanie, gdzie wyraźna jest współpraca na zasadach demokratycznych, w obrębie grupy¹⁴. Zatem dobór członków zespołu pozwala wyeliminować ryzyko niepowodzenia w funkcjonowaniu ze względu na osobowość pracowników, którzy powinni być gotowi do pracy w warunkach „ograniczonej” możliwości budowania relacji poprzez stały kontakt ze sobą. Mobilność pracowników przynosi najlepsze efekty, gdy osiągnięty jest najwyższy stopień wykształcenia zarówno w kwestii kompetencji cyfrowych, interpersonalnych, ale przede wszystkim znajomości

¹⁴ S. Pietrzyk, *Zarządzanie wiedzą w zespołach zdalnych – studium przypadku Covid-19*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2021, nr 3, s. 35.

zagadnień obowiązujących na stanowiskach pracy w grupie. Umiejętność korzystania z multimediów otwiera ogromne możliwości do zarządzania wiedzą w organizacji takiej jak biblioteka, ale również w kontaktach z użytkownikami, a realizacja zadań jest możliwa bez względu na miejsce przebywania wykwalifikowanych pracowników. O skuteczności takich zespołów decydują w znacznej mierze pozapłacowe czynniki motywujące, jak chociażby korzystanie ze swobody działania, możliwość wykorzystania swoich umiejętności, uczestniczenie w procesie decyzyjnym czy perspektywa awansu. We współczesnym środowisku pracy zmiana wydaje się być jedyną stałą rzeczą, a zaakceptowanie nieprzewidywalności oraz wiążąca się z tym umiejętność elastycznego reagowania są podstawowymi zdolnościami przystosowawczymi. Natomiast autentyczność, rozumiana jako spójność pomiędzy jakością świadczonych usług, relacjami pomiędzy pracownikami a także traktowaniem użytkowników powinna stanowić cel każdego zespołu budującego swój profesjonalizm oraz zaufanie¹⁵. Ważne jest, aby wartości, które komunikujemy jako istotne, były odzwierciedlane w codziennych zachowaniach członków organizacji.

Uwagi końcowe

Pandemia COVID-19 miała znaczący wpływ na zmianę funkcjonowania większości organizacji, ale przede wszystkim społeczeństwa, które w krótkim czasie zostało zmuszone do zmiany dotychczasowego stylu życia. Zmianie uległy także oczekiwania względem ilości i jakości dostarczanych informacji. Internet, komputery oraz urządzenia mobilne, jak nigdy dotąd, umożliwiły sprawniejszą i szybszą komunikację, ale przede wszystkim możliwość zdalnego wykonywania obowiązków zawodowych. Koniecznością stało się wykorzystywanie narzędzi online takich jak komunikatory czy aplikacje mobilne a media społecznościowe odegrały istotną rolę w procesie komunikacji z otoczeniem. Gromadzenie i udostępnianie dokumentów i publikacji w chmurze przyniosło pozytywne efekty i zadowolenie czytelników. Kompetencje cyfrowe pracowników nabrały ogromnego znaczenia i często decydowały o ciągłości świadczonych usług, pomimo wprowadzanych obostrzeń sanitarnych. Ostatnie miesiące były wielką próbą dla bibliotek w kontekście realizacji misji, współpracy z czytelnikami a także relacji pomiędzy pracownikami.

Dokonująca się transformacja cyfrowa, ale przede wszystkim nieprzewidywalna przyszłość uwydatniła ograniczenia rozwojowe organizacji, do których zaliczyć należy bariery techniczne, kadrowe, świadomościowe, ale przede wszystkim finansowe. Te ostatnie stają się decydujące w przypadku podejmowania modernizacji infrastruktury.

¹⁵ M. Kozińska, *Marka Godna Zaufania. 3 kroki budowania zaufania w niepewnych czasach*, „My Company” 2021, nr 4, s. 119.

Bibliografia

1. Adamczewski P., *Ku dojrzałości cyfrowej organizacji inteligentnych*, „Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów” 2018, nr 161, s. 67-79.
2. Adamczewski P., *Organizacje inteligentne w rozwoju cywilizacji informacyjnej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług”, 2018 t. 1, nr 2 (131), s. 9-17.
3. Adamczewski P., *Organizacyjno-technologiczne aspekty zarządzania wiedzą w nowoczesnych organizacjach czasu transformacji cyfrowej*, „Roczniki Ekonomii i Zarządzania” 2017, t. 9, nr 2, s. 41-59.
4. Hayek F., *Indywidualizm i porządek ekonomiczny*, Znak, Kraków 1998, 277 s.
5. Jabłoński M., *Kompetencje w pracy z informacjami czynnikiem rozwoju sektorów gospodarki opartej na wiedzy*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2015, nr 43 (3), s. 267-280.
6. Jasiewicz J., *Relacyjny model kompetencji cyfrowych i jego implikacje metodologiczne*, „Studia Medioznawcze” 2018, nr 2 (73), s. 117-128.
7. Kostro P., *Sprzedam kompetencje cyfrowe*. Drogo, „ICAN Management Review” 2020, nr 4, s. 54-62.
8. Kozińska M., *Marka Godna Zaufania. 3 kroki budowania zaufania w niepewnych czasach*, „My Company” 2021, nr 4, s. 116-119.
9. J. B. Horrigan, *Libraries 2016*, [online] <https://www.pewresearch.org/internet/2016/09/09/libraries-2016/> [dostęp: 17.04.2021].
10. Marchlewska A., Sowa G., *Znaczenie nowoczesnych technologii w procesie aktualizacji wiedzy i kompetencji pracowników*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie” 2019, t. 20, z. 12, cz. 2, s. 51-66.
11. Manyika J., Lund S., Chui M., Bughin J., Woetzel J., Batra P., Ko R., Sanghvi S., *Jobs lost, jobs gained: What the future of work will mean for jobs, skills, and wages: report*, 2017, [online] <https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/jobs-lost-jobs-gained-what-the-future-of-work-will-mean-for-jobs-skills-and-wages> [dostęp: 16.04.2021].
12. Olender-Skorek M., *Czwarta rewolucja przemysłowa a wybrane aspekty teorii ekonomii*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2017, nr 51 (3), s. 38-49.
13. Paczka E., *Zmiana zachowań rynkowych pokolenia Z*, „Ekonomia – Wrocław Economic Review” 2020, t. 26, nr 1, s. 21-34.
14. Pietrzyk S., *Zarządzanie wiedzą w zespołach zdalnych – studium przypadku Covid-19*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2021, nr 3, s. 32-40.
15. Sobocka-Szczapa H., *Wykluczenie cyfrowe pracujących a podejmowanie decyzji w organizacji*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Organizacja i Zarządzanie” 2017, nr 113, s. 409-419.

Abstract

Reality and new challenges for scientific libraries

Access to information is treated by contemporary society as necessary method to acquire knowledge, broaden horizons and even complete daily work. Scientific libraries, whose mission is to collect information as well as to make cultural achievements accessible, undertake a number of activities to meet the expectations of users and adapt to dynamically changing conditions of the environment. Continuous

technological progress and also effects of the pandemic are increasing the importance of digital content, communication channels and strengthening ties in the academic and local community. The organizational work of the library was verified, and changes introduced affect the attitudes and engagement of employees, both in positive and negative ways. It became necessary to change not only the current way of thinking, but also to introduce new organizational solutions that would be attractive to service recipients. Above all, to ensure the safety of both employees and users.

Keywords: library, access to information, digital competences, digital exclusion

Rozdział 1.4

Prezentacja zasobów cyfrowych w serwisach internetowych polskich uczelni publicznych – podobieństwa i różnice

Dorota Buzdygan, ORCID: 0000-0002-6776-975X
Maria Pietrukowicz, ORCID: 0000-0003-2556-9386
Biblioteka Politechniki Krakowskiej

Streszczenie: W artykule przedstawiono wyniki analizy dostępności zasobów cyfrowych (naukowych i edukacyjnych) w serwisach www 131 polskich uczelni publicznych. Wykorzystując metodę benchmarkingu, badano umiejscowienie i sposób organizowania dostępu do zasobów cyfrowych lub do jednostek uczelni, które je udostępniają. Analizie poddano strony internetowe uczelni, serwisy www bibliotek i strony internetowe wydawnictw. Zweryfikowano, czy w serwisach www dostępne są profesjonalne narzędzia wyszukiwawcze i jakie, a także czy możliwy jest zdalny dostęp do oferowanych e-zasobów. Przedstawiono również informacje o dodatkowych, specjalnych usługach poszerzających ofertę zbiorów w wersji cyfrowej. Rezultaty badań pozwoliły wskazać podobieństwa i różnice w prezentacji zasobów pomiędzy uczelniami różnego typu.

Słowa kluczowe: biblioteka akademicka, zasoby cyfrowe, e-zbiory, serwisy www bibliotek, ocena serwisów bibliotecznych, użyteczność witryn www bibliotek

Wprowadzenie

Witryna internetowa uczelni reprezentuje jej wirtualną obecność w świecie naukowym. Podobnie serwis www biblioteki uniwersyteckiej, stanowiący element witryny uczelni, jest jej wizytówką, prezentuje jej strukturę, misję i zasady działania. Najważniejszą funkcją serwisu www biblioteki jest zapewnienie dostępu do materiałów naukowych i edukacyjnych o gwarantowanej jakości oraz umożliwienie korzystania z narzędzi do wyszukiwania zasobów, zarówno tradycyjnych, jak i elektronicznych. Oferta e-zasobów powinna być dostosowana do profilu uczelni, ponieważ zadaniem bibliotek jest wspieranie pracowników naukowych i studentów w badaniach i nauce.

Cyfryzacja obecna we wszystkich obszarach nauki spowodowała, że również biblioteki, zwłaszcza akademickie, przestały być wyłącznie instytucjami gromadzącymi i udostępniającymi na miejscu zbiory tradycyjne, z bibliotekarzami pełniącymi funkcję przewodników w świecie informacji. Zostały wręcz „zmuszone” do przemodelowania sposobu dostarczania zbiorów oraz usług niezbędnych do pracy naukowej

i procesu edukacji z formy tradycyjnej na hybrydową, dostępną również zdalnie. Zbiory w postaci cyfrowej udostępniane są poprzez strony główne uczelni, strony wydawnictwa lub biblioteczne strony internetowe, a użytkownicy mogą z nich korzystać z dowolnego miejsca, w dogodnym czasie, a jedynym wymaganie jest posiadanie urządzeń z dostępem do Internetu oraz właściwych uprawnień. W sytuacji permanentnego wzrostu i różnorodności zasobów cyfrowych oraz narzędzi do wyszukiwania i pozyskiwania informacji, bardzo ważna jest ich prezentacja, łatwość odnalezienia i uzyskania dostępu.

Cele i metodologia badania

Witryna internetowa uczelni czy biblioteki akademickiej to pierwsze miejsce, gdzie pracownicy i studenci powinni uzyskać informacje niezbędne do pracy naukowej i studiowania, a istotnym elementem tych serwisów jest oferta e-zasobów. Szczególnie ważny jest nieograniczony dostęp do pełnych tekstów. Celem prowadzonych badań było ustalenie, czy prezentowana w serwisach www polskich uczelni publicznych oferta e-zasobów spełnia kryterium dostępności dla użytkowników, korzystających z niej zarówno na terenie kampusu, jak i z dowolnego miejsca poza nim. Dostępność interpretowano zgodnie z definicją przytoczoną przez Marcina Krzesaja, omawiającego kryteria, które Komisja Wspólnot Europejskich w dokumencie e-Europe 2002 zdefiniowała do oceny jakości stron internetowych z dziedziny informacji medycznej „Dostępność: łatwość dostępu, wyszukiwania, czytelność, użyteczność itp.”¹.

W badaniach nacisk położono na sprawdzenie, czy witryny uczelni zapewniają bezpośredni dostęp do e-zasobów lub do jednostek uczelnianych, których zadaniem jest ich udostępnianie, tj. bibliotek i wydawnictw. Warto zwrócić uwagę, że przy badaniu użyteczności witryn internetowych nie skupiano się na konkretnych e-zasobach, wskazanych serwisach czy bazach, ale na ich typach takich jak: bazy danych, e-książki i e-czasopisma. Analiza ta miała na celu sprawdzenie dostępności do e-zasobów niezależnie od potrzeb i świadomości ich istnienia wśród użytkowników. Nie badano, czy konkretny zasób jest dostępny w serwisie www, lecz jaki typ zasobów jest dostępny, gdzie i „jak głęboko” został umieszczony w serwisie www.

Badanie dostępności e-zasobów w witrynach internetowych uczelni oraz bibliotek i wydawnictw przeprowadzono wykorzystując metodę benchmarkingu, która „początkowo dotyczyła głównie produktów i procesów. W związku z tym stosowana była w sferze wytwórczości. W ostatnich latach można zauważyć rozszerzenie tej koncepcji na inne obszary i sektory”², w tym również na badania w dziedzinie bibliote-

¹ M. S. Krzesaj, *Wybrane narzędzia i metody ewaluacji jakości informacji na stronach WWW*, [w:] A. Czerwiński, A. Jandziak, M. S. Krzesaj (red.) *Informacja – dobro publiczne czy prywatne?*, Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2016, s. 117.

² I. Jackiewicz, A. M. Jackiewicz, *Benchmarking: teoria i praktyka*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie” 2017, t. 18, z. 2, cz. 2: „Zarządzanie humanistyczne i publiczne”, s. 118, [online] <https://bazekon.uek.krakow.pl/rekord/171475108> [dostęp: 24.06.2021].

koznawstwa i informacji naukowej. Koncepcję zaadaptowania tej metody na potrzeby badań serwisów internetowych bibliotek akademickich zaproponował Remigiusz Sapa³. Metodę tę wykorzystywała również Małgorzata Kowalska do oceny jakości serwisów www bibliotek⁴.

Do przeprowadzenia porównywania dostępności e-zasobów przygotowano arkusz analityczny, w którym zamieszczano zestaw badanych właściwości serwisów www uczelni.

TABELA 1.4.1. Zestaw badanych właściwości serwisów www

Serwis www uczelni
Informacja o e-zasobach na stronie uczelni
Dostęp/link ze strony głównej uczelni do biblioteki
Serwis www biblioteki
Sposób zamieszczania informacji o e-zasobach
Dostęp do narzędzi wyszukiwania e-zasobów
Rodzaje e-zasobów (zakładki) dostępne z poziomu multiwyszukiwarki
Organizacja dostępu zdalnego do e-zasobów
Dostęp do e-zasobów: Biblioteka Cyfrowa/Repozytorium/Baza Wiedzy ⁵
Informacja/pomoc i dodatkowe usługi w zakresie dostępności zbiorów i e-zasobów
Serwis www wydawnictwa
Dostęp do pełnych tekstów naukowych e-publicacji (podręczniki, skrypty, monografie naukowe, materiały konferencyjne)
Dostęp do e-czasopism naukowych – własna platforma czasopism, Open Journal Systems (OJS), Editorial System (ES), dedykowana strona www

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Do badania zakwalifikowano 131 serwisów www aktualnie funkcjonujących polskich uczelni publicznych⁶, które zostały pogrupowane wg następujących typów: akademie wychowania fizycznego (6), uczelnie artystyczne (19), uczelnie ekonomiczne (5), uczelnie medyczne (10), uczelnie morskie (2), uczelnie pedagogiczne (5), uczelnie rolnicze (5), uczelnie służb państwowych (3), uczelnie techniczne (19), uczelnie teologiczne (1), uniwersytety (18), uczelnie wojskowe (5), uczelnie zawodowe (33).

³ R. Sapa, *Benchmarking w doskonaleniu serwisów WWW bibliotek akademickich*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005, s. 47-53.

⁴ M. Kowalska, *Analiza porównawcza jakości serwisów WWW bibliotek wyższych szkół niepaństwowych województwa kujawsko-pomorskiego*, „Folia Toruniensia” 2008, t. 8, s. 117.

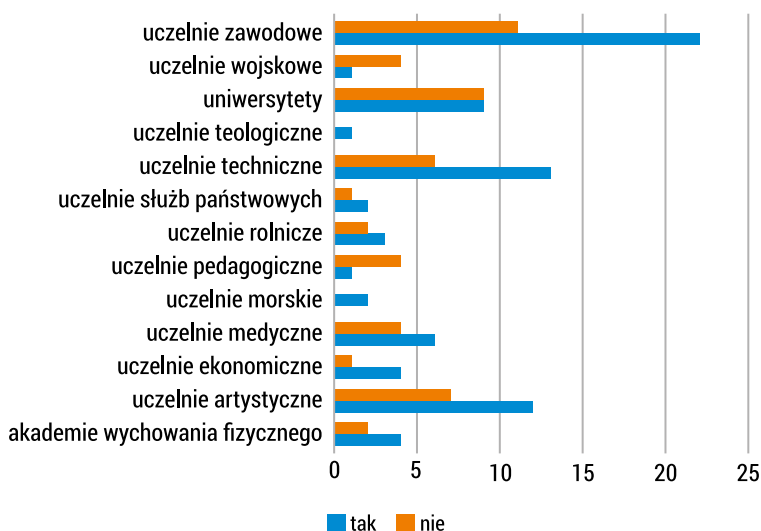
⁵ System typu Current Research Information System (CRIS).

⁶ Stan na 24.06.2021 r. wg danych POL-on, [online] <https://radon.nauka.gov.pl/dane> [dostęp: 24.06.2021].

Badania zostały przeprowadzone w okresie od 1 czerwca do 30 lipca 2021 roku. W ich rezultacie dokonano analizy ilościowej i jakościowej zamieszczonej informacji o e-zasobach, sposobie ich udostępnienia oraz informowania o nich.

Strona internetowa uczelni a dostęp do e-zasobów

Jednym z podstawowych zadań uczelni wyższych jest „upowszechnianie i pomnażanie osiągnięć nauki i kultury, w tym przez gromadzenie i udostępnianie zbiorów bibliotecznych, informacyjnych i archiwalnych” (Ustawa z 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce). Zadanie to realizowane jest głównie przez biblioteki, które zajmują się gromadzeniem i udostępnianiem zasobów zarówno tradycyjnych (drukowanych), jak i cyfrowych. Oczekuje się, aby biblioteki były aktywnym uczestnikiem procesu edukacji oraz wspierały działalność badawczo-naukową.

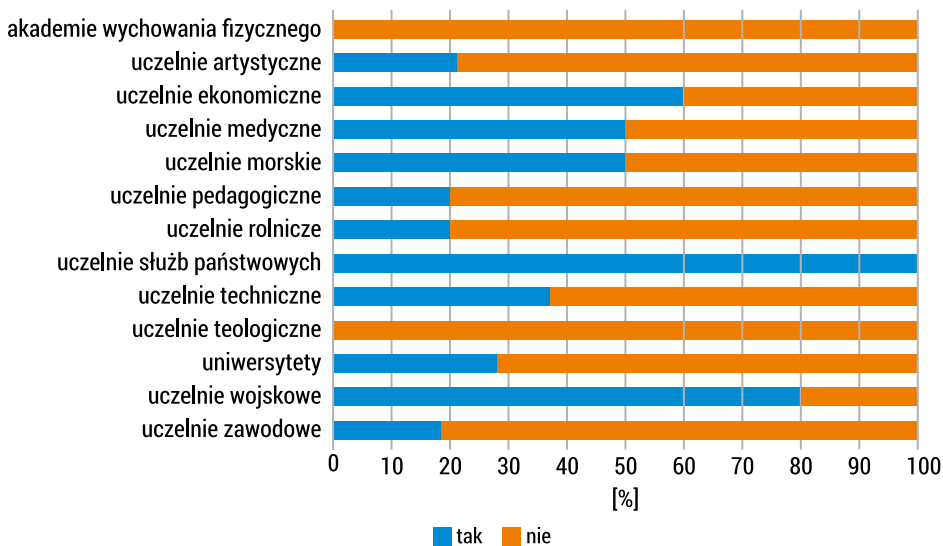

RYSUNEK 1.4.1. Występowanie linku do serwisu www biblioteki na stronie głównej uczelni

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

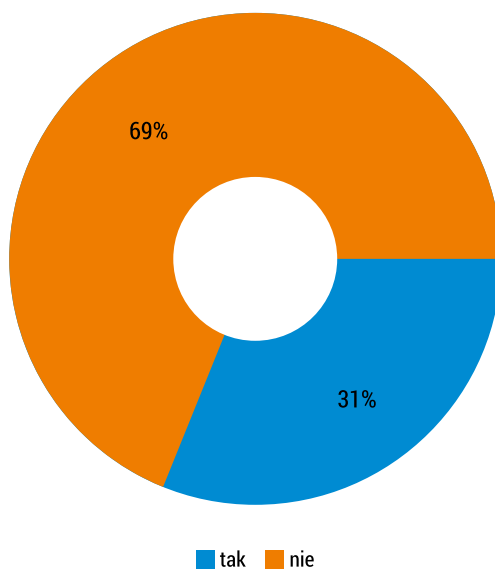
Analizując serwisy www uczelni w pierwszej kolejności sprawdzano, czy na stronie głównej zamieszczone są linki do zasobów elektronicznych oraz czy użytkownicy kierowani są do serwisu www biblioteki. Analizowano również, czy i jakie typy zbiorów cyfrowych udostępniane są bez pośrednictwa biblioteki.

W większości, bo w 61% serwisów uczelnianych link do biblioteki znajduje się na głównej stronie, w miejscu łatwo dostępnym i czytelnym (menu górne lub dolne). Fakt ten świadczy o tym, że rola biblioteki w działalności uczelni jest postrzegana jako znacząca. Skierowanie studentów i pracowników do wiarygodnych źródeł informacji zgromadzonych i udostępnianych w sposób usystematyzowany na stronach bibliotek włącza je w realizowany proces edukacyjny i naukowy.

RYSUNEK 1.4.2. Dostęp do e-zasobów ze strony uczelni według typów

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

RYSUNEK 1.4.3. Dostęp do e-zasobów ze strony uczelni

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Jeżeli przeanalizujemy ponownie tę kwestię, zwracając uwagę na typy szkół wyższych, to zauważymy, że w większości uczelni zawodowych, technicznych, medycznych i artystycznych przeważają te, gdzie są zamieszczane linki do bibliotek. Są jednak takie typy uczelni, jak pedagogiczne i wojskowe, gdzie na głównej

stronie uczelni brakuje linków do bibliotek, co może w tych przypadkach świadczyć o mniejszej ich roli.

Inaczej sytuacja wygląda w kontekście organizacji dostępu do zbiorów cyfrowych. Podczas gdy zdecydowana większość uczelni zadbała o to, by link do biblioteki był łatwo dostępny, to jedynie 31% uczelni ze strony głównej kieruje bezpośrednio do zasobów elektronicznych. Najczęściej robią to uczelnie służb państwowych, wojskowe i medyczne. Użytkownicy do pełnych tekstów uczelnianych e-publikacji, wydawanych e-czasopism lub do baz tworzonych na uczelni, tj. do repozytoriów bądź do baz wiedzy zazwyczaj są kierowani ze stron internetowych uczelni.

Serwis www biblioteki uczelnianej – dostęp do e-zasobów i ich organizacja

W 2012 roku The International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) opublikowała wytyczne dotyczące e-zasobów gromadzonych przez biblioteki, w których została zaprezentowana definicja zasobów elektronicznych „obiekty, które wymagają dostępu komputera, czy to komputera osobistego, stacji bazowej (komputera typu mainframe), czy przenośnego urządzenia mobilnego. Można z nich korzystać zdalnie przez Internet lub lokalnie. Najczęściej spotykane typy e-zasobów to: e-książki, e-czasopisma, pełnotekstowe (agregowane) bazy danych, bazy abstraktowe i indeksowe, bazy wydawnictw informacyjnych (biografie, słowniki, spisy osobowe, encyklopedie itp.), bazy danych liczbowych i statystycznych, e-grafiki, zasoby audio-video w formacie cyfrowym”⁷.

Po analizie serwisów www bibliotek można stwierdzić, że wszystkie biblioteki, niezależnie od typu uczelni, proponują swoim użytkownikom dostęp do zasobów cyfrowych. Na 131 badanych uczelni publicznych tylko w serwisie jednej nie odnaleziono strony www biblioteki, w pozostałych miejsce lub miejsca dostępu do e-zasobów możemy znaleźć z reguły na głównej stronie serwisu i jego odnalezienie jest zazwyczaj intuicyjne. Brak jednak jednego, wspólnego modelu prezentacji i udostępniania e-zasobów w serwisach www. Rozpoznano trzy podstawowe sposoby kierowania do zbiorów cyfrowych. W zależności od koncepcji budowy strony są to: elementy menu strony www, różne rodzaje grafiki (kafelki) oraz okno wyszukiwarki. Biblioteki stosują jedną, dwie lub nawet wszystkie trzy możliwości kierowania do e-zasobów.

Ze względu na różne podejście bibliotek do systematyzacji zasobów elektronicznych, niezależnie od typu uczelni, można wskazać schematy prezentacji powtarzające się w wielu serwisach:

- układ alfabetyczny;

⁷ S. Johnson, O. G. Evensen, J. Gelfand, G. Lammers, L. Sipe, N. Zilper, *Kształtowanie kolekcji e-zasobów. Wytyczne dla bibliotek*, International Federation of Library Associations and Institutions 2012, [online] <https://www.ifla.org/publications/key-issues-for-e-resource-collection-development-a-guide-for-libraries> [dostęp: 8.08.2021].

- układ tematyczny;
- układ wg sposobu nabycia:
 - zasoby licencjonowane (zakupione);
 - zasoby udostępniane przez inne instytucje, Open Access;
 - zasoby własne: biblioteki cyfrowe, repozytoria, bazy wiedzy, bazy dziedzinowe, materiały umieszczone na stronie www (zazwyczaj pliki pdf).

Dobłą praktyką jest to, iż biblioteki przy konkretnych e-zasobach (bazach, serwisach itp.) zamieszczają krótszy lub bardziej rozbudowany opis z informacją o zawartości, sposobie dostępu czy uprawnieniach użytkowników.

Natomiast przyjmując punkt widzenia użytkownika, korzystającego z serwisów różnych bibliotek, zauważono, że problemem może być stosowanie przez biblioteki niejednolitego nazewnictwa na określenie tego samego elementu serwisu, np. e-źródła, e-zasoby, zasoby elektroniczne, zasoby cyfrowe, zasoby on-line, źródła internetowe.

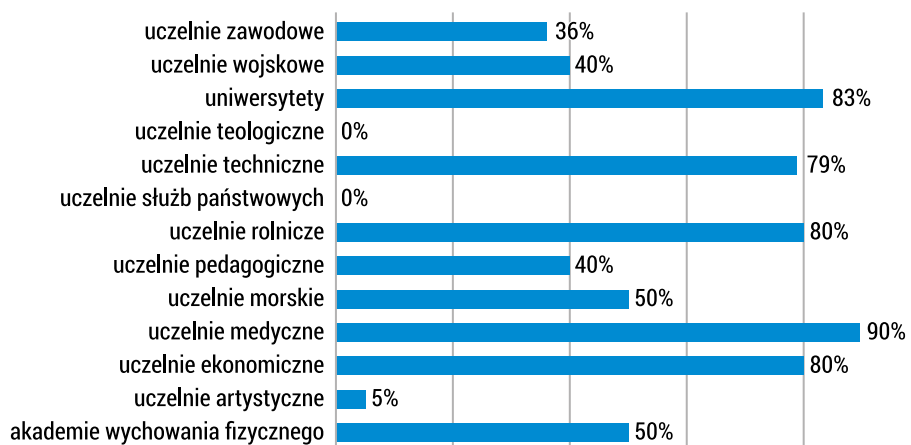
Istotnym elementem ułatwiającym przeszukiwanie zasobów cyfrowych są narzędzia, które biblioteki mogą udostępnić na swoich stronach www. Zidentyfikowane narzędzia wyszukiwawcze występujące w badanych serwisach to: multiwyszukiwarki, wyszukiwarki, listy A-Z, Full Text Finder. W ostatnich latach dużą popularność zdobyły multiwyszukiwarki, które „definiowane są zazwyczaj jako narzędzia pozwalające za pomocą jednego okna wyszukiwawczego uzyskać wyniki pochodzące z indeksu centralnego. (...) Metadane z wszystkich zasobów elektronicznych (lokalnych i zdalnych) wskazanych przez bibliotekę, są najpierw zbierane i indeksowane do wspólnego systemu, a zapytanie wysłane jest do utworzonego przez system indeksu. Dzięki temu w szybki sposób otrzymujemy bardziej precyzyjne rezultaty z wiarygodnymi rankingami trafności”⁸. Z przeprowadzonych badań wynika, że 52% bibliotek badanych uczelni umożliwia użytkownikom korzystanie z minimum jednego z wymienionych narzędzi.

Na Rys. 1.4.4. przedstawiono możliwość korzystania z narzędzi do wyszukiwania zasobów w zależności od typu uczelni. Najlepiej w tym kryterium prezentują się biblioteki uczelni medycznych, ponieważ aż 90% z nich oferuje narzędzia do wyszukiwania zasobów. Odmienna sytuacja występuje w bibliotekach uczelni teologicznych i służb państwowych, które w ogóle takich narzędzi nie oferują na swoich stronach.

W grupie bibliotek udostępniających wyszukiwarki zbiorów bibliotecznych, najczęściej udostępniana jest multiwyszukiwarka naukowa EDS (EBSCO Discovery Service). Zaznaczyć należy, że 5% bibliotek korzysta z innych niż komercyjne narzędzi wyszukiwawczych lub tworzy je samodzielnie.

⁸ M. Florianowicz, P. Krajewski, M. Modrzewska, M. Omilian-Mucharska, B. Traczyk-Kępa, *Zaglądamy innym w okna: Miejsce multiwyszukiwarki w przestrzeni serwisu WWW biblioteki*, „Forum Bibliotek Medycznych” 2013, R. 6, nr 2 (12), s. 238.

Występujące w serwisach www bibliotek interfejsy multiwyszukiwarek zazwyczaj wzbogacone są dodatkowymi zakładkami, np. wszystkie zasoby/multiwyszukiwarka, katalog, e-czasopisma, e-książki, lista A-Z, biblioteka cyfrowa/repozytorium lub inne wybrane przez biblioteki bazy.

RYSUNEK 1.4.4. Możliwość korzystania z narzędzi wyszukiwawczych w serwisach www bibliotek

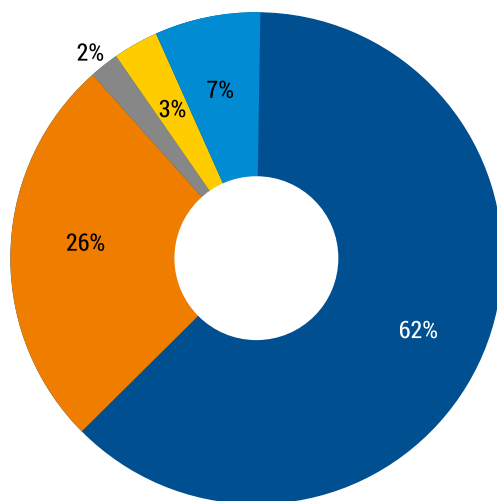
ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Użyteczność serwisów www bibliotek zależy również od zapewnienia użytkownikom możliwości dotarcia do cyfrowych materiałów edukacyjnych i naukowych spoza kampusu uczelni – zapewnienia zdalnego dostępu do licencjonowanych zasobów cyfrowych. Weryfikacja serwisów www pod kątem tego zagadnienia wykazała, że 51% bibliotek zapewnia możliwość zdalnego dostępu do licencjonowanych zasobów cyfrowych własnym studentom, doktorantom oraz pracownikom, w jasny sposób podając informacje o sposobie autoryzacji. W przypadku 17% bibliotek, aby uzyskać zdalny dostęp należy zgłosić taką potrzebę bibliotekarzowi, 5% bibliotek nie zapewnia zdalnego dostępu, ale podaje informacje np. w jaki sposób uzyskać dostęp do baz od konkretnego wydawcy, pozostałe 27% z grupy badanych serwisów wcale nie zapewnia usługi zdalnego dostępu.

Analizowano także oprogramowanie wykorzystywane przez biblioteki do organizacji zdalnego dostępu do zasobów cyfrowych. Wyniki badań pokazują, że przeważa oprogramowanie typu serwer proxy (HAN – Hidden Automatic Navigator by H+H Software GmbH lub własne rozwiązanie), który filtruje wychodzące i przychodzące transfery danych. W celu autoryzacji użytkowników wykorzystywane są dane logowania do kont bibliotecznych.

Biblioteki samodzielnie lub we współpracy z innymi jednostkami uczelni realizują również zadania związane z tworzeniem zasobów cyfrowych lub udostępnianiem dorobku naukowego pracowników i studentów uczelni, w ramach których powstają biblioteki cyfrowe, repozytoria oraz bazy wiedzy. W serwisach tych udostępnianie są przede wszystkim: zdigitalizowane tradycyjne (drukowane) zbiory bibliotek,

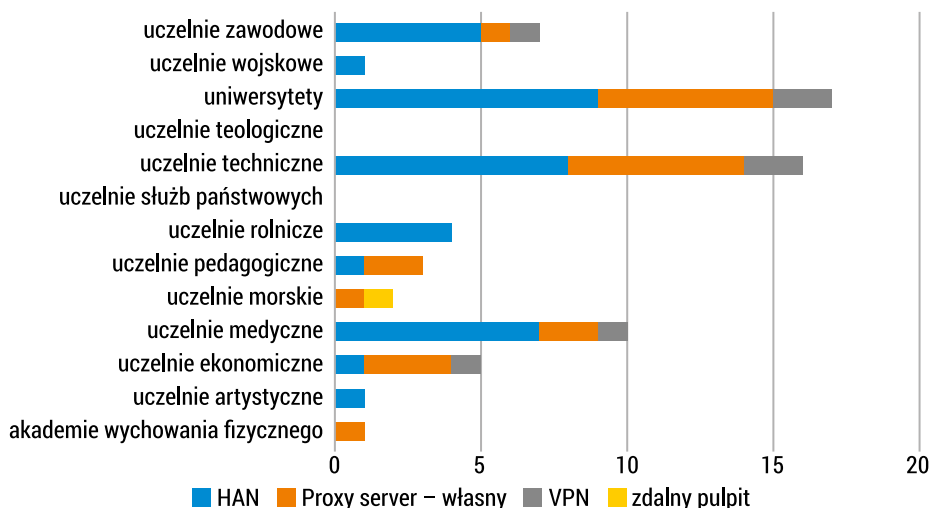
elektroniczne publikacje naukowe pracowników oraz prace doktorskie, dane badawcze i inne materiały elektroniczne wytworzone przez społeczność akademicką w procesach dydaktycznych i naukowo-badawczych.

■ EDS ■ PRIMO ■ NAVIGO ■ INTEGRO ■ własne/inne

RYSUNEK 1.4.5. Wykorzystywane narzędzia wyszukiwawcze udostępnione na stronach www bibliotek

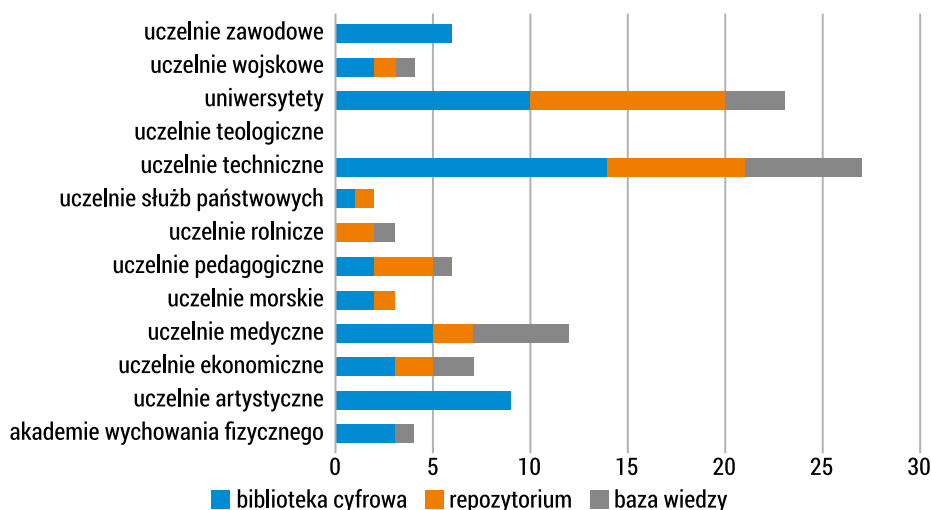
ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

RYSUNEK 1.4.6. Rodzaj oprogramowania wykorzystywany na uczelniach do organizacji zdalnego dostępu

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Z przeprowadzonej analizy stron www wynika, że prawie wszystkie uczelnie posiadają przynajmniej jeden z wymienionych serwisów: biblioteki cyfrowe – 57 uczelni, repozytoria – 30 uczelni, bazy wiedzy – 19 uczelni. Warto zaznaczyć, że występują uczelnie, które mają równolegle dwa serwisy, np. bibliotekę cyfrową i bazę wiedzy. Występowanie serwisów w zależności od typu uczelni przedstawiono na Rys. 1.4.7.

RYSUNEK 1.4.7. E-zasoby tworzone lub zarządzane przez biblioteki na uczelniach

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

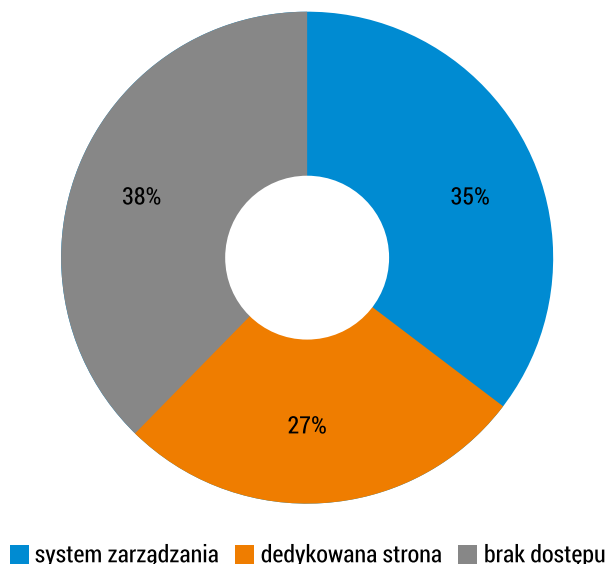
Strona internetowa wydawnictwa a dostęp do e-zasobów

Ważną jednostką uczelni jest wydawnictwo, którego rolą jest merytoryczna i organizacyjno-techniczna obsługa działalności wydawniczej. Wspierając procesy dydaktyczne i naukowe, wydawnictwa publikują m.in. podręczniki, skrypty, monografie naukowe, materiały konferencyjne i czasopisma naukowe. Z poziomu ich serwisów internetowych można w łatwy sposób uzyskać informacje o ofercie wydawniczej. Oficyny wydawnicze włączają się również w propagowanie idei Open Access (OA), dzięki czemu coraz częściej można na ich stronach znaleźć zakładkę OA, a tym samym dotrzeć do udostępnianych przez nie otwartych zasobów cyfrowych (46% analizowanych stron). Zazwyczaj są to artykuły publikowane w czasopismach naukowych, nierzadko udostępniane są również monografie czy podręczniki.

Szczególnie ważnym dla uczelni typem publikacji są czasopisma naukowe. Szybko zachodzące na rynku nowych technologii zmiany powodują, że coraz więcej wydawnictw wdraża systemy informatyczne wspomagające zarządzanie przepływem procesu wydawniczego. Jak podaje Ewa A. Rozkosz w publikacji *Rozwój czasopisma*

naukowego: poradnik dla redaktorów i wydawców⁹, możemy wyróżnić dwa rodzaje systemów:

- do zarządzania całym procesem wydawniczym (JMS – Journal Management Systems);
- do zarządzania samym procesem redakcyjnym (EMS – Editorial Management Systems).

RYSUNEK 1.4.8. Dostęp do czasopism naukowych

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Systemy te mogą występować w modelu otwartym bądź komercyjnym. Z analizy badanych stron www wynika, że 62% wydawnictw udostępnia pełne teksty wydawanych przez siebie czasopism, natomiast 38% wydawnictw nie zapewnia otwartego dostępu. Wśród wydawnictw udostępniających pełne teksty, 35% korzysta z systemu zarządzania procesem wydawniczym a 27% posiada tylko dedykowaną temu celowi stronę www.

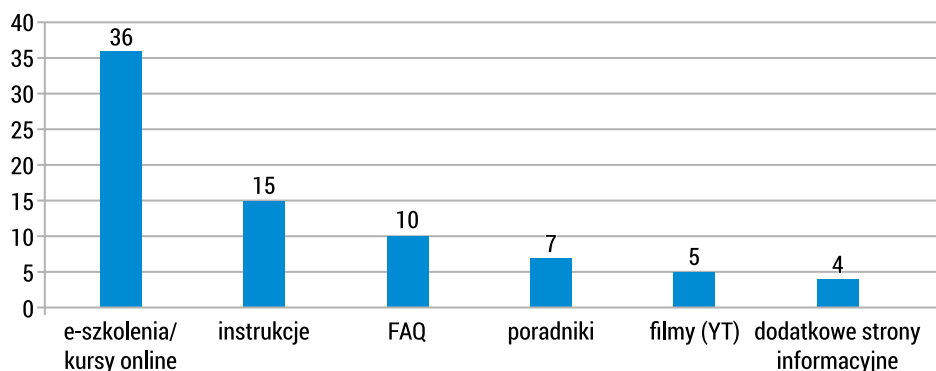
Informacje i usługi uzupełniające ofertę e-zasobów

Przedstawiony w poprzednich rozdziałach opis dostępu do e-zasobów potwierdza, że mnogość informacji o tej ofercie jest bardzo zróżnicowana zarówno w grupie zasobów ogólnodostępnych, jak i z ograniczonym dostępem. Bogactwo informacji

⁹ E. A. Rozkosz, *Rozwój czasopisma naukowego: poradnik dla redaktorów i wydawców*, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie, Szczecin 2018, [online] <https://repozytorium.amu.edu.pl/handle/10593/23504> [dostęp: 11.08.2021].

oraz różnorodność zasad jej wykorzystania mogą powodować, nawet u doświadczonego użytkownika, zakłopotanie i niepewność, co w konsekwencji może go zniechęcić i spowodować jego rezygnację z korzystania z danego serwisu.

Ponieważ badano serwisy pod kątem ich dostępności dla użytkowników o różnych kompetencjach informacyjnych, analizowano również, czy na witrynach oferujących e-zasoby znajdują się dodatkowe informacje dotyczące sposobu ich wykorzystania. Badano, czy oprócz informacji zawartych przy konkretnych zasobach, dotyczących zakresu przedmiotowego, rodzaju licencji na korzystanie z zasobu, znajdują się inne formy pomocy. Na 131 badanych witryn bibliotecznych 63% zamieszcza dodatkowe, specjalne informacje i pomoce, są to m.in.: szkolenia na platformach e-learningowych (Moodle) i komunikacyjnych (Microsoft Teams), kursy on-line (Moodle, Navoica), listy najczęściej zadawanych pytań (FAQ), dedykowane strony informacyjne, tematyczne filmy instruktażowe (YouTube), vademeca, instrukcje wyszukiwania i poradniki w formie załączonych plików pdf, a także usługi: *zapytaj bibliotekarza*, *umów się na szkolenie*. W badanych witrynach odnaleziono również blog informacyjny i newsletter. Oprócz informacji i pomocy w zakresie sposobu korzystania z e-zasobów, uczelnie, które oferują zdalny dostęp, załączają również informacje o sposobie uzyskania dostępu oraz kto z takiej usługi może skorzystać.

RYSUNEK 1.4.9. Dostępne formy pomocy w korzystaniu z e-zasobów

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Dodatkowym sposobem poszerzania dostępu do zbiorów, zarówno tradycyjnych, jak i cyfrowych, jest tworzenie przez biblioteki specjalnych kolekcji e-zasobów lub dedykowanych usług obejmujących zbiory elektroniczne ogólnodostępne lub dostępne dla uprawnionych użytkowników. W wybranych witrynach analizowanych bibliotek można znaleźć oferty usług:

- skanowanie/digitalizacja na życzenie – kopie cyfrowe dostarczane są bezpośrednio użytkownikom, usługa obejmuje digitalizację fragmentów książek i/lub czasopism znajdujących się w zbiorach biblioteki;
- tworzenie kolekcji e-zbiorów, np. e-podręczniki dla I roku, e-skrypty, e-czasopisma dla pracowników i studentów – kopie cyfrowe tworzone są wg wskazania biblioteki;

- Wirtualna Czytelnia Biblioteki – publikacje dostępne zdalnie, wg dziedzin naukowych;
- Dydaktyczna Biblioteka Cyfrowa – materiały niezbędne do zajęć prowadzonych w trybie zdalnym;
- Wykaz podręczników – dedykowana strona z informacją o dostępności, listy podręczników przygotowane we współpracy z wydziałami, digitalizacja lub zakup wersji cyfrowej.

Uwagi końcowe

Wyniki przeprowadzonej analizy wskazują, że serwisy polskich uczelni publicznych w większości spełniają kryterium dostępności do e-zasobów. Podsumowując, 61% badanych uczelni zamieszcza link do biblioteki ze strony głównej, a na stronach 31% uczelni znajduje się bezpośrednie odesłanie do e-zasobów (wyłącznie własnych). Prawie wszystkie, bo 99% serwisów www bibliotek zapewnia dostęp do e-zasobów, z czego 52% oferuje specjalistyczne narzędzia do ich wyszukiwania, a 51% zapewnia możliwość zdalnego dostępu. Jeśli chodzi o udostępnienie narzędzi pomocnych do wyszukiwania e-zasobów, to wskazane jest poprawienie oferty bibliotek uczelni zawodowych, służb państwowych, pedagogicznych, wojskowych i teologicznych. Użytkownicy większości uniwersytetów, uczelni medycznych i technicznych mają możliwość zdalnego korzystania z oferty e-zasobów. Usługa ta powinna również zostać wdrożona w pozostałych typach bibliotek, choćby z powodu wsparcia coraz częściej realizowanego e-learningu. Znaczna część uczelni, bo 81% oferuje dostęp do własnych zasobów elektronicznych, tworzonych przez społeczność akademicką i udostępnianych w bibliotekach cyfrowych, repozytoriach czy bazach wiedzy. Niezwykle ważne wydaje się również rozwijanie w formie elektronicznej wszelkiego rodzaju pomocy i informacji dotyczącej korzystania z e-zasobów. W badanych serwisach 59% uczelni oferuje co najmniej jedną z form pomocy: e-szkolenia, kursy on-line, instrukcje, FAQ, poradniki, filmy, dodatkowe strony informacyjne. Oprócz serwisów www bibliotek e-publicacje uczelniane dostępne są za pośrednictwem stron www wydawnictw, 46% udostępnia bez ograniczeń co najmniej jeden typ publikacji, sprzyja temu rozwój ruchu OA, a także idąca w tym kierunku polityka grantodawców umożliwiających publikowanie pod warunkiem otwartego udostępnienia.

Nowoczesne metody kształcenia na uczelniach, różnorodność informacji i e-zasobów oraz nowe technologie są wyzwaniem i szansą dla bibliotek i innych jednostek uczelni, które wspierają realizację zadań zarówno dydaktycznych, jak i naukowych. Przedstawione w artykule analizy mogą skłonić administratorów zarządzających zawartością merytoryczną serwisów www uczelni do zapoznania się i wprowadzenia rozwiązań stosowanych w serwisach www uczelni różnych typów. Udoskonalanie tych serwisów, w tym poziomu dostępności do e-zasobów ma również wpływ na poziom oceny oferty edukacyjnej uczelni oraz na ocenę jakości kształcenia i prowadzenia badań naukowych z wykorzystaniem dostępnych źródeł elektronicznych.

Uczestnictwo bibliotek i wydawnictw w procesie transformacji cyfrowej uczelni jest nieuniknione, a podążanie za zmianami świadczy o ich nowoczesności oraz korzystnie wpływa na ich wizerunek.

Bibliografia

1. Blog InMarketing, [online] <https://inmarketing.pl/blog/funkcjonalnosc-i-uzytecznosc-strony-internetowej/> [dostęp: 2.08.2021].
2. Brzezicki, Ł., *Efektywność bibliotek naukowych w polskim szkolnictwie wyższym*, „E-mentor. Czasopismo naukowe Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie” 2020, nr 1(83) s. 61-70.
3. Florianowicz, M., Krajewski, P., Modrzewska, M., Omilian-Mucharska, M., Traczyk-Kępa, B., *Zaglądamy innym w okna: Miejsce multiwyszukiwarki w przestrzeni serwisu WWW biblioteki*, „Forum Bibliotek Medycznych” 2013, R. 6, nr 2 (12), s. 236-276.
4. Hankiewicz, K., Hankiewicz, M., *Użyteczność serwisów internetowych bibliotek jako cecha determinująca sprawność korzystania z usług bibliotecznych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług” 2014, nr 113, t. 2: „Ekonomiczno-społeczne i techniczne wartości w gospodarce opartej na wiedzy”, s. 21-29.
5. Jackiewicz I., Jackiewicz A.M., *Benchmarking: teoria i praktyka*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie” 2017, t. 18, z. 2, cz. 2: „Zarządzanie humanistyczne i publiczne”, s. 117-131, [online] <https://bazekon.uek.krakow.pl/rekord/171475108> [dostęp: 24.06.2021].
6. Johnson S., Evensen O. G., Gelfand J., Lammers G., Sipe L., Zilper N., *Kształtowanie kolekcji e-zasobów. Wytyczne dla bibliotek*, International Federation of Library Associations and Institutions 2012, [online] <https://www.ifla.org/publications/key-issues-for-e-resource-collection-development-a-guide-for-libraries> [dostęp: 8.08.2021].
7. Kowalska M., *Analiza porównawcza jakości serwisów WWW bibliotek wyższych szkół niepaństwowych województwa kujawsko-pomorskiego*, „Folia Toruniensia” 2008, t. 8, s. 117-135.
8. Krzesaj M. S., *Wybrane narzędzia i metody ewaluacji jakości informacji na stronach WWW*, [w:] Czerwiński A., Jandziak A., Krzesaj M. S. (red.) *Informacja – dobro publiczne czy prywatne?*, Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2016, s. 115-125.
9. Osiński Z., *Badanie użyteczności internetowych serwisów bibliotek wyższych uczelni. Propozycja modyfikacji*, „Folia Bibliologica” 2017.
10. Rozkosz E. A., *Rozwój czasopisma naukowego: poradnik dla redaktorów i wydawców*, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie, Szczecin 2018, [online] <https://repozytorium.amu.edu.pl/handle/10593/23504> [dostęp: 11.08.2021].
11. Sapa R., *Benchmarking w doskonaleniu serwisów WWW bibliotek akademickich*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005, 181 s.
12. Sapa R., *Jakość serwisów WWW bibliotek polskich – usability test*, „Biuletyn EBIB” 2002, nr 31, [online] <http://www.ebib.pl/2002/31/sapa.php> [dostęp: 8.08.2021].

Abstract

Presentation of digital resources on the websites of Polish public universities – similarities and differences

The article presents the results of the analysis of the accessibility of digital (scientific and educational) resources on the web sites of 131 Polish public universities. Using the benchmarking method, the location and the way of organising the access to digital resources or to the units of the university, which make them available, were examined. The following were taken into consideration: university websites, library websites and publishing house websites. It was analysed if and what professional search tools are available in the web services for users and if a remote access to the offered e-resources is possible. Information on additional, special services extending the offer of digital collections was also presented. The results of the research allowed to indicate the similarities and differences in the presentation of the resources between the universities of different types.

Keywords: academic library, digital resources, e-collections, library websites, evaluation of library websites, usability of library websites

Rozdział 1.5

Biblioteka Narodowego Instytutu Kultury i Dziedzictwa Wsi w Puławach, dawniej Centralna Biblioteka Rolnicza – wpływ restrukturyzacji na organizację i zbiory biblioteki

Agnieszka Bartuzi

*Biblioteka Narodowego Instytutu Kultury i Dziedzictwa Wsi
Oddział w Puławach*

Streszczenie: Biblioteka Narodowego Instytutu Kultury i Dziedzictwa Wsi w Puławach (NIKiDW) została powołana w 1862 roku przy Instytucie Agronomicznym i Rolniczo-Leśnym w Puławach. Jej księgozbiór to spuścizna Instytutu Agronomicznego w Marymoncie i Gimnazjum Realnego w Warszawie. Biblioteka wchodziła w struktury organizacyjne Państwowego Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego (PINGW), następnie Instytutu Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa (IUNG) oraz Centralnej Biblioteki Rolniczej (CBR). Przejęcie w 2019 roku Centralnej Biblioteki Rolniczej w Warszawie przez Narodowy Instytut Kultury i Dziedzictwa Wsi przyczyniło się do podjęcia decyzji o przeniesieniu zbiorów warszawskich do Oddziału w Puławach. Restrukturyzacje w sposób znaczący wpłynęły na organizację pracy. W wyniku ostatnich zmian w Bibliotece w Puławach zgromadzonych zostanie około 340 tysięcy woluminów wydawnictw stanowiących ogromny zasób poświęcony szeroko pojętemu rolnictwu i kulturze wsi. Proces połączenia księgozbioru jest nie tylko skomplikowaną operacją logistyczną, ale również ogromnym wyzwaniem dla bibliotekarzy.

Słowa kluczowe: biblioteka rolnicza, historia Centralnej Biblioteki Rolniczej, restrukturyzacja biblioteki

Wprowadzenie

Księgozbiór rolniczy zgromadzony w Bibliotece Narodowego Instytutu Kultury i Dziedzictwa Wsi Oddziału w Puławach ma bogatą i ciekawą historię. Dzieje Biblioteki spletają się z dziejami puławskiego ośrodka nauk rolniczych oraz Centralnej Biblioteki Rolniczej im. Michała Oczapowskiego w Warszawie. Na pracę puławskiej placówki miały wpływ kolejne reorganizacje i wydarzenia historyczne. Powstanie styczniowe i dwie wojny światowe w znaczący sposób zaważyły na losach księgozbioru.

Od ponad półtora wieku puławska placówka realizuje swoją misję. Gromadzi, opracowuje oraz udostępnia publikacje z zakresu szeroko pojętego rolnictwa kadrom naukowym, studentom i rolnikom. Sukcesywnie ewoluuje, łącząc w sobie elementy biblioteki tradycyjnej i elektronicznej. Poszerza zakres zadań wychodząc naprzeciw oczekiwaniom użytkowników.

Powstanie i funkcjonowanie biblioteki do roku 1918

Powstanie w Puławach szkoły rolniczej było efektem przeprowadzonej w 1861 roku, przez Aleksandra Wielopolskiego, reformy szkolnictwa. W miejsce zlikwidowanego wówczas Instytutu Agronomicznego w Marymoncie i Gimnazjum Realnego w Warszawie powołano Instytut Politechniczny i Rolniczo-Leśny w Nowej Aleksandrii¹. W myśl ustawy z dnia 8/20 maja 1862 roku, do Puław przewieziono gabinety i zbiory biblioteczne obu warszawskich szkół. W sumie było to około 7 tysięcy woluminów, które stanowiły załóżek puławskiej biblioteki rolniczej. Pełniły one rolę zaplecza naukowego dla przyszłych adeptów nauk rolniczych². Na podstawie opracowań źródłowych i częściowo zachowanych inwentarzy, można stwierdzić, że były to głównie publikacje w języku polskim, niemieckim, francuskim i rosyjskim, z dziedziny rolnictwa i nauk matematyczno-przyrodniczych.

Wśród nich znajdowały się również prywatne zbiory dyrektora Instytutu Michała Oczapowskiego.

Funkcjonowanie dobrze rozwijającej się uczelni puławskiej przerwał wybuch powstania styczniowego. Studenci Instytutu, pod wodzą Leona Frankowskiego, po złożeniu przysięgi pod Świątynią Sybilli, wyruszyli do walki. W szeregach powstańczych znaleźli się między innymi Adam Chmielowski, późniejszy bł. Brat Albert³ oraz malarz Maksymilian Gierymski⁴. Działalność Instytutu została zawieszona, jednak formalnie nie został on zamknięty. Część pracowników naukowych wyjechała za granicę. Pozostali prowadzili prace badawcze na miejscu. Nie zawieszono również pracy biblioteki, co korzystnie wpłynęło na stan zachowania zbiorów. Taka sytuacja utrzymywała się do połowy roku 1869. Z dniem 8 czerwca, na mocy ustawy podpisanej przez

¹ K. Poznański, *Reforma szkolna w Królestwie Polskim w 1862 roku*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1968, s. 228-229.

² Z. Bort, *Organizacja i działalność Centralnej Biblioteki Rolniczej Oddział w Puławach 1816-1976: praca magisterska*, Poznań 1977, s.14.

³ Adam Bernard Hilary Chmielowski (1845-1916) – jako osiemnastoletni student Szkoły Rolniczo-Leśnej w Puławach brał udział w powstaniu styczniowym. W przegranej bitwie pod Melchovem został ranny, w wyniku czego amputowano mu nogę. Po wydobiciu się z niewoli, wyjechał do Francji, gdzie rozpoczął studia malarskie, które kontynuował w Warszawie, Gandawie i Monachium. W 1887 r. przywdział habit, a rok później złożył śluby zakonne, przyjmując imię Albert. Założył zgromadzenia: Braci Albertynów i Sióstr Albertynek, które oparte zostały na regule św. Franciszka z Asyżu. Brat Albert zajmował się biednymi i bezdomnymi.

⁴ Maksymilian Gierymski (1846-1874) – polski malarz, przedstawiciel szkoły monachijskiej, starszy brat Aleksandra Gierymskiego, prekursora polskiego impresjonizmu.

cara Aleksandra II, działalność puławskiej szkoły rolniczej została oficjalnie wznowiona. W strukturze nowopowstałego rosyjskiego Instytutu Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa znalazła się również Biblioteka⁵. Opiekę nad nią powierzono prof. Teofilowi Cichockiemu⁶. W pierwszych latach działalności priorytetem było wdrożenie planu rusyfikacji, co niekorzystnie odbiło się na rozwoju szkoły puławskiej. W 1891 roku władze oświatowe zaniepokojone stanem Instytutu skierowały do Puław Wasilija W. Dokuczajewa⁷, powierzając mu stanowisko dyrektora i zadanie reorganizacji placówki. Wprowadził on radykalne zmiany, w wyniku których Biblioteka zyskała nowoczesną strukturę i organizację. Powołał czytelnię profesorską i studencką oraz komisję biblioteczną. Uregulował sprawy finansowe. Przydzielił księżnicy stałą dotację państwową w wysokości 4 tysiące rubli oraz 2 tysiące rubli z funduszu specjalnego Instytutu. Po raz pierwszy w historii Biblioteki zatwierdzono stanowisko bibliotekarza, na które powołano Nikołaja I. Krisztafowicza⁸. Do pomocy przydzielono mu 4 pracowników i kilku studentów⁹. Przystąpili oni do porządkowania księgozbioru. Równolegle rozpoczęto prace związane z katalogowaniem zbiorów i opracowaniem katalogu kartkowego. Wszystkie te działania przyczyniły się do szybkiego rozwoju Biblioteki.

Kupowano głównie publikacje rosyjskojęzyczne, nie zaniebdywano jednak literatury obcojęzycznej, głównie niemieckiej, francuskiej i angielskiej. Z powodu braku w Puławach innej biblioteki, obok wydawnictw o charakterze naukowym, gromadzono literaturę piękną, społeczno-polityczną i filozoficzną. Według sprawozdania z dnia 1 stycznia 1914 roku księgozbiór liczył 81 702 woluminy publikacji z dziedziny rolnictwa, leśnictwa, geologii, gleboznawstwa, mineralogii, socjologii, literatury pięknej, historii i sztuki, o wartości 189 858 rubli¹⁰.

Głównym źródłem informacji o funkcjonowaniu Biblioteki w okresie rosyjskim są „*Zapiski Novo-Aleksandrijskago Instituta Sel'skago Hozâjstva i Lesowodstva*”. Obszerne i szczegółowe sprawozdania roczne z działalności Instytutu. Na ich podstawie można stwierdzić, że placówka puławska miała dość wysoki poziom organizacyjny, posiadała cenny zbiór naukowych wydawnictw rosyjskich z zakresu nauk rolniczych i przyrodniczych.

⁵ Z. Bort [zebrał], *Przepisy prawne Instytutów Rolniczych w Marymoncie i Puławach (1816-1939)*, IUNG, Puławy 1983, s. 116.

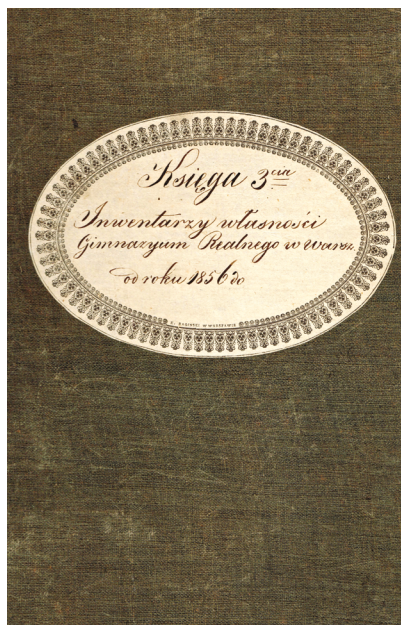
⁶ Teofil Cichocki (1830-1902) – polski chemik i gleboznawca, w latach 1869-1885 związany z Puławskim Instytutem Rolniczym.

⁷ Wasilij Wasiljewicz Dokuczajew (1846-1903) – rosyjski geolog i gleboznawca, uważany za twórcę gleboznawstwa, jako gałęzi nauk przyrodniczych, autor definicji i klasyfikacji gleb.

⁸ Nikołaj Josifowicz Krisztafowicz (1866-1941) – oficer rezerwy, geolog, autor opracowań geologicznych Lubelszczyzny, redaktor i wydawca czasopisma „*Jeżegodnik po Geologii i Mineralogii Rossii*”.

⁹ *Zapiski Novo-Aleksandrijskago Instituta Sel'skago Hozâjstva i Lesowodstva*, 1895 i 1896, t. 9, s.30.

¹⁰ Z. Bort [zebrał], *Organizacja ...*, op. cit., s. 17.

FOT. 1.5.1. Inwentarze Bibliotek: Instytutu Agronomicznego i Gimnazjum Realnego
ŹRÓDŁO: Materiały archiwalne CBR.

FOT. 1.5.2. Wnętrze Biblioteki Głównej w latach 1900-1914
ŹRÓDŁO: Materiały archiwalne CBR.

Wybuch I wojny światowej wymusił na dyrekcji Instytutu ewakuację do Charkowa. Rosjanie opuszczali pałac w wielkim pośpiechu. W murach pałacowych pozostawili nie tylko zbiory biblioteczne, ale także swoje prywatne księgozbiory. Niestety wywieźli inwentarze, co było bolesną stratą. W znacznym stopniu utrudniło to prace związane z porządkowaniem księgozbioru. W 1915 roku do Puław wkroczyły wojska austriackie. Na wniosek rzeczoznawcy rolniczego przy naczelnej komendzie armii austriackiej prof. Kazimierza Rogoyskiego, kustoszem Instytutu mianowano dr. Zygmunta Jaworskiego, nauczyciela szkoły rolniczej w Czernichowie¹¹. W opuszczonych pomieszczeniach pałacowych oprócz księgozbioru biblioteki głównej znajdowały się książki z bibliotek zakładowych, księgozbiory prywatne profesorów oraz zasoby archiwum Instytutu. W sumie około 120 tysięcy woluminów powyrzucanych z szaf na stopy.

Sytuacja polityczna oraz budzące się nadzieje na niepodległość sprawiły, że grono polskich uczonych i rolników podjęło intensywne starania o utworzenie w Puławach placówki naukowej¹². Wiosną 1916 roku prof. Stefan Surzycki¹³, odpowiedzialny za organizację tworzącego się instytutu, zlecił uporządkowanie zbiorów bibliotecznych. Do prac porządkowych zatrudniono Jerzego Niemojewskiego. Z uwagi na ilość, stan zbiorów oraz brak przygotowania fachowego, jego działania były z góry skazane na niepowodzenie i zakończyły się zwolnieniem z pracy¹⁴. Ta sytuacja uświadomiła organizatorom stopień trudności związany z pozornie prostym zadaniem, jakim miało być uporządkowanie książek i czasopism. O pomoc poproszono bibliotekarza Uniwersytetu Jagiellońskiego, dr. Ludwika Kolankowskiego. Efektem jego pobytu w Puławach, w dniach 20-28 lipca 1917 roku, był program reorganizacji biblioteki¹⁵. W tym samym roku utworzono Instytut Naukowy Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa, który w 1921 roku został oficjalnie przemianowany na Państwowy Instytut Naukowy Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa. Był to początek nowego etapu w historii puławskich nauk rolniczych i księgozbioru rolniczego.

¹¹ M. Strzemiński, Z. Bort, *Instytut Puławski w latach międzywojennych (1917-1939)*, IUNiG, Puławy 1982, s. 1.

¹² Zwolennicy reaktywowania w Puławach uczelni rolniczej byli podzieleni na trzy obozy. Większość popierała projekt założenia w Puławach szkoły wyższej. Z kolei znaczna część wykładowców Wyższych Kursów Rolniczych w Warszawie uważała, że Puławy powinny stać się głównym krajowym ośrodkiem średniego szkolnictwa rolniczego, pozostawiając wyższe szkolnictwo stolicy. Trzecia grupa propagowała utworzenie w Puławach dużego zakładu doświadczalnego albo instytutu naukowo-badawczego, opierającego się na szeroko rozbudowanej sieci stacji doświadczalnych.

¹³ Stefan Surzycki (1864-1936) – profesor ekonomii rolniczej na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, organizator i profesor wydziału rolnego UJ, jeden z twórców polskiej ekonomii rolniczej.

¹⁴ Z. Bort, op. cit., s. 45.

¹⁵ Ibidem, s. 19.

W strukturach Państwowego Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego (PINGW)

W strukturze naukowej placówki rolniczej tworzonej w Puławach nie mogło zabraknąć biblioteki. Władze Instytutu, w trosce o jej prawidłowe funkcjonowanie, na Radzie Naukowej w dniu 27 lipca 1918 roku, wybrały Komisję Biblioteczną¹⁶. Przekazano jej zarządzanie Biblioteką. Komisja, w oparciu o wytyczne nakreślone przez dr. Kolankowskiego, podjęła prace mające na celu uporządkowanie zbiorów. Z powodu braku wykwalifikowanego personelu napotkano duże trudności w realizacji tego zadania. W związku z tym postanowiono rejestrować tylko bieżące nabytki. Zbiory sprzed 1914 roku pozostawiono jako nieopracowane¹⁷. Pracom porządkowym nie sprzyjały piętrzące się trudności organizacyjne oraz sytuacja polityczna panująca po odzyskaniu niepodległości. W lipcu 1922 roku do Puław przybyła Delegacja Mieszanej Komisji Specjalnej do Spraw Rewindykacji, która wyłączyła ze starych zbiorów około 3 tysięcy woluminów należących do profesorów instytutu rosyjskiego. Do rewindykacji jednak nie doszło. Rosjanie z niewiadomych powodów zrezygnowali z roszczeń.

Odbudowujące się państwo polskie także miało ogromne potrzeby. Księgozbiorem puławskim interesowały się powstające wówczas biblioteki i instytucje reaktywujące działalność po latach niewoli. Pomimo nacisków politycznych, dyrekcja Instytutu pozostawała nieugięta. Proponowała zainteresowanym jedynie dublety i druki zbędne. Z oferty tej skorzystały między innymi Biblioteka SGGW, Biblioteka Jagiellońska oraz stacje rolnicze powstające we wschodniej Polsce. Według źródeł archiwalnych 1 706 woluminów o tematyce archeologicznej przekazano w depozyt Państwowemu Gronu Konserwatorów Zabytków Przedhistorycznych w Warszawie. Obok depozytu książkowego przekazano spory zbiór okazów archeologicznych. Depozyt nigdy nie wrócił do Puław¹⁸.

Sytuacja Biblioteki była trudna ze względu na skromny budżet. Ratunkiem okazała się rozpoczęta w 1921 roku wymiana, dzięki której do zbiorów pozyskiwano czasopisma i opracowania monograficzne. W okresie międzywojennym zaobserwować można wzrost znaczenia wydawnictw ciągłych. Były one najszybszym źródłem informacji o najnowszych osiągnięciach nauki. Opracowany w 1923 roku regulamin unormował kwestie udostępniania zbiorów. Negatywny wpływ na prace biblioteczne miały ciągłe zmiany składu osobowego Komisji Bibliotecznej oraz brak etatu bibliotekarza.

W trosce o dobro Biblioteki w 1927 roku dyrekcja Instytutu przekazała opiekę nad księgozbiorem prof. Stefanowi Lewickiemu¹⁹. Niestety, zajęty pracą zawodową nie mógł poświęcić zbyt wiele czasu sprawom bibliotecznym. W tej sytuacji w 1930 roku

¹⁶ W skład Komisji Bibliotecznej weszli: Zygmunt Weyberg, Henryk Malarski, Stefan Kopeć, Roman Olędzki.

¹⁷ Z. Bort, op. cit., s. 20.

¹⁸ M. Strzemski, Z. Bort, *Instytut ...*, op. cit., s. 78-79.

¹⁹ Stefan Lewicki (1890-1975) – kierownik Działu Hodowli Zbóż w Państwowym Instytucie Naukowym Gospodarstwa Wiejskiego.

zwrócono się o pomoc do Faustyna Czerwijowskiego, dyrektora Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy. Opracował on plan czynności, które należało wykonać, aby księżnica mogła funkcjonować zgodnie z potrzebami placówki naukowej. Z powodu trudności ekonomicznych planów tych nie udało się zrealizować. W 1937 roku o pomoc poproszono bibliotekarza Ministerstwa Rolnictwa, Stanisława Stępowskiego. Jego opinia zaowocowała decyzją o powołaniu etatu dla kierownika biblioteki. Został nim Zygmunt Nowakowski²⁰, który opracował plan reorganizacji Biblioteki. Za sprawę priorytetową uznał skatalogowanie zbiorów, które wpłynęły do biblioteki po 1914 roku²¹. Z chwilą objęcia przez niego stanowiska zinwentaryzowane zbiory liczyły 11 329 woluminów nowych nabytków, 170 tytułów czasopism oraz około 14 906 woluminów ze starych zbiorów pozostałych po byłym instytucie rosyjskim²². Dzięki jego staraniom zwiększono budżet, zatrudniono kilku pracowników i rozpoczęto remont pomieszczeń.

FOT. 1.5.3. Pomieszczenie Czytelni (około 1925 roku)

ŹRÓDŁO: Materiały archiwalne CBR.

Wybuch II wojny światowej sparaliżował działalność Instytutu²³. O normalnej pracy nie było mowy. Z końcem września 1939 roku Rada Naukowa zdecydowała o uruchomieniu zakładów Instytutu. Najważniejszym zadaniem było zabezpieczenie

²⁰ Zygmunt Nowakowski (1902-1992) – bibliotekarz, współtwórca Towarzystwa Przyjaciół Puław, kierownik Puławskiej Biblioteki Rolniczej w latach 1937-1971.

²¹ Z. Bort, op. cit., s. 23-24.

²² M. Strzemiński, Z. Bort, op. cit., s. 95.

²³ W pierwszych dniach września 1939 r. część pracowników naukowych ewakuowano do Ostrowca Lubelskiego.

i ochrona majątku. Niemcy mieli swoje plany związane z puławską placówką. Specjalna komisja Gestapo przyjechała do Puław 21 listopada 1939 roku. Zlustrowała Instytut, zabezpieczyła zbiory i urządzenia. Bibliotekarze otrzymali polecenie uporządkowania i pilnowania księgozbioru²⁴. Oficjalne przejście puławskiej placówki oraz zmiana nazwy na Landwirtschaftliche Forschungsanstalt des Generalgouvernements in Puławy²⁵ miała miejsce wiosną 1940 roku. Dyrektorem puławskiego zakładu rolniczego został Fritz Christiansen-Weniger²⁶, zastępcą dyrektora Valentin Horn²⁷. Planu niemieckie uwzględniały również Bibliotekę, która miała być przekształcona w Centralną Bibliotekę Rolniczą GG. Zarządzanie zbiorami puławskimi powierzono mieszkającemu w Krakowie dr. Sigmundowi von Frauendorferowi²⁸. Między 10 a 14 dniem każdego miesiąca przyjeżdżał do Puław celem uzgodnienia z kierownikiem Biblioteki, Zygmuntem Nowakowskim, wszystkich bieżących spraw. Priorytetem był zakup najnowszych publikacji z dziedziny rolnictwa oraz encyklopedii i słowników. Kupowano wyłącznie wydawnictwa niemieckojęzyczne²⁹. W latach 1940-1945 zwiększono liczbę pracowników z 6 do 11 osób. W trosce o stan księgozbioru, w 1942 roku zakupiono sprzęt do pracowni intrologatorskiej i zatrudniono dwóch intrologatorów³⁰.

W kwietniu 1944 roku, w wyniku działań wojennych, pałac został zajęty na szpital wojskowy. W tej sytuacji Bibliotekę niezwłocznie ewakuowano do pałacu na „Marynkach” i na Działki, do niewykończonego budynku Wydziału Weterynarii. Już w lipcu Niemcy rozpoczęły grabież księgozbioru. Pakowanie zbiorów odbywało się pod osobistym nadzorem Frauendorfera. Zabrano najnowsze nabytki oraz roczniki ważniejszych czasopism rolniczych od 1901 roku. Z Puław przewieziono je do Skierniewic, a następnie w głąb Rzeszy. Ogółem wywieziono około 10 tysięcy woluminów. Los nie oszczędził też książek pozostawionych w budynku weterynarii. W dużej części zostały one rozgrabione w czasie działań wojennych³¹.

Bibliotekarze w miarę swoich możliwości starali się ocalić majątek placówki. W archiwaliach bibliotecznych zachowała się korespondencja dotycząca prób odzyskania zbiorów. Wynika z niej, że już w listopadzie 1945 roku Biblioteka wystąpiła do Biura Rewindykacji i Odszkodowań Wojennych Ministerstwa Przemysłu

²⁴ Archiwum CBR. Pismo Tajnej Policji Państwowej (Gestapo), Puławy, dnia 21.11.1939 roku [kserokopia].

²⁵ Rolniczy Zakład Badawczy Generalnego Gubernatorstwa w Puławach.

²⁶ Friedrich Johann Georg Christiansen-Weniger (1897-1989) – niemiecki ekspert w dziedzinie rolnictwa i wykładowca uniwersytecki, pracował jako asystent na Uniwersytecie Wrocławskim. Przed II wojną światową wykładał na Uniwersytecie Rolniczym i Weterynaryjnym w Ankarze.

²⁷ Valentin Horn (1901-1992) – profesor chemii rolnej i fizjologii weterynaryjnej na Uniwersytecie Rolniczym w Ankarze, gdzie wykładał przedmiot „Żywnienie zwierząt”, był założycielem i pierwszym prezesem „Towarzystwa Niemiecko-Tureckiego” w Gießen.

²⁸ Sigmund von Frauendorfer – dyrektor Biblioteki Międzynarodowego Instytutu Rolniczego w Rzymie.

²⁹ Z. Bort, op. cit., s. 27.

³⁰ Maszyny zakupione w 1942 roku są wykorzystywane do chwili obecnej.

³¹ Z. Bort, op. cit., s. 28.

w Warszawie z prośbą o rewindykowanie zbiorów bibliotecznych³². Na przełomie października i listopada 1945 roku jeńcy wojenni, Bolesław Jakubowski i Wiesław Zakrzewski, przebywający na terenie Rzeszy, po wyzwoleniu z obozu jenieckiego, na własną rękę rozpoczęli poszukiwania mienia polskiego. Odnaleźli i zabezpieczyli majątek Instytutu, w tym książki z biblioteki PINGW. W archiwum Biblioteki zachowało się sprawozdanie z przeprowadzonej przez nich akcji³³. Kolejne próby odzyskania księgozbioru nie przyniosły rezultatu. Pomimo dokładnych i wiarygodnych wskazówek co do miejsca składowania wywiezionych zbiorów nie udało się ich odzyskać. Na półki biblioteczne nie wróciły też książki wypożyczone przez czytelników i większość książek ewakuowanych do budynku na Działkach³⁴.

FOT. 1.5.4. Siedziba Centralnej Biblioteki Rolniczej w Warszawie

ŹRÓDŁO: Materiały archiwalne CBR.

³² W piśmie z 10.11.1945 roku skierowanym do Biura Rewindykacji i Odszkodowań Wojennych Ministerstwa Przemysłu Nowakowski zadeklarował chęć wyjazdu do Munchenbergu i Halle, niemieckich miejscowości znajdujących się na obszarze okupowanym przez władze sowieckie, w celu odszukania przedmiotów wywiezionych z Puław.

³³ W Sprawozdaniu za okres od 5.10.45 roku do 16.11.45 roku, które dotyczyło przebiegu akcji rewindykowania mienia polskiego wywiezionego z Polski przez Niemców, a zgłoszonego przez ob. inż. Bolesława Jakubowskiego i mgr. pplk. w st. sp. Władysława Zakrzewskiego skierowanym do Biura Rewindykacji Odszkodowań Wojennych w Warszawie zawarta jest informacja o zabezpieczeniu majątku Instytutu Puławskiego oraz Biblioteki.

³⁴ Pomimo dyżurów obywatelskich, książki znajdujące się w niewykończonym budynku weterynarii zostały w dużej mierze rozgrabione.

Po odzyskaniu niepodległości Biblioteka wróciła na swoje miejsce dopiero w 1947 roku, po zakończeniu remontu pomieszczeń pałacowych. Bardzo dużo czasu pochłonęło porządkowanie magazynów i uzupełnienie zniszczonych katalogów. Rozpoczęto gromadzenie zbiorów poszerzając ich tematykę o literaturę dotyczącą regionu puławskiego.

Lata 1950-1955 obfitowały w reorganizację. Decyzją Ministerstwa Rolnictwa, Bibliotekę włączono do utworzonego wówczas w Warszawie Centralnego Instytutu Rolniczego. Nie zmieniła się jednak jej lokalizacja i zadania. W dalszym ciągu pozostawała placówką wspierającą działalność naukową Instytutu³⁵.

W efekcie kolejnych zmian, 12 listopada 1955 roku na mocy uchwały Rady Ministrów³⁶, powołana została Centralna Biblioteka Rolnicza w Warszawie.

W strukturach Centralnej Biblioteki Rolniczej

Zadaniem Centralnej Biblioteki Rolniczej było gromadzenie wydawnictw rolniczych oraz prowadzenie działalności informacyjno-bibliograficznej, dokumentacyjnej i wydawniczej. W struktury CBR włączono placówki w Puławach i Bydgoszczy. Zyskały one status Oddziałów. Pierwszym dyrektorem CBR został Tadeusz Żeligowski³⁷, któremu Biblioteka w dużym stopniu zawdzięczała powstanie. Placówka warszawska realizowała zadania wyznaczone przez Ministerstwo Rolnictwa. W 1968 roku została zaliczona do bibliotek naukowych. Księgozbiór Biblioteki w roku 1959 liczył ponad 151 tysięcy woluminów. Po blisko 25 latach działalności zwiększył się on do ponad 363 tysięcy woluminów. W pięćdziesiątą rocznicę powstania, liczył już ponad 430 tysięcy woluminów³⁸. Biblioteka tworzyła dwie własne bazy danych – System Informacji o Gospodarce Żywnościowej (SIGŻ) oraz System Informacji o Badaniach Rolniczych (SIBROL). Prowadziła wymianę międzynarodową z 50 instytucjami w 30 krajach świata. Była biblioteką depozytową publikacji Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa (ang. *Food and Agriculture Organization – FAO*). Prenumerowała bazy CAB Abstracts i Legalis. Posiadała dostęp do zagranicznych pełnotekstowych baz SpringerLink, ScienceDirect i EBSCOhost. Użytkownicy Biblioteki mieli również dostęp do bazy danych AGRIS-FAO. Znajdujące się w niej informacje o polskich publikacjach opracowywane były przez CBR oraz 7 ośrodków naukowych i akademickich. Zadaniem placówki warszawskiej było również opracowanie i aktualizowanie strony AgroWeb Poland, pozwalającej na połączenie się ze stronami instytucji

³⁵ Restrukturyzacja objęła również PINGW, który 01.04.1950 roku został zlikwidowany, a w jego miejsce utworzono w Puławach Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa.

³⁶ Uchwała nr 912/55 Rady Ministrów z dnia 12 listopada 1955 roku w sprawie utworzenia Centralnej Biblioteki Rolniczej.

³⁷ Tadeusz Żeligowski (1908-1990) – walczył jako lotnik w kampanii wrześniowej, pracował w Ministerstwie Przemysłu i Handlu i Ministerstwie Rolnictwa, kierował Biblioteką w latach 1956-1974.

³⁸ B. Barwiołek i in., *50-lecie Centralnej Biblioteki Rolniczej im. Michała Oczapowskiego*, Warszawa 2005, s. 17.

związanych z rolnictwem w Polsce. CBR była również członkiem międzynarodowej sieci bibliotek rolniczych AGLINET, w ramach którego wszystkie biblioteki członkowskie realizują wypożyczenia międzybiblioteczne i udostępniają usługi bibliograficzne innym bibliotekom członkowskim.

Wychodząc naprzeciw oczekiwaniom czytelników oraz w celu zintegrowania centrali z oddziałami, w 1995 roku biblioteka zakupiła i wdrożyła system biblioteczny Aleph. Rozpoczęła proces digitalizacji zbiorów, tworząc Rolniczą Bibliotekę Cyfrową. Realizując zadania związane z popularyzacją nauki, wiedzy i kultury organizowała spotkania, wystawy i konferencje, prowadziła działalność wydawniczą.

Zbiory biblioteki puławskiej w znaczący sposób zasiłowały zasoby CBR. Restrukturyzacja praktycznie nie zakłóciła pracy placówki puławskiej. Księgozbiór pozostał w budynku Instytutu Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa, stanowiąc zaplecze naukowe dla jego pracowników. Praca przebiegała zgodnie z kierunkami wyznaczonymi przez centralę. Poszczególne działy biblioteki głównej sprawowały nadzór merytoryczny nad pracą oddziału. Był to czas intensywnego rozwoju Biblioteki. Oddział został skomputeryzowany. Przeszedł gruntowny remont pomieszczeń biurowych oraz magazynowych. Magazyny biblioteczne wyposażono w regały przesuwne.

FOT. 1.5.5. Magazyn biblioteczny Centralnej Biblioteki Rolniczej. Oddział w Puławach (ok. 1980 roku i 2012 rok)

ŹRÓDŁO: Materiały archiwalne CBR.

Rozpoczęto remont zabytkowej Sali Kolumnowej, pełniącej rolę czytelnicy, sukcesywnie powiększono także zasoby biblioteki. Według sprawozdania rocznego z działalności księżnicy, na dzień 31.12.2019 roku, zbiory CBR w Warszawie liczyły ogółem

178 591 woluminów, a oddziału w Puławach 179 009 woluminów. Są to księgozbiory o podobnej tematyce i porównywalnej wielkości, przy czym zasób puławski jest księgozbiorem starszym, o doniosłej wartości historycznej.

Biblioteka rolnicza w strukturach Narodowego Instytutu Kultury i Dziedzictwa Wsi

Najnowsza zmiana miała miejsce 17 października 2019 roku. Na mocy Zarządzenia nr 76/2019 Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi³⁹, Centralna Biblioteka Rolnicza została połączona z nowo utworzonym Narodowym Instytutem Kultury i Dziedzictwa Wsi. W czerwcu 2020 roku dyrekcja Instytutu podjęła decyzję o przeniesieniu zbiorów CBR w Warszawie do Oddziału w Puławach. W okresie od czerwca 2020 roku do lipca 2021 spakowano i przewieziono cały zasób po dawnej CBR. Była to skomplikowana operacja logistyczna, utrudniona przez sytuację związaną z COVID-19. Księgozbiór warszawski został umieszczony w tymczasowych magazynach.

Trwa proces reorganizacji Instytutu oraz Biblioteki. Na reaktywowanie oczekują prace związane z digitalizacją zbiorów, rozbudową bazy SIGŹ. Przed Biblioteką stoją nowe zadania obejmujące gromadzenie i dokumentowanie dorobku kulturalnego polskiej wsi, które poszerzą zakres tematyczny zbiorów i stworzą nowe możliwości rozwoju.

Uwagi końcowe

Puławska biblioteka rolnicza ma piękną i bogatą historię. Zgromadzone tu zbiory oraz inwentarze biblioteczne są odzwierciedleniem przemian, jakie zachodziły w nauce i kulturze polskiej. Wydarzenia historyczne, społeczne i polityczne, których świadkiem była Biblioteka wpłynęły na charakter i kształt księgozbioru. Wyraźnie zaznaczają się wpływy rosyjskie i niemieckie. Dużą wartość stanowią dla niej książki pochodzące z okresu rosyjskiego. To głównie obcojęzyczne publikacje XIX-wieczne, wśród których miejsce szczególne zajmują podręczniki spisywane przez uczniów Instytutu na podstawie wykładów profesorów oraz wykonywane odręcznie prace studentów. Cenny zbiór stanowią też starodruki i polonika XIX-wieczne, które zostały zaliczone do Narodowego Zasobu Bibliotecznego. Pomimo trudności i licznych reorganizacji puławska ksiąźnica pozostała wierna misji, którą powierzyli jej założyciele Instytutu Politechnicznego i Rolniczo-Leśnego. Od ponad 160 lat z powodzeniem gromadzi literaturę z zakresu szeroko pojętego rolnictwa i nauk pokrewnych. Zgromadzone w niej publikacje są nie tylko źródłem wiedzy, ale także materiałem do badań nad historią polskiego piśmiennictwa rolniczego. Patrząc na historię Biblioteki Narodowego Instytutu Kultury i Dziedzictwa Wsi w Puławach należy pamiętać o bibliotekarzach. Bez ich pracy i zaangażowania nie udałoby się odbudować Biblioteki po latach niewoli. Pracując honorowo lub za bardzo niskie uposażenie opiekowali się zbiorami

³⁹ Zarządzenie nr 76/2019 Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 16 października 2019 roku, „Dziennik Urzędowy Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi” 2019, poz. 87.

w okresie międzywojennym. Narażając życie chronili księgozbiór w czasie II wojny światowej, a po jej zakończeniu odbudowywali puławską placówkę.

Marek Tulliusz Cynceron powiedział, że: „Człowiek potrzebuje do życia ogrodów i bibliotek”. Puławy mają te dwie rzeczy obok siebie. Urokliwy ogród księżnej Izabeli Czartoryskiej i jedną z najstarszych bibliotek rolniczych w Polsce.

Bibliografia

1. Akta własne Centralnej Biblioteki Rolniczej. Oddział w Puławach.
2. Barwiołek B. i in., *50-lecie Centralnej Biblioteki Rolniczej im. Michała Oczapowskiego* Warszawa 2005, 47 s.
3. Bort Z., *Organizacja i działalność Centralnej Biblioteki Rolniczej Oddział w Puławach 1816-1976: praca magisterska*, Poznań 1977.
4. Bort Z. [zebrał], *Przepisy prawne instytucji rolniczych w Marymoncie i Puławach (1816-1939 r.)*, IUNG, Puławy 1983, 334 s.
5. Poznański K., *Reforma szkolna w Królestwie Polskim w 1862 roku*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1968, 342 s.
6. Sprawozdania roczne z działalności Centralnej Biblioteki Rolniczej za lata 1955-2019.
7. Sprawozdanie roczne z działalności Biblioteki NIKiDW za rok 2020.
8. Strzemski M., Bort Z., *Instytut Puławski w latach międzywojennych (1917-1939)*, IUNiG, Puławy 1982, 230 s.

Abstract

The Library of the National Institute of Rural Culture and Heritage in Puławy, formerly the Central Agricultural Library – the impact of restructuring on the organization and library collections

The library of the National Institute of Culture and Rural Heritage in Puławy (NIKiDW), formerly the Central Agricultural Library, was established in 1862 at the Agronomic and Agricultural-Forestry Institute in Puławy. Its book collection is the heritage of the Agronomic Institute in Marymont and the Real Gymnasium in Warsaw. The Library was the part of the organizational structures of the National Institute of Agricultural Sciences, then the Institute of Soil Science and Plant Cultivation and Central Agricultural Library. The takeover of the Central Agricultural Library in Warsaw in 2019 by the National Institute of Rural Culture and Heritage resulted in the decision to transfer the Warsaw collection to the Puławy Branch. The restructuring significantly influenced the organization of work. As a result of the recent changes, about 340,000 volumes of publications will be collected in the Library in Puławy, constituting a huge stock of materials devoted to broadly understood agriculture and rural culture. The process of merging the book collection is not only a complicated logistic operation, but also a huge challenge for librarians.

Keywords: agricultural library, history of the Central Agricultural Library, restructuring of the library

Rozdział 1.6

Wykluczenie biblioteczne przed i w trakcie pandemii

dr Marcin Pędich, ORCID: 0000-0002-0270-2044

Streszczenie: Nadrzędnymi zasadami etyki bibliotekarskiej, którymi powinien kierować się bibliotekarz jest służebna rola wobec użytkowników, ochrona wolności intelektualnej, prawa do swobodnego wyrażania myśli, prawa do swobodnego dostępu do wiedzy, informacji i kultury. Swoboda dostępu do zasobów biblioteki jest kluczowa dla realizacji tych postulatów. Żyjąc w kraju demokratycznym często nie zdajemy sobie sprawy z problemów wykluczenia bibliotecznego czy informacyjnego, ponieważ jawne zakazy korzystania z biblioteki należą do rzadkości. Mimo to istnieją i potencjalnie mogą istnieć różne nieformalne przyczyny wykluczenia obywateli z grona użytkowników biblioteki, ze względu na ich wiek, płeć, pochodzenie etniczne, wyznanie, niepełnosprawność i wiele innych. Problemy te zostały spotęgowane, jak wiele podobnych, przez pandemię. Wywierane są również mniej lub bardziej otwarte naciski na biblioteki, zmierzające do ograniczenia czytelnikom dostępu do treści, których nie pochwała taka czy inna grupa. Wreszcie sami bibliotekarze borykają się z problemem pogodzenia swobody wymiany myśli z potrzebą udostępniania rzetelnych informacji czytelnikom, którzy oczekują od biblioteki pewnej selekcji. Problem ten stał się szczególnie aktualny w kontekście informacji medycznej w okresie epidemii. Przedstawiony artykuł omawia te problemy, w szczególności skupiając się na pierwszym z nich – wykluczeniu bibliotecznym i sposobach jego ograniczenia.

Słowa kluczowe: wykluczenie biblioteczne, wykluczenie cyfrowe, wykluczenie informacyjne, organizacja pracy bibliotek

Wykluczenie biblioteczne jako problem etyczny

O wykluczeniu bibliotecznym mówi się często jako o problemie praktycznym i organizacyjnym. W niniejszym artykule pojęcie wykluczenia bibliotecznego będzie rozpatrywane jako zjawisko polegające na ograniczeniu dostępu grup lub osób do bibliotek. Poniższe rozważania można rozpocząć od sformułowania tezy, że jest ono w istocie problemem etycznym, związanym z podstawami etyki zawodowej bibliotekarza. W artykule znajdują się również praktyczne uwagi i wskazówki, jak można i należy przeciwdziałać temu zjawisku.

Podjęto wiele prób skodyfikowania zasad etyki bibliotekarskiej, spośród których najbardziej znany polskim czytelnikom będzie „Kodeks etyki bibliotekarza i pracownika informacji”¹ przygotowany przez Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. Już w pierwszej części, w punkcie 2, wskazuje on, że powinnością bibliotekarzy jest „(...) stwarzanie możliwości swobodnego i powszechnego dostępu do narodowych i światowych zasobów informacyjnych (...)”², a w punkcie 3, że „Bibliotekarze i pracownicy informacji przeciwstawiają się cenzurze i ograniczaniu dostępu do informacji (...)”³. Z kolei w punkcie 5 zaznaczono, że bronią „(...) prawa do wolności intelektualnej oraz swobodnego dostępu do wiedzy, informacji i kultury (...)”⁴. Dalej, w części trzeciej, czytamy, że bibliotekarze: „Rozumieją i respektują fakt, że nie wszyscy użytkownicy są w równym stopniu zdolni do odbioru informacji i korzystania z biblioteki. Starają się wyrównać ich szanse, działając ze szczególną troską na rzecz użytkowników niepełnosprawnych i znajdujących się w niekorzystnej sytuacji społecznej oraz wspomagając mniejszości kulturowe (etniczne, narodowe, religijne itp.). (...)”⁵.

Można więc śmiało powiedzieć, że swoboda wymiany myśli i dostępu do informacji oraz walka o prawo czytelników do korzystania z zasobów w obliczu przeciwności są kluczowymi wartościami etycznymi w bibliotekarstwie, skoro aż tyle punktów kodeksu etyki poświęcono tym kwestiom. Co prowadzi nas zresztą do jednego z większych zarzutów wobec kodeksu etyki SBP: porusza on wiele ważnych tematów, jednak będąc złożonym z ponad czterdziestu rozbudowanych punktów podzielonych na siedem sekcji nie jest on czymś, co można by powiesić nad biurkiem bibliotekarza jako przypomnienie o zasadach. W tej roli lepiej sprawdzi się kodeks etyki IFLA (The International Federation of Library Associations and Institutions)⁶, złożony z sześciu związanych punktów:

- Dostęp do informacji.
- Odpowiedzialność wobec jednostek i społeczeństwa.
- Ochrona danych. Dyskrecja i przejrzystość.
- Open Access i własność intelektualna.
- Neutralność, uczciwość, kompetencje zawodowe.
- Stosunki z przełożonymi i współpracownikami.

¹ S. Cisek, Z. Gębołyś, H. Hollender, A. Jazdon, B. Sosińska-Kalata, *Kodeks etyki bibliotekarza i pracownika informacji*, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2005, s. 2, [online] <https://www.sbp.pl/repository/dlabibliotekarzy/kodeksetyki.pdf> [dostęp: 3.09.2021].

² Ibidem, s. 2.

³ Ibidem, s. 2.

⁴ Ibidem, s. 2.

⁵ Ibidem, s. 3.

⁶ *IFLA Code of Ethics for Librarians and other Information Workers*, IFLA 2012, [online] <https://www.ifla.org/publications/ifla-code-of-ethics-for-librarians-and-other-information-workers--short-version-/> [dostęp: 3.09.2021].

Warto zauważyć, że tu również na pierwszym miejscu wymieniona jest swoboda dostępu do informacji. W omówieniu tego punktu wyjaśnione jest między innymi, że bibliotekarze powinni sprzeciwiać się cenzurze i zmierzać do zniesienia barier w dostępie do zbiorów⁷.

Zasadom etycznym bibliotekarstwa przyglądał się też Michael Gorman, który swoje spostrzeżenia zawarł w książce „Our Enduring Values: Librarianship in the 21st Century”⁸. Wśród jego ośmiu „wartości” (ang. *values*) bibliotekarstwa prominentne miejsce zajmują wolność intelektualna i równy dostęp do zapisów wiedzy i informacji⁹.

Sześć czy osiem zasad jest już dość łatwych do przyswojenia, ale po lekturze różnych kodeksów etycznych i zasad dobrego bibliotekarstwa¹⁰ zasady te skondensować można do czterech haseł, które każdy bibliotekarz powinien zapamiętać i stosować w pracy. Są to:

- Biblioteka jest dla czytelnika.
- Wolność wymiany myśli.
- Racjonalizm.
- Dziedzictwo.

Pierwszą z nich można uznać za nadrzędną zasadę bibliotekarstwa. Biblioteka istnieje po to, żeby spełniać potrzeby czytelnika. Trzeba przy tym unikać paternalizmu – to czytelnik, niezależnie od wieku, jest ostatecznym decydem w sprawie swoich potrzeb. Jednocześnie jednak nie należy zapominać, że czytelnik przychodzi do biblioteki zamiast korzystać z Internetu, ponieważ oczekuje od bibliotekarzy pewnego poziomu kompetencji. Czytelnik wie, jakie cele chce osiągnąć, a bibliotekarz powinien wiedzieć, jak mu w tym pomóc. W tym punkcie mieści się też odpowiedzialność bibliotekarza za bezpieczeństwo czytelnika, zarówno w sensie bezpośrednim – poprzez zapewnienie mu bezpieczeństwa fizycznego i emocjonalnego oraz ochrony prywatności – jak i w sensie pośrednim – poprzez udzielanie rzetelnych informacji o zawartości i wiarygodność udostępnianych zbiorów oraz wyposażenie czytelnika w wiedzę, która zapewni mu bezpieczeństwo również poza biblioteką.

W punkcie 2 mieszczą się dwie spokrewnione kategorie problemów. Z jednej strony jest to cenzura, zarówno formalna jak i wynikająca z nacisków społecznych, a więc ograniczenie tego, jakie treści mogą być rozpowszechniane. Z drugiej strony są to ograniczenia w dostępie do informacji, które stanowią główny temat tego artykułu. Czytelnicy mogą mieć ograniczony dostęp do zasobów informacyjnych i publikacji z powodów zarówno formalnych zakazów, z jakimi mamy często do czynienia

⁷ Ibidem.

⁸ M. Gorman, *Our Enduring Values: librarianship in the 21st century*, ALA, Chicago 2000.

⁹ Ibidem, s. 27.

¹⁰ Jak nieśmiertelne pięć praw Ranganathana (M. Filipczak, *Polubić klasyków – Pracowity brahmin*, „Biuletyn EBIB” 2004, nr 9 (60), [online] <http://www.ebib.pl/2004/60/filipczak.php> [dostęp: 4.09. 2021]), czy Michaela Gormana próba ich rewitalizacji – W. Crawford, M. Gorman, *Future Libraries: dreams, madness & reality*, ALA, Chicago 1995.

w ustrojach autorytarnych, jak i z powodów społecznych. Te pierwsze są łatwiejsze do zidentyfikowania (choć niekoniecznie do zmiany). Za przykład mogą posłużyć: Polska pod niemiecką okupacją, w której Niemcy mieli dostęp do bibliotek, do których nie mieli wstępu Polacy, ci z kolei mieli dostęp do zasobów, z których nie mogli korzystać Żydzi; apartheid w RPA i segregacja amerykańskiego Południa, w których dostęp do bibliotek mieli tylko biali; reżimy radykalnego Islamu, które dostępu do edukacji (w tym książek i bibliotek) odmawiają kobietom.

Przyczyny wykluczenia bibliotecznego

Przyczynami ograniczenia dostępu (formalnego lub nie) mogą być: wiek, niepełnosprawność, sytuacja majątkowa, rasa, płeć, wyznanie, pochodzenie (etniczne lub społeczne), poglądy, przynależność (lub nie) do organizacji, orientacja seksualna i wiele innych. Żyjąc w kraju demokratycznym często ulegamy fałszywemu przekonaniu, że wszyscy mają równe prawa i możliwości, jakie gwarantują im konstytucja i akty prawne. W rzeczywistości jednak sytuacja społeczna oraz uprzedzenia mogą stać się przyczyną ukrytej segregacji. Może ona być trudna do zidentyfikowania. Przyjrzyjmy się przykładom sytuacji, w których konkretne kategorie czytelników mogą mieć trudności z uzyskaniem dostępu do biblioteki. Należy przy tym pamiętać, że jedna osoba może być zagrożona wykluczeniem z różnych przyczyn.

Dzieci i młodzież padają często ofiarami formalnych ograniczeń, wynikających na przykład z tego, że do zapisania się do biblioteki wymagane jest posiadanie dowodu albo obecność rodzica. Mogą też mieć trudności w skorzystaniu z bibliotek, do których wstęp mają tylko dorośli. Trzeba przy tym pamiętać, że kategoria „niepełnoletni” obejmuje zarówno małe dzieci wymagające opieki rodzica, jak i samodzielną (także intelektualnie) młodzież.

Osoby starsze i niepełnosprawne mogą mieć problem przede wszystkim z fizycznym dostaniem się do biblioteki, jeżeli ta znajduje się zbyt daleko od ich miejsca zamieszkania lub pozbawiona jest ułatwień w dostępie dla osób z niepełnosprawnościami. Niektóre filie biblioteczne mają pomieszczenia zlokalizowane na piętrze, co może uniemożliwiać dostęp czytelnikom na wózkach inwalidzkich. Dla osób starszych dużą przeszkodą może być konieczność korzystania z komputera i Internetu w celu wypożyczenia książek. Kolejnym problemem wielu bibliotek jest brak kadry przygotowanej do pracy z czytelnikami ze spektrum autyzmu, obniżonym poziomem intelektualnym czy osób z deficytami zdrowotnymi.

Do wykluczenia ze względu na status majątkowy może przyczynić się konieczność płatnej rejestracji (opłata za kartę biblioteczną może okazać się barierą nie do pokonania) i obowiązek płacenia wysokich kaucji za wypożyczone książki. Jednak najczęstszą przyczyną wykluczenia bibliotecznego osób ubogich jest niemożność dotarcia do biblioteki. Na wsiach i w biednych dzielnicach wielkich miast często nie ma placówek biblioteczych, a ich mieszkańcy nie mają własnych środków transportu, aby dotrzeć do biblioteki. W Polsce problem ten dotyka przede wszystkim

mieszkańców wsi, ponieważ w miastach funkcjonują filie bibliotek publicznych. W Stanach Zjednoczonych sytuacja wygląda odmiennie. Biblioteki są tam zlokalizowane w bogatszych częściach miast, do których niezamożni obywatele często nie mogą dojechać.

W USA problemem mogą być także istniejące podziały rasowe, w efekcie czego Afroamerykanie czy Latynosi nie mogą korzystać z bibliotek nie dlatego, że im nie wolno, ale dlatego, że tam gdzie mieszkają biblioteki nie ma. Wykluczenie biblioteczne może być też skutkiem szerszego problemu wykluczenia społecznego imigrantów i przedstawicieli mniejszości. Przeszkodą dla nich może być też brak zbiorów bibliotecznych w językach, którymi sprawnie się posługują.

Bardziej subtelnym problemem jest wykluczenie ze względu na płeć. W Polsce często to kobiety przejmują większość obowiązków domowych, w tym związanych z opieką nad dzieckiem¹¹, nawet jeżeli jednocześnie są aktywne zawodowo. Podobnie jest w przypadku dziewcząt, od których oczekuje się większej pomocy w obowiązkach domowych. Chociaż czytelnictwo kobiet jest zdecydowanie wyższe¹², mogą one mieć trudności, aby skorzystać z biblioteki ze względu na brak czasu, wynikający z nadmiaru zajęć.

Religia może być problemem, jeśli biblioteka jest powiązana z instytucją religijną, która wyklucza dostęp osób innego wyznania. Dotyczy to zresztą także bibliotek w siedzibach organizacji, które nie przyjmują osób z zewnątrz. W rzadkich przypadkach tryb pracy biblioteki może być w jakiś sposób w konflikcie z nakazami i zakazami danej religii lub jej kalendarzem liturgicznym, co może utrudnić korzystanie z niej. Głównym zagrożeniem mogą tu być jednak uprzedzenia bibliotekarzy, które będą stwarzać problemy dla osób o określonych poglądach, orientacji seksualnej, sytuacji życiowej czy pozycji społecznej. Często takie uprzedzenia manifestują się subtelnie, w postaci nieformalnej oceny „charakteru” czytelnika, który jest w efekcie traktowany bardziej surowo lub któremu odmawia się pewnych usług. Ten problem może dotyczyć także innych mniejszości, a nawet grup mniej oczywistych – z ostracyzmem spotykają się również samotne matki, osoby otyłe, o nietypowym wyglądzie czy stylu ubierania się. Tymczasem kodeks etyki SBP postuluje, że bibliotekarze „we wszystkich swych działaniach profesjonalnych zachowują bezstronność i unikają tendencyjnego wartościowania”¹³.

¹¹ M. Bożewicz (oprac.), *Kobiety i mężczyźni w domu*, „Komunikat z Badań CBOS” 2018, nr 127, s. 2-4, [online] https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2018/K_127_18.PDF [dostęp: 4.09.2021].

¹² R. Chymkowski, Z. Zasacka, *Stan czytelnictwa w Polsce w 2020 roku*, Biblioteka Narodowa, Warszawa 2021, s. 2, [online] <https://nck.pl/badania/raporty/stan-czytelnictwa-w-polsce-w-2020-roku> [dostęp: 4.09.2021].

¹³ *Kodeks etyki bibliotekarza i pracownika informacji*, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2005, s. 3, [online] <https://www.sbp.pl/repository/dlabibliotekarzy/kodeksetyki.pdf> [dostęp: 3.09.2021].

Jak można walczyć z wykluczeniem bibliotecznym?

Podstawowym narzędziem walki z wykluczeniem bibliotecznym powinno być kształtowanie świadomości i dobrej woli bibliotekarzy poprzez informowanie o problemie, odpowiednie szkolenia i promowanie etycznej postawy zawodowej. Świadomi bibliotekarze powinni zacząć działania od identyfikacji problemu. Trzeba przede wszystkim ustalić, kto w naszym otoczeniu może być zagrożony wykluczeniem bibliotecznym, jakie są tego przyczyny i jakie są realne potrzeby danej grupy. Za identyfikacją potrzeb powinno też iść świadome kształtowanie księgozbioru. Jeśli odnajdziemy czytelników zagrożonych wykluczeniem, to powinniśmy wyjść do nich z odpowiednią ofertą. Dotarcie do tych czytelników może wymagać odpowiednich akcji promocyjnych i informacyjnych. Wykluczenie biblioteczne i czytelnicze często nakłada się na szersze wykluczenie społeczne, warto więc podjąć współpracę z organizacjami pomocowymi zajmującymi się problemami danej grupy. Organizacje te mogą pomóc dotrzeć do osób dotkniętych problem wykluczenia, gdyż orientują się w ich potrzebach, dysponują środkami i zatrudniają wykwalifikowanych pracowników oraz współpracują z wolontariuszami.

Podstawowym narzędziem walki z wykluczeniem czytelniczym dzieci i młodzieży mogą być biblioteki szkolne. Warto również pomyśleć o tworzeniu czytelni dziecięcych w większych bibliotekach. W ten sposób dajemy dodatkową przestrzeń czytelniczą młodym ludziom, kształtujemy ich zachowania, jako użytkowników biblioteki i zachęcamy rodziców do odwiedzin z dziećmi. W ten sposób również rozwiążemy kwestię wykluczenia czytelniczego kobiet, które będą mogły przyjść z dziećmi do biblioteki i przy okazji poszukać książki dla siebie. Dobrym rozwiązaniem może być też tworzenie czytelni książek dla rodziców i małych dzieci. Ojcowie korzystający z tak przystosowanej przestrzeni, zastąpiłiby w opiece nad dzieckiem innych członków rodziny. Takie czytelnie – wyposażone w zabawki i kojce – są normą w niemieckich bibliotekach i jest to wzorzec zdecydowanie wart naśladowania.

Jeśli chodzi o osoby starsze i z niepełnosprawnościami, to sposobem na walkę z ich wykluczeniem jest znoszenie barier architektonicznych. Jeżeli nie jest możliwe zniesienie barier, to bibliotekarz powinien wyjść do czytelnika. Przykładem może być biblioteka zlokalizowana na pierwszym piętrze i bez dostępu do windy. Dobrym rozwiązaniem tego problemu może być obsługa czytelnika na „życzenie” w innym miejscu dla niego dostępnym. Jeżeli problemem jest dotarcie do biblioteki, można rozważyć możliwość dostarczania książek czytelnikom do domu. To będzie wymagać zaangażowania sił i środków, którymi biblioteka często nie dysponuje, ale w zrealizowaniu tego zadania pomocą mogą organizacje samorządowe, młodzież i wolontariusze. Jeśli osoby w podeszłym wieku nie korzystają z Internetu, to może warto byłoby umożliwić im telefoniczne zamawianie książek. Jeżeli chodzi o osoby starsze, a przede wszystkim niepełnosprawne intelektualnie, ze spektrum autyzmu, niesłyszące czy niedowidzące, bardzo ważne jest też szkolenie pracowników biblioteki z zakresu obsługi czytelników o szczególnych potrzebach.

Biblioteki już z samej swojej natury stanowią istotne narzędzie walki z wykluczeniem czytelnictwem osób ubogich, ponieważ umożliwiają nieodpłatny dostęp do zbiorów i usług. Najważniejsze jest dążenie do minimalizacji opłat za korzystanie z biblioteki, jak również możliwość zwalniania czytelników z obowiązujących należności. Do walki z wykluczeniem czytelnictwem dzieci i młodzieży z biednych i marginalnych środowisk ważne jest funkcjonowanie czytelnictw, które będą stanowić dla takich osób bezpieczną przestrzeń, w której będą mogły uczyć się i zgłębiać swoje zainteresowania czytelnictwem z dala od domowej przemocy, nieodpowiednich warunków bytowych, czy po prostu tłoku i zgiełku wielodzietnej rodziny.

Czytelnikom należącym do mniejszości etnicznych oraz imigrantom można dać możliwość korzystania ze zbiorów w języku, który jest im najlepiej znany. W tym celu należy zidentyfikować ich potrzeby i zaopatrzyć bibliotekę w odpowiedni księgozbiór. Trzeba też poinformować ich o dostępności takich zbiorów. We wszystkich tych działaniach pomoże współpraca z organizacjami skupiającymi mniejszości lub imigrantów czy niosącymi im pomoc. Korzystne może być też nawiązanie kontaktu z nauczycielami uczącymi dzieci imigrantów, w celu zaopatrzenia ich zarówno w zbiory w rodzimym języku, jak i w materiały do nauki języka polskiego. Współpraca z organizacjami mniejszościowymi będzie też pomocna w walce z wykluczeniem ze względów religijnych i wyznaniowych.

Jeśli chodzi o wykluczenie ze względu na poglądy, orientację seksualną, sytuację życiową, pozycję społeczną i inne cechy osobiste, to kluczowa jest postawa bibliotekarzy. Należy promować postawę otwartości – rolą bibliotekarza nie jest ocenianie czytelnika, ale zapewnienie mu jak najlepszej obsługi i pomocy. Bibliotekarzy powinny interesować wybory czytelnictw użytkowników, a nie życiowe. Trzeba też pamiętać, że kodeks etyczny zawodu bibliotekarza zawiera również zasadę neutralności światopoglądowej.

Wykluczenie biblioteczne w pandemii

Pandemia koronawirusa spotęgowała problemy związane z wykluczeniem bibliotecznym. Biblioteki były okresowo częściowo lub całkowicie zamknięte. Na ich pracę wpływały także konieczne ograniczenia sanitarne. Ryzyko związane z zarażeniem spowodowało, że ludzie przestali odwiedzać kina, teatry, biblioteki. Wykluczeniem bibliotecznym zostały dotknięte osoby, których problem ten wcześniej nie dotyczył. Jednocześnie nasiliły się w tym okresie problemy osób już wcześniej narażonych na wykluczenie czytelnictwem. Warto dodać, że w wielu aspektach życia zaczęto postrzegać Internet jako panaceum na wszelkie problemy wywołane dystansowaniem społecznym i ograniczeniami sanitarnymi, co samo w sobie może być źródłem problemów dla osób, które z różnych przyczyn nie mogą lub nie umieją z niego korzystać, jak na przykład osoby starsze.

Dla dzieci i młodzieży największym źródłem problemu było zamknięcie szkół i ulokowanych w nich bibliotek szkolnych. Internet niekoniecznie jest tu dobrym rozwiązaniem, bo wbrew obiegowej opinii nie każde dziecko umie sprawnie z niego

korzystać. Ponadto nauczanie zdalne i tak zmusiło młodych ludzi do spędzenia wielu godzin przed monitorem, a do tego było dla nich bardziej obciążające niż normalna nauka. Nauczanie zdalne było też dodatkowym obciążeniem dla rodziców, przede wszystkim matek, które częściej zajmują się dziećmi.

Jednym z rozwiązań problemu dotyczącego trudności w dostępie do lektur mógł być zakup książek przez Internet. W przypadku osób starszych, które stanowią ważną grupę czytelniczą zwłaszcza w małych bibliotekach, w wirtualnym zakupie literatury przeszkodą mogła być bariera technologiczna (brak umiejętności i środków technicznych). Natomiast dla młodzieży problemem niekiedy mogła być konieczność pośrednictwa rodziców w zakupach, co ograniczało swobodę ich wyborów czytelniczych. Na kupno książek nie każdego stać, podobnie jak na zakup sprzętu umożliwiającego korzystanie z zasobów Internetu – w sieci są miliony książek za darmo, ale trzeba pamiętać, że niezbędne są urządzenia, na których można je czytać. Dla dzieci i młodzieży z biednych czy marginalnych środowisk problemem było też zamknięcie czytelni, ponieważ nie zawsze mają one warunki do czytania w domu.

Walka z wykluczeniem bibliotecznym w warunkach pandemii

Jak biblioteki mogą odpowiedzieć na wyzwania stawiane przez pandemię? Oczywistym rozwiązaniem wydaje się być przejście na pracę zdalną, tak jak zrobiły to biura, szkoły, uczelnie, handel, a nawet gastronomia. Nasuwają się tu jednak pytania o sposób organizacji takiej pracy. Po pierwsze, w jaki sposób książki miałyby być dostarczane i zwracane przez czytelników. Zwroty są proste do zorganizowania – wystarczy ustawić wrzutnię przy drzwiach i pamiętać o zasadach sanitarnych przy wyjmowaniu zwróconych książek. Trudniej jest zorganizować wypożyczenia. Wiele bibliotek okresowo zamykało czytelnie, ale zostawiało otwarte wypożyczalnie, co pozwalało na kontynuowanie przynajmniej niektórych usług. Inne biblioteki, zwłaszcza te większe, stosowały rozwiązania pozwalające na bezkontaktowe wypożyczenie zamówionych książek, niektóre z nich były stosunkowo proste w implementacji np. w Bibliotece Politechniki Berlińskiej (w tzw. *Volkswagen Haus*) książki z magazynu były umieszczone na wydzielonych półkach, skąd czytelnicy mogli je odebrać i wypożyczyć korzystając z systemu wypożyczeń samoobsługowych¹⁴.

Czy biblioteka może dostarczać książki czytelnikom? Zapewne byłoby to już większym wyzwaniem organizacyjnym, ale możliwym do wykonania, zwłaszcza w bibliotekach osiedlowych, które obsługują niewielki obszar. Alternatywą jest powierzenie dostawy książek innym osobom, tu jednak problemem byłby koszt takiego przedsięwzięcia, chyba że zajmowałiby się tym wolontariusze, co jednak bardzo trudno byłoby zorganizować w warunkach pandemii, choćby dlatego, że jednym z motywatorów

¹⁴ M. Pędich, *Individualism and collectivism in library architecture: an analysis of selected new library buildings in the former East Germany*, „Zarządzanie Biblioteką” 2018, nr 1 (10), s. 133, [online] https://www.academia.edu/43953368/Individualism_and_Collectivism_in_Library_Architecture_An_Analysis_of_Selected_New_Library_Buildings_in_the_Former_East_Germany [dostęp: 6.09.2021].

i benefitów wolontariatu jest przynależność do pewnej społeczności, która w warunkach epidemii zostaje osłabiona.

Inną kwestią jest składanie zamówień i wybór pozycji do wypożyczenia. Jak już wspomniano, osoby starsze, które z jednej strony są ważną grupą czytelniczą, a z drugiej są zagrożone wykluczeniem cyfrowym, często nie potrafią i nie mają możliwości korzystania z Internetu. W związku z tym biblioteka powinna udzielać informacji telefonicznej i przyjmować zamówienia tą drogą. Być może bibliotekarze mogliby dzwonić do aktywnych czytelników z tej grupy i pytać, czy nie chcieliby zamówić książki. Taka forma kontaktu i taka możliwość może bardzo wiele znaczyć dla osób starszych, których relacje międzyludzkie i tak są ograniczone w czasie pandemii. W przypadku innych grup czytelniczych sprawdzić się mogą nowoczesne kanały komunikacji, takie jak media społecznościowe, komunikatory lub e-mail.

Wszystkie te rozwiązania mogą i często są stosowane przez biblioteki także poza okresem pandemii, jednak w tych trudnych czasach zyskują na wartości. Ograniczenie pracy biblioteki może też oznaczać, że jest to dla pracowników dobry moment na eksperymentowanie z nowymi rozwiązaniami. To dotyczy również wspomnianej wcześniej współpracy z organizacjami pomocowymi. Przed kolejną falą pandemii tudzież kolejnym podobnym kryzysem, warto spróbować zidentyfikować grupę, którą może dotknąć wykluczenie biblioteczne i nawiązać z nią kontakt, szczególnie, jeśli tworzą ją aktywni użytkownicy biblioteki.

Kolejną rzeczą, ale wcale nie najmniej ważną, jaką może zrobić biblioteka w obliczu pandemii, jest przestrzeganie zasad sanitarnych. Dezynfekcja, maseczki, mycie rąk, stosowana w bibliotekach kwarantanna zwracanych książek, testy, szczepienia, promocja bezpiecznych zachowań poprzez ulotki, plakaty i dobry przykład służy realizacji dwóch ważnych celów. Po pierwsze, w ten sposób zmniejszamy presję pandemii i ryzyko konieczności ponownego zamknięcia biblioteki. Po drugie, dajemy czytelnikom sygnał, że biblioteka jest instytucją bezpieczną, ale także racjonalną, walczącą z dezinformacją, w czasie kiedy jest to szczególnie ważne.

Wolność słowa a dezinformacja w dobie pandemii

Drugim filarem zasady swobody wymiany myśli jest wolność słowa. W punkcie trzecim kodeksu etyki SBP wspomniano, że „Bibliotekarze i pracownicy informacji przeciwstawiają się cenzurze (...)”¹⁵. Podobnie kodeks etyki IFLA w wyjaśnieniach do swojej pierwszej zasady zaznacza, że „bibliotekarze i inni pracownicy informacji odrzucają cenzurę we wszystkich jej formach”¹⁶. Również Michael Gorman w swoich rozwa-

¹⁵ *Kodeks etyki bibliotekarza i pracownika informacji*, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2005, s. 2, [online] <https://www.sbp.pl/repository/dlabibliotekarzy/kodeksetyki.pdf> [dostęp: 3.09.2021].

¹⁶ „librarians and other information workers reject censorship in all its forms”, [w:] *IFLA Code of Ethics for Librarians and other Information Workers*, IFLA 2012, [online] [https://www.ifla.org/publications/ifla-code-of-ethics-for-librarians-and-other-information-workers--short-version-/](https://www.ifla.org/publications/ifla-code-of-ethics-for-librarians-and-other-information-workers--short-version/) [dostęp: 3.09.2021].

zaniach podkreśla znaczenie wolności intelektualnej jako wartości w bibliotekarstwie¹⁷. American Library Association co roku współorganizuje *banned books week*, w ramach którego zwraca uwagę zarówno na historyczne przykłady zakazów publikacji i udostępniania książek, jak i na współczesne próby wywierania nacisków na biblioteki, w celu zmuszenia ich do usunięcia pewnych pozycji ze zbiorów. Jest to problem, z którym mamy też do czynienia w Polsce.

Jednocześnie pandemia obnażyła konflikt, jaki zachodzi między koniecznością zagwarantowania obywatelom swobody wypowiedzi, a rozpowszechnianiem niesprawdzonych informacji, które w obliczu zagrożenia epidemią są szczególnie niebezpieczne. Racjonalizm, wierność prawdzie i stosowanie metod naukowych ustępują w bibliotekarskich kodeksach etycznych miejsca swobodzie wymiany myśli, choć wspomniany Michael Gorman wymienia je zaraz za wolnością intelektualną¹⁸ (która jest zresztą niezbędnym warunkiem rozwoju nauki). Kodeks etyki SBP wspomina bardziej oględnie, że „Mając świadomość, że nie wszystkie materiały biblioteczne i informacyjne są jednakowej wartości [bibliotekarze] starają się poznać różne sposoby ich oceny, zwracając uwagę na opinię krytyki naukowej i literackiej. Przy doborze i opracowaniu zbiorów kierują się przede wszystkim (...) zasadą udzielania priorytetu materiałom najwyższej jakości¹⁹”.

Ta hierarchia wartości jest niewątpliwie słuszna, ale ilość sprzecznych wiadomości dotyczących epidemii pokazuje, że być może większy nacisk powinien być kładziony na jakość informacji, jakie udostępniamy czytelnikom. Użytkownik na ogół oczekuje od biblioteki, w odróżnieniu od Internetu, pewnej selekcji – biblioteka swoją powagą uwiarygadnia udostępniane informacje. Co więcej, nadrzędną zasadą bibliotekarstwa jest służebna rola w stosunku do czytelnika, a więc udostępnienie mu źródeł najwyższej jakości, które pozwolą mu w jak najlepszym stopniu poruszać się w rzeczywistości i osiągać założone cele. Są dziedziny, w których nie ma jednoznacznych odpowiedzi na stawiane pytania i w nich najlepszym gwarantem realizacji tej zasady jest pluralizm poglądów. Jednak tam, gdzie mamy do czynienia z obiektywnie sprawdzalnymi faktami, najlepszą (w rzeczy samej jedyną skuteczną) metodą oceny informacji jest ściśle przestrzeganie zasad metody naukowej i dawanie priorytetu źródłom reprezentującym tzw. konsensus naukowy wokół danego zagadnienia.

Pojawiają się dwa pytania: *Jak pogodzić tę potrzebę z zasadą wolności intelektualnej? Jak zapewnić najwyższy poziom jakości informacji w obliczu gwałtownie zmieniającej się rzeczywistości?* W pierwszym przypadku optymalnym rozwiązaniem byłoby umieszczenie wszystkich materiałów w zbiorach i udzielenie czytelnikom jasnej i klarownej informacji o tym, które z tych pozycji reprezentują aktualny obraz wiedzy naukowej, które mają walor wyłącznie historyczny, a które budzą kontrowersje lub mogą

¹⁷ M. Gorman, *Our Enduring Values: librarianship in the 21st century*, ALA, Chicago 2000, s. 27.

¹⁸ Ibidem, s. 27.

¹⁹ *Kodeks etyki bibliotekarza i pracownika informacji*, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2005, s. 3, [online] <https://www.sbp.pl/repository/dlabibliotekarzy/kodeksetyki.pdf> [dostęp: 3.09.2021].

być uznane wyłącznie za fantastykę. Odpowiedzią na drugi problem jest kształcenie kadry bibliotekarskiej w zakresie wiedzy dotyczącej zarówno wysoko jakościowych źródeł naukowych, jak i tzw. pseudonauki.

Bibliotekarze muszą rozumieć proces naukowy, polegający na stopniowym doskonaleniu wiedzy poprzez konsensus wyników licznych badań naukowych prowadzonych przez różne grupy różnymi metodami. Powinni być świadomi hierarchii dowodów naukowych, w których studium przypadku ma mniejszą siłę dowodową niż badanie na dużej grupie z zachowaniem grupy kontrolnej, które z kolei ma mniejszą wartość niż metaanaliza wielu takich badań. Muszą też nauczyć się rozpoznawać pseudonaukę, charakteryzującą się spekulatywnością i sensacyjnymi tezami wyciąganymi na podstawie nikłych lub nieistniejących przesłanek oraz selektywnie dobieranych źródeł. Ta wiedza jest niezbędna do zapewnienia czytelnikom środków do podejmowania decyzji, które w obliczu globalnej pandemii mogą być kwestią życia i śmierci.

Jednocześnie musimy być świadomi ograniczeń naszej własnej wiedzy i ważkości dylematu etycznego, z jakim będziemy musieli się stale borykać starając się pogodzić wolność słowa i dostępu do informacji z potrzebą zapewnienia czytelnikom dostępu do jak najlepszych, wiarygodnych źródeł.

Uwagi końcowe

Wykluczenie biblioteczne jest negatywnym zjawiskiem polegającym na ograniczeniu dostępu pewnych grup osób do biblioteki. Wykluczeniem zagrożone mogą być dzieci, seniorzy, osoby z niepełnosprawnościami, ubogie i pochodzące ze środowisk marginalnych, imigranci i przedstawiciele mniejszości rasowych, etnicznych i religijnych, jak również osoby o określonych poglądach, orientacji seksualnej lub pozycji społecznej. Źródłem wykluczenia mogą być, obok segregacji usankcjonowanej prawem, także sytuacja życiowa czytelników i społeczny ostracyzm. Z samej swojej natury problem ten uderza w jedną z centralnych zasad etycznych bibliotekarstwa – wolność wymiany myśli – i bibliotekarze powinni walczyć z tym zjawiskiem. W tym celu powinni identyfikować zagrożone wykluczeniem grupy i podejmować działania mające na celu dotarcie do nich i zapewnienie im odpowiedniej pomocy. Pandemia doprowadziła do nasilenia tego zjawiska i powinna być dla bibliotekarzy motywacją do introspekcji i podjęcia nowych działań w celu jego zwalczania. Jako problem etyczny zasada wolnego dostępu do treści jest ściśle powiązana z kwestiami wolności słowa, które w obliczu fali dezinformacji towarzyszącej pandemii stają w konflikcie z trzecią kluczową wartością etyczną bibliotekarstwa – racjonalizmem, obiektywizmem i metodą naukową. Bibliotekarze powinni nauczyć się rozpoznawać wiarygodne źródła naukowe i rozumieć proces dochodzenia do prawdy zwany metodą naukową. Jednocześnie powinni być świadomi ogromnego dylematu etycznego, z jakim będą musieli się borykać w obliczu tego konfliktu.

Bibliografia

1. Bożewicz M. (oprac.), *Kobiety i mężczyźni w domu*, „Komunikat z Badań CBOS” 2018, nr 127, 13 s., [online] https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2018/K_127_18.PDF [dostęp: 4.09. 2021].
2. Chymkowski R., Zasacka Z., *Stan czytelnictwa w Polsce w 2020 roku*, Biblioteka Narodowa, Warszawa 2021, 25 s., [online] <https://nck.pl/badania/raporty/stan-czytelnictwa-w-polsce-w-2020-roku> [dostęp: 4.09.2021].
3. Cisek S., Gębołyś Z., Hollender H., Jazdon A., Sosińska-Kalata B., *Kodeks etyki bibliotekarza i pracownika informacji*, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2005, s. 2, [online] <https://www.sbp.pl/repository/dlabibliotekarzy/kodeksetyki.pdf> [dostęp: 3.09.2021].
4. Crawford W., Gorman M., *Future Libraries: dreams, madness & reality*, ALA, Chicago 1995, 212 s.
5. Filipczak M., *Polubić klasyków – Pracowity brahmin*, „Biuletyn EBIB” 2004, nr 9 (60), [online] <http://www.ebib.pl/2004/60/filipczak.php> [dostęp: 4.09. 2021].
6. Gorman M., *Our Enduring Values: Librarianship in the 21st Century*, ALA, Chicago 2000, 188 s.
7. *IFLA Code of Ethics for Librarians and other Information Workers (short version)*, IFLA 2012, [online] <https://www.ifla.org/publications/ifla-code-of-ethics-for-librarians-and-other-information-workers--short-version-/> [dostęp: 3.09.2021].
8. Pędich M., *Individualism and collectivism in library architecture. An analysis of selected new library buildings in the former East Germany*, „Zarządzanie Biblioteką” 2018, nr 1 (10), s. 118-142, [online] https://www.academia.edu/43953368/Individualism_and_Collectivism_in_Library_Architecture_An_Analysis_of_Selected_New_Library_Buildings_in_the_Former_East_Germany [dostęp: 6.09.2021].

Abstract

Library exclusion before and during the pandemic

Serving the reader and protecting free speech (which also includes the passive right to access information) are the primary ethical values of librarianship. Freedom of access to library resources is key to meeting these goals. Living in a democratic country we are often unaware of library exclusion, as few overt restrictions exist. However, there are or potentially could be various obstacles to citizens making full use of library resources, stemming from their age, gender, ethnicity, religion, disability etc. These problems have been, like some many others of their ilk, laid bare by the pandemic. There are also more or less overt cases of pressuring libraries to limit readers' access to speech that is by one group or another deemed immoral. At the same time, librarians themselves struggle with the problem of reconciling freedom of expression with providing readers with reliable information. A problem that has become particularly prescient during the pandemic, when reliable medical information became a crucial resource. The presented article covers these issues, giving priority to the first one: library exclusion and ways of combating.

Keywords: library exclusion, digital divide, information exclusion, library organization

Rozdział 1.7

Biblioteka naukowa w czasach pandemii na przykładzie bibliotek sieci Uniwersytetu Szczecińskiego.

Ireneusz Bojanowski, ORCID: 0000-0002-7008-9827
Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego

Streszczenie: Biblioteki naukowe, począwszy od 2020 roku, musiały na nowo zdefiniować swoje usługi i kanały komunikacji z czytelnikami. Czas pandemii COVID-19 i ograniczenia z tym związane wpłynęły na sposób funkcjonowania, udostępnianie zasobów oraz wprowadzanie nowych, wymuszonych przez okoliczności, form dotarcia do użytkowników. Cyfryzacja, rozwijanie usług wirtualnych i rozszerzenie działalności marketingowej bibliotek sieci Uniwersytetu Szczecińskiego zmieniło sposób postrzegania samej biblioteki, jak i jej pracowników.

Słowa kluczowe: biblioteka naukowa, cyfryzacja usług, usługi biblioteczne

Wprowadzenie

Pandemia zmieniała paradygmaty powszechnie obowiązujące w ochronie zdrowia, globalnej gospodarce, ale przede wszystkim w relacjach międzyludzkich. Jej konsekwencje mają istotny wpływ na naszą teraźniejszość, jak i przyszłość. Większość organizacji zmierzyła się z bezprecedensową sytuacją, jaką stała się konieczność utrzymania ciągłości prowadzonej działalności przy jednoczesnym zabezpieczeniu zdrowia pracowników.

Przed wszystkim bezpieczeństwo

Idea organizacji jako wspólnoty, jest tym bardziej aktualna w czasie zagrożenia epidemicznego, a wprowadzanie rozwiązań służących ograniczeniu negatywnych skutków pandemii było celem warunkującym wszystko inne. To na pracodawcy spoczywał obowiązek ochrony życia i zdrowia zatrudnionych, a także poszukiwania optymalnych rozwiązań służących zapewnieniu odpowiednich warunków pracy, gwarantujących bezpieczeństwo. W sytuacji nadzwyczajnej, jaką jest epidemia pracodawca zyskał prawo do pozyskiwania danych o stanie zdrowia pracowników, o jego kontakcie z osobą chorą. W Bibliotece Głównej oraz bibliotekach sieci Uniwersytetu Szczecińskiego (US) przyjęto procedury zgodne z ogólnymi regułami wynikającymi

z przepisów dotyczących bhp, ochrony prywatności, ale także standardami RODO, np. obowiązkowy pomiar temperatury, bez utrwalania danych samego badania, nie mógł być postrzegany jako ich przetwarzanie.

Przestrzeganie zasad współżycia społecznego to z kolei obowiązki pracownika, które wynikają z traktowania miejsca pracy jako wspólnoty osób, w której obowiązują ogólnie akceptowane normy społeczne. Mowa tu między innymi o nakazie unikania sytuacji szkodzących innym współpracownikom, poprzez chociażby niepodporządkowywanie się procedurom bezpieczeństwa.

W czasie kryzysu spowodowanego COVID-19 poszukiwanie rozwiązań umożliwiających kontynuowanie działalności miało często charakter spontaniczny, a niekiedy doraźny, pozwalający na rozwiązanie bieżących problemów bez uwzględnienia perspektywy przyszłego rozwoju.

Organizacja pracy w kryzysie

Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego¹ to tradycyjna organizacja zintegrowana, działająca pionowo, gdzie zadania delegowane są w piramidalnej, hierarchicznej strukturze. Spłaszczenie tej struktury organizacyjnej, jakie miało miejsce w ciągu ostatnich lat, w tym zredukowanie kierownictwa średniego szczebla wpłynęło na szybsze podejmowanie decyzji, zdolność do sprawniejszego przetwarzania informacji, a co za tym idzie do efektywniejszego funkcjonowania w sytuacji kryzysowej spowodowanej zaistniałymi okolicznościami.

W teorii zarządzania kryzysy zagrażające zdolności organizacji do przetrwania, definiowane są jako pochodne etapu cyklu życia sektorów, a w szczególności instytucji ściśle wyspecjalizowanych, gdzie inwestycje na badania (mające na celu podniesienie innowacyjności) nie stanowią gwarancji przerwania². Definicja ta odnosi się do kryzysów takich jak wojny czy kataklizmy, nie daje jednak jednoznacznych wskazówek kadrze menedżerskiej o możliwych strategiach postępowania w przypadku wystąpienia obiektywnych, zewnętrznych zagrożeń. Często decyzje oraz czynności, jakie są podejmowane, noszą znamiona „zwinnego” zachowania. Pojęcie „zwinności” jest dobrze znane w naukach o zarządzaniu i pierwotnie odnosiło się do zorganizowanego systemu wytwórczego³. Termin ten wykorzystywano później także w odniesieniu do procesu zarządzania głównie projektami informatycznymi oraz zwinnych organizacji, które posiadają zdolność przystosowania się do nieprzewidzianych, obiektywnych, zewnętrznych sytuacji kryzysowych. Takie kompetencje wysokiego poziomu determinują zdolność firmy do integrowania, budowania

¹ Biblioteki Głównej US to także pięć bibliotek przy poszczególnych wydziałach uczelni: Kampusowa Mickiewicza EFZ, Cukrowa/Krakowska HUM, Kampusowa Narutowicza PIA, Kampusowa Cukrowa/Krakowska EFZ, Międzywydziałowa.

² P. Drucker, *Innowacja i przedsiębiorczość: praktyka z zasady*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1992, s. 138-139.

³ M. Chomicki, K. Mierzejewska, *Przygotowanie polskich przedsiębiorstw do świadczenia pracy zdalnej w okresie pandemii COVID-19*, „E-mentor” 2020, nr 5 (87), s. 46.

i rekonfigurowania wewnętrznych i zewnętrznych zasobów w odpowiedzi na gwałtownie zmieniające się otoczenie⁴. Przykładem zwinnego działania biblioteki w ramach sytuacji kryzysowej było wprowadzenie długotrwałego realizowania obowiązków przez pracowników w formie pracy zdalnej, a zastosowanie współczesnych rozwiązań technologicznych pozwoliło na zrealizowanie celów, co w dużym stopniu doprowadziło do wirtualizacji samej instytucji.

W pierwszej fazie taka forma świadczenia pracy wywoływała wzrost zainteresowania po stronie pracowników. Wiązało się to z większą elastycznością realizowania powierzonych zadań, zredukowaniem kosztów psychicznych wynikających z odczuwania zagrożenia w miejscu pracy czy zmniejszeniem absencji. Jednak po kilku miesiącach dało się zauważyć wzrost niezadowolenia pracowników wynikający z poczucia izolacji i osłabienia więzi międzyludzkich, rzeczywistego zanikania granic między życiem zawodowym a prywatnym. Faktem stała się też obniżona możliwość kontrolowania przez kierowników realizacji powierzonych zadań. Problem stanowiła dostępność do infrastruktury sprzętowej (komputery stacjonarne, laptopy, tablety), co w konsekwencji doprowadziło do wykorzystywania przez pracowników do świadczenia pracy własnych urządzeń. Przy czym zauważyć należy, że z chwilą ogłoszenia kolejnych lockdownów obejmowały one całe społeczności – rodziny. Często bywało tak, że rodzice potrzebowali komputera do pracy, zaś dzieci do nauki w trybie zdalnym. Tak więc to nie tylko kwestia odpowiednio szybkiego łącza internetowego, ale też brak sprzętu komputerowego były najbardziej dotkliwym problemem w organizacji takiej pracy.

Innym spontanicznym rozwiązaniem zastosowanym w celu zminimalizowania ryzyka zarażenia było podzielenie pracowników na stałe zespoły, ograniczające kontakt ze sobą do minimum, a gwarantujące realizację zadań biblioteki w zakresie transferu wiedzy. W warunkach kryzysu zastosowano także nieformalne doskonalenie kompetencji pracowników w postaci rotacji na stanowiskach, powierzania zastępstw, delegowania uprawnień. Zaletą takiej formy coachingu jest nauka w praktyce, wpleciona w codzienne zadania, co zajmuje zdecydowanie mniej czasu niż inne metody szkoleń. Kultura coachingowa zakłada swobodny, nieograniczony żadnymi formalnymi podziałami czy hierarchią przepływ informacji w celu ulepszenia jakości i efektywności całego zespołu. Uzupełnianie luk kompetencyjnych jest szczególnie istotne, gdy o realizacji celów decyduje poziom merytorycznych umiejętności i zaangażowania pracowników⁵.

⁴ Ibidem, s. 47.

⁵ A. Fedorowicz, *Jak strategia rozwoju może stać się taktyką przetrwania?*, „Personel i Zarządzanie” 2020, nr 7-8, s. 128-129.

Rola mediów społecznościowych w procesie komunikacji oraz marketing usług w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Szczecińskiego

Sprawne funkcjonowanie organizacji i zarządzanie nią wymaga komunikowania się jej członków ze sobą i z otoczeniem, wykorzystując różnorodne formy kontaktu. Jest to zjawisko złożone, a jego elementami są komunikacja interpersonalna i społeczna. Dotychczas podstawowymi narzędziami pracy pozostawały maile, w kontaktach dominowały połączenia telefoniczne i te kanały komunikacji były wystarczające. Jednak w czasie, gdy część współpracowników pracowała z domu i w grę wchodziła komunikacja grupowa, te formy kontaktu okazały się niewystarczające. Komunikacja cyfrowa to kolejne zadanie, z którym trzeba było się zmierzyć bez możliwości wcześniejszego przygotowania czy chociażby przeszkolenia pracowników. Komunikatory internetowe znalazły tym razem zastosowanie w pracy zawodowej. Wprowadzenie ograniczeń w postaci dystansu społecznego wymusiło poszukiwanie takich sposobów i kanałów komunikacji, które byłyby efektywne oraz pomagały w utrzymaniu zaangażowania w zespole. Cyfrowe rozwiązania oraz nowe kanały i narzędzia takie jak: WhatsApp, Telegram, Signal czy Microsoft Teams stały się jednymi z ważniejszych narzędzi komunikacji wewnętrznej. Na Uniwersytecie Szczecińskim wdrożono dla pracowników i studentów pakiet Microsoft Office 365, co znacznie ułatwiło działanie w trybie cyfrowym, a także umożliwiło odbywanie szkoleń i wideospotkań. Na tej samej platformie, w pełni kompatybilnej dla całej społeczności akademickiej, bibliotekarze też mieli możliwość komunikacji z czytelnikami.

Od wielu lat biblioteki akademickie, komunikując się z czytelnikami, z powodzeniem wykorzystują technologie Web 2.0, w szczególności te, które umożliwiają rozpowszechnianie informacji, tj. media społecznościowe. Rozwój technologii informatycznej zapoczątkował funkcjonowanie marketingu internetowego, którego fundamentalnym zadaniem jest identyfikacja i zaspokojenie potrzeb osób korzystających z Internetu⁶. Media społecznościowe obejmują także działania z zakresu public relations, które są częścią komunikacji marketingowej pomiędzy użytkownikami a organizacją. Ważnymi zaletami działań podejmowanych w tym obszarze są m.in. małe bariery wejścia, możliwość dotarcia z informacją do większej grupy odbiorców, możliwość jej szybkiej modyfikacji czy w końcu ogromny zasięg Internetu⁷. Niezwykle istotnym elementem w działalności sieci bibliotek Uniwersytetu Szczecińskiego była większa niż do tej pory koncentracja na polityce komunikacji z użytkownikami. Ważne było pokazanie, że na przekór wszelkim możliwym ograniczeniom, (które zmieniały się dynamicznie, częstokroć z dnia na dzień) biblioteki działają wprawdzie w trybie mocno ograniczonym, ale jednak działają. Zwiększono częstotliwość pojawiania

⁶ A. Dejnaka, *Główne założenia marketingu internetowego*, [w:] M. Dutko (red.), *Biblia e-biznesu*, Wyd. Helion, Gliwice 2013, s. 187-203.

⁷ D. Rogowska, *Rola wybranych działań online w organizacji z sektora pożytku publicznego. Zarys problematyki*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie” 2020 t. 21, z. 1, s. 57.

się komunikatów na stronie domowej www.bg.szczecin.pl oraz podstronach innych bibliotek sieci. Skoncentrowano się na promowaniu zdalnego dostępu do baz danych, upowszechnianiu usług, pracy zdalnej oraz na bieżąco informowano o zmieniającej się sytuacji prawnej dotyczącej ograniczeń związanych z funkcjonowaniem bibliotek, jak i samej Uczelni.

Czas pandemii to także możliwość nawiązania ściślejszego kontaktu z czytelnikiem i promowania usług, zmieniania wizerunku biblioteki jako miejsca, gdzie się wyłącznie wypożycza książki. Próba przedstawienia bibliotekarzy jako pośredników i pomocników w wyszukiwaniu informacji czy informatorów o funkcjonowaniu baz danych. To także, w pewien sposób, kreowanie zupełnie nowej cyfrowej polityki dostępu do zasobów, zmiana paradygmatu myślenia w kierunku znacznego unowocześnienia funkcjonowania biblioteki. Istotnym elementem jest także funkcja edukacyjna i informacyjna kreowania potrzeb czytelników. W gruncie rzeczy wielu użytkowników nie ma świadomości z jakiej mnogości przydatnych dla nich źródeł informacji mogą korzystać i w jaki sposób może to im znacząco ułatwić pracę naukową.

Chociaż komunikacja w mediach społecznościowych mimo wszystko ma swoje ograniczenia, takie jak zamykanie odbiorców w bańkach informacyjnych (filter bubble) czy kierowanie komunikatów do wąskich grup, to odegrała istotną rolę w przepływie informacji. Komunikacja zewnętrzna oraz marketing wizerunkowy to ważne obszary działania również dla bibliotek naukowych. Ze względu na mniej formalny charakter serwisów społecznościowych treści tam zamieszczane miały szansę szybciej dotrzeć do studentów, osób sympatyzujących z bibliotekami czy przypadkowych odbiorców, którzy otrzymali całkiem realną możliwość skorzystania z danych usług bibliotecznych w sposób trochę inny niż zazwyczaj, bardziej wirtualny.

W Bibliotece US położono nacisk na rozszerzenie oferty już istniejących serwisów społecznościowych. Ujednolicono politykę informacyjną poprzez odnowienie już istniejących i stworzenie nowych profili w najbardziej popularnych, szczególnie dla młodszego pokolenia, mediach społecznościowych:

- Facebook: <https://www.facebook.com/Biblioteka.Glowna.Uniwersytetu.Szczecinskiego>;
- Twitter: <https://twitter.com/bibliotekaUS>;
- Instagram: https://www.instagram.com/biblioteka_us/.

Wprowadzenie i promocja dodatkowych usług bibliotecznych to konsekwencja mierzenia się z nową sytuacją, a przecież dostęp do nich powinien być propagowany niezależnie od czasu i miejsca. Tym razem położono jednak większy nacisk na spersonalizowanie pomocy użytkownikom. Wykorzystano w tym celu aktualne techniki i rodzaje marketingu, takie jak:

- branding polegający na kreowaniu i utrwalaniu w świadomości odbiorców faktu istnienia danej instytucji, zachęca ludzi nie tylko do zmiany poglądów zachowań⁸;

⁸ R. Jones, *Branding*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2021, s. 37.

- content marketing, czyli strategia polegająca na przyciąganiu uwagi użytkowników przez publikowanie atrakcyjnych treści o charakterze reklamowym przez Internet⁹.

Warto także zastanowić się nad inną formą budowania marki, a mianowicie *employee brandingiem*, który jest niczym innym jak budowaniem marki osobistej pracownika instytucji. Oddelegowanie kilku pracowników do tworzenia profilów w mediach społecznościowych nie przynosi oczekiwanych efektów, ponieważ przybiera formy jednostronnej komunikacji. Wynika to z trudności w dotarciu do właściwej grupy docelowej z uwagi na mało angażujące treści dla odbiorców. Badania dowodzą, że blisko 76% odbiorców uważa, że są bardziej skłonni zaufać treściom udostępnianym przez konkretną osobę niż analogicznym treściom publikowanym przez marki. Przekazy udostępniane przez pracowników, osiągają wielokrotnie wyższe zasięgi niż te same wiadomości publikowane w ramach oficjalnych firmowych kanałów społecznościowych¹⁰.

Innowacje i usprawnienia w sieci bibliotek Uniwersytetu Szczecińskiego

Na skutek wprowadzenia rządowych obostrzeń związanych z pandemią biblioteki sieci ograniczyły funkcjonowanie (przez 83 dni były zamknięte dla czytelników i przez 136 dni ograniczyły dostępności do usług i zbiorów). Pomimo utrudnień skoncentrowano się na wydłużeniu i ujednoczeniu godzin otwarcia wtedy, kiedy to było możliwe – by zwiększyć dostępność dla czytelników oraz wprowadzano wszelkie niezbędne procedury bezpieczeństwa wymagane przez władze uczelni oraz Główny Inspektorat Sanitarny. Okres pandemii to dynamiczny rozwój usług zdalnych. Wprowadzono wówczas maksymalne ułatwienie rejestracji nowych czytelników, rozpoczęto integrację systemu KOHA w zakresie autoryzacji kont bibliotecznych z systemem informatycznym uczelni – Prodziekan. Znacznie rozszerzono dostęp do elektronicznych wersji księgozbioru i baz danych. Umożliwiono korzystanie, w jak największym dozwolonym prawem zakresie, z e-booków, rozszerzono zdalny dostęp do wydawnictw ciągłych.

W Bibliotece US system biblioteczno-informacyjny oparty jest na oprogramowaniu open source KOHA. W przeciwieństwie do wielu innych bibliotek naukowych, które zmuszone są do korzystania z rozwiązań komercyjnych i zarazem bardzo kosztownych, KOHA rozwijana jest własnym nakładem sił i przy pomocy programistów z Uczelnianego Centrum Informatycznego Uniwersytetu Szczecińskiego (UCI US). W systemie tym funkcjonują m. in.: moduł gromadzenia wydawnictw zwartych, opracowania zbiorów, wypożyczenia, wypożyczenia międzybiblioteczne, ewidencja pracowników, baza PUBLI czy Bibliografia US. Warto nadmienić, że może być on stale rozbudowywany i usprawniany. Dokonywane są bieżące poprawki wynikające

⁹ B. Stawarz, *Content marketing po polsku. Jak przyciągnąć klientów*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2015, s.10.

¹⁰ D. Pakulska, *Personal & employee branding w 2021 roku*, „Sprawny Marketing” 2021, nr 1, s. 122-123.

z konieczności dostosowania systemu do wszelkich potrzeb, w tym szczególnie istotnych w obliczu zmienionego funkcjonowania biblioteki w czasie pandemii. Dzięki temu, że biblioteka korzysta z niekomercyjnego systemu Uczelnia nie jest uzależniona od zewnętrznych firm i ma możliwość wprowadzania poważnych zmian w jego strukturze. Taki model wdrożonego oprogramowania pozwala oszczędzać czas i środki finansowe.

W czasie pandemii ważne stało się stworzenie odpowiedniego pakietu usług zaprojektowanych tak, aby zaangażować się w dialog z użytkownikami, którzy z dnia na dzień stali się wirtualni, zmuszeni do poruszania się wyłącznie w obszarze informacji dostępnych z pomocą sieci. Komunikowanie odbywało się wyłącznie online przy użyciu dostępnych narzędzi takich jak: strona internetowa Biblioteki, media społecznościowe, komunikatory internetowe, poczta elektroniczna czy telefon. Codziennością stały się maile z prośbami o aktualizację konta umożliwiającą korzystanie z zasobów cyfrowych, przedłużenie terminu wypożyczonych książek (mimo ogłoszenia na stronie www o zawieszeniu naliczania kar pieniężnych na czas lockdownu) oraz inne pytania wymagające udzielenia informacji, a także porady i instrukcje w przypadku trudności w logowaniu się do serwisów elektronicznych. Istotną rolę odegrało też samo nastawienie i otwartość bibliotekarzy, dzięki czemu w czasie ograniczeń w dostępie do zbiorów w Bibliotece Głównej oraz bibliotekach sieci wprowadzono nową usługę „skanowanie na życzenie” skierowaną do pracowników naukowych oraz studentów, umożliwiając zamawianie poszczególnych fragmentów publikacji do digitalizacji i ich przesyłania na adres pocztowy w domenie usz.edu.pl. Zainwestowano w zakup profesjonalnych stanowisk komputerowych z niezbędnym oprogramowaniem i skanerami. Najtrudniejszym elementem zaprojektowania usługi było takie skonstruowanie regulaminu, który łączyłby duże oczekiwania zainteresowanych i potrzebujących rzeczywistej pomocy w dotarciu do źródeł w formie elektronicznej z potrzebą zachowania obostrzeń prawnych wynikających z dosyć niejednoznacznego w naszej rzeczywistości prawa autorskiego. Okazuje się bowiem, że brak dostosowania prawa własności intelektualnej do wyzwań epoki społeczeństwa informacyjnego może stanowić swoistą barierę, znacznie utrudniającą spełnienie oczekiwań użytkowników dotyczących materiałów, które mogą uzyskać w formie cyfrowej z biblioteki. Dla ludzi młodych używających cyfrowych subskrypcji typu Netflix czy Spotify, kompletnie niezrozumiałe są ograniczenia prawne dotyczące udostępniania wersji cyfrowych fragmentów książek. Dodatkowo, po jakimś czasie okazało się, że czytelnicy mają ograniczoną wiedzę i umiejętności w wyszukiwaniu literatury, dlatego w niektórych bibliotekach wydziałowych usługę rozszerzono o udzielanie wsparcia przez bibliotekarzy w gromadzeniu gotowych bibliografii na wskazany temat lub zagadnienie. Zaznaczyć przy tym trzeba, że tego typu działalność znacznie ułatwiająca pracę czytelników, jednocześnie zwiększała obciążenie pracowników biblioteki. Program spotkał się z pozytywnym odbiorem i zainteresowaniem, ponieważ do tej pory zeskanowano ponad 50 tysięcy stron w postaci plików pdf dla zamawiających¹¹.

¹¹ Dane obejmujące okres od początku listopada 2020 roku do końca czerwca 2021 roku.

Poszczególne biblioteki systemu prowadziły także działalność edukacyjną w postaci kursu on-line dla studentów I roku z podstaw korzystania z bibliotek oraz jej zbiorów. Zrealizowano też szkolenia dla pozostałych roczników studentów oraz kadry naukowej i dydaktycznej z korzystania z baz danych. Ogółem w trybie on-line w ciągu całego roku pandemicznego przeprowadzono zajęcia dla 3 350 osób.

Oddział Monitoringu Naukowego BG w 2020 roku uzupełniał bazę Publikacji Pracowników Uniwersytetu – PUBLI, dostosowywał ją do Rozporządzenia MNiSW w sprawie ewaluacji jakości działalności naukowej z dnia 22 lutego 2019 roku. Na początku stycznia 2021 roku stan bazy PUBLI wynosił 64 899. Oprócz bieżącego aktualizowania i dodawania nowych opisów, uzupełniono dane o numery DOI i brakujące linki do pełnych wersji elektronicznych publikacji. Uzupełniano tzw. konta pracownicze, uwzględniając nowe zakresy danych wymagane w procesie ewaluacji. Aktualizowano numery identyfikacyjne ORCID, regularnie wprowadzano dane dotyczące konferencji, nowe listy czasopism, Open Access, monitorowano uzupełnianie dyscypliny naukowej przy publikacjach. Przygotowywano i aktualizowano raporty dla władz rektorskich i pełnomocnika rektora ds. monitoringu naukowego. Oddział Monitoringu Naukowego ściśle współpracował w tym zakresie z Działem Nauki US. Dodatkowo sporządzono właściwe raporty cytowań, pełne analizy dorobku naukowego wraz ze wskaźnikami bibliometrycznymi, odpowiedziano na około 2 500 zapytań bibliograficznych. Najważniejszym źródłem danych o publikacjach naukowych i ich oceny była baza Bibliografia US, stąd duży nacisk na sprawne działanie tego narzędzia oraz rozbudowę w kierunku wymogów nowoczesnej bazy danych.

W Oddziale Gromadzenia i Opracowania Zbiorów BG rozbudowywano Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny NUKAT tworząc 2 229 rekordów opisów bibliograficznych oraz modyfikując i uzupełniając 2 606 rekordów. Zgodnie z wytycznymi biblioteki zobowiązane są do wypełniania nowego pola w rekordzie kartoteki haseł wzorcowych (KHW) wg RDA (Resource Description and Access). W całym roku pandemicznym wprowadzono do KHW 2 102 opisy, jednocześnie pobierając 47 735 opisów i implementując je do bazy KOHA. W ramach retrokonwersji starszych zasobów przeanalizowano 55 tysięcy kart katalogowych, pobrano 47 735 opisów z NUKAT, jednocześnie wprowadzając do NUKAT 2 300 opisów.

Tworzono także bazę BazTech, w której sporządzono 325 pełnych opisów bibliograficznych, w 139 rekordach zamieszczono bibliografię, a w 45 uzupełniono afiliację, w 300 rekordach dokonano korekty.

W Bibliotece Kampusu Mickiewicza EFZ tworzone bazy danych: WinISIS Ekon (baza ekonomiczna wydawnictw ciągłych) – 7 479 opisów bibliograficznych, BazEkon – 491, Cytowania BazEkon – 18 076.

W Bibliotece Kampusu Cukrowa/Krakowska EFZ tworzone bazy BazEkon 2 (baza własna) – 1 020 opisów, BazEkon – 149, Cytowania BazEkon – 25 465.

W Bibliotece Międzywydziałowej utworzono 1 695 rekordów (opisów bibliograficznych) w bazie BazSport oraz 1 666 rekordów w bazie filologicznej BazFil.

Wszelka działalność pozabiblioteczna musiała zostać zweryfikowana przez nałożenie ograniczeń związanych z pandemią. Zwykle organizowane wystawy, konferencje czy choćby akcja charytatywna Jarmark Rzeczy Cudnych, organizowana co roku przez Bibliotekę Kampusu Cukrowa/Krakowska EFZ, tym razem się nie odbyły.

Pracownicy systemu biblioteczo-informacyjnego brali także udział w konferencjach, warsztatach, szkoleniach oraz kursach językowych podwyższając swoje kwalifikacje oraz doskonaląc warsztat pracy. Wewnętrzne szkolenia obejmowały m.in.: tworzenie baz danych, tworzenie tzw. półek wirtualnych, obsługi plików współdzielonych, instalacji zdalnego dostępu w systemie KOHA, obsługi Microsoft Teams oraz Microsoft Office, szkolenia z baz danych, usługi *Zamów skan*.

Czas pandemii i wszelkie ograniczenia z tym związane uwidoczniły potrzebę rozwijania, w coraz szerszym zakresie, usług cyfrowych. Bazy danych – pełnotekstowe źródła informacji dla naszych czytelników – szczególnie teraz są podstawowym wymogiem nowoczesnej pracy naukowej. W roku 2020 zanotowano spadek liczby korzystających z tradycyjnych usług, co było spowodowane wprowadzeniem różnych form lockdownu, wraz z ograniczeniami dostępu do bibliotek i ich zasobów. Jednakże model dostępności zapoczątkowany przez takie konsorcja jak EBSCO, ProQuest czy PWN IBUK Libra jeszcze bardziej przyspieszył swoistą zmianę cywilizacyjną w kierunku większej digitalizacji. O czytelników i uwagę pracowników naukowych Uczelni należy zabiegać, także poprzez sprawną komunikację i użycie nowoczesnych form promocji i marketingu. Stąd rozwijanie serwisów społecznościowych w kierunku zapewnienia szybkiej, wiarygodnej i rzetelnej informacji o wszystkich aspektach nowych usług, jakie oferuje Biblioteka US.

Okazało się, że szkolenia dla pracowników naukowych i studentów nie są wystarczające. Potrzeba unowocześnienia funkcjonowania poszczególnych bibliotek sieci wiąże się nie tylko z ciągłym dokształcaniem personelu w zakresie sprawnego poruszania się we współczesnych źródłach informacji. To także kursy, szkolenia i ustawiczne rozwijanie umiejętności zawodowych niezbędnych do sprawnego zarządzania informacją, w kierunku pomocy czytelnikom w obsłudze skomplikowanych baz danych, przygotowywaniu bibliografii i doradzaniu, jak poruszać się w zasobach udostępnianych przez bibliotekę. Pracownicy powinni być mobilni i zdolni do wzajemnego zastępowania się na poszczególnych stanowiskach pracy, szczególnie w sytuacji mniejszej obsady.

Należy inwestować w unowocześnienie infrastruktury przestarzałego sprzętu komputerowego i niezbędnego oprogramowania. Pandemia miała i nadal ma wpływ na możliwości dystrybucji sprzętu komputerowego. Inwestycje w sprzęt w ciągu ostatnich lat okazały się zbyt małe, co szczególnie uwidoczniło się w czasie pandemii. Okazało się, że sprzętu brakuje i jak bardzo jest to czynnik niwelujący nawet najlepsze plany i zamiary.

Uwagi końcowe

W drugim roku pandemii Biblioteka Główna US zamierza kontynuować rozwój usług cyfrowych przy jednoczesnym poszanowaniu tradycyjnych form udostępniania swoich zasobów. Kluczem do realizacji powyższego celu będzie współpraca poszczególnych bibliotek sieci i wdrażanie kolejnych programów ułatwiających pracę naukową studentom i pracownikom US.

Bibliografia

1. Chomicki M., Mierzejewska K., *Przygotowanie polskich przedsiębiorstw do świadczenia pracy zdalnej w okresie pandemii COVID-19*, „E-mentor” 2020, nr 5 (87), s. 45-54.
2. Dejnaka A., *Główne założenia marketingu internetowego*, [w:] Dutko M. (red.), *Biblia e-biznesu*, Wyd. Helion, Gliwice 2013, 648 s.
3. Drucker P., *Innowacje i przedsiębiorczość. Praktyka z zasady*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1992, 285 s.
4. Fedorowicz A., *Jak strategia rozwoju może stać się taktyką przetrwania?*, „Personel i Zarządzanie” 2020, nr 7-8, s. 126-129.
5. Janas M., Zając R., *Biblioteki uniwersyteckie w Niemczech w okresie pandemii*, „Biblioteka i Edukacja” 2021, nr 19, s. 51-60.
6. Jones R., *Branding*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2021, 156 s.
7. Pakulska D., *Personal & employee branding w 2021 roku*, „Sprawny Marketing” 2021, nr 1, s. 122-123.
8. Rogowska D., *Rola wybranych działań online w organizacji z sektora pożytku publicznego. Zarys problematyki*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie” 2020, t. 21, z. 1, s. 47-61.
9. Stawarz B., *Content marketing po polsku. Jak przyciągnąć klientów*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2015, 143 s.

Abstract

The academic library in a time of pandemic with the example of network libraries of the University of Szczecin

Starting in 2020, academic libraries had to redefine their services and channels of communication with readers. The time of the COVID-19 pandemic and the limitations related with it influenced the way libraries operate, how they share their resources and develop new, forced by circumstances forms of reaching users. Digitization, the development of on-line services and the expansion of marketing activities of the libraries of the University of Szczecin have changed the perception of the library itself as well as its employees.

Keywords: academic library, digitization of services, library services

Rozdział 1.8

Odpowiedź bibliotek szkół wyższych na zdalny model nauczania: analiza rozwiązań w perspektywie ogólnopolskiej

Kinga Żmigrodzka-Ryszczuk, ORCID: 0000-0002-6737-7991
Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

Streszczenie: Artykuł opiera się na analizie wyników badania ankietowego przeprowadzonego wśród bibliotek państwowych szkół wyższych. Celem badania było przedstawienie, w jakim stopniu fizyczne zamknięcie bibliotek oraz przejście na naukę zdalną wpłynęło na modyfikacje świadczonych usług w okresie od marca 2020 do lipca 2021 roku. Wnioski z przeprowadzonego badania pokazały, że ksiąźnice akademickie są jednostkami elastycznymi, szybko adaptującymi oferowane usługi do nowej rzeczywistości. Prócz zaprezentowanych rozwiązań przedstawiono kierunki, w jakich biblioteki powinny nadal się rozwijać nawet w perspektywie powrotu do nauki stacjonarnej.

Słowa kluczowe: biblioteka naukowa, nauka zdalna, usługi biblioteczne, pandemia

Wprowadzenie

Wypracowywana i wdrażana przez lata koncepcja biblioteki, jako trzeciego miejsca¹, w marcu 2020 roku w związku z pandemią uległa wstrzymaniu. Nowocześnie i funkcjonalnie zaaranżowane przestrzenie, będące nie tylko miejscem do nauki, ale także strefą spotkań, relaksu i przyjemnie spędzanego czasu, otwarty dostęp pozwalający na swobodne i bezpośrednie przeszukiwanie zbiorów, osobisty kontakt i wsparcie bibliotekarza – to wszystko z dnia na dzień przestało być dostępne dla czytelników. Nie zmieniła się natomiast rola biblioteki naukowej, której zadaniem nadal pozostało służyć „potrzebom nauki i kształcenia, zapewniając dostęp do materiałów bibliotecznych i zasobów informacyjnych niezbędnych do prowadzenia prac

¹ J. Jędrych, *Ray Oldenburg i jego teoria trzeciego miejsca*, „Warsztaty Bibliotekarskie” 2015, nr 1 (45), [online] <http://warsztatybibliotekarskie.pedagogiczna.edu.pl/ray-oldenburg-i-jego-teoria-trzeciego-miejsca> [dostęp: 2.08.2021].

naukowo-badawczych oraz zawierających wyniki badań naukowych”². Pytanie, w jaki sposób biblioteki akademickie poradziły sobie z tym zadaniem, stanowiło główną oś przeprowadzonych badań oraz niniejszego tekstu.

Zaprezentowane wnioski i przykłady powstały na bazie wyników badań ankietowych przeprowadzonych w bibliotekach publicznych szkół wyższych. Początkowo lista instytucji objętych badaniem zawierała 59 uczelni publicznych nadzorowanych przez Ministra właściwego ds. szkolnictwa wyższego³. Z uwagi na chęć ujęcia tematu w maksymalnie szerokiej perspektywie, podjęto decyzję o rozszerzeniu grupy badawczej o biblioteki wyższych uczelni publicznych nadzorowanych przez inne resorty. Włączone zostały uczelnie medyczne (9), artystyczne (19), Państwowe Wyższe Szkoły Zawodowe (33), wojskowe (9) i MSWiA (2)⁴. Finalnie grupa objęta badaniem wniosła 126 bibliotek publicznych uczelni wyższych⁵.

Przegląd literatury

Już po kilku miesiącach pracy w zmienionej i jakże trudnej rzeczywistości, pojawiły się w literaturze pierwsze publikacje poświęcone konkretnym problemom, z jakimi przyszło się mierzyć bibliotekom zmuszonym do fizycznego zamknięcia budynków, a jednocześnie chcącym nadal oferować swoje usługi użytkownikom. Te swoiste analizy przypadku pozwoliły na dzielenie się nie tylko trudnościami, ale także dobrymi praktykami i rozwiązaniami, które „na gorąco” wdrażano. Warto tu wymienić artykuły Magdaleny Rowińskiej⁶, Anny Wołodko⁷ dotyczące Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, Katarzyny Pukszy i Ewy Witkowskiej⁹ z Biblioteki

² Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach, „Dziennik Ustaw” 1997, nr 85, poz. 539 z późn. zm., [online] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970850539/U/D19970539Lj.pdf> [dostęp: 2.08.2021].

³ Wykaz uczelni publicznych nadzorowanych przez Ministra właściwego ds. szkolnictwa wyższego, [online] <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/wykaz-uczelni-publicznych-nadzorowanych-przez-ministra-wlasciwego-ds-szkolnictwa-wyzszego-publiczne-uczelnie-akademickie> [dostęp: 2.08.2021].

⁴ Portal edukacyjny „Perspektywy”, [online] http://perspektywy.pl/portal/index.php?option=com_content&view=article&id=4&Itemid=115 [dostęp: 2.08.2021].

⁵ Pierwotnie lista obejmowała 134 uczelnie, jednak z uwagi na brak informacji w Internecie o tym, czy biblioteka nadal funkcjonuje z wykazu usunięto 8 uczelni.

⁶ M. Rowińska, *Czas na nowe wizje przyszłości*, „Biuletyn EBIB” 2020, nr 4 (193), s. 1-5, [online] <http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/683/718> [dostęp: 2.08.2021].

⁷ A. Wołodko, *Academic Libraries in Unusual Situations*, „Przegląd Biblioteczny” 2020, Special Issue, s. 57-69.

⁸ B. Chmielewska, A. Kościelniak-Osiak, *Wrózenie z wirusów, czyli co w myśleniu o bibliotece zmieni się na zawsze, albo i nie zmieni, ale mogłoby*, „Biuletyn EBIB” 2020, nr 4 (193), [online] <http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/680/719> [dostęp: 2.08.2021].

⁹ A. Gałęcka-Golec, K. Puksza, E. Witkowska, *Biblioteka w czasie pandemii – doświadczenia Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku*, „Biuletyn EBIB” 2020, nr 4 (193), [online] <http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/687/723> [dostęp: 2.08.2021].

Uniwersytetu w Białymstoku, Anny Wałek¹⁰ dyrektor Biblioteki Politechniki Gdańskiej, czy Anny Szumiec¹¹ opisującej sytuację w Centrum Informacji Naukowej i Biblioteki Akademickiej w Katowicach.

Równie szybko pojawiły się także pierwsze przekrojowe analizy zagadnień, jak na przykład artykuł Bożeny Jaskowskiej¹², która zajęła się tematem zarządzania bibliotekami w rzeczywistości VUCA (*Volatility, Uncertainty, Complexity, Ambiguity*), Grzegorza Gmiterka¹³ analizującego wykorzystanie serwisów społecznościowych, Anny Grzecznowskiej¹⁴ prezentującej przegląd inicjatyw i kampanii, w jakie zaangażowały się biblioteki w czasie lockdownu. Warto też wspomnieć o zagranicznych publikacjach, jak teksty Stephena Tsekea i Josiline Phiri Chigwada¹⁵, którzy prześledzili strategie wsparcia e-learningu świadczone przez biblioteki uniwersyteckie w Zimbabwie, Alexandrosa Koulourisa, Eftichia Vraimaki oraz Mari Koloniari¹⁶ prezentujących wyniki badań ankietowych przeprowadzonych w bibliotekach w Grecji na temat wykorzystania mediów społecznościowych w okresie pandemii.

Analiza literatury pozwala wyodrębnić kilka kluczowych problemów. Są to: zmiana modelu zarządzania biblioteką, zmiana modelu udostępniania (przeniesienie nacisku na zbiory elektroniczne), a co za tym idzie ewentualne zmiany w polityce gromadzenia, konieczność podtrzymania stałego kontaktu z czytelnikiem (Internet i media społecznościowe), praca zdalna, potrzeba szkoleń i podnoszenia swoich kwalifikacji, bezpieczeństwo pracowników i czytelników. Największą trudnością, a zarazem największym wyzwaniem, stało się określenie na nowo swojej roli i miejsca w środowisku akademickim w taki sposób, aby mimo fizycznego zamknięcia i braku bezpośredniego kontaktu z użytkownikiem, nadal w pełni wspierać proces kształcenia.

¹⁰ A. Wałek, *Polish Academic Libraries in the Face of the Covid-19 Pandemic: Crisis Management and Communication within the Organisation*, „Przegląd Biblioteczny” 2020, Special Issue, s. 94-121.

¹¹ G. Razik, A. Szumiec, K. Wyszyńska, „Biblioteka otwarta” w czasie pandemii, „Biuletyn EBIB” 2020, nr 4 (193), s. 1-5, [online] <http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/684/721> [dostęp: 2.08.2021].

¹² B. Jaskowska, *Organizational Flexibility of Academic Libraries in a Vuca Reality: The Example of the Functioning of Libraries During the Covid-19 Epidemic*, „Przegląd Biblioteczny” 2020, Special Issue, s. 70-93.

¹³ G. Gmiterek, *Polish university libraries social networking services during the COVID-19 pandemic spring term lockdown*, „The Journal of Academic Librarianship” 2021, vol. 47, nr 3, s. 1-7.

¹⁴ A. Grzecznowska, *Initiatives of the Polish Librarians' Association for Libraries and Readers in the First Phase of the Pandemic*, „Przegląd Biblioteczny” 2020, Special Issue, s. 122-137.

¹⁵ S. Tsekea, J. P. Chigwada, *COVID-19: strategies for positioning the univeristy library in suport of the e-learning*, „Digital Library Perspectives” 2021, vol. 31, nr 1, s. 54-64.

¹⁶ A. Koulouris, E. Vraimaki, M. Koloniari, *COVID-19 and library social media use*, „Reference Services Review” 2021, vol. 49, nr 1, s. 19-38.

Metodologia badań

Dane zebrane zostały przy użyciu kwestionariusza ankiety składającego się z 28 pytań¹⁷. W zależności od zagadnienia wykorzystano mieszane typy pytań: pojedynczego i wielokrotnego wyboru, otwarte i zamknięte. Ankieta z założenia miała być anonimowa¹⁸, a odpowiedź na ostatnie pytanie, w którym proszono o podanie nazwy instytucji, nie była obowiązkowa. Wprowadzono je jedynie w celu uniknięcia ponownego wysłania prośby o wzięcie udziału w badaniu.

Ponieważ temat jest dosyć szeroki, pierwotna wersja ankiety zawierała bardziej szczegółowe pytania. Obawiając się jednak efektu zmęczenia respondenta, o którym pisze Ewa Krok¹⁹, zdecydowano się na skrócenie jej do minimum, tak aby ogólny czas odpowiedzi nie przekraczał kilkunastu minut. Do budowy kwestionariusza wykorzystano formularz Forms z pakietu Microsoft. Przed rozpoczęciem badań kwestionariusz ankiety został przetestowany przez pięcioro współpracowników w celu wyeliminowania błędów i niejasności. Na adresy mailowe dyrektorów bibliotek została wysłana prośba o wypełnienie ankiety wraz z linkiem do aktywnego formularza. Prośby o wzięcie udziału w badaniu zostały wysłane w dniach 5 i 6 lipca i ponownie 27 i 28 lipca, ale tylko do tych instytucji, które w pierwszym terminie nie wypełniły kwestionariusza. Zakres pytań dotyczył okresu od marca 2020 roku do końca lipca 2021 roku. Ten niemal półtoraroczny okres pracy bibliotek, w rzeczywistości przeplatającego się twardego i miękkiego lockdownu, pozwala na zaobserwowanie i podsumowanie rozwiązań, które zostały wdrożone i przetestowane, a także zasygnalizowanie planów na kolejne miesiące.

Rezultaty i analiza danych

Na prośbę udziału w ankiecie odpowiedziało 60 instytucji wypełniając poprawnie kwestionariusz, co oznacza, że w badaniu udział wzięło 47,6% wszystkich respondentów. Nie jest to wynik w pełni zadawalający, niemniej jednak pozwala na wgląd w kierunki i rozwiązania, jakie wybrały biblioteki w odpowiedzi na zdalny model nauczania. Średni czas udzielania odpowiedzi wynosił 15 minut i 13 sekund.

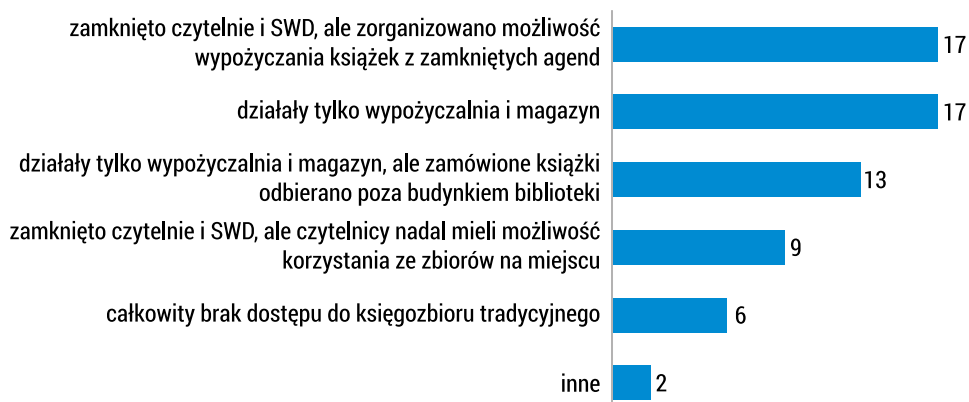
¹⁷ Struktura ankiety pozwalała ominąć niektóre pytania, jeśli odpowiedź na pytanie wcześniejsze wskazywała, że dalsza treść zagadnień nie będzie dotyczyć danej jednostki. Finalnie jeden respondent odpowiadał maksymalnie na 24 pytania.

¹⁸ O korzyściach zachowania anonimowości w ankietach piszą: Z. Szyjewski, G. Szyjewski, *Wiarygodność metod badawczych*, „Informatyka Ekonomiczna” 2017, vol. 2, nr 44, s. 126.

¹⁹ E. Krok, *Budowa kwestionariusza ankietowego a wyniki badań*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Studia Informatica” 2015, nr 37, s. 55-73.

Zbiory tradycyjne

Ponieważ otwarty dostęp do zbiorów, o którym wspomniano we wprowadzeniu, stanowi jeden z atutów nowoczesnej biblioteki, pierwsze pytanie miało ustalić, jaki procent bibliotek oferuje taki dostęp swoim użytkownikom. Z otrzymanych odpowiedzi wynika, że ponad $\frac{3}{4}$ bibliotek, bo aż 77% umożliwia otwarty sposób korzystania ze zbiorów tradycyjnych. To dla tych instytucji przymusowe zamknięcie stanowiło największe wyzwanie. Chęć wypożyczenia materiałów udostępnianych wcześniej w wolnym dostępie często wymuszała wprowadzenie zmian w zintegrowanych systemach bibliotecznych, liczne przesunięcia w zasobach ludzkich wraz z delegowaniem pracowników do zupełnie innych niż dotychczas zadań.

RYSUNEK 1.8.1. Dostępność poszczególnych agend w bibliotekach

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Prócz okresów przymusowego zamknięcia, czas ograniczonego dostępu do zbiorów papierowych w przypadku niektórych bibliotek został wydłużony. 48% ankietowanych jednostek umożliwiło dostęp do zbiorów papierowych natychmiast po zniesieniu ministerialnych ograniczeń. Dla 52% ograniczenia trwały znacznie dłużej. W przypadku 9 był to czas poniżej miesiąca, a w 16 bibliotekach wydłużył się do ponad 4 miesięcy²⁰. Wśród przyczyn takiego stanu rzeczy można wskazać wewnętrzne regulacje macierzystych jednostek, trudności w zorganizowaniu dostępu do zbiorów zgodnie z wytycznymi GIS, opór i strach o własne bezpieczeństwo wśród pracowników, a także niespotykaną dotychczas dynamikę i zmienność wydarzeń. Wiele decyzji, które zapadały na najwyższych szczeblach było przekazywanych do wiadomości publicznej w zasadzie z dnia na dzień. Stąd też dostępność poszczególnych agend w bibliotekach była

²⁰ Trzy biblioteki zaznaczyły odpowiedź „powyżej miesiąca”, jedna powyżej 2 miesięcy, a dwie pozostałe powyżej 3 miesięcy.

bardzo różna i na bieżąco adaptowana do zmiennych zewnętrznych. Poniższy wykres prezentuje, jakie ograniczenia w dostępie do zbiorów papierowych mieli czytelnicy tych bibliotek, które wzięły udział w badaniu²¹.

W kolejnym pytaniu poproszono o wskazanie, jakie dodatkowe obostrzenia wprowadzono, oprócz ogólnie obowiązujących, zgodnych z wytycznymi GIS²².

RYSUNEK 1.8.2. Wprowadzone obostrzenia

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Ograniczenia miały swoje odzwierciedlenie w statystykach odwiedzin i wypożyczeń. W 2020 roku liczba odwiedzin i wypożyczeń, w porównaniu do 2019 roku, spadła w 34 instytucjach²³.

E-zasoby i e-usługi

Brak możliwości korzystania z budynku biblioteki wraz z jej zbiorami spowodował wzrost zainteresowania zbiorami elektronicznymi. Na pytanie o wykorzystanie źródeł elektronicznych 62% bibliotek informowało o odnotowaniu wzrostu w 2020 roku

²¹ W pytaniu tym umożliwiono wybranie więcej niż jednej odpowiedzi, jeśli dostępność poszczególnych agend ulegała zmianom.

²² Główny Inspektorat Sanitarny, [online] <https://www.gov.pl/web/gis/zakecenia-i-wytyczne-glownego-inspektora-sanitarnego> [dostęp: 2.08.2021].

²³ Tylko w dwóch instytucjach odwiedziny czytelników utrzymały się na tym samym poziomie, natomiast trzy instytucje wskazały, że liczba wypożyczeń w 2020 roku nie uległa zmianie w stosunku do 2019 roku.

względem roku 2019²⁴. Dla 11 instytucji wzrost ten wyniósł ponad 50%²⁵. To bardzo wysoki wynik, szczególnie mając na uwadze to, że w bibliotekach szkół wyższych wykorzystanie e-zasobów już od kilku lat jest znacznie wyższe niż w pozostałych, o czym wspomina Iwona Sójkowska²⁶.

Oprócz szerokiej akcji promocyjnej subskrybowanych baz danych oraz źródeł otwartych, równocześnie rozpoczęły się działania, których zadaniem było oswojenie czytelnika z dostępnymi zasobami i podwyższenie jego kompetencji informacyjnych w tym zakresie. Dotychczasowe stacjonarne szkolenia biblioteczne przeniesiono do Internetu. Oferta kursów, szkoleń i konsultacji indywidualnych obejmowała zagadnienia nawigowania po licencjonowanych bazach danych, poruszania się po źródłach otwartych, pracy edytorskiej nad tekstem i bibliografią.

Z drugiej strony, tam, gdzie nie udało się znaleźć wersji elektronicznych dokumentów, szybko podjęto decyzje o umożliwieniu wypożyczenia na zewnątrz zbiorów zlokalizowanych w Strefach Wolnego Dostępu czy udostępnianych jedynie na miejscu. Dla tych studentów i pracowników naukowych, którzy pracowali zamknięci w domach, uruchomiono usługę skanów na życzenie.

Poniższy wykres pokazuje nowe usługi, które zostały wprowadzone od kwietnia 2020 roku.

RYSUNEK 1.8.3. Nowe usługi wprowadzone od kwietnia 2020 roku

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

²⁴ 10% zaznaczyło odpowiedź „nie zmieniło się”, 8% „zmałało”, a 20% nie posiada takich danych.

²⁵ Dla trzynastu bibliotek odnotowano wzrost wykorzystania zbiorów elektronicznych w przedziale 10-30%, a dla jedenastu w przedziale 30-50%.

²⁶ I. Sójkowska, *Biblioteki podczas i po pandemii koronawirusa – wstępny raport EBLIDY*, „Biuletyn EBIB” 2020, nr 4 (193), s. 1-10, [online] <http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/691/720> [dostęp: 2.082021].

Wśród pozostałych usług i funkcjonalności, uruchomionych w okresie marzec 2020 – czerwiec 2021, będących odpowiedzią na ograniczenie dostępu do zbiorów papierowych, a które nie zostały wskazane w ankiecie respondenci wymienili:

- „zmiana organizacji zbiorów wolnego dostępu – wypożyczenia na zewnątrz z możliwością zdalnego zamawiania”;
- „organizacja dostępu do zbiorów elektronicznych udostępnionych przez wydawców na czas pandemii”;
- „wzmoczone szkolenia online dla wszystkich użytkowników z wykorzystaniem Google Meet”;
- „szeroka informacja o kursach i szkoleniach wspierających proces zdalnej edukacji”;
- „stworzono listy linków do przydatnych zasobów elektronicznych”;
- „książka na telefon”;
- „umożliwiono wypożyczanie na zewnątrz zbiorów dostępnych w Czytelni (na miejscu)”;
- „po zamknięciu czytelnicy wypożyczanie wszystkich zbiorów na zewnątrz, w tym książek z czytelnicy, czasopism i multimedialnych”;
- „szkolenia biblioteczne i zaliczenia wyłącznie online”;
- „amnestia biblioteczna”;
- „wskazanie zasobów otwartej nauki”;
- „pomoc w edytorstwie prac dyplomowych”;
- „uruchomiono dodatkowy punkt informacji”;
- „przeniesiono punkt zapisów (przed wejściem do biblioteki)”;
- „uruchomiono system automatycznego zliczania osób wchodzących, a na stronie biblioteki odsłonięto licznik wolnych miejsc”;
- „książkomat”;
- „skanowanie materiałów bibliotecznych dostępnych wcześniej na miejscu”;
- „zakupiono licencję oprogramowania HAN, co umożliwiło korzystanie z Wirtualnej Biblioteki Nauki online, po zalogowaniu do systemu bibliotecznego”;
- „utworzenie Dydaktycznej Biblioteki Cyfrowej dostępnej przez system HAN”.

Praca zdalna

Pytania 14-16 odnosiły się do pracy zdalnej. Na pytanie: „Czy pracownicy w analizowanym okresie mieli możliwość pracy zdalnej?” – 34 osoby zaznaczyły odpowiedź „tak”, jedna osoba „nie”, a pozostałe 25 osób zaznaczyło odpowiedź „częściowo”. Ostatnia grupa została poproszona o doprecyzowanie, czy każdy pracownik, który złożył prośbę o umożliwienie pracy zdalnej, niezależnie od miejsca zatrudnienia i stanowiska był do niej delegowany – tu 24% zaznaczyło tę opcję. Natomiast 76% odpowiadających przyznało, że do pracy zdalnej delegowani byli tylko ci, których charakter pracy umożliwił im podjęcie jej w takiej formie. Wśród instytucji, które umożliwiły pracownikom podjęcie pracy zdalnej w okresie twardego lockdownu, aż w 51 bibliotekach powyżej 50% załogi świadczyło pracę w trybie *home office*.

Delegowanie do pracy zdalnej, a przede wszystkim kwestia konieczności zorganizowania pracy zdalnej były, jak już wcześniej zostało wspomniane, jednym z najtrudniejszych wyzwań, z jakimi musieli się zmierzyć dyrektorzy bibliotek *in gremio*, nie tylko szkół wyższych²⁷. To zagadnienie opisuje także Bożena Jaskowska²⁸. Wśród problemów i trudności związanych z zarządzaniem biblioteką podczas lockdownu, na trzecim miejscu znalazły się trudności z przypisywaniem obowiązków „zdalnym” pracownikom. Kolejne miejsce zajął niesprawiedliwy podział pracy między bibliotekarzami, a na dalszym brak kontroli nad pracownikami. Trudno dziwić się tym wynikom szczególnie w sytuacji, gdy do pracy zdalnej delegowani byli pracownicy, których charakter pracy nie pozwalała na jej podjęcie.

Z drugiej strony warto wspomnieć o badaniu przeprowadzonym wśród pracowników Biblioteki Politechniki Gdańskiej, gdzie praca zdalna została pozytywnie i korzystnie oceniona²⁹. Zorganizowanie komfortowego miejsca pracy, kwestie techniczne, kontakt ze współpracownikami czy przełożonymi nie spotkały się ze szczególnymi przeszkodami. Niemniej jednak wśród wymienionych wad *home office* pojawiły się takie jak: brak dostępu do dokumentacji i baz danych, brak konkretnie przydzielonych zadań, utrudnione kontakty i monotonia pracy. Ostatecznie jednak 83% respondentów Politechniki Gdańskiej chciałoby w przyszłości korzystać z możliwości pracy zdalnej.

Komunikacja

Nagły zwrot i nacisk na wykorzystanie źródeł elektronicznych, a przede wszystkim zmiana kanałów komunikacji z czytelnikiem i przeniesienie jej do mediów społecznościowych, stanowiło duże wyzwanie dla wielu bibliotekarzy. Mimo że od lat mówimy o pokoleniach X i Y i ich zupełnie innych oczekiwaniach wobec bibliotek³⁰, zdaje się, że w bardzo wielu przypadkach nie znalazło to odzwierciedlenia w praktyce, a kontakt osobisty z czytelnikiem był nie tylko głównym, ale właściwie jedynym kanałem komunikacji. Trudno więc nie zgodzić się ze stwierdzeniem Tseaka i Chigwada, że „bibliotekarze powinni być przeszkoleni w zakresie korzystania z różnych systemów zarządzania nauką, aby mogli wchodzić w interakcję z klientami online i pomagać im, gdy napotykają trudności w dostępie do elektronicznych zasobów

²⁷ Zob. Jędrzych J., *Biblioteki pedagogiczne w czasie pandemii*, „Biuletyn EBIB” 2020, nr 4 (193), s. 1-8, [online] <http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/688/724> [dostęp: 2.082020].

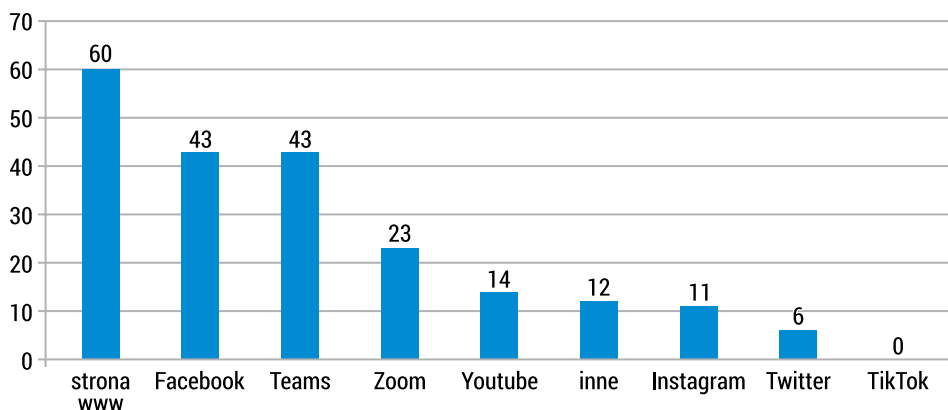
²⁸ B. Jaskowska, op. cit.

²⁹ A. Wałek A., op. cit.

³⁰ K. Nowakowska, D. Olejnik, *Pokolenia Y i Z w bibliotece akademickiej. Wybrane aspekty działalności Biblioteki Głównej Uniwersytetu Technologiczno-Przyrodniczego w Bydgoszczy*, [w:] K. Jazdon (red.), *Biblioteka naukowa: czy jeszcze naukowa?: praca zbiorowa*, Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu, Poznań 2018, s. 111-128.

informacyjnych³¹. Stąd też w badaniu przeprowadzonym na potrzeby niniejszej publikacji padło pytanie o to, czy pracodawca dał bibliotekarzom możliwość uczestniczenia w szkoleniach z obsługi platform komunikacyjnych (Teams, Zoom lub innych wykorzystywanych na uczelni). 68% osób udzieliło odpowiedzi „tak, wszystkim chętnym”, 13% „tak, ale tylko niektórym”, natomiast 10% nie miało zaoferowanych przez pracodawcę takich możliwości.

W ankiecie pojawiło się także pytanie o to, czy w okresie pandemii odnotowano wzrost aktywności w mediach społecznościowych. 57% respondentów wskazało odpowiedź twierdzącą. Poniższy wykres prezentuje, z jakich serwisów najczęściej korzystają biblioteki.

RYSUNEK 1.8.4. Kanały komunikacyjne, z których korzysta biblioteka

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

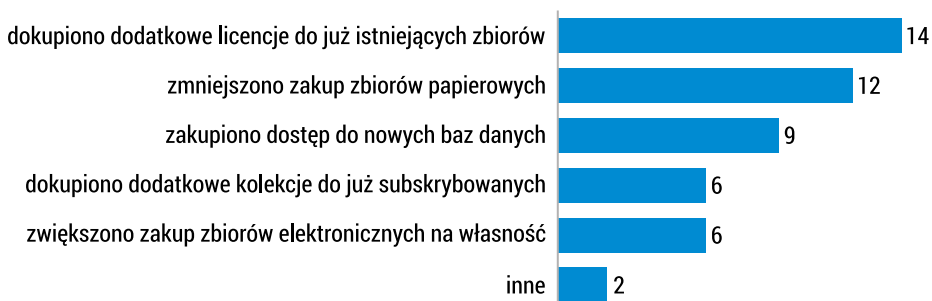
Jednak mimo faktu, iż w okresie lockdownu internetowe strony bibliotek oraz media społecznościowe były właściwie głównymi kanałami komunikacji z czytelnikiem, Grzegorz Gmiterek w podsumowaniu swoich badań stwierdza, że „wyniki badań pokazują, że nie wszystkie polskie biblioteki uniwersyteckie w równym stopniu wykorzystały możliwości, jakie dają media społecznościowe, zarówno jeśli chodzi o liczbę narzędzi, jak i ilość treści udostępnianych za ich pośrednictwem³². Wydaje się, że biblioteki dopiero teraz uzupełniają zaległości, jeśli chodzi o zainteresowanie nowymi technologiami i narzędziami komunikacyjnymi.

³¹ „librarians should be trained on how to use various learning management systems so that they can interact with patrons online and assist them if they face challenges in accessing electronic information resources”, [w:] Tsekea S., Chigwada J. P., op. cit., s. 62.

³² „findings show that not all Polish university libraries have made equal use of the opportunities provided by social media, whether in terms of the number of tools or the amount of content made available through them”, [w:] G. Gmiterek, op. cit., s. 6.

Gromadzenie

W literaturze tematu bardzo często pojawia się zagadnienie e-zasobów, jako tych, które najbardziej „skorzystały” w okresie ograniczonego dostępu do bibliotek. Dostęp do e-zasobów został zwiększony poprzez takie rozwiązania jak EZ proxy czy HAN, ale też sami dostawcy na niespotykaną dotąd skalę „otworzyli” oferowane zbiory. Stąd też pytania 17 i 18 ankiety odnosiły się do polityki gromadzenia. 62% respondentów uznało, że ograniczenia w funkcjonowaniu biblioteki wpłynęły na politykę gromadzenia zbiorów. Zmiany dotyczące różnych ich aspektów zostały wymienione na Rys. 1.8.5.

RYSUNEK 1.8.5. Zmiany w polityce gromadzenia

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

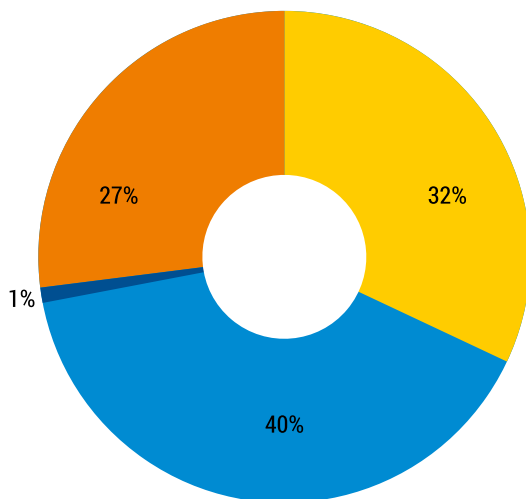
Oceny

Jak wspomniano wcześniej, badaniem objęto niemal półtoraroczny okres, co pozwala na sformułowanie wniosków oraz ocenę dotychczas podjętych działań. W pytaniu o ocenę działań swojej biblioteki, w kwestii dostosowania oferowanych usług w okresie zdalnego nauczania, średnia ocen wszystkich respondentów wyniosła 4.0 w pięciostopniowej skali.

W kolejnym pytaniu poproszono ankietowanych o ocenę, czy ich biblioteka w pełni wykorzystwała wszystkie swoje możliwości w celu wsparcia procesu nauczania w momencie przejścia na tryb zdalny. Rozkład odpowiedzi prezentuje wykres (Rys. 1.8.6.). Wśród projektów, których nie udało się wdrożyć, ankietowani wymienili:

- „nie udało się zwiększyć ilości dostępnych licencjonowanych zasobów książek i czasopism”;
- „większej ilości szkoleń on-line”;
- „możliwości zdalnej aktywacji konta czytelnika”;
- „nie udało się wdrożyć bibliomatów do bezkontaktowego odbierania zamówionych książek”;
- „nie udało się dotychczas wdrożyć wysyłania książek pocztą”;
- „zakupu książkomatu”;

- „brak sieci typu HAN, przez co kilka baz danych było niedostępnych dla czytelników z ich domów”;
- „nie udało się wprowadzić indywidualnych konsultacji online dla studentów i pracowników naukowych”;
- „zwiększyć komunikacji online z użytkownikami”;
- „dodatkowych szkoleń online ze źródeł elektronicznych”;
- „nie udało się wprowadzić pomysłu studenckiej biblioteki cyfrowej, w której udostępniane byłyby skany tradycyjnych książek. Biblioteka miała być dostępna online po zalogowaniu się do konta bibliotecznego (z wykorzystaniem HAN)”;
- „planowano utworzenie dostępu do terminali studentom, którzy mają trudną sytuację domową, np. słaby Internet, rodzeństwo w wieku szkolnym, itp. (w celu aktywnego uczestniczenia w wykładach zdalnych, ćwiczeniach, laboratoriach)”;
- „nie udało się zakupić nowego, profesjonalnego skanera do książek, w celu udostępniania zasobów konkretnym studentom w szerszym zakresie”;
- „skanowania na życzenie”.

■ tak, całkowicie ■ tak, choć można było zrobić więcej ■ trudno powiedzieć ■ nie

RYSUNEK 1.8.6. Odpowiedzi respondentów na pytanie: *Czy biblioteka w pełni wykorzystwała wszystkie możliwości w celu wsparcia procesu nauczania w trybie zdalnym?*

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Jedyna osoba, która w pytaniu o to, czy biblioteka wykorzystwała wszystkie możliwości w celu wsparcia procesu nauczania zaznaczyła odpowiedź negatywną, jako przyczynę podała brak wykupionego dostępu do polskich baz danych.

Uwagi końcowe

Wyniki przeprowadzonej ankiety, uzupełnionej o wnioski, jakie pojawiły się w literaturze przedmiotu pokazują, że biblioteki bardzo szybko adaptowały się do nowej sytuacji. Ograniczony dostęp do przestrzeni bibliotecznych od pierwszych dni był rekompensowany innymi rodzajami usług. Z jednej strony była to bardzo szybka organizacja wypożyczeń (nawet tych zbiorów, które wcześniej udostępniane były tylko na miejscu), z drugiej – ogromna promocja źródeł elektronicznych i zasobów otwartych oraz uruchamianie rozszerzonego dostępu do nich.

Pandemia pokazała, że biblioteki, choć często postrzegane jako skostniałe instytucje, w rzeczywistości są elastyczne i szybko adaptują się do zmian. W momencie ograniczenia dostępu do jednych usług, w ich miejsce natychmiast proponują inne. Ta wyjątkowa sytuacja zmotywowała bibliotekarzy do różnorodnych działań, w tym: organizacji dodatkowych szkoleń, skanowania materiałów, tworzenia list przydatnych linków do źródeł elektronicznych, uruchomienia dodatkowych kanałów komunikacji itp. Paradoksalnie ograniczenie kontaktu fizycznego z czytelnikiem pozwoliło nawiązać z nim kontakt w przestrzeni wirtualnej. Jest to doświadczenie, z którego powinniśmy najwięcej skorzystać. Należy mieć nadzieję, że otwartość na nowe technologie, ciągłe podnoszenie swoich umiejętności i kompetencji, elastyczność i różnorodność oferowanych usług i rozwiązań pozostaną normą niezależnie od tego, czy fizycznie biblioteki będą otwarte czy zamknięte.

Bibliografia

1. Ali M. Y., Gatiti P., *The COVID-19 (Coronavirus) pandemic: reflections on the roles of librarians and information professionals*, „Health Information and Libraries Journal” 2020, vol. 37, nr 2, s. 158-162.
2. Chmielewska B., Kościelniak-Osiak A., *Wrózenie z wirusów, czyli co w myśleniu o bibliotece zmieni się na zawsze, albo i nie zmieni, ale mogłoby*, „Biuletyn EBIB” 2020, nr 4 (193), s. 1-7, [online] <http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/680/719> [dostęp: 2.08.2021].
3. Figurska K., Wachowicz M., *COVID-19 nam niestraszny – działalność Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej im. prof. Tadeusza Kotarbińskiego w Łodzi z koronawirusem w tle*, „Biuletyn EBIB” 2020, nr 4 (193), s. 1-6, [online] <http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/686/722> [dostęp: 2.08.2021].
4. Gałęcka-Golec A., Puksza K., Witkowska E., *Biblioteka w czasie pandemii – doświadczenia Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku*, „Biuletyn EBIB” 2020, nr 4 (193), s. 1-8, [online] <http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/687/723> [dostęp: 2.08.2021].
5. Gmiterek G., *Polish university libraries social networking services during the COVID-19 pandemic spring term lockdown*, „The Journal of Academic Librarianship” 2021, vol. 47, nr 3, s. 1-7.
6. Grzecznowska A., *Initiatives of the Polish Librarians’ Association for Libraries and Readers in the First Phase of the Pandemic*, „Przegląd Biblioteczny” 2020, Special Issue, s. 122-137.
7. Jaskowska B., *Organizational Flexibility of Academic Libraries in a Vuca Reality: The Example of the Functioning of Libraries During the Covid-19 Epidemic*, „Przegląd Biblioteczny” 2020, Special Issue, s. 70-93.

8. Jędrzych J., *Biblioteki pedagogiczne w czasie pandemii*, „Biuletyn EBIB” 2020, nr 4 (193), s. 1-8, [online] <http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/688/724> [dostęp: 2.08.2021].
9. Jędrzych J., *Ray Oldenburg i jego teoria trzeciego miejsca*, „Warsztaty Bibliotekarskie” 2015, nr 1 (45), [online] <http://warsztatybibliotekarskie.pedagogiczna.edu.pl/ray-oldenburg-i-jego-teoria-trzeciego-miejsca> [dostęp: 2.08.2021].
10. Kaczmarczyk S., *Zalety i wady metod zbierania danych przez internet w badaniach marketingowych*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Organizacja i Zarządzanie” 2018, z. 129, s. 187-200.
11. Koulouris A., Vraimaki E., Koloniari M., *COVID-19 and library social media use*, „Reference Services Review” 2021, vol. 49, nr 1, s. 19-38.
12. Krok E., *Budowa kwestionariusza ankietowego a wyniki badań*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Studia Informatica” 2015, nr 37, s. 55-73.
13. Nowakowska K., Olejnik D., *Pokolenia Y i Z w bibliotece akademickiej. Wybrane aspekty działalności Biblioteki Głównej Uniwersytetu Technologiczno-Przyrodniczego w Bydgoszczy*, [w:] Jazdon K. (red.), *Biblioteka naukowa: czy jeszcze naukowa?: praca zbiorowa*, Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu, Poznań 2018, s. 111-128.
14. Portal edukacyjny „Perspektywy”, [online] http://perspektywy.pl/portal/index.php?option=com_content&view=article&id=4&Itemid=115 [dostęp: 02.08.2021].
15. Razik G., Szumiec A., Wyszyńska K., *„Biblioteka otwarta” w czasie pandemii*, „Biuletyn EBIB” 2020, nr 4 (193), s. 1-5, [online] <http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/684/721> [dostęp: 2.08.2021].
16. Rowińska M., *Czas na nowe wizje przyszłości*, „Biuletyn EBIB” 2020, nr 4 (193), s. 1-10, [online] <http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/683/718> [dostęp: 2.08.2021].
17. Sójkowska I., *Biblioteki podczas i po pandemii koronawirusa – wstępny raport EBLIDY*, „Biuletyn EBIB” 2020, nr 4 (193), s. 1-10, [online] <http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/691/720> [dostęp: 2.08.2021].
18. Strona internetowa Głównego Inspektoratu Sanitarnego, [online] <https://www.gov.pl/web/gis/zakecenia-i-wytyczne-glownego-inspektora-sanitarnego> [dostęp: 02.08.2021].
19. Szyjewski Z., Szyjewski G., *Wiarygodność metod badawczych*, „Informatyka Ekonomiczna” 2017, vol. 2, nr 44, s. 118-131.
20. Tsekea S., Chigwada J. P., *COVID-19: strategies for positioning the univeristy library in suport of the e-learning*, „Digital Library Perspectives” 2021, vol. 31, nr 1, s. 54-64.
21. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach, „Dziennik Ustaw” 1997 nr 85, poz. 539 z późn. zm., [online] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970850539/UD19970539Lj.pdf> [dostęp: 2.08.2021].
22. Wałek A., *Polish Academic Libraries in the Face of the Covid-19 Pandemic: Crisis Management and Communication within the Organisation*, „Przegląd Biblioteczny” 2020, Special Issue, s. 94-121.
23. Wojciechowska M., Orzoł M., *Biblioteka jako trzecie miejsce. Przykład bibliotek szkół medycznych*, „Medical Library Forum” 2020, nr 13 (2), s. 3-18.
24. Wołodko A., *Academic Libraries in Unusual Situations*, „Przegląd Biblioteczny” 2020, Special Issue, s. 57-69.
25. *Wykaz uczelni publicznych nadzorowanych przez Ministra właściwego ds. szkolnictwa wyższego*, [online] <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/wykaz-uczelni-publicznych-nadzorowanych-przez-ministra-wlasciwego-ds-szkolnictwa-wyzszego-publiczne-uczelnie-akademickie> [dostęp: 02.08.2021].

Abstract

The response of academic libraries to the remote learning model: analysis of solutions from a national perspective

This article is based on the analysis of the results of a survey conducted among academic libraries. The aim of the study was to show how physical closure and remote learning modified the services provided between March 2020 and July 2021. The conclusions show that libraries are flexible entities, quickly adapting their services to new realities. In addition to the presented solutions, the directions in which libraries should develop even with the prospect of a return to full-time learning are presented.

Keywords: academic library, distance learning, library services, pandemic

CZĘŚĆ II
BIBLIOTEKI W SŁUŻBIE NAUKI

Rozdział 2.1

Biblioteki w procesie ewaluacji jakości działalności naukowej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

dr Iwona Taborska, ORCID: 0000-0003-3899-7128

Biblioteka Wydziału Chemii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Streszczenie: Na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w celu zapewnienia odpowiedniej ewidencji, archiwizacji i upowszechniania efektów działalności naukowo-badawczej pracowników i doktorantów, a także ułatwienia wypełniania przez Uczelnię obowiązków sprawozdawczych w zakresie działalności naukowej, wdrożono centralny system, zwany Bazą Wiedzy UAM (research portal). W poniższym artykule opisano udział bibliotekarzy w przygotowaniu dorobku naukowego pracowników do ewaluacji oraz model współpracy redaktorów Bazy Wiedzy i Zespołu ds. zarządzania Bazą Wiedzy UAM.

Słowa kluczowe: ewaluacja, Baza Wiedzy UAM, redaktorzy Bazy Wiedzy UAM

Wprowadzenie

Ocena dorobku naukowego jest bardzo złożona i trudna. W Polsce w latach 1991-1998 przeprowadzono pierwszą ewaluację jakości działalności naukowej opartą wyłącznie na opinii eksperckiej, jednak uznano, iż jest zbyt liberalna. Przyznano bowiem najwyższą kategorię zbyt dużej liczbie jednostek. Wzorując się na doświadczeniach krajów europejskich oraz analizując pierwszy zastosowany model parametryzacji wprowadzono pod koniec lat 90. zmiany w systemie ewaluacji bazując wyłącznie na ocenie parametrycznej (z małymi odstępstwami, gdzie opinia ekspercka była brana pod uwagę). Ten model, z pewnymi modyfikacjami, posłużył do przeprowadzenia kolejnych czterech ewaluacji jednostek naukowych w latach: 1999, 2003, 2006 oraz 2010. Jednak i ten sposób okazał się niewystarczającym, gdyż każda modyfikacja związana była ze wzrastającą liczbą parametrów. Sytuacja ta spowodowała, że drugi model z modyfikacjami okazała się nieprzejrzystym systemem oceny jednostek naukowych. Kolejnym etapem była ewaluacja „trzeciej generacji”, która została przeprowadzona w 2013 roku. Większość z tych rozwiązań (zastosowane mierniki,

sposób i tryb przeprowadzenia ewaluacji i kategoryzacji jednostek naukowych) została również przyjęta jako podstawa do ostatniej jak do tej pory parametryzacji, którą przeprowadzono w 2017 roku¹.

Przyglądając się dotychczasowym systemom/modelom ewaluacji wydaje się, że ocena przeprowadzona przez ekspertów, wsparta oceną bibliometryczną byłaby trafną i rzetelną. Jednak w przypadku Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu ze względu na liczebność nauczycieli akademickich – około 3 tysięcy, jest niemożliwą do przeprowadzenia, tym bardziej dla całego środowiska naukowców w Polsce. Od wielu lat pomimo licznych mankamentów proces oceny oparty jest o wskaźniki bibliometryczne².

Zasady funkcjonowania nowego polskiego systemu ewaluacji jakości działalności naukowej wprowadzono przepisami ustawy „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce” (zwanej również „Konstytucją dla Nauki” lub „Ustawą 2.0”), towarzyszącej jej ustawy „Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce” oraz przepisami aktów wykonawczych (rozporządzeń) przygotowanych do tych ustaw.

Ustawa z dnia 20 lipca 2018 roku Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dział I art. 7, pkt 1) dokładnie precyzuje, jakie podmioty współtworzące system szkolnictwa wyższego i nauki będą poddane ewaluacji z mocy prawa bez konieczności składania wniosków oraz jednostki, które mogą poddać się ocenie na podstawie złożonego wniosku. Procesowi ewaluacji będzie mógł poddać się ten podmiot w danej dyscyplinie, którego liczba pracowników na dzień 31 grudnia 2020 roku będzie wynosiła minimum 12, w przeliczeniu na wymiar czasu pracy.

Przedmiotem omawianej ewaluacji jest szeroko rozumiana działalność naukowa. Duża pojemność definicji spowodowała, iż osiągnięcia artystyczne w zakresie sztuki od dawna były w praktyce uznawane za efekty działalności naukowej, więc będą również ewaluowane w dyscyplinach artystycznych.

Konstytucja dla Nauki wprowadziła zmiany w sposobie oceny dorobku naukowców w porównaniu do zasad ewaluacji w poprzednich latach. Głównie zmiany dotyczą oceny dyscyplin naukowych, a nie wydziałów. Ocenie podlega każdy pracownik zatrudniony na stanowisku badawczym i badawczo-dydaktycznym, a nie tylko wybrani pracownicy.

Kolejna istotna zmiana dotyczy wprowadzenia limitu liczby publikacji (sloty – udziały), co oznacza, że znaczenie ma jakość, a nie ilość dorobku. Jednocześnie bardzo istotne jest posiadanie i zintegrowanie identyfikatora ORCID naukowca z systemem POL-on (PBN), gdyż informacje o osiągnięciach publikacyjnych mogą być pobierane z systemu ORCID. Jednak w okresie przejściowym tzn. podczas ewaluacji 2017-2021,

¹ A. Dańda, B. Szkup, B. Banaszak, P. Wiewiór, Ł. Wawer, M. Rojek (oprac.), *Ewaluacja jakości działalności naukowej – przewodnik*, Zespół Departamentu Nauki MNiSW, Warszawa, 2019, [online] <https://konstytucjadlanauki.gov.pl/content/uploads/2019/03/ewaluacja-jakosci-dzialalnosci-naukowej-przewodnik20190305.pdf> [dostęp: 10.08.2021].

² M. Krawczyk, J. Kłos, *Ewaluacja naukowa – zło konieczne czy dobro nieosiągalne?*, „Życie Uniwersyteckie” 2020, nr 12 (328), s. 4, [online] https://uniwersyteckie.pl/sites/default/files/archiwum-ZU/pdf/ZU%2012%20grudzien%202020_e-wydanie%20popr%204%20%281%29.pdf [dostęp: 9.08.2021].

przekazywanie dorobku przez ORCID jest opcjonalne. Oznacza to, że uczelnie mogą dokonać masowego importu danych dotyczących publikacji swoich pracowników bezpośrednio do systemu PBN za pośrednictwem lokalnych baz, repozytoriów.

Ewaluacja w nowym modelu jest dokonywana w oparciu o szczegółowe kryteria, które zostały określone w rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Organem pomocniczym Ministra została Komisja Ewaluacji Nauki (zwana dalej KEN), która dokona oceny osiągnięć naukowych i artystycznych. Ocena zostanie przeprowadzona w oparciu o trzy kryteria:

- Kryterium I określa poziom naukowy i artystyczny. Pod uwagę brane będą: artykuły naukowe, monografie oraz patenty, wzory użytkowe i inne. Wprowadzony do systemu ewaluacji algorytm ma pomóc podmiotom w wyborze publikacji, które pozwolą na otrzymanie najwyższej oceny punktowej;
- Kryterium II ocenia efekty finansowe badań naukowych i prac rozwojowych w oparciu o zdobyte granty, projekty, komercjalizację wyników oraz usługi badawcze świadczone podmiotom zewnętrznym;
- Kryterium III związane jest z oceną wpływu działalności nauki na funkcjonowanie gospodarki i społeczeństwa.

Obowiązki nałożone przez ustawodawcę obligują pracownika uczelni do złożenia oświadczeń o:

- zaliczeniu do liczby N;
- reprezentowanej dyscyplinie;
- osiągnięciach zaliczanych do dyscypliny.

Oświadczenia pozwalają na wyliczenie „wkładu” publikacji w liczbie N w danej dyscyplinie, a suma wkładów pozwala wyznaczyć limit liczby publikacji poddanej ewaluacji³.

Wdrożenie systemu Omega-Psir na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Uczelnia posiadała różne systemy, które monitorowały dorobek naukowy pracowników (np. Ewidencja osiągnięć nauczycieli akademickich i doktorantów Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu – EwOs). Jednak przez lata funkcjonowania ich odmienna struktura oraz brak kompatybilności nie pozwalały na kompleksową ocenę jakości działalności naukowej pracowników UAM. Ważnymi motywatorami działań zmierzających do ujednoczenia systemów były: wprowadzenie nowych zasad ewaluacji jakości działalności naukowej oraz potrzeba ewidencjonowania dorobku naukowo-badawczego pracowników Uczelni.

³ A. Dańda, et al., op.cit.; E. Kulczycki, *Procedury ewaluacji jednostek podstawowych i instytucji: Raport VII*, Centrum Studiów nad Polityką Publiczną UAM, Poznań 2019, [online] http://cpp.amu.edu.pl/konferencja2019/wp-content/uploads/2019/03/EK-1_ca%C5%82y_popr.pdf [dostęp: 10.08.2021].

Władze Uniwersytetu zdecydowały o wdrożeniu systemu opartego na systemie CRIS (ang. Current Research Information System) funkcjonującego w ramach oprogramowania Omega-Psir, a nazwanego Bazą Wiedzy UAM⁴.

Zarządzeniem Rektora nr 8/2020/2021 Baza Wiedzy UAM (research portal) jest elementem centralnego systemu zarządzania Uczelnią współdziałającym z innymi systemami informatycznymi Uczelni (np. Axapta, USOS). Powstała w celu ewidencjonowania, archiwizowania i upowszechniania efektów działalności naukowo-badawczej pracowników i doktorantów Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, jak również w celu ułatwienia wypełnienia przez Uczelnię obowiązku sprawozdawczego w zakresie działalności naukowej⁵. Baza Wiedzy UAM dostępna jest pod adresem <https://researchportal.amu.edu.pl>. Jednostką odpowiedzialną za jej administrowanie i funkcjonowanie jest Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu oraz Zespół ds. zarządzania Bazą Wiedzy UAM, który współpracuje z redaktorami wydziałowymi oraz z jednostkami organizacyjnymi odpowiedzialnymi za poszczególne typy działalności Uczelni (projekty, patenty i inne) oraz osobami wyznaczonymi przez kierowników tych jednostek⁶.

Jednak zanim baza przybrała obecny kształt trwały intensywne prace związane z przygotowaniem środowiska informatycznego, sprzętowego, merytorycznego, a przede wszystkim konieczne było określenia strategii działań. Współpraca z Politechniką Warszawską i firmą Sages przebiegała pomyślnie, stąd w krótkim czasie bazę skonfigurowano na tyle (opisano strukturę UAM z akronimami jednostek, utworzono profile pracowników), że możliwe było przygotowanie i masowy import danych ze źródeł zewnętrznych (Scopus, PBN) i wewnętrznych (EwOs). Przeszkoleni redaktorzy wydziałowi (najczęściej bibliotekarze) zajęli się weryfikacją pozyskanych danych.

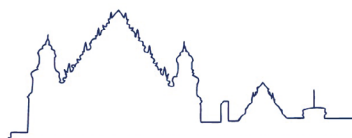
Dopiero po weryfikacji profili użytkowników i rekordów publikacji możliwe było udostępnienie Bazy Wiedzy UAM pracownikom naukowym. Pomoc redaktorów i przeprowadzone szkolenia dla tej grupy użytkowników pozwoliły na zebranie oświadczeń nr 3 za pośrednictwem bazy. Działania te umożliwiły pełniejszą analizę jakości dorobku naukowego pracowników Uczelni wykorzystując do tego celu narzędzia Bazy Wiedzy.

Obecnie (stan na 10.08.2021 roku) w bazie znajduje się 7 528 profili osób, w tym 2 277 naukowców wliczanych jest do liczby N (Fot. 2.1.1.). Reprezentują oni 28 dyscyplin naukowych, jednak nie wszystkie z nich będą poddane ocenie. Baza zasilona jest 79 163 publikacjami, z czego 25 651 publikacji z okresu ewaluacyjnego 2017-2021.

⁴ Strona internetowa Bazy Wiedzy UAM, [online] <https://researchportal.amu.edu.pl> [dostęp: 10.08.2021].

⁵ Zarządzenie nr 8/2021/2021 Rektora Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu z dnia 9 września w sprawie centralnego systemu ewidencji, archiwizacji i upowszechniania efektów działalności naukowo-badawczej pracowników i doktorantów Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, [online] https://bip.amu.edu.pl/__data/assets/pdf_file/0029/136595/ZR-8-2020-2021.pdf [dostęp: 10.08.2021].

⁶ Strona internetowa Bazy Wiedzy UAM, op.cit.

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza

Portal zarządzania wiedzą i potencjałem badawczym

Szukaj...

Wszędzie

Jednostki UAM	758	Naukowcy	7528	Publikacje	79163	Doktoraty	1111	Patenty	1
Projekty	77	Dzieła	1093						

FOT. 2.1.1. Strona internetowa Bazy Wiedzy UAM

ŹRÓDŁO: Baza Wiedzy UAM (<https://researchportal.amu.edu.pl>).

Współpraca w ramach Uczelni

Zarządzenie Rektora dotyczące Bazy Wiedzy UAM określa ogólny model współpracy jednostek w ramach Uczelni. Powołany został Zespół ds. zarządzania Bazą Wiedzy UAM, w którego skład weszło 10 osób (informatycy, pracownicy sekcji Spraw Kadrowych, Biura Wsparcia Nauki i bibliotekarze z Biblioteki Uniwersyteckiej oraz Bibliotek Jednostek Organizacyjnych) oraz redaktorzy wydziałowi, których liczba zależna jest od kierowników jednostek organizacyjnych – dziekanów. Należy podkreślić, że na żadnym wydziale nie ma oddelegowanej osoby do pracy wyłącznie w Bazie Wiedzy. Dla powołanych redaktorów praca w bazie jest dodatkowym zadaniem. Redaktorami wydziałowymi są zarówno bibliotekarze, jak również pracownicy Biur Obsługi Wydziału (dawniej dziekanatów) stąd ich duża liczba (ok. 80 osób). Liczba ta jest spowodowana również intensywnością prac związanych z weryfikacją poprawności opisów po importach danych z systemów uczelnianych, jak również z systemów zewnętrznych (np. bazy Scopus, PBN). Jednak najważniejszymi osobami w całym modelu współpracy, bez których wdrożenie i praca nie miałyby sensu, są publikujący naukowcy, badacze pracujący, doktoryzujący się na Uniwersytecie im. A. Mickiewicza w Poznaniu. To oni tworzą trzon modelu współpracy.

Pracownicy naukowci i doktoranci zobligowani są do przekazywania redaktorom wydziałowym (nie później niż w terminie 30 dni od ukazania się) danych bibliograficznych publikacji, monografii, dzieł artystycznych i innych utworów, będących podstawą nadania stopnia lub tytułu naukowego wraz z plikiem cyfrowym, jeżeli istnieje taka możliwość bądź konieczność. Przekazanie danych odbywa się za pośrednictwem formularzy.

Redaktorzy wydziałowi odpowiedzialni są za weryfikację danych przekazanych przez autorów, kontrolowanie danych osobowych dotyczących autorów oraz współdziałanie z redaktorami innych jednostek UAM w zakresie dbałości o poprawność wprowadzanych danych. Redaktorzy przygotowani są do sporządzania raportów na potrzeby sprawozdawczości wewnętrznej i zewnętrznej. Współpracują z prodziekanami ds. nauki odpowiedzialnymi za proces ewaluacji w danej dyscyplinie i z pracownikami naukowymi reprezentującymi daną dyscyplinę. Wnioskują również do Zespołu ds. zarządzania Bazą Wiedzy o usuwanie błędów w systemie, proponują dokonanie zmian, które mają na celu ulepszenie funkcjonalności i przejrzystości bazy.

Zespół ds. zarządzania Bazą Wiedzy UAM zobowiązany jest do zapewnienia bieżącej pomocy merytorycznej redaktorom, organizacji szkoleń i opracowania materiałów instruktażowych dla redaktorów. Wypracowana została dobra praktyka współpracy między Zespołem a redaktorami. Zespół ds. zarządzania Bazą Wiedzy stworzył na platformie Microsoft Teams kanał komunikacji z redaktorami. Bieżące tematy, problemy, wątpliwości są omawiane, dyskutowane przez całą społeczność redaktorów i zarządzających Bazą Wiedzy. Przechowywane są tam również materiały szkoleniowe oraz instrukcje pomocne przy tworzeniu pivotów (tabel przestawnych), jak również bieżące komunikaty dotyczące funkcjonowania bazy, a związane np. z pracami informatycznymi, przerwami w dostępie do bazy. Niezależnie od komunikatów zamieszczanych na Microsoft Teams, każdy redaktor jest mailowo informowany o ważnych zmianach dotyczących działania bazy. Tą drogą wysyłane są również raporty i sprawozdania dotyczące statystyk prowadzonych prac przez redaktorów oraz prośby o przeprowadzenie procesów związanych z walidacją danych w rekordach.

Zespół ds. zarządzania Bazą Wiedzy UAM zobligowany jest do prowadzenia strony internetowej Bazy Wiedzy, promowanie jej w środowisku Uczelni oraz w systemach i serwisach informacji naukowej oraz do sporządzania raportów i sprawozdań na potrzeby Rektora i Senatu. Uczestniczy także w spotkaniach z prodziekanami ds. nauki. Zajmuje się również opracowaniem i realizacją strategii rozwoju Bazy Wiedzy.

Zaangażowanie pracowników bibliotek w proces przygotowań do ewaluacji jest znaczące, wskazuje na to liczba powołanych redaktorów. Kompetencje jakie posiadają bibliotekarze, przygotowanie merytoryczne, chęć pracy na rzecz społeczności Uczelni, solidarność w działaniach, dążenie do uzyskania jak najlepszego wyniku ewaluacji zapewne były powodem powołania przez Rektora tej grupy do Zespołu ds. ewaluacji jakości działalności naukowej UAM, którym kieruje Pełnomocnik ds. ewaluacji jakości działalności naukowej UAM. Zespół tworzy 20 osób, reprezentujących różne jednostki organizacyjne UAM m.in. są to: Członkowie Rad Naukowych Dyscyplin, pracownicy Biura Wsparcia Nauki, Wsparcia Aplikacji i Realizacji Grantów, informatycy z Ośrodka Kształcenia na Odległość, administratorzy zarządzający infrastrukturą i projektami informatycznymi UAM oraz wspomniani już bibliotekarze.

Narzędzia wykorzystywane w Bazie Wiedzy w procesie przygotowania do ewaluacji

Większość udostępnionych w systemie Omega-Psir narzędzi, które pozwalają na optymalizację dorobku naukowego pracowników jest wykorzystywana zarówno przez Zespół ds. ewaluacji jakości działalności naukowej UAM, Zespół ds. zarządzania Bazą Wiedzy, jak również przez redaktorów wydziałowych. Narzędzia te służą do kontroli jakości danych, analizy wyników w poszczególnych dyscyplinach, a także weryfikują stan zgodności danych w systemie Bazy Wiedzy i w systemie PBN (Polska Bibliografia Naukowa). Dzięki tak rozbudowanym narzędziom, w strukturze bazy, możliwe jest poprawne przygotowanie rekordów do eksportu do PBN.

Podstawowe struktury, w których występują dane wykorzystywane w procesach ewaluacji to: dyscypliny, rekord autora, oświadczenie nr 3, rekord ewaluacji, import danych kadrowych, import danych doktorantów.

Mechanizmy systemu wspomagające ewaluację:

- obliczenie średniego zatrudnienia, oświadczenia;
- kontrola jakości danych (importowania danych z zewnętrznych źródeł, np. DOI, mechanizmy związane z walidacją danych, np. słowniki, deklarowania dyscypliny, tworzenie pivotów);
- możliwości analityczne, to przede wszystkim tabele przestawne i raporty (udziały jednostkowe autora-autoweryfikacja oraz tabele, raporty dla poszczególnych dyscyplin – Fot 2.1.2.);
- optymalizacja oceny dorobku (zakładka ewaluacja w profilu dyscypliny);
- komunikacja z PBN (słowniki, eksport rekordów)⁷.

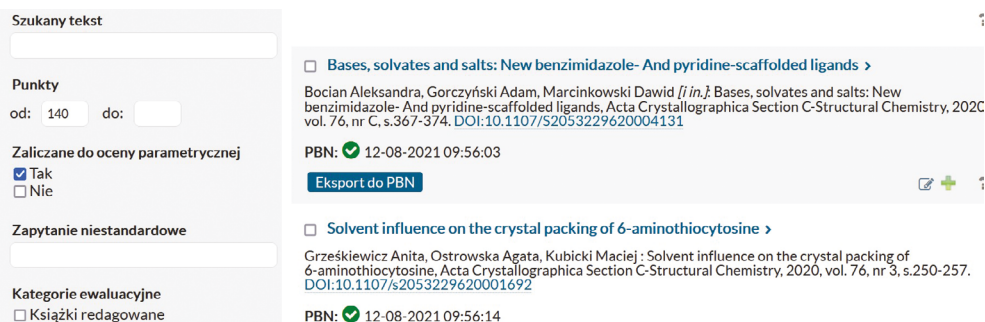
The screenshot shows the Omega-Psir system interface. The main header includes the logo and text 'nauki chemiczne' and 'Dziedzina nauk ścisłych i przyrodniczych'. Below the header, there are navigation tabs: 'Profil', 'Publikacje', 'Statystyki', 'Współpraca pracowników', and 'Współpraca z PBN'. A 'Raport dorobku' button is visible. A table lists staff categories and their counts: Profesorowie (89), Adiunkci (104), Pozostali pracownicy (25), Doktoranci (25), Publikacje (7977), and Wypromowane rozprawy doktorskie (191). The 'Kreator raportu' window is open, showing options for 'Analiza bibliometryczna' and 'Udziały jednostkowe - optymalizacja'. It includes checkboxes for 'Web of Science', 'Wylistuj czasopisma z IF', 'Wylistuj czasopisma z listy B', 'Wylistuj pozostałe czasopisma', 'Impact Factor 2', 'Impact Factor 5', and 'Legenda'. A 'Pobierz jako' dropdown is set to 'HTML' and a 'Pobierz' button is visible.

FOT. 2.1.2. Strona internetowa Bazy Wiedzy UAM – kreator raportu

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

⁷ Strona internetowa Omega-Psir, [online] <https://omega-psir.atlassian.net/wiki> [dostęp: 10.08.2021].

Obecnie redaktorzy wydziałowi pracują nad walidacją danych publikacyjnych w zakresie poprawności DOI, URL, a członkowie Zespołu ds. zarządzania Bazą Wiedzy przeprowadzają próbne eksporty do PBN (Fot. 2.1.3.). Analizowane są te rekordy, których eksport zakończył się niepowodzeniem. Powstaje instrukcja z zakresu eksportu danych publikacyjnych z Bazy Wiedzy UAM do PBN oraz planowane jest zorganizowanie spotkania, na którym omówiona zostanie strategia działania oraz wszelkie aspekty techniczne dotyczące eksportu.

The screenshot shows a search interface with the following elements:

- Szukany tekst:** A search input field.
- Punkty:** A range selector with 'od: 140' and 'do:' followed by an empty input field.
- Zaliczane do oceny parametrycznej:** A checkbox for 'Tak' (checked) and 'Nie' (unchecked).
- Zapytanie niestandardowe:** A text input field.
- Kategorie ewaluacyjne:** A checkbox for 'Książki redagowane' (unchecked).
- Search Results:**
 - Result 1:** **Bases, solvates and salts: New benzimidazole- And pyridine-scaffolded ligands >**
Bocian Aleksandra, Górczyński Adam, Marcinkowski Dawid [i in.]; Bases, solvates and salts: New benzimidazole- And pyridine-scaffolded ligands, Acta Crystallographica Section C-Structural Chemistry, 2020 vol. 76, nr C, s.367-374. DOI:10.1107/S2053229620004131
PBN: 12-08-2021 09:56:03
[Eksport do PBN](#)
 - Result 2:** **Solvent influence on the crystal packing of 6-aminothiocytosine >**
Grześkiewicz Anita, Ostrowska Agata, Kubicki Maciej; Solvent influence on the crystal packing of 6-aminothiocytosine, Acta Crystallographica Section C-Structural Chemistry, 2020, vol. 76, nr 3, s.250-257. DOI:10.1107/s2053229620001692
PBN: 12-08-2021 09:56:14

FOT. 2.1.3. Strona internetowa Bazy Wiedzy UAM – migracja danych do PBN

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Bibliotekarze importerami PBN i SEDN

Pracownicy bibliotek, którzy są redaktorami Bazy Wiedzy są również importerami w systemie PBN, czasami również mają przypisaną rolę i uprawnienia w systemie SEDN. Nie jest to jednak zasadą. Przyznanie roli systemowej PBN związane jest z dużą odpowiedzialnością za sprawozdawczość podmiotu w zakresie danych dotyczących publikacji (kryterium I). Importer odpowiada za prawidłowość wprowadzenia danych pracowników naukowych do systemu PBN.

Do obowiązków importera należy:

- wprowadzenie do PBN informacji o dorobku naukowym;
- dodanie oświadczeń autorów w module repozytoryjnym, dzięki czemu publikacje są widoczne w profilu instytucji;
- weryfikacja wprowadzonych danych;
- dbałość o prawidłowe powiązania obiektów;
- dbałość o prawidłowe powiązanie autorów z ich kontami w ORCID⁸.

Obecne funkcjonowanie Bazy Wiedzy UAM w zdecydowany sposób ułatwia prace importerów PBN, w związku z planowanym eksportem rekordów do PBN. Prace

⁸ Strona internetowa Polskiej Bibliografii Naukowej (PBN), [online] <https://pbn.nauka.gov.pl> [dostęp: 10.08.2021].

importerów ograniczone będą do kontroli poprawności wprowadzonych (zaimportowanych) metadanych i sprawdzenia poprawności połączeń obiektów.

Praca i analiza w systemie SEDN uzależniona jest od przypisanej roli, a co za tym idzie do uprawnień, jakie posiadają: kierownik, koordynator, obserwator. W wyznaczonych obszarach będą prowadzone działania mające na celu korygowanie pojawiających się nieprawidłowości⁹.

Uwagi końcowe

Większość bibliotek (pracowników bibliotek) od lat zaangażowana była w prace związane z gromadzeniem dorobku naukowego pracowników uczelni. Archiwizowano go w różnych bazach wewnętrznych. Naukowców wspierano tworząc bazy danych, sporządzając zestawienia (np. cytowań publikacji, indeks Hirscha, IF czasopism) i przeprowadzając szkolenia z obsługi korzystania z różnych narzędzi analitycznych (np. SciVal, InCites).

Biblioteki były i są ważnym elementem wspomagającym przygotowania do parametryzacji. Niektórzy pracownicy brali czynny udział w procesie ewaluacji w latach 2013-2016 przyjmując rolę importerów PBN¹⁰.

Wdrożenie i funkcjonowanie Bazy Wiedzy UAM miało na celu usprawnienie procesu zarządzania wiedzą na Uczelni, upowszechnianie efektów działalności naukowo-badawczej oraz dokumentowanie osiągnięć zawodowych pracowników i doktorantów Uczelni, a także ułatwienie wypełnienia przez Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu obowiązków sprawozdawczych w zakresie działalności naukowej (Kryterium I).

Bibliografia

1. Dańda A., Szkup B., Banaszak B., Wiewiór P., Wawer Ł., Rojek M., (oprac.), *Ewaluacja jakości działalności naukowej – przewodnik*, Zespół Departamentu Nauki MNiSW, Warszawa, 2019, [online] <https://konstytucjadlanauki.gov.pl/content/uploads/2019/03/ewaluacja-jakosci-dzialalnosci-naukowej-przewodnik20190305.pdf> [dostęp: 10.08.2021].
2. Drabek A., *Rola biblioteki w procesie parametryzacji uczelni*, [w:] Sójkowska, Derfert-Wolf L. (red.) *I Kongres Bibliotek Szkół Wyższych, Łódź, 12-14.06.2019*, Materiały Konferencyjne EBIB 2019, nr 26, s. 1-10, [online] http://ebibojs.pl/index.php/Mat_konf/article/view/624/663 [dostęp: 10.08.2021].

⁹ Strona internetowa Systemu Ewaluacji Dorobku Naukowego (SEDN), [online] <https://sedn-demo.opi.org.pl> [dostęp: 10.08.2021].

¹⁰ A. Drabek, *Rola biblioteki w procesie parametryzacji uczelni*, [w:] I. Sójkowska, L. Derfert-Wolf (red.) *I Kongres Bibliotek Szkół Wyższych, Łódź, 12-14.06.2019*, Materiały Konferencyjne EBIB 2019, nr 26, [online] http://ebibojs.pl/index.php/Mat_konf/article/view/624/663 [dostęp: 10.08.2021]; I. Socik, A. Tonakiewicz-Kołosowska, *Rola bibliotek akademickich w zakresie parametryzacji uczelni – badanie porównawcze na przykładzie wybranych bibliotek uczelni technicznych*, „Biuletyn EBIB”, 2012, nr 3 (130), s. 1-5, [online] <http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/557/579> [dostęp: 10.08.2021].

3. Krawczyk M., Kłos J., *Ewaluacja naukowa – zło konieczne czy dobro nieosiągalne?*, „Życie Uniwersyteckie” 2020, nr 12 (328), s. 4-4, [online] https://uniwersyteckie.pl/sites/default/files/archiwum-ZU/pdf/ZU%2012%20grudzien%202020_e-wydanie%20popr%204%20%281%29.pdf [dostęp: 9.08.2021].
4. Kulczycki E., *Procedury ewaluacji jednostek podstawowych i instytucji: Raport VII*, Centrum Studiów nad Polityką Publiczną UAM, Poznań 2019, 40 s. http://cpp.amu.edu.pl/konferencja2019/wp-content/uploads/2019/03/EK-1_ca%C5%82y_popr.pdf [dostęp: 10.08.2021].
5. Socik I., Tonakiewicz-Kołosowska A., *Rola bibliotek akademickich w zakresie parametryzacji uczelni – badanie porównawcze na przykładzie wybranych bibliotek uczelni technicznych*, „Biuletyn EBIB”, 2012, nr 3 (130), s. 1-5, [online] <http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/557/579> [dostęp: 10.08.2021].
6. Strona internetowa Bazy Wiedzy UAM, [online] <https://researchportal.amu.edu.pl> [dostęp: 10.08.2021].
7. Strona internetowa Omega-Psir, [online], <https://omega-psir.atlassian.net/wiki> [dostęp: 10.08.2021].
8. Strona internetowa Polskiej Bibliografii Naukowej (PBN), [online] <https://pbn.nauka.gov.pl> [dostęp: 10.08.2021].
9. Strona internetowa Systemu Ewaluacji Dorobku Naukowego (SEDN), [online] <https://sedn-demo.opi.org.pl> [dostęp: 10.08.2021].
10. Zarządzenie nr 8/2021/2021 Rektora Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu z dnia 9 września w sprawie centralnego systemu ewidencji, archiwizacji i upowszechniania efektów działalności naukowo-badawczej pracowników i doktorantów Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, [online] https://bip.amu.edu.pl/__data/assets/pdf_file/0029/136595/ZR-8-2020-2021.pdf [dostęp: 10.08.2021].

Abstract

Libraries in the process of quality evaluation of research work at the Adam Mickiewicz University in Poznań

In order to ensure the correct standards of records, archiving and popularization of the outcome of research activity at the Adam Mickiewicz University, as well as to facilitate the preparation of reports on the research work, a central system, called the AMU Research Portal has been implemented.

The paper presents the participation of librarians in the preparation of AMU workers in evaluation and the structure of editorial cooperation at the AMU Research Portal.

Keywords: evaluation, AMU Research Portal, AMU Research Portal editors

Rozdział 2.2

Ewaluacja jakości działalności naukowej a biblioteki akademickie.

Perspektywy Biblioteki Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej

Grzegorz Szczypa, ORCID: 0000-0002-1398-0883

Biblioteka Główna Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Streszczenie: W rozdziale podjęto próbę prześledzenia, jak biblioteki uniwersytetów klasycznych (czyli rozumianych według ustawy o szkolnictwie wyższym jako bezprzymiotnikowe) wkroczyły w ewaluację, jaką uczelnie przeprowadzają na rzecz właściwego Ministerstwa. Przedstawiono sposoby współpracy bibliotek akademickich z jednostkami macierzystymi w zakresie ewaluacji. Opisano działania i zmiany wypływające z tej współpracy, np. w strukturze, powoływania zespołów międzyuczelnianych. Dokonano przeglądu narzędzi informatycznych używanych w procesie ewaluacji (PBN, systemy komercyjne, systemy Open Source) oraz zakresu ich wykorzystania przez biblioteki i władze uczelni. Przegląd ten pozwolił przedstawić aktualny stan informatyzacji i automatyzacji zarządzania nauką w uczelniach ogólnouniwersyteckich oraz wskazać rolę, jaka przypadła bibliotekom w nowej rzeczywistości.

Słowa kluczowe: ewaluacja, systemy CRIS, współpraca biblioteka-universytet

Biblioteki akademickie dzięki całym dekadom doświadczeń w obrębie dokumentowania dorobku naukowego macierzystych jednostek stały się w większości partnerami uczelni, wspierając je w ewaluacji. Niektóre z nich dopiero od niedawna zaczęły wspierać procesy ewaluacyjne. Taką jednostką jest Biblioteka Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej (BG UMCS), która w ostatnim czasie szukała własnej ścieżki w tym zakresie, korzystając z doświadczeń poprzedników.

Niniejszy artykuł jest nie tylko opisem stanu posiadania krajowych uczelni w zakresie narzędzi używanych do ewaluacji, ale także – a może przede wszystkim – omówieniem drogi konkretnej jednostki, poszukującej narzędzia repozytoryjno-analitycznego. Stąd w tytule dwuznaczność słowa „perspektywy”, które dotyczy zarówno tego, jak prezentuje się stan obecnej ewaluacji z perspektywy instytucji będącej „poza”, ale również dotyka kwestii związanej z tym, jak wejście w nowe zadanie wpłynie na samą bibliotekę.

W poszukiwaniu właściwego systemu – droga Biblioteki Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej

Podstawowe pytanie, jakie często jest zadawane przez osoby niebędące bibliotekarzami, brzmi: *Dlaczego nie wprowadzać danych bezpośrednio w PBN? Co dzieje się w sytuacji, kiedy wprowadzamy dane wyłącznie w PBN, tzn. co traci biblioteka, a co uczelnia?*

Odpowiedź jest uzależniona przede wszystkim od tego, czy biblioteka prowadzi i posiada kompletną bibliografię dorobku publikacji macierzystej jednostki. Jeśli tak, to została ona mocno włączona w życie administracyjne uczelni, a baza bibliograficzna stała się narzędziem wykorzystywanym podczas ocen pracowniczych czy sporządzania zestawień dla władz na poziomach rektor/dziekan/dyrektor instytutu. Bazy danych stały się niejako automatycznie źródłem informacji, z którym jednostki mogły przystępować do pierwszej ewaluacji według nowych zasad. To konieczność wprowadzania danych do systemu Polskiej Bibliografii Naukowej od 2015 roku sprawiła, że „wygrane” były jednostki, które mogły pozwolić sobie na transfer danych (prawidłowo przygotowanych i uzupełnionych o brakujące pola, które wcześniej nie były przez Ministerstwo wymagane) do PBN. Trzeba zaznaczyć, że udało się to większości bibliotek – paradoksalnie nowe odgórne wymagania sprawiły, że rola wcześniej traktowanych czysto instrumentalnie narzędzi wzrosła. Okazało się, że tam, gdzie bibliografia prowadzona przez bibliotekę była niekompletna i nie mogła służyć jako źródło danych, jej rola ulegała marginalizacji jeszcze szybciej.

W przypadku BG UMCS Bibliografia Publikacji Pracowników (BPP) prowadzona była w systemie Expertus (UMCS był jedną z pierwszych instalacji tego oprogramowania). O ile interfejs narzędzia był dość przestarzały, to wszędzie tam, gdzie dane były uzupełniane na bieżąco, system z powodzeniem służył nowej ewaluacji – i służyłby do dziś, gdyby nie coraz silniejsza konkurencja. Dalsze prowadzenie BPP okazało się niemożliwe – na niewielkiej ilości zgromadzonych danych zaciążył brak regulacji prawnych, mobilizujących pracowników naukowych do przekazywania informacji, a także zmniejszająca się obsada (przy jednoczesnym wzroście innych zadań¹) Oddziału Informacji Naukowej (z 11 pracowników w początkach drugiej dekady XXI wieku do 6 obecnie). W takiej sytuacji ciężar pracy na rzecz ewaluacji Uniwersytetu spadł na wydziałowych importerów publikacji, którzy bezpośrednio w PBN wprowadzili informacje o dorobku publikacyjnym. Finalnie BG UMCS rozpoczęła działania związane z ewaluacją na rzecz Wydziału Prawa – był to jedyny Wydział, jaki zdecydował się na współpracę².

¹ G. Szczypa, *Oddział Informacji Naukowej, ale jaki? Studium przypadku OIN BG UMCS od 2013 roku: prezentacja*, [Referat wygłoszony na 12. Forum Młodych Bibliotekarzy w Poznaniu, 12-13 września 2019], [online] https://www.academia.edu/51477100/ODDZIA%C5%81_INFORMACJI_NAUKOWEJ_ALE_JAKI_STUDIUM_PRZYPADKU_OIN_BG_UMCS_OD_2013_ROKU [dostęp: 14.10.2021].

² G. Szczypa, P. Błaszczak, *Wsparcie bibliotek akademickich w działaniach uczelni na rzecz ewaluacji – rekonesans*, „Folia Bibliologica” 2020, vol. 62, s. 71-86, [online] <https://journals.umcs.pl/fb/article/view/11965/0> [dostęp: 17.10.21].

Nowe wyzwania związane z ewaluacją sprawiły, że przed Biblioteką pojawiła się szansa ściślejszego włączenia się w prace na rzecz Uniwersytetu, jednak z wykorzystaniem innych narzędzi (nowy, szerzej zakrojony i bardziej współczesny system), ram prawnych oraz metod pracy. W celu sformalizowania prac i zapewnienia maksymalnie szerokiej współpracy władze UMCS powołały podzespół do spraw Repozytorium w ramach Zespołu do spraw Remontu Biblioteki, w którego składzie znaleźli się przedstawiciele trzech jednostek:

- Biblioteki UMCS, mającej zapewnić merytoryczny wkład do projektu;
- Centrum Analiz i Rozwoju, odpowiedzialnego za jakość procesów;
- LubMAN, który wspierał techniczną stronę zagadnienia.

Całość prac była koordynowana przez Rektora ds. rozwoju i współpracy z gospodarką. Zespół, który powołano miał na celu rozpoznać potrzeby użytkowników poszukiwanego narzędzia repozytoryjno-ewaluacyjnego, określić jego funkcjonalności, wskazać integracje, potrzeby sprzętowe, koszty i perspektywy rozwoju.

Pierwszym wyzwaniem, przed jakim stanął zespół był wybór odpowiedniego dla potrzeb Uczelni narzędzia. Nowe oprogramowanie powinno charakteryzować się następującymi funkcjami:

- centralne dla UMCS środowisko gromadzenia, przetwarzania, udostępniania danych dotyczących dorobku publikacyjnego pracowników i studentów Uniwersytetu (BAZA WIEDZY);
- pośredniczenie w sprawozdawczości Uniwersytetu zgodnie z wytycznym Ustawy 2.0, pozwalające na ewaluację jednostki naukowej oraz procedurę ocen pracowników i jednostek na potrzeby MEiN oraz wewnętrznych procedur Uniwersytetu (EWALUACJA);
- repozytorium instytucjonalne, udostępniające publikacje, komunikujące się z innymi repozytoriami za pomocą OAI-PMH (REPOZYTRIUM);
- system otwarty na integracje z innymi działającymi na UMCS (np. USOS, SAP, CAS);
- długofalowe składowanie i udostępnianie danych badawczych (DANE BADAWCZE);
- udostępnianie informacji o patentach na wynalazki, prawach ochronnych na wzory użytkowe, itp. (PATENTY);
- możliwość udostępniania i wsparcie rozliczania projektów (PROJEKTY).

Mimo tak szerokiego zakresu cech systemu, bez trudu wyróżnimy tu dwie główne funkcjonalności: repozytoryjne i właściwe systemom typu CRIS, z których możemy wyprowadzić pozostałe.

Ze względu na weryfikację i bezpieczeństwo danych na czele integracji stało powiązanie bazy wiedzy z wykorzystywanym w UMCS systemem logowania CAS (Central Authentication Service), który już obecnie pozwala na przejście uprawnionego użytkownika m.in. do systemu USOS, Wirtualnego Kampusu, poczty służbowej czy innych chmurowych usług. CAS zapewni wiarygodność informacji

oraz da możliwość intuicyjnego logowania się do bazy wiedzy, która będzie traktowana jako rozszerzenie dostępnych usług (brak konieczności tworzenia dodatkowego konta i odrębnego logowania). W wypracowanym systemie działania kluczowa rola należy do naukowca – to on jest odpowiedzialny za autodeponowanie informacji o nowych publikacjach, zgłaszanych przez ujednoczony formularz. Nadal zachowana została również możliwość przekazywania do rejestracji oryginałów bądź kserokopii artykułów i dostarczania ich do wyznaczonych osób – wydziałowych importerów publikacji do PBN.

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie opracował model sprawozdawczości oparty na autonomicznych działaniach w obrębie poszczególnych wydziałów, które zgłaszały rezultaty do pionu podlegającego prorektorowi ds. nauki. Wydziały prowadzą własne działania w zakresie ewaluacji (importerzy publikacji i różne narzędzia, które wykorzystują), natomiast Biblioteka opracowuje rekordy jedynie dla jednego wydziału, korzystając z systemu Expertus. W tym miejscu należy podkreślić, że wśród systemów, jakie brano pod uwagę stosując wspomniane wyżej kryteria, zabrakło właśnie dotychczas użytkowanego oprogramowania Expertus, oferowanego przez poznańską firmę Splendor. Uczelni nie zadowalał system skupiony na jednym obszarze (dokumentacja dorobku w postaci bibliografii i transfer danych do PBN), pomijający pozostałych sześć, wcześniej wymienionych. Wymagano rozwiązania, które spełni następujące zadania:

- system powinien zbierać metadane dotyczące całej działalności naukowej (zgodnie z dyscyplinami reprezentowanymi na Uniwersytecie), w tym o publikacjach, dziełach artystycznych, projektach, danych badawczych, pracownikach naukowych, aparaturze badawczej, współpracy wewnętrznej i z innymi ośrodkami naukowymi;
- dane powinny być zbierane na bieżąco poprzez formularz pozwalający na ręczne wprowadzanie danych lub ich pobieranie poprzez ORCID i DOI. System po wdrożeniu musi być wstępnie napełniony danymi pochodzącymi z: PBN, Scopus, WoS, Expertus oraz zapewniać obustronną wymianę danych z PBN/POLon;
- kluczowe funkcjonalności powinny umożliwiać szerokie analizy wraz z prognozami/symulacjami i sprawozdawczością na rzecz właściwego Ministerstwa i wymaganego przez nie systemu informatycznego oraz kadry zarządzającej Uniwersytetem (ocena pracownicza, procedury awansowe itp.);
- część repozytoryjna powinna zapewniać indeksowanie rekordów według metadanych, a jeśli to możliwe pełnych tekstów oraz być dobrze indeksowana w popularnych wyszukiwarkach i integrować się z Google Analytics w celach statystycznych;
- powstały serwis musi być zgodny ze standardami WCAG w minimalnej wersji 2.0.

Takie warunki spełniły cztery poniższe systemy:

- PCG Academia z Science Cloud;
- Politechnika Warszawska z Omega-Psir;
- Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe z dLibrą/Sinusem;
- IPLweb z Bazą Publikacji Pracowników, które jako jedyne oferowało „prawdziwe” open sourceowe oprogramowanie.

Aby wiarygodnie ocenić możliwości systemów, przygotowano kartę oceny, która skupiała się na następujących kryteriach podstawowych:

- rodzaje przechowywanych danych – metadane, pełne teksty, multimedia;
- wymiana danych – manualne wprowadzanie, interfejsy, automatyczna wymiana danych (z/do PBN, ORCID), integracje z innymi systemami (SAP, USOS itp.), optymalizacja z wyszukiwarkami, osadzanie metryk/kokpitów na stronie uczelni;
- prezentacja i analiza wyników – data drilling, generowania statystyk i wskaźników bibliometrycznych, porównywania danych w czasie oraz pomiędzy jednostkami, definiowanie własnych raportów, prognozy, klastrowanie, analizy trendów, tworzenie alternatywnych scenariuszy (symulacji);
- wdrożenie – etapy, czas, wymagania sprzętowe, migracja danych startowych;
- koszty wdrożenia – koszty licencji, wdrożenia, szkoleń;
- użytkowanie systemu – koszty i sposób odnawiania licencji, koszty i rodzaj wsparcia w trakcie użytkowania (SLA).

Z ekonomicznego punktu widzenia kluczowe stały się koszty, jakie system będzie generował już po wdrożeniu oraz opieka techniczna:

- czas reakcji serwisowej i czas usuwania błędów w zależności od ich istotności (krytyczne, istotne, zwykłe);
- wskaźnik roboczogodziny po wyczerpaniu limitu gwarancyjnego/wykupionego wsparcia.

Zwrócono także uwagę na konieczność rozbicia wyceny ewentualnych ofert tak, by nie przemyślały ukrytych kosztów. W związku z tym podzielono koszty na poszczególne etapy prac:

- licencja na oprogramowanie;
- integracja z systemami wykorzystywanymi na UMCS;
- wdrożenie systemu wraz z kosztami integracji z systemami zewnętrznymi (ORCID, DOI) oraz budową struktur, danych kadrowych, słowników, użytkowników i ich uprawnień, procedur aktualizacji i kontroli rekordów;
- wstępne napełnienie systemu danymi importowanymi z PBN, Scopus, WoS, Expertus;
- szkolenia grupy administratorów systemu;
- szkolenia wydziałowych importerów publikacji (redaktorów);
- wsparcia przez okres co najmniej 12 miesięcy;
- roboczogodziny ponad gwarancję/abonament oraz czas reakcji.

Biblioteka UMCS ma szansę na wejście do grona jednostek zaangażowanych i wspierających Uniwersytet w procesie ewaluacji, pozostaje pytanie, jaka to będzie rola? Oczywiście największe nadzieje budzi ten sam zestaw wartości, jaki już w 2016 roku wybrzmiał w artykule Barbary Barańskiej-Malinowskiej, która wyróżniła następujące możliwości:

- posiadanie i zarządzanie jedną bazą publikacji do sprawozdawczości, oceny pracowników, awansów, wniosków projektowych, grantów, promocji uczelni, rankingów;
- uczestnictwo w procesie gromadzenia danych do parametryzacji, dotacji jednostek naukowych;
- uczestnictwo w realizacji misji i strategii uczelni;
- uczestnictwo w tym, co jest ważne dla uczelni³.

Ostatnia kwestia, czyli uczestnictwo w tym, co dla Uniwersytetu najważniejsze, wydaje się trafnie podsumowywać całość zamierzeń Biblioteki UMCS, która w zasadzie z nieformalnego importera publikacji dla jednego wydziału ma szansę zostać jednostką łączącą kilka obecnie już kluczowych dla Uczelni obszarów.

W planowaniu nowej struktury istotne okazało się powiązanie już istniejących rozwiązań z tymi, które zostały wypracowane przez wydziały – w praktyce oznacza to połączenie rozproszonej dotąd pracy poszczególnych importerów pod opieką Biblioteki, która będzie czuwała nad prawidłowym działaniem systemu, generowała zestawienia dla władz, monitorowała działania, testowała sprawność bazy po aktualizacjach, wskazywała obszary, w których można szukać własnych rozwiązań. Nowy system oznacza również nowe mechanizmy działania, kooperację zaangażowanych osób, regulacje prawne, na czele z kluczowymi zarządzeniami rektorskimi, obligującymi naukowców do sprawozdawczości w określonym modelu.

Warto podkreślić, że w ankiecie przeprowadzonej na potrzeby zespołu do spraw repozytorium zdecydowana większość importerów (metoda gromadzenia i przekazywania informacji wymaganych przez PBN, obowiązująca w UMCS, została omówiona w artykule *Wsparcie bibliotek akademickich...*⁴) wskazała, że jednym z problemów w ich pracy jest brak jednolitego systemu zbierającego informacje o publikacjach.

Badana grupa importerów liczyła 18 osób, z których zdecydowana większość gromadziła dane w formie cyfrowej:

- 75% otrzymywała je bezpośrednio po ukazaniu się publikacji, pozostali w różnych interwałach (od 1 do 3 miesięcy);
- 75% otrzymywała dane bibliograficzne lub linki do publikacji mailem;
- 50% archiwizowała zweryfikowane dane w Excelu/Wordzie;
- 60% wprowadzała dane do PBN w trybie ciągłym;
- 75% oceniła pomysł centralizacji zbierania danych poprzez formularz jako ‘bardzo dobry’ i ‘dobry’.

³ B. Barańska-Malinowska, *Wpływ systemu POL-on na dokumentowanie dorobku naukowego pracowników uczelni wyższych*, „Studia o Książce i Informacji” 2016, t. 35, s. 65-80, [online] <https://wwwr.pl/bibl/article/view/1744/1695> [dostęp: 17.10.21].

⁴ G. Szczypa. P. Błaszczak, op. cit.

Naturalna potrzeba centralizacji i unifikacji działań związanych z ewaluacją ułatwi wdrożenie nowej siatki struktury, która będzie obejmowała wydzielony z Biblioteki Głównej niewielki zespół (max. 4 osoby) oraz dotychczasowych importerów wydziałowych, których rola jest wiodąca dzięki ich doświadczeniu i kontaktom z naukowcami, wypracowanymi w poprzedniej ocenie jednostek.

Nowy obieg informacji o dorobku naukowym, uwzględniający pozostałe komponenty, o jakich była mowa, przybrał następującą formę:

- autor (lub importer wydziałowy na wniosek autora) wprowadza dane do systemu w trybie ciągłym (przy pomocy mechanizmu przeglądającego zewnętrzne repozytoria np. import z ORCID lub ręcznie) logując się do odpowiedniego profilu (kluczowe informacje do weryfikacji to DOI, link do publikacji, fakultatywnie strona tytułowa lub cały tekst w formacie pdf. Wskazane logowanie przy pomocy centralnego systemu uczelni (CAS));
- dane wprowadzone do systemu (wersja robocza) są weryfikowane i uzupełniane przez importerów wydziałowych, którzy wiedzą do jakich dyscyplin są przypisani pracownicy i mają z nimi kontakt (weryfikacja danych np. przez DOI, link do publikacji lub stronę tytułową);
- dane wprowadzone przez autora/importera trafiają do publicznego repozytorium obsługiwanego przez Bibliotekę (Repozytorium, w przeciwieństwie do ewaluacji, gromadzi całość dorobku pracownika i stanowi wizytówkę jego oraz Uczelni);
- z danych widocznych w publicznym repozytorium wydziałowy importer wybiera publikacje, które będą sprawozdawane do PBN;
- pracownicy biblioteki generują raporty i analizy dotyczące wszystkich danych gromadzonych w repozytorium i nadzorują pracę całego systemu, kontrolują aktualizacje, szkolą nowych użytkowników systemu, nadają uprawnienia itp.

Przedstawiony model nie jest czymś nowym na polskim gruncie, ponieważ większość dużych bibliotek dołączyła do ewaluacji w podobny sposób, tworząc nową jakość razem z pracownikami poszczególnych wydziałów. Tam, gdzie było to możliwe (przede wszystkim uczelnie medyczne i takie, w których jest niewiele dyscyplin nauki), biblioteki są w stanie kompleksowo przeprowadzać procesy ewaluacji. W przypadku dużych, wielowydziałowych jednostek jest to fizycznie niemożliwe – trudno wyobrazić sobie, by jeden pracownik biblioteki zdołał prowadzić więcej niż jedną dyscyplinę. Biorąc pod uwagę, że omawianym zagadnieniem zajmują się pracownicy Oddziału Informacji Naukowej, w którym zwykle zatrudnionych jest 6-7 osób, widzimy, że byłoby to zadanie niewykonalne, może poza przypadkiem, gdyby zostało ich jedynym obowiązkiem. I tu pojawia się ponownie kwestia, która wybrzmiewa w ostatnich latach – czy procesem ewaluacji powinni zajmować się bibliotekarze czy administracja uczelni?

Ewaluacja – stosowane praktyki i rozwiązania w uczelniach publicznych

Z perspektywy pracownika biblioteki zaangażowanego w proces ewaluacji pojawia się kilka istotnych wątpliwości:

- dlaczego uczelnie nie opracowują własnego oprogramowania, które mogłoby przejąć funkcję bieżącego agregowania i prezentowania danych oraz ich eksportowania do PBN;
- dlaczego Ministerstwo, widząc skalę problemu i związane z nim potrzeby finansowe, nie uwzględnia tych kosztów, np. w formie dotacji;
- dlaczego scentralizowany system PBN nie został wzmocniony przez lokalne narzędzia, które z jednej strony pełniłyby rolę naturalnego backupu, z drugiej potrafiłyby to, co komercyjne programy.

Dla obserwatora z zewnątrz proces, w którym pojawiają się pośrednie ogniwa, wydaje się niepotrzebnie przedłużany. Być może doczekamy się zmian, które go uprosczą i ujedynolicą.

Poruszane zagadnienia nie są niczym nowym (szeroką argumentację przywołują Iwona Sójkowska i Barbara Barańska-Malinowska⁵) i towarzyszą środowisku bibliotekarskiemu (czy nawet szerzej – akademickiemu) od ponad dekady. To, że stan w omawianej dziedzinie pozostaje niezmienny, nie oznacza, że nie kształtują się w niej jakiegoś rozwiązania i niewykluczone, że tym razem mogą być one oddolne, tzn. mogą zaprocentować własnym potencjałem. Może dojść do takiej sytuacji, w której MEiN uzna, że narzędzie już wykorzystywane przez większość jednostek akademickich lub przez większość wiodących uczelni może być dotowane na takiej zasadzie, na jakiej finansowana jest choćby Wirtualna Biblioteka Nauki.

W Tab. 2.2.1. przedstawiono w jaki sposób, w połowie października 2021 roku kształtowało się wykorzystanie konkretnych narzędzi przez uniwersytety ogólne, znajdujące się pod kuratelą Ministerstwa.

Analizując kwestię aktualnie realizowanych i planowanych wdrożeń zaobserwować można, że uniwersytety najczęściej wybierają system Omega-Psir (stan na październik 2021 roku to 5 rozpoczętych wdrożeń) jednocześnie rezygnując z rozwiązania firmy Splendor (3 uczelnie). Jeśli weźmiemy pod uwagę najbliższe wdrożenia, to na 18 uniwersytetów, aż 8 będzie korzystało z systemu dostarczanego przez Politechnikę Warszawską.

⁵ I. Sójkowska, B. Barańska-Malinowska, *Bibliografia publikacji pracowników źródłem informacji wspomagającej przygotowanie oceny jednostek naukowych*, [w:] H. Szarski, D. Dudziak (red.) *Z problemów bibliotek naukowych Wrocławia, t. 10: III Wrocławskie Spotkania Bibliotekarzy*, Wrocław 2011, s. 17-31.

TABELA 2.2.1. Wykorzystanie narzędzi do sprawozdawczości przez uczelnie akademickie⁶

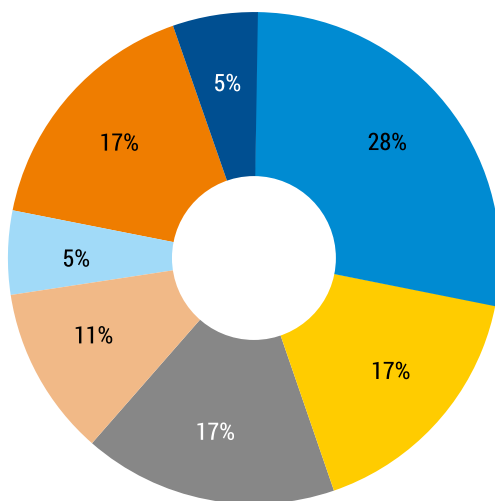
Uczelnia	Nazwa biblioteki	Narzędzie używane w ewaluacji
Uniwersytet Warszawski	Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie	Science Cloud
Uniwersytet w Białymstoku	Biblioteka Uniwersytecka im Jerzego Giedroycia w Białymstoku	PBN/Expertus (1 wydział)
Uniwersytet Gdański	Biblioteka Uniwersytetu Gdańskiego	Omega-Psir
Uniwersytet im Adama Mickiewicza w Poznaniu	Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu	Omega-Psir
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie	Biblioteka Jagiellońska	Science Cloud
Uniwersytet Łódzki	Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego	Expertus/w przygotowaniu Omega-Psir
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie	Biblioteka Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie	Expertus (1 wydział)/w przygotowaniu Omega-Psir
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu	Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu	Expertus/w przygotowaniu Omega-Psir
Uniwersytet Opolski	Biblioteka Uniwersytetu Opolskiego	Omega-Psir
Uniwersytet Szczeciński	Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego	własne
Uniwersytet Śląski w Katowicach	Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka	OPAC/w przygotowaniu Omega-Psir
Uniwersytet Rzeszowski	Biblioteka Uniwersytetu Rzeszowskiego	Expertus
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie	Biblioteka Uniwersytecka Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie	Expertus
Uniwersytet Wrocławski	Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu	nie dotyczy*
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie	Biblioteka Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie	w przygotowaniu Omega-Psir
Uniwersytet Zielonogórski	Biblioteka Uniwersytetu Zielonogórskiego	własne

⁶ Wykaz uczelni publicznych nadzorowanych przez Ministra właściwego ds. szkolnictwa wyższego – publiczne uczelnie akademickie, [online] <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/wykaz-uczelni-publicznych-nadzorowanych-przez-ministra-wlasciwego-ds-szkolnictwa-wyzszego-publiczne-uczelnie-akademickie> [dostęp: 14.10.2021].

Uczelnia	Nazwa biblioteki	Narzędzie używane w ewaluacji
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy	Biblioteka Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy	Expertus
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach	Biblioteka Uniwersytecka w Kielcach	PBN

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

* W chwili powstawania tekstu Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu nie uczestniczyła w procesie ewaluacji.

■ Expertus ■ własne ■ Omega-Psir ■ PBN ■ Science Cloud ■ nie dotyczy ■ OPAC

RYSUNEK 2.2.1. Wykorzystanie narzędzi do sprawozdawczości przez uczelnie akademickie*

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

* W przypadkach, gdy wykorzystywane są jednocześnie dwa oprogramowania, wybrano to, które ma wyraźną przewagę (np. na UMCS tylko jeden wydział wykorzystuje oprogramowanie Expertus, a reszta – rejestruje publikacje bezpośrednio w PBN, analogicznie jest na Uniwersytecie w Białymstoku).

Na uwagę zasługuje również rozwiązanie Science Cloud od PCG Academia, które jest zaimplementowane na Uniwersytecie Jagiellońskim. Firma w ostatnim czasie podpisała również umowę z Uniwersytetem Warszawskim. Z informacji dostępnych na blogu PCG wynika, że będzie to kompleksowe wdrożenie Science Cloud, mające obejmować „cztery, ściśle zintegrowane ze sobą moduły: Analityka, Ewidencja, Ocena Pracownicza i Repozytorium, które pozwalają kompleksowo obsłużyć potrzeby uczelni związane z procesem zarządzania informacją naukową, jej raportowaniem

i rozpowszechnianiem. Usługa dostarczana jest w modelu Software as a Service (SaaS), w ramach której PCG Academia odpowiada za terminowe dostosowanie systemu do dynamicznie zmieniających się przepisów prawa⁷.

TABELA 2.2.2. Wykorzystanie narzędzi do sprawozdawczości przez uniwersytety medyczne⁸ za wyjątkiem Collegium Medicum

Uczelnia medyczna	Nazwa biblioteki	Narzędzie używane w ewaluacji
Uniwersytet Medyczny w Białymstoku	Biblioteka Główna Uniwersytetu Medycznego w Białymstoku	Bibliografia publikacji pracowników Uniwersytetu Medycznego w Białymstoku – Expertus
Gdański Uniwersytet Medyczny	Biblioteka Główna Gdański Uniwersytet Medyczny	Baza Bibliografia GUMed – Expertus
Śląski Uniwersytet Medyczny	Biblioteka Śląskiego Uniwersytetu Medycznego w Katowicach	Bibliografia Publikacji SUM – Expertus
Uniwersytet Medyczny w Lublinie	Biblioteka Główna Uniwersytetu Medycznego w Lublinie	Bibliografia Publikacji Pracowników Uniwersytetu Medycznego w Lublinie – IPLWeb
Uniwersytet Medyczny w Łodzi	Centrum Informacyjno-Biblioteczne Uniwersytetu Medycznego w Łodzi	PublicUM Omega
Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu	Biblioteka Główna Uniwersytetu Medycznego w Poznaniu	Bibliografia Pracowników UMP – Expertus
Pomorski Uniwersytet Medyczny	Biblioteka Główna Pomorskiego Uniwersytetu Medycznego w Szczecinie	Bibliografia Pracowników PUM – Expertus
Warszawski Uniwersytet Medyczny	Biblioteka Główna Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego	WUM. Baza dorobku publikacyjnego pracowników Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego
Uniwersytet Medyczny im. Piastów Śląskich we Wrocławiu	Biblioteka Uniwersytetu Medycznego we Wrocławiu	Bibliografia Publikacji Pracowników Uniwersytetu Medycznego we Wrocławiu

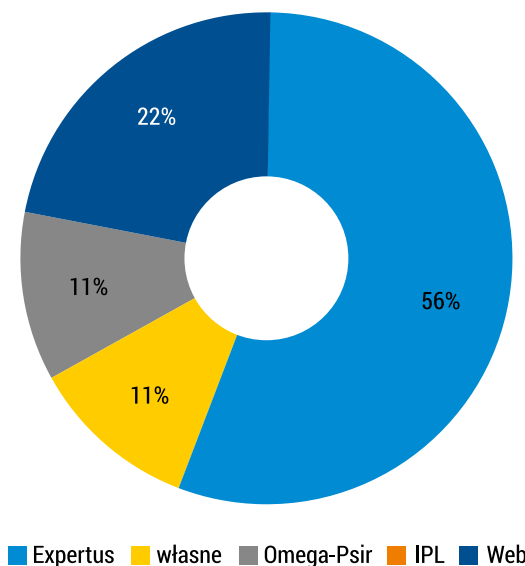
Źródło: Opracowanie własne.

W przypadku dużych jednostek obserwujemy trend przechodzenia na systemy typu CRIS i wygląda na to, że będą one towarzyszyły nam w ciągu najbliższych lat.

⁷ Strona internetowa PCG Academia, [online] <https://pcgacademia.pl/aktualnosci/uniwersytet-warszawski-wykorzysta-sciencecloud-do-zarzadzania-nauka/> [dostęp: 19.10.2021].

⁸ Uczelnie medyczne oraz instytuty badawcze objęte nadzorem Ministerstwa Zdrowia, [online] <https://www.gov.pl/web/zdrowie/uczelnie-medyczne1> [dostęp: 14.10.2021].

Na uczelniach medycznych sytuacja wygląda inaczej. Ponad 50% rynku należy ciągle do systemu Expertus. Trzeba zaznaczyć, że zdarzają się takie przypadki jak w Uniwersytecie Medycznym w Lublinie, gdzie mimo wdrożenia Bazy Wiedzy opartej na Omega-Psir do ewaluacji ciągle wykorzystywany jest Expertus – to wyraźny sygnał, że mimo upływu czasu jest to w pełni użyteczne narzędzie, które uzupełnione aktualnymi publikacjami może przeprowadzić uczelnię przez ewaluację.

RYSUNEK 2.2.2.2. Wykorzystanie narzędzi do sprawozdawczości przez uniwersytety medyczne⁹ bez Collegium Medicum

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Uczelnie techniczne z kolei mogą pochwalić się dużym odsetkiem wykorzystania własnego oprogramowania (np. Omega-Psir – narzędzie stworzone przez pracowników Politechniki Warszawskiej). Tu pojawia się również zagrożenie zupełnego pominięcia bibliotek przy ewaluacji. Taka sytuacja dotyczy aż 4 spośród 21 analizowanych jednostek.

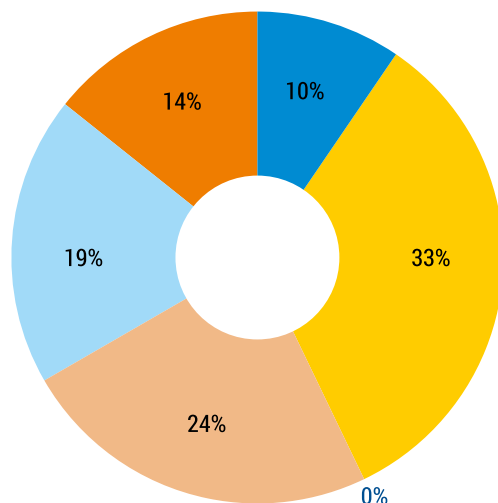
TABELA 2.2.3. Wykorzystanie narzędzi do sprawozdawczości przez publiczne uczelnie techniczne

Uczelnia techniczna	Nazwa biblioteki	Narzędzie używane w ewaluacji
Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie	Biblioteka Główna ZUT	program własny
Politechnika Warszawska	Biblioteka Główna Politechniki Warszawskiej	Omega-Psir

⁹ Uczelnie medyczne oraz instytuty badawcze objęte nadzorem Ministerstwa Zdrowia, [online] <https://www.gov.pl/web/zdrowie/uczelnie-medyczne1> [dostęp: 14.10.2021].

Uczelnia techniczna	Nazwa biblioteki	Narzędzie używane w ewaluacji
Politechnika Białostocka	Biblioteka Politechniki Białostockiej	Omega-Psir
Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej	Biblioteka Akademii Techniczno-Humanistycznej	Expertus – „ręcznie” do PBN
Politechnika Częstochowska	Biblioteka Główna Politechniki Częstochowskiej	bezpośrednio PBN
Politechnika Gdańska	Biblioteka Politechniki Gdańskiej	poza biblioteką, Dział Spraw Naukowych – własny program
Politechnika Śląska (Gliwice)	Biblioteka Politechniki Śląskiej	równolegle Expertus i Omega-Psir dane od 2017, wyjście z Expertusa w 2022 r.
Politechnika Świętokrzyska w Kielcach	Biblioteka Główna Politechniki Świętokrzyskiej w Kielcach	poza biblioteką, program własny
Politechnika Koszalińska	Biblioteka Politechniki Koszalińskiej	bezpośrednio w PBN, wstępny etap Omega- Psir
Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki	Biblioteka Politechniki Krakowskiej	program własny
Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie	Biblioteka Główna Akademii Górniczo-Hutniczej	program własny
Politechnika Lubelska	Biblioteka Politechniki Lubelskiej	program własny
Politechnika Łódzka	Biblioteka Politechniki Łódzkiej	program własny
Politechnika Opolska	Biblioteka Politechniki Opolskiej	częściowo bezpośrednio w PBN, od 2018 roku Omega-Psir
Politechnika Poznańska	Biblioteka Politechniki Poznańskiej	program własny
Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu	Biblioteka Główna Uniwersytetu Technologiczno-Humanistycznego im. K. Pułaskiego w Radomiu	poza biblioteką, bezpośrednio PBN
Politechnika Rzeszowska im. Ignacego Łukasiewicza	Biblioteka Główna Politechniki Rzeszowskiej	DN10>API PBN
Politechnika Wrocławska	Biblioteka Politechniki Wrocławskiej	poza biblioteką

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

■ własne ■ Omega-Psir ■ nie dotyczy ■ PBN ■ Science Cloud

RYSUNEK 2.2.3. Wykorzystanie narzędzi do sprawozdawczości przez publiczne uczelnie techniczne

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Uwagi końcowe

Ustawa 2.0 spowodowała prawdziwą rewolucję w świecie uczelni wyższych. Analizując przedstawione w artykule dane dotyczące zaangażowania bibliotek w proces ewaluacji można zauważyć, że przy realizacji powierzonych zadań zostały wzmocnione relacje między biblioteką i uczelnią. Większość bibliotekarzy włączyła się w działania na rzecz oceny jakości działalności naukowej, korzystając z komercyjnych bądź własnych narzędzi. Biblioteki, które jeszcze nie biorą udziału w ewaluacji badają rynek i poszukują optymalnej drogi dla swoich potrzeb.

Dodatkowo obserwujemy także zmiany na rynku dostępnych narzędzi – niemal monopolistyczny Expertus ustępuje bardziej rozbudowanym systemom, łączącym użyteczne funkcje z efektywną wizualizacją danych, repozytorium czy informacjami na temat projektów lub danych badawczych.

Dla biblioteki najbardziej istotne jest to, że wciąż znajduje się w centrum informacji – bo jak inaczej określić rolę, w której zapewnia ona ciągłość, poprawność i bezpieczeństwo danych o dorobku (już nie tylko publikacyjnym) całej uczelni?

Bibliografia

1. Barańska-Malinowska B., *Wpływ systemu POL-on na dokumentowanie dorobku naukowego pracowników uczelni wyższych*, „Studia o Książce i Informacji” 2016, t. 35, s. 65-80, [online] <https://uwur.pl/bibl/article/view/1744/1695> [dostęp: 17.10.2021].
2. Sójkowska I., Barańska-Malinowska B., *Bibliografia publikacji pracowników źródłem informacji wspomagającej przygotowanie oceny jednostek naukowych*, [w:] Szarski H., Dudziak D. (red.) *Z problemów bibliotek naukowych Wrocławia, t. 10: III Wrocławskie Spotkania Bibliotekarzy*, Wrocław 2011, s. 17-31.
3. Strona internetowa PCG Academia, [online] <https://pcgacademia.pl/aktualnosci/universytet-warszawski-wykorzysta-sciencecloud-do-zarzadzania-nauka/> [dostęp: 19.10.2021].
4. Szczypa G., *Oddział Informacji Naukowej, ale jaki? Studium przypadku OIN BG UMCS od 2013 roku: prezentacja*, [Referat wygłoszony na 12. Forum Młodych Bibliotekarzy w Poznaniu, 12-13 września 2019], [online] https://www.academia.edu/51477100/ODDZIA%C5%81_INFORMACJI_NAUKOWEJ_ALE_JAKI_STUDIUM_PRZYPADKU_OIN_BG_UMCS_OD_2013_ROKU [dostęp: 17.10.2021].
5. Szczypa G., Błaszczak P., *Wsparcie bibliotek akademickich w działaniach uczelni na rzecz ewaluacji – rekonesans*, „Folia Bibliologica” 2020, vol. 62, s. 71-86, [online] <https://journals.umcs.pl/fb/article/view/11965/0> [dostęp: 17.10.2021].
6. *Uczelnie medyczne oraz instytuty badawcze objęte nadzorem Ministerstwa Zdrowia*, [online] <https://www.gov.pl/web/zdrowie/uczelnie-medyczne1> [dostęp: 14.10.2021].
7. *Wykaz uczelni publicznych nadzorowanych przez Ministra właściwego ds. szkolnictwa wyższego – publiczne uczelnie akademickie*, [online] <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/wykaz-uczelni-publicznych-nadzorowanych-przez-ministra-wlasciwego-ds-szkolnictwa-wyzszego-publiczne-uczelnie-akademickie>, [dostęp 14.10.2021].

Abstract

Evaluation of the quality of scientific activity and academic libraries. Perspectives of Maria Curie-Skłodowska University Library

The paper discusses how the libraries of classical universities supported the evaluation carried out by universities for the relevant Ministry. It shows the methods of cooperation between academic libraries and universities in the field of evaluation. The article describes the changes resulting from this cooperation, e.g. in the structure or establishing inter-university teams. It compares the IT tools used in the evaluation process (PBN, commercial systems, Open Source systems) and the scope of their use by libraries and university authorities. The article presents the current state of computerization and automation of science management at universities and indicates the role of libraries in this new academic reality.

Keywords: evaluation, CRIS systems, library-university cooperation

Rozdział 2.3

Baza Wiedzy Politechniki Białostockiej w procesie ewaluacji

Anna Gogiel-Kuźmicka, ORCID: 0000-0001-8080-7266

Biblioteka Politechniki Białostockiej

Streszczenie: Po wprowadzeniu w życie w 2018 roku nowej ustawy o szkolnictwie wyższym zagadnienia związane z ewaluacją są ciągle przedmiotem dyskusji w środowisku akademickim. Nie pierwszy raz bowiem próbuje się mierzyć naukę, a efektem tych działań ma być określenie dotacji, jaką jednostki naukowe w kolejnych latach otrzymają z budżetu państwa. Obowiązek gromadzenia informacji o osiągnięciach naukowych pracowników uczelni, zwłaszcza w zakresie pierwszego kryterium, jest realizowany w głównej mierze przez biblioteki akademickie. To one tworzą uczelniane bazy wiedzy, z których metadane trafiają do centralnych systemów informacji o nauce i szkolnictwie wyższym POL-on i Polskiej Bibliografii Naukowej. Artykuł przedstawia możliwości jakie daje Baza Wiedzy Politechniki Białostockiej w zakresie wsparcia Uczelni w procesie ewaluacji.

Słowa kluczowe: biblioteka akademicka, ewaluacja, narzędzia do ewaluacji, Baza Wiedzy PB

Wprowadzenie

Biblioteki akademickie są na stałe związane z macierzystą jednostką i jej środowiskiem naukowym. Ich misją jest dbanie o to, aby społeczność akademicka miała zawsze szybki i łatwy dostęp do osiągnięć współczesnej nauki, a głównym z zadań – wsparcie uczelni w procesie naukowo-badawczym. Biblioteki od wielu lat archiwizują w repozytoriach instytucjonalnych i dokumentują w bazach bibliograficznych działalność naukową. Współcześnie bazy bibliograficzne, zwane także uczelnianymi bazami wiedzy, ze względu na nowe funkcjonalności i rodzaj gromadzonych danych, nie są już tylko zbiorem opisów bibliograficznych, ale są źródłem informacji bibliometrycznej. Na ich podstawie przygotowuje się rankingi i raporty, zarówno na potrzeby indywidualnych osób (np. do postępowania habilitacyjnego, stypendium doktoranckiego), jak i z myślą o wydziałach czy dyscyplinach (np. do podziału środków finansowych, do oceny okresowej pracowników). Ponadto ich drugą bardzo ważną rolą jest zasilanie metadanymi centralnych systemów informacji, takich jak: POL-on i Polska Bibliografia Naukowa (PBN). To ostatnie zadanie zyskało na swym znaczeniu w kontekście obecnej ewaluacji.

Ewaluacja

W Polsce ewaluacja, a więc ocena jakości działalności naukowej jednostek, odbywa się już od ponad 30 lat. System ewaluacji był w tym czasie stale rozwijany i modyfikowany. W wyniku pierwszej ewaluacji w latach 1991-1998 przyznano pierwsze kategorie. Następne ewaluacje miały miejsce w 1999, 2006, 2010, 2013, 2017, a kolejna będzie przeprowadzona w 2022 roku i obejmie lata 2017-2021. Do najważniejszych aktów prawnych regulujących ewaluację należą:

- Ustawa z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018 poz. 1669) z późn. zm.;
- Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018 poz. 1668) z późn. zm., zwana Konstytucją dla Nauki lub Ustawą 2.0;
- Rozporządzenie z dnia 20 września 2018 r. w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych (Dz.U. 2018 poz. 1818);
- Ustawa z dnia 21 lutego 2019 r. o Sieci Badawczej Łukasiewicz (Dz.U. 2019 poz. 534) z późn. zm.;
- Rozporządzenie z dnia 7 listopada 2018 r. w sprawie sporządzenia wykazów wydawnictw monografii naukowych oraz czasopism naukowych i recenzowanych materiałów z konferencji międzynarodowych (Dz.U. 2018 poz. 2152 z późn. zm.);
- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 22 lutego 2019 roku w sprawie ewaluacji jakości działalności naukowej (Dz.U. 2019 poz. 392) z późn. zm.

Zgodnie z Art. 267 ust. 1 Konstytucji dla Nauki jednostki naukowe mają podlegać ocenianiu w zakresie trzech kryteriów:

- pierwsze kryterium (K1) dotyczy dorobku naukowego (publikacyjnego i artystycznego) i patentów;
- drugie kryterium (K2) odnosi się do efektów finansowych badań naukowych i prac rozwojowych (wysokość pozyskanych środków na projekty badawcze, komercjalizacja wyników badań);
- trzecie kryterium (K3) ocenia oddziaływanie działalności naukowej na funkcjonowanie społeczeństwa i gospodarki na podstawie opisów wpływu¹.

Od wyniku ewaluacji będzie zależeć m.in. wysokość subwencji oraz uprawnienia w zakresie:

- kształcenia doktorantów i prowadzenia szkół doktorskich;
- nadawania stopni i tytułów naukowych w dyscyplinach;
- prowadzenia studiów o profilu ogólnoakademickim i studiów nauczycielskich;
- tworzenia nowych kierunków studiów.

¹ Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, „Dziennik Ustaw” 2018, poz. 1668 z późn. zm., [online] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180001668/U/D20181668Lj.pdf> [dostęp: 31.08.2021].

Biblioteki akademickie, które od dawna dbają o dokumentowanie dorobku naukowego i artystycznego uczelni, zostały włączone w proces ewaluacji w zakresie pierwszego kryterium (K1), związanego z poziomem naukowym lub artystycznym prowadzonej działalności naukowej.

Już poprzednia ewaluacja sprawiła bibliotekom szkół wyższych wiele trudności, ponieważ nie posiadały one wielofunkcyjnych systemów i nie gromadziły tak obszernych informacji o publikacjach, które były wymagane (m.in.: identyfikator DOI, indeksowanie w Web of Science, Scopus, objętość monografii w arkuszach²). Aneta Drabek w swoim artykule pt.: *Rola bibliotek w procesie parametryzacji uczelni* pisze: „W odniesieniu do pierwszych ocen główną troską bibliotekarzy były problemy ze skompletowaniem danych o publikacjach oraz uświadomieniem naukowcom, jak ważną rolę pełni uczelniana baza dorobku naukowego”³. Przygotowanie dorobku do ewaluacji, która rozpocznie się w 2022 roku również sprawia sporo problemów. Można je podzielić na trzy rodzaje: legislacyjne, organizacyjne i informatyczne.

Pierwsza trudność wynika przede wszystkim z tego, że przepisy regulujące ocenę są często modyfikowane (ostatnia zmiana z lipca 2021 roku dotycząca wykazu wydawnictw publikujących recenzowane monografie naukowe) i trudne do interpretacji. Drugi problem dotyczy kwestii organizacyjnych – w uczelniach brakuje koordynatorów, zespołów ds. ewaluacji, zadania nie są podzielone, co utrudnia współpracę jednostek przygotowujących dane do oceny. Ostatnim ważnym problemem jest brak dedykowanych systemów, narzędzi, aplikacji, które pomogą m.in. oszacować należne punkty zgodnie z tzw. algorytmem optymalizującym i które będą w stanie nadążyć za zmieniającymi się założeniami i aktami prawnymi. Po zapoznaniu się z badaniami zawartymi w artykule Grzegorza Szczypa i Piotra Błaszczaka pt.: *Wsparcie bibliotek akademickich w działaniach uczelni na rzecz ewaluacji – rekonesans*⁴ i informacjami zamieszczonymi na stronach internetowych kilku oprogramowań, używanych przez polskie biblioteki, nasuwają się wnioski, że system do zarządzania ewaluacją powinien posiadać:

- rozbudowany moduł analityczny, który na podstawie zebranych danych umożliwi tworzenie statystyk i raportów;

² Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 12 grudnia 2016 r. w sprawie przyznania kategorii naukowej jednostkom naukowym i uczelniom, w których zgodnie z ich statutami nie wyodrębniono podstawowych jednostek organizacyjnych, „Dziennik Ustaw” 2016, poz. 2154, [online] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20160002154/O/D20162154.pdf> [dostęp: 31.08.2021].

³ A. Drabek, Rola biblioteki w procesie parametryzacji uczelni, [w:] I. Sójkowska, L. Derfert-Wolf (red.), *I Kongres Biblioteki Szkół Wyższych, Łódź, 12-14 czerwca 2019 roku*, Materiały Konferencyjne EBIB, nr 26, s. 2, [online] https://rebus.us.edu.pl/bitstream/20.500.12128/11745/1/Drabek_Rola_biblioteki_w_procesie_parametryzacji_uczelni.pdf [dostęp: 31.08.2021].

⁴ G. Szczypa, P. Błaszczak, *Wsparcie bibliotek akademickich w działaniach uczelni na rzecz ewaluacji – rekonesans*, „Folia Bibliologica” 2020, vol. 62, s. 71-86, [online] <https://journals.umcs.pl/fb/article/view/11965/8833> [dostęp: 31.08.2021].

- funkcjonalności, które pozwolą szybko dostosowywać się do potrzeb uczelni i spełniać wymogi oceny ministerialnej jednostek naukowych (np. właściwe przypisywanie punktów publikacjom, gromadzenie oświadczeń autorów);
- możliwości migracji metadanych z serwisów Google Scholar, ORCID, Scopus, Web of Science, DOI;
- mechanizmy, które umożliwią eksport danych do systemów centralnych (PBN i POL-on).

Wszystkie wymienione kryteria spełniają bazy danych typu Current Research Information System (CRIS), które są coraz częściej stosowane w polskich bibliotekach uczelnianych. Leszek Szafrąński, w jednej ze swoich publikacji dotyczącej repozytoriów instytucjonalnych, pisze: „Obecnie systemy repozytoryjne stosowane na uczelniach nie tylko pozwalają na udostępnianie i archiwizowanie dorobku publikacyjnego zatrudnionych w nich naukowców, ale zaczynają ewoluować w kierunku bardziej rozbudowanych baz danych tzw. CRIS (ang. current research information system), które również pozwalają na przeglądanie statystyk wykorzystania zgromadzonych w nich zasobów i uczestniczą w procesie parametryzacji jednostek naukowych, gromadząc dane o pracownikach, jak np.: Baza Wiedzy Politechniki Warszawskiej (<http://repo.bg.pw.edu.pl/index.php/pl>), SUW Zintegrowany System Wymiany Wiedzy i Udostępniania Akademickich Publikacji z Zakresu Nauk Technicznych (<http://suw.biblos.pk.edu.pl>) czy Repozytorium Uniwersytetu Jagiellońskiego (<http://ruj.uj.edu.pl>)”⁵.

Jednym z przykładów bazy danych typu CRIS jest oprogramowanie Omega-Psir stworzone na Wydziale Elektroniki i Technik Informacyjnych Politechniki Warszawskiej i stosowane obecnie w 27 bibliotekach⁶, w tym na Politechnice Warszawskiej pod nazwą Baza Wiedzy PW.

Ideą powstania systemu Omega-Psir było opisanie „całego procesu badawczego: pomysłów, planów badawczych, wniosków projektowych, projektów, publikacji, patentów, wdrożeń”⁷ i te założenia są konsekwentnie realizowane przez twórców oprogramowania. Mirosława Lewandowska-Tranda i Maria Miller-Jankowska w artykule pt.: *Przekazywanie danych do Systemu Informacji o Nauce poprzez uczelnianą bazę wiedzy. Z doświadczeń Politechniki Warszawskiej* przedstawiają możliwości i funkcje bazy, jednocześnie podkreślają, że „jedną z wiodących ról Bazy Wiedzy Politechniki Warszawskiej jest wspomaganie sprawozdawczości uczelnianej w sferze badań

⁵ L. Szafrąński, *Zarządzanie zasobami dokumentów elektronicznych w instytucjonalnych repozytoriach akademickich*, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2019, s. 56.

⁶ Na podstawie informacji zawartych na stronie internetowej systemu Omega-Psir, [online] <https://omega-psir.atlassian.net/wiki/spaces/OM/pages/15073281/U+ytkownicy+Omega-PSIR> [dostęp: 31.08.2021].

⁷ M. Lewandowska-Tranda, M. Miller-Jankowska, *Uczelniana baza wiedzy jako przykład systemu CRIS. Z doświadczeń Biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej*, „Studia o Książce i Informacji” 2016, nr 35, s. 112, [online] <https://wuwr.pl/bibl/article/download/1746/1697/> [dostęp: 31.08.2021].

naukowych, w szczególności w zakresie publikacji naukowych. W tym obszarze Baza Wiedzy PW wykorzystywana jest też jako źródło informacji do systemu POL-on⁸.

Baza Wiedzy Politechniki Białostockiej

W 2019 roku, podążając za ogólnopolskim trendem dotyczącym uruchamiania repozytoriów uczelnianych, Biblioteka Politechniki Białostockiej (dalej: Biblioteka PB) wdrożyła bazę opartą na systemie Omeg-Psir, która zastąpiła *Bazę publikacji i dorobku artystycznego pracowników i doktorantów Politechniki Białostockiej*. Bibliografia publikacji w Politechnice Białostockiej (dalej: PB) tworzona była od lat 70. XX wieku. Początkowo w postaci tradycyjnej papierowej kartoteki, a od lat 90. ubiegłego wieku jako baza bibliograficzna w systemie bibliotecznym Aleph i zawierała kompletne informacje o dorobku Uczelni od roku 1984 do czerwca 2019 roku. Jedną z przyczyn, która skłoniła ówczesne władze Biblioteki PB do podjęcia decyzji o zakupie nowego narzędzia było m.in. to, że użytkowany system nie dawał możliwości deponowania pełnych tekstów i nie posiadał mechanizmów przydatnych do zarządzania nauką.

Baza Wiedzy PB jest kontynuacją bazy bibliograficznej, ale ma już inny wymiar, ponieważ zawarte w niej treści mogą być współtworzone przez różne osoby (zarówno autorów publikacji, jak i bibliotekarzy, którzy pełnią funkcję redaktorów). System może być rozbudowywany o kolejne moduły (patenty, projekty, dane badawcze) i zintegrowany z innymi serwisami (Google Scholar, ORCID, Scopus, Web of Science). Nadrzędnymi celami Bazy Wiedzy PB, które zostały określone w Zarządzeniu Nr 1051 Rektora PB z dnia 16 grudnia 2019 roku z późn. zm. są: rejestrowanie i upowszechnianie działalności naukowo-badawczej pracowników i doktorantów oraz archiwizowanie i udostępnianie dorobku naukowego w repozytorium uczelnianym na wolnych licencjach zgodnie z ideą Open Access⁹.

W ostatnim czasie Baza Wiedzy PB powiększyła zarówno swoje zasoby, jak i zakres przechowywanych danych, m.in. od marca tego roku uruchomiony został nowy moduł pozwalający na rejestrację przedmiotów prawa własności przemysłowej, w tym wynalazków, wzorów użytkowych, wzorów przemysłowych i znaków towarowych. W związku z powyższym zmianie uległ regulamin Bazy Wiedzy PB, ponieważ dodano dwa nowe zapisy. Pierwszy dotyczy rejestracji przedmiotów prawa własności intelektualnej, drugi mówi o możliwości deponowania danych badawczych w brzmieniu: „Rejestracji w Bazie Wiedzy PB podlegają (...) dane badawcze, tzn. dane

⁸ M. Lewandowska-Tranda, M. Miller-Jankowska, *Przekazywanie danych do Systemu Informacji o Nauce poprzez uczelnianą bazę wiedzy. Z doświadczeń Politechniki Warszawskiej*, „Biuletyn EBIB” 2016, nr 3, s. 1-9, [online] <http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/215/202> [dostęp: 31.08.2021].

⁹ Zarządzenie Nr 1051 Rektora Politechniki Białostockiej z dnia 16 grudnia 2019 r. w sprawie utworzenia Bazy wiedzy i uczelnianego repozytorium dorobku i aktywności zawodowej pracowników i doktorantów Politechniki Białostockiej oraz ustalenia Regulaminu Bazy wiedzy i uczelnianego repozytorium dorobku i aktywności zawodowej pracowników i doktorantów Politechniki Białostockiej, [online] <https://www.bip.pb.edu.pl/index.php?event=informacja&id=18998> [dostęp: 31.08.2021].

zebrane lub wytworzone, jako materiał do analizy w ramach badań naukowych, w szczególności: zanonimizowane wyniki eksperymentów, pomiarów, obserwacji, statystyki, ankiety, zdjęcia, w tym dane, które mają formę graficzną¹⁰.

Głównymi jednostkami odpowiedzialnymi za tworzenie Bazy Wiedzy PB i prawidłowe jej działanie są:

- Biblioteczne Centrum Informatyczne – kwestie informatyczne i techniczne;
- Oddział Informacji Naukowej – rejestracja publikacji i kwestie merytoryczne;
- Biblioteka Wydziału Architektury – rejestracja dzieł artystycznych i architektonicznych;
- Ośrodek Własności Intelektualnej (jednostka spoza Biblioteki PB) – rejestracja przedmiotów prawa własności przemysłowej.

Aktualnie w Bazie Wiedzy PB gromadzi się dane o pracownikach, ich zawodowej aktywności i osiągnięciach (karierze), publikacjach, patentach, dorobku artystycznym, rozprawach doktorskich, czasopismach wydawanych przez Uczelnię. W bazie znajdziemy¹¹:

- 1 049 profili autorskich;
- 13 581 publikacji (od 2013 roku), w tym 3 187 dostępnych w Open Access i 90 zdeponowanych w module repozytoryjnym;
- 539 rozpraw doktorskich, w tym 39 zarchiwizowanych w repozytorium;
- 497 dzieł (od 2017 roku);
- 124 patenty.

Ważnym zadaniem Bazy Wiedzy PB, poza przechowywaniem i upowszechnianiem dorobku naukowego, jest także wpieranie procesu ewaluacji w Uczelni. Jest to możliwe dzięki temu, że baza posiada niezbędne informacje oraz mechanizmy, które pozwalają nie tylko przygotować dane wysokiej jakości, ale również prognozować wynik parametryzacji. Przygotowując dane do ewaluacji Biblioteka PB współpracuje z wieloma jednostkami uczelni, m.in.: Działem Nauki, Działem Spraw Personalnych i dyrektorami poszczególnych dyscyplin.

Profile autorskie widoczne w Bazie Wiedzy PB uzupełnione są o identyfikator ORCID, grupę zatrudnienia, dyscypliny naukowe z procentowym udziałem oraz przynależność do liczby N. Każda publikacja przypisana jest do dyscypliny i ma punktację zgodną z aktualnymi listami ministerialnymi czasopism i konferencji oraz wydawców. Dzieła artystyczne zarejestrowane w bazie mają szczegółowe opisy, które zawierają m.in. informacje na temat zasięgu i rozpowszechnienia dzieła oraz należną punktację zgodną z zasadami zawartymi w Załączniku nr 1 do Rozporządzenia MNiSW

¹⁰ Op. cit. § 2, ust. 2, ppkt 3.

¹¹ Dane na podstawie informacji zawartych na stronie internetowej Bazy Wiedzy PB, [online] <https://bazawiedzy.pb.edu.pl> [dostęp: 16.08.2021].

w sprawie ewaluacji jakości działalności naukowej¹². Oprogramowanie oferuje szeroki wachlarz funkcjonalności, które pozwalają na:

- masową migrację metadanych do systemu centralnego PBN;
- obliczanie średniego zatrudnienia w dyscyplinach;
- kontrolowanie jakości wytworzonych danych;
- tworzenie raportów i tabel przestawnych dzięki wykorzystaniu wbudowanych narzędzi analitycznych;
- składanie i gromadzenie tzw. Oświadczenia nr 3 upoważniającego podmiot do wykazania osiągnięć pracownika;
- symulację oceny dorobku naukowego – „Optymalizacja oceny dorobku”.

Twórcy systemu Omega-Psir przygotowali takie narzędzia kontroli jakości danych, które pozwalają eliminować błędy i monitorować stan przygotowania do ewaluacji. Narzędzia te służą redaktorom do walidacji danych. Osoba rejestrująca publikację ma możliwość oznaczenia statusu rekordu jako: niekompletny, kompletny, zweryfikowany. Ponadto aby sprawnie odnaleźć nieścisłości lub braki, redaktor może skorzystać z gotowych formuł wyszukiwawczych oraz z funkcji importowania danych ze źródeł zewnętrznych (np. po numerze DOI), co znacznie skraca czas opracowania rekordu i pozwala eliminować pomyłki. System posiada również mechanizmy umożliwiające komunikację z autorami publikacji, tzn. po zarejestrowaniu artykułu naukowego wysyłany jest mail z prośbą o przypisanie/zatwierdzenie dyscypliny. Poza tym w zależności od rodzaju nadanych uprawnień, użytkownicy Bazy Wiedzy PB mogą korzystać m.in.: z tabel przestawnych (tzw. pivotów), które pozwalają analizować dane oraz generować raporty predefiniowane (np. „Oświadczenie nr 3 upoważniające podmiot do wykazania osiągnięć pracownika”, „Wykaz publikacji – udział jednostkowy”).

W kontekście obecnej ewaluacji najważniejszą funkcjonalnością jest możliwość masowego eksportu do PBN poprzedzonego walidacją danych. Najczęstsze błędy, które pojawiają się przed migracją w trakcie kontroli jakości danych są związane z:

- publikacjami (publikacja została zarejestrowana w PBN przez inną jednostkę naukową, jako inny typ niż zarejestrowany w bazie źródłowej, niepoprawny identyfikator DOI, brak URL, brak danych dotyczących licencji Open Access);
- autorami (brak afiliujących autorów, brak afiliujących autorów z zadeklarowaną dyscypliną, brak autorów uprawnionych do ewaluacji w zadeklarowanej dyscyplinie, brak dyscyplin autora, autor nieuprawniony do udziału w ewaluacji w zadeklarowanej dyscyplinie);
- oświadczeniami (brak oświadczenia autora, brak poprawnych oświadczeń, oświadczona dyscyplina niezgodna z aktualnie zadeklarowanymi dyscyplinami, oświadczenie wycofane).

¹² Załącznik nr 1 do Rozporządzenia MNiSW z dnia 22 lutego 2019 r. w sprawie ewaluacji jakości działalności naukowej, „Dziennik Ustaw” 2019, poz. 392, [online] <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190000392/O/D20190392.pdf> [dostęp: 31.08.2021].

Zakładka „Ewaluacja” widoczna z poziomu dyscypliny pozwala na bieżąco monitorować stan eksportu do PBN (Fot. 2.3.1.). W trakcie migracji publikacje mogą uzyskać trzy statusy: sukces, niepowodzenie lub brak, które informują, o tym czy trafiły one do docelowej bazy.

Profil Publikacje Patenty Statystyki Współpraca pracowników Współpraca zewnętrzna **Ewaluacja**

Ewaluacja 2017-2021

Opymalizacja udziałów jednostkowych

Publikacje

Liczba pozycji: 766

Lata od: 2017 Lata do: 2021

Status ostatniego eksportu do PBN

- sukces
- niepowodzenie
- brak

Data ostatniego eksportu do PBN

od: do:

Eksport do PBN - uwagi

Szukany tekst

Punkty

od: 1 do:

Zaliczane do oceny parametrycznej

- Tak
- Nie

2021 [56]

Artykuły z czasopism [38]

- Virtual Electric Dipole Field Applied to Autonomous Formation Flight Control of Unmanned Aerial Vehicles >

Ambroziak Leszek, Ciężkowski Maciej : Virtual Electric Dipole Field Applied to Autonomous Formation Flight Control of Unmanned Aerial Vehicles, Sensors, 2021, vol. 21, nr 6, s.1-13. Numer artykułu:2054. DOI:10.3390/s21062054

PBN: 25-08-2021 10:14:24

- Luminescence Sensing Method for Degradation Analysis of Bioactive Glass Fibers >

Baranowska Agata, Kochanowicz Marcin, Wajda Aleksandra // in : Luminescence Sensing Method for Degradation Analysis of Bioactive Glass Fibers, Sensors, 2021, vol. 21, nr 6, s.1-13. Numer artykułu:2054. DOI:10.3390/s21062054

PBN: 16-08-2021 09:58:50

- Accessibility and System Reduction of Nonlinear Time-Delay Control Systems >

Bartosiewicz Zbigniew, Kaldmäe Arvo, Kavano Yu // in : Accessibility and System Reduction of Nonlinear Time-Delay Control Systems, IEEE Transactions on Automatic Control, 2021, vol. 66, nr 6, s.3781-3788. DOI:10.1109/tac.2020.3028566

PBN: 16-08-2021 09:58:50

FOT. 2.3.1. Przykładowe publikacje z różnymi statusami eksportu do PBN

ŹRÓDŁO: Baza Wiedzy PB (<https://bazawiedzy.pb.edu.pl>).

Twórcy oprogramowania konsekwentnie rozwijają oprogramowanie Omega-Psir. Dowodem tego jest zapowiedź, która pojawiła się na stronie internetowej systemu, informująca o planach wprowadzenia kolejnej funkcjonalności, a mianowicie oznaczanie opisów bibliograficznych, które już zostały przesłane do PBN, w taki sposób, aby redaktor wiedział, że od momentu ostatniej migracji zaszyły istotne zmiany w polach opisu ważne z punktu widzenia ewaluacji. Funkcja ta ułatwi kontrolę zgodności danych przechowywanych w systemie uczelnianym i w systemach centralnych¹³.

Uwagi końcowe

Biblioteki akademickie muszą reagować i dostosowywać się do zmian, jakie zachodzą w ich najbliższym otoczeniu. Wykonywanie podstawowych zadań związanych z gromadzeniem, opracowaniem i udostępnianiem księgozbioru już nie wystarczy, aby nadal zajmować ważne miejsce w strukturze uczelni. Te biblioteki, które zarządzają bazami wiedzy i repozytoriami mają możliwość realizowania szeregu prac na rzecz uczelni, m.in. raportowania i monitorowania dorobku naukowego, tym samym wspierając

¹³ Na podstawie informacji zawartych na stronie internetowej systemu Omega-Psir, [online] <https://omega-psir.atlassian.net/wiki/spaces/OM/pages/969015395/Uzyskanie+danych+o+wysokiej+jako+ci++narz+dzia> [dostęp: 31.08.2021].

politykę kadrową i publikacyjną. Potwierdza to także przykład Biblioteki PB, która pełni istotną rolę w całym procesie ewaluacji, a jej pracownicy są na tyle kompetentni, że władze Uczelni powierzyły im rolę importerów w ministerialnych systemach: PBN i POL-on oraz rolę obserwatorów w Systemie Ewaluacji Dorobku Naukowego (SEDN).

Rozbudowana struktura i funkcjonalności Baza Wiedzy PB skutecznie pomagają realizować zadania nałożone na Uczelnię przez ministerstwo w zakresie oceny jakości działalności naukowej. Ponadto baza bibliograficzna w nowoczesnej odsłonie aspiruje do miana platformy wymiany wiedzy i informacji, archiwum dorobku naukowego i miejsca, które będzie promować osiągnięcia i potencjał macierzystej jednostki, zarówno w kraju jak i za granicą.

Bibliografia

1. Drabek A., *Rola biblioteki w procesie parametryzacji uczelni*, [w:] Sójkowska I., Derfert-Wolf L. (red.), *I Kongres Biblioteki Szkół Wyższych, 12-14 czerwca 2019 roku, Łódź*, Materiały Konferencyjne EBIB, nr 26, s. 1-10, [online] https://rebus.us.edu.pl/bitstream/20.500.12128/11745/1/Drabek_Rola_biblioteki_w_procesie_parametryzacji_uczelni.pdf [dostęp: 31.08.2021].
2. Komunikat Ministra Edukacji i Nauki z dnia 22 lipca 2021 r. w sprawie wykazu wydawnictw publikujących recenzowane monografie naukowe, [online] <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/komunikat-ministra-edukacji-i-nauki-z-dnia-22-lipca-2021-r-w-sprawie-wykazu-wydawnictw-publikujacych-recenzowane-monografie-naukowe> [dostęp: 31.08.2021].
3. Lewandowska-Tranda M., Miller-Jankowska M., *Przekazywanie danych do Systemu Informacji o Nauce poprzez uczelnianą bazę wiedzy. Z doświadczeń Politechniki Warszawskiej*, „Biuletyn EBIB” 2016, nr 3, s. 1-9, [online] <http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/215/202> [dostęp: 31.08.2021].
4. Lewandowska-Tranda M., Miller-Jankowska M., *Uczelniana baza wiedzy jako przykład systemu CRIS. Z doświadczeń Biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej*, „Studia o Książce i Informacji” 2016, nr 35, s. 103-118, [online] <https://wuwr.pl/bibl/article/download/1746/1697/> [dostęp: 31.08.2021].
5. Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 12 grudnia 2016 r. w sprawie przyznania kategorii naukowej jednostkom naukowym i uczelniom, w których zgodnie z ich statutami nie wyodrębniono podstawowych jednostek organizacyjnych, „Dziennik Ustaw” 2016, poz. 2154, [online] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20160002154/O/D20162154.pdf> [dostęp: 31.08.2021].
6. Strona internetowa Bazy Wiedzy PB, [online] <https://bazawiedzy.pb.edu.pl> [dostęp: 31.08.2021].
7. Strona internetowa oprogramowania Expertus, [online] <http://www.splendor.net.pl/s0100000.htm> [dostęp: 31.08.2021].
8. Strona internetowa Most Wiedzy Politechniki Gdańskiej, [online] <https://mostwiedzy.pl/pl/> [dostęp: 31.08.2021].
9. Strona internetowa Omega-Psir, [online] <https://omega-psir.atlassian.net/wiki/home> [dostęp: 31.08.2021].
10. Strona internetowa Polskiej Bibliografii Naukowej, [online] <https://pbn.nauka.gov.pl/core/#/home> [dostęp: 31.08.2021].

11. Strona internetowa oprogramowania Science Cloud, [online] <https://pcgacademia.pl/sciencecloud/> [dostęp: 31.08.2021].
12. Strona internetowa Systemu Informacji Naukowej Politechniki Poznańskiej, [online] <https://sin.put.poznan.pl/> [dostęp: 31.08.2021].
13. Szafranski L., *Zarządzanie zasobami dokumentów elektronicznych w instytucjonalnych repozytoriach akademickich*, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2019, 183 s.
14. Szczypa G., Błaszczak P., *Wsparcie bibliotek akademickich w działaniach uczelni na rzecz ewaluacji – rekonesans*, „Folia Bibliologica” 2020, vol. 62, s. 71-86, [online] <https://journals.umcs.pl/fb/article/view/11965/8833> [dostęp: 31.08.2021].
15. Załącznik nr 1 do Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 22 lutego 2019 r. w sprawie ewaluacji jakości działalności naukowej, „Dziennik Ustaw” 2019, poz. 392, [online] <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190000392/O/D20190392.pdf> [dostęp: 31.08.2021].
16. Zarządzenie Nr 1051 Rektora Politechniki Białostockiej z dnia 16 grudnia 2019 roku w sprawie utworzenia „Bazy wiedzy i uczelnianego repozytorium dorobku i aktywności zawodowej pracowników i doktorantów Politechniki Białostockiej” oraz ustalenia Regulaminu Bazy wiedzy i uczelnianego repozytorium dorobku i aktywności zawodowej pracowników i doktorantów Politechniki Białostockiej z późn. zm., [online] <https://www.bip.pb.edu.pl/index.php?event=informacja&id=18998> [dostęp: 31.08.2021].
17. Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, „Dziennik Ustaw” 2018, poz. 1668) z późn. zm., [online] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180001668/U/D20181668Lj.pdf> [dostęp: 31.08.2021].

Abstract

Base of Knowledge Bialystok University of Technology in the process of evaluation

After the implementation of the new Act on Higher Education in 2018, issues related to evaluation were a frequent topic of discussion in the academic community. This is not the first time, when there are attempts to measure science results, and the effect of these activities is to determine the subsidy that research units will receive from the state budget in the coming years. The obligation to collect information about the scientific achievements of university employees, especially with regard to the first criterion, is carried out mainly by academic libraries. They form the university's knowledge bases, from which metadata goes to the central information systems about science and higher education POL-on and the Polish Scientific Bibliography. The article presents the possibilities offered by Base of Knowledge Bialystok University of Technology in supporting the University in the evaluation process.

Keywords: academic library, evaluation, evaluation tools, Base of Knowledge Bialystok University of Technology

Rozdział 2.4

Otwarta nauka a środowisko naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Agnieszka Adamiec, ORCID: 0000-0003-3372-258X

Biblioteka Główna, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Streszczenie: Artykuł przedstawia wyniki badania ankietowego diagnozującego potrzeby szkoleniowe środowiska naukowego Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie (SGGW) w zakresie otwartej nauki. Głównym narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety rozesłany w wiadomości skierowanej do pracowników naukowych i doktorantów SGGW. Celem badania było określenie stopnia znajomości tematu otwartego udostępniania publikacji naukowych i danych badawczych wśród autorów afiliowanych do SGGW oraz dostosowanie programu szkoleń stanowiącego jeden z elementów przygotowań do przyjęcia w SGGW polityki otwartego dostępu. W pierwszej części artykułu przybliżono zagadnienia związane z otwartą nauką, w tym przedstawiono działania podejmowane na szczeblach europejskim, krajowym i instytucjonalnym związane z wdrażaniem polityk mających zdynamizować proces otwierania nauki. W drugiej części omówiono wyniki ankiety, które pozwoliły określić obszary tematyczne wymagające przeprowadzenia szkoleń. Rozpoznanie poziomu znajomości problematyki otwartej nauki wśród środowiska naukowego SGGW oraz jego nastawienia do otwartego udostępniania stanowi wsparcie dla prac nad kształtem instytucjonalnej polityki otwartego dostępu na tej uczelni, a co z tym związane sytuuje ją w szerszym planie perspektywy otwierania nauki w Polsce.

Słowa kluczowe: otwarta nauka, otwarty dostęp do publikacji, otwarte dane badawcze, polityka otwartego dostępu, akademickie środowisko naukowe, uczelnia przyrodnicza

Wprowadzenie

Na początku XXI wieku nowo powstały ruch otwartego dostępu wywołał dyskusję w środowisku naukowym dotyczącą zalet i wad otwartej wymiany wiedzy, która trwa nieprzerwanie do czasów obecnych. Z jednej strony daje się zauważyć rosnące zainteresowanie potencjałem tkwiącym w otwartej komunikacji naukowej, uzewnętrzniające się w dążeniu do otwierania dostępu do publikacji i danych badawczych. Z drugiej zaś strony nie brakuje głosów sprzeciwu, w których podnoszone są m.in. wysokie koszty publikacji (APC, *Article Processing Charges*) obciążające autorów lub ich macierzyste instytucje w związku ze zmianą modelu publikowania

na „złoty otwarty dostęp” w coraz większej liczbie czasopism czy nieetyczne wykorzystywanie otwartego dostępu i wspomnianych opłat APC przez tzw. drapieżne czasopisma i wydawnictwa¹. Niemniej jednak nauka dla swojej przejrzystości i rzetelności, dla wywierania wpływu na codzienne życie i szybkiej reakcji na wyzwania społeczne, potrzebuje rozpowszechnienia wyników i szerokiej dyskusji wokół nich. Co więcej „silnie konkurencyjne środowisko naukowe i edukacyjne zmusza instytucje szkolnictwa wyższego do [...] potwierdzania i promowania swojego dorobku, jakości badań, prestiżu i pozycji w naukowym świecie”². A czy jest lepszy sposób na rozpropagowanie badań, niż właśnie otworzenie dostępu do nich?

Otwarta nauka (ang. *Open Science*) to zgodnie z definicją zaproponowaną w projekcie rekomendacji UNESCO z 2020 roku: koncepcja, która łączy różne ruchy i praktyki mające na celu udostępnienie wiedzy naukowej, metod, danych i dowodów badawczych, zwiększenie współpracy naukowej i dzielenia się informacjami z korzyścią dla nauki i społeczeństwa oraz otwarcie procesu tworzenia i obiegu wiedzy naukowej z uwzględnieniem podmiotów społecznych spoza zinstytucjonalizowanej społeczności naukowej³. Pojęcie otwartej nauki obejmuje szereg zjawisk, wśród których za kluczowe uznaje się: otwarty dostęp zarówno do publikacji, jak i danych badawczych, otwarte recenzje, oprogramowanie z otwartym kodem źródłowym, otwarte zasoby edukacyjne oraz naukę obywatelską.

Europejskie i krajowe inicjatywy wspierające otwarty dostęp

Niebagatelne znaczenie dla ustalenia wspólnego kierunku działań na rzecz otwartości i wzrostu istotności otwartych modeli pracy naukowej miały komunikaty i zalecenia Komisji Europejskiej, w tym zalecenie z kwietnia 2018 roku w sprawie dostępu do informacji naukowej i jej ochrony⁴, w którym uaktualniono rekomendacje Komisji Europejskiej z 2012 roku, m.in. ponowiono wezwanie do wprowadzania przez kraje członkowskie strategii w zakresie otwartego dostępu do publikacji naukowych i zarządzania wynikami badań naukowych finansowanych ze środków publicznych. W czerwcu 2019 roku Parlament Europejski i Rada UE przyjęły

¹ Zob. F. Krawczyk, E. Kulczycki, *How is open access accused of being predatory? The impact of Beall's lists of predatory journals on academic publishing*, „The Journal of Academic Librarianship” 2021, vol. 47, nr 2, [online] <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2020.102271> [dostęp: 18.08. 2021].

² K. Materska, *Wspomaganie instytucjonalnego zarządzania informacją o osiągnięciach naukowych. Doświadczenia zagranicznych bibliotek akademickich*, [w:] A. Podrazik, J. Stanek-Kapcia, M. Urbaniec (red.), *Biblioteki uczelniane wobec środowiska akademickiego. Nowe obszary działania. Materiały Jubileuszowej Konferencji Biblioteki Głównej AGH z okazji obchodów 100-lecia Akademii Górniczo-Hutniczej im. Stanisława Staszica, Kraków 12-13 września 2019 r.*, Wydawnictwa AGH, Kraków 2020, s. 69.

³ UNESCO, *Preliminary report on the first draft of the Recommendation on Open Science*, s. 8, [online] <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374409/PDF/374409eng.pdf.multi> [dostęp: 16.08.2021].

⁴ Zalecenie Komisji (UE) 2018/790 z dnia 25 kwietnia 2018 r. w sprawie dostępu do informacji naukowej oraz jej ochrony, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” 2018, nr L 134/12, [online] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0790&from=PL> [dostęp: 9.07.2021].

dyrektywę o otwartych danych i ponownym wykorzystaniu informacji sektora publicznego⁵, zgodnie z którą państwa członkowskie zostały zobligowane do wdrażania polityk otwartego dostępu do danych badawczych finansowanych ze środków publicznych.

W 2015 roku w odpowiedzi na zalecenia Komisji Europejskiej z 2012 roku Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego (MNiSW) opracowało dokument pt. *Kierunki rozwoju otwartego dostępu do publikacji i wyników badań naukowych w Polsce*⁶. Znalazły się w nim rekomendacje dotyczące wprowadzania instytucjonalnych polityk otwartego dostępu w jednostkach naukowych i uczelniach, a także przez krajowe podmioty finansujące badania naukowe. 22 kwietnia 2021 roku Minister Edukacji i Nauki powołał zespół doradczy do spraw otwartych danych naukowych⁷, do którego zadań należy m.in. wydanie nowych zaleceń w sprawie otwartego dostępu do publikacji i wyników badań naukowych oraz opracowanie polityki otwartego dostępu do danych badawczych finansowanych ze środków publicznych.

Następstwem rekomendacji wydawanych na szczeblach europejskim i krajowym są wymagania, jakie podmioty finansujące naukę stawiają swoim beneficjentom. Przykładem są zalecenia krajowych organizacji finansujących badania wchodzących w skład zrzeszenia o nazwie cOAlition s. Zamierzenia koalicjantów przedstawiono w dokumencie z 2018 roku (aktualizowanym w połowie 2019 roku) nazwanym Planem S⁸. Zgodnie z jego zapisem od stycznia 2021 roku publikacje powstałe w wyniku badań finansowanych ze środków członków cOAlition S muszą być udostępniane na łamach otwartych czasopism lub za pośrednictwem otwartych repozytoriów⁹

⁵ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1024 z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie otwartych danych i ponownego wykorzystywania informacji sektora publicznego (wersja przekształcona), „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” 2019, nr L 172/56, [online] <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzienniki-UE/otwarte-dane-i-ponowne-wykorzystywanie-informacji-sektora-publicznego-wersja-69198138> [dostęp: 9.07.2021].

⁶ MNiSW, *Kierunki rozwoju otwartego dostępu do publikacji i wyników badań naukowych w Polsce*, [online] <https://www.gov.pl/attachment/d9d096ef-0c73-4a48-9c5a-b2cb808447e8> [dostęp: 9.07.2021].

⁷ Zarządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 20 kwietnia 2021 r. w sprawie powołania Zespołu doradczego do spraw otwartych danych naukowych, „Dziennik Urzędowy Ministra Edukacji i Nauki z dnia 22 kwietnia 2021 r., poz. 58, <https://www.gov.pl/attachment/2be49396-f869-431f-8563-063a4506a258> [dostęp: 9.07.2021].

⁸ cOAlition S, *Plan S – Making full and immediate Open Access a reality. Principles and implementation*, [online] <https://www.coalition-s.org/addendum-to-the-coalition-s-guidance-on-the-implementation-of-plan-s/principles-and-implementation/> [dostęp: 9.07.2021].

⁹ ‘Repozytorium’ (np. instytucjonalne, dziedzinowe) to system służący do (samo)publikowania, (samo) archiwizacji i udostępniania bieżącej twórczości naukowej (np. publikacji, danych badawczych) w celu jej ponownego wykorzystania.

bez okresu karencji. Jednym z sygnatariuszy Planu S jest Narodowe Centrum Nauki (NCN), polski podmiot finansujący badania, który zarządzeniem Dyrektora NCN¹⁰ z 2020 roku przyjął politykę otwartego dostępu.

Uczelniane polityki otwartego dostępu w Polsce

Jedną z implikacji zaleceń wydawanych zarówno na europejskim, jak i polskim szczeblu jest przyjmowanie instytucjonalnych polityk otwartego dostępu przez uczelnie. W przypadku polskich uczelni na dzień 18 sierpnia 2021 roku instytucjonalne polityki otwartego dostępu przyjęło oficjalnie 18 publicznych uczelni akademickich¹¹: Akademia Wychowania Fizycznego we Wrocławiu (2017), Szkoła Główna Handlowa (2017), Uniwersytet Gdański (2017), Uniwersytet Medyczny w Łodzi (2018), Politechnika Krakowska (2019), Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu (2019), Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie (2019), Uniwersytet Rzeszowski (2019), Uniwersytet Jagielloński (2019), Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie (2019), Uniwersytet Śląski (2020), Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach (2020), Wojskowa Akademia Techniczna im. Jarosława Dąbrowskiego (2020), Uniwersytet Wrocławski (2020), Politechnika Lubelska (2020), Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie (2020), Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (2021), Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie (2021) oraz 7 uczelni medycznych i jeden instytut badawczy, które w 2018 roku przyjęły wspólną politykę otwartego dostępu: Gdański Uniwersytet Medyczny, Warszawski Uniwersytet Medyczny, Uniwersytet Medyczny we Wrocławiu (lider projektu), Pomorski Uniwersytet Medyczny w Szczecinie, Uniwersytet Medyczny w Białymstoku, Śląski Uniwersytet Medyczny w Katowicach, Uniwersytet Medyczny w Lublinie oraz Instytut Medycyny Pracy im. prof. dra med. Jerzego Nofera w Łodzi.

¹⁰ Załącznik do Zarządzenia nr 38/2020 Dyrektora Narodowego Centrum Nauki w sprawie ustalenia polityki Narodowego Centrum Nauki dotyczącej otwartego dostępu do publikacji z dnia 27.05.2020, [online] https://www.ncn.gov.pl/sites/default/files/pliki/zarzadzenia-dyrektora/zarzadzenieDyr-38_2020.pdf#page=2 [dostęp: 9.07.2021].

¹¹ Na podstawie analizy stron internetowych uczelni oraz ankiety opracowanej na potrzeby przygotowywanej rozprawy doktorskiej przeprowadzonej w 2020 roku wśród wytypowanych pracowników uczelni publicznych nadzorowanych przez ministra właściwego ds. szkolnictwa wyższego. Trzeba dodać, że na stronach internetowych <http://pon.edu.pl/politykiotwartosci/polityki-otwartosci-w-polsce/> oraz <https://www.openaire.eu/os-poland> zamieszczona jest lista instytucji naukowych i badawczych w Polsce, które przyjmują instytucjonalne polityki otwartego dostępu aktualizowana przez Natalię Gruenpeter, pracownika Interdyscyplinarnego Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego Uniwersytetu Warszawskiego.

Na stronach internetowych pozostałych uczelni oraz w ich aktach prawnych można odnaleźć informacje o powołaniu pełnomocnika ds. otwartego dostępu (Politechnika Gdańska, Uniwersytet Łódzki, Uniwersytet Szczeciński) czy całego zespołu do przygotowywania polityki (Uniwersytet Warszawski), a także przyjęciu innych dokumentów regulujących kwestie otwartego dostępu (Politechnika Gdańska, *Procedura promocji publikacji Open Access i Open Research Data*).

SGGW jest w trakcie przygotowań zmierzających do wprowadzenia instytucjonalnej polityki otwartości. Jednym z jej elementów jest opracowanie programu szkoleń w zakresie otwartej nauki dla naukowców, który będzie odpowiedzią na potrzeby zdiagnozowane w badaniu ankietowym pracowników naukowych i doktorantów SGGW.

Wyniki badania ankietowego

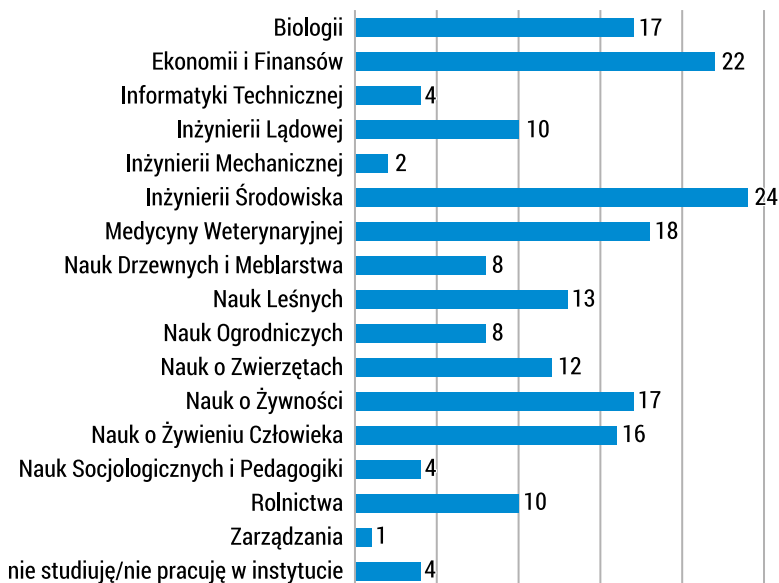
Celem badania przeprowadzonego w środowisku naukowym SGGW było określenie stopnia znajomości tematu otwartego udostępniania publikacji naukowych i danych badawczych autorów afiliowanych do SGGW oraz dostosowanie dzięki temu programu szkoleń stanowiącego jeden z elementów przygotowań do przyjęcia w SGGW polityki otwartego dostępu. Kwestionariusz stworzony przy użyciu aplikacji Microsoft Forms rozesłano do wszystkich osób posiadających skrzynkę służbową, natomiast w tytule i w treści wiadomości zaznaczono, że jest ona skierowana tylko do pracowników naukowych i doktorantów. Przesłany e-mail zawierał ogólne wiadomości na temat otwartej nauki oraz odnośnik do formularza. Ankieta była dostępna od 11 do 28 maja 2021 roku i miała charakter anonimowy. Uzyskano 190 odpowiedzi, co stanowi 13,78% wszystkich możliwych zwrotów (SGGW liczy 1 176 nauczycieli akademickich i 203 doktorantów¹²).

Ogólna charakterystyka respondentów

Pod względem stażu pracy najczęściej respondentów należało do grupy osób, które są związane zawodowo z SGGW w przedziale od 11 do 20 lat (54 osoby, 28%). W dalszej kolejności znalazły się osoby, które są związane z SGGW: od 1 roku do 5 lat (44,23%), od 6 do 10 lat (38,20%), od 21 do 30 lat (34,18%), krócej niż rok (9,5%). Najmniej liczną grupą ankietowanych były osoby których staż wynosi od 31 do 40 lat (6,3%) oraz ponad 41 lat (5,3%).

Jak pokazuje Rys. 2.4.1. najliczniejszą grupę stanowiły osoby związane z Instytutem Inżynierii Środowiska (24,13%). Na drugim miejscu uplasował się Instytut Ekonomii i Finansów (22,12%), a na trzecim Instytut Medycyny Weterynaryjnej (18,9%). Najmniej respondentów wskazało Instytut Zarządzania (1,1%), natomiast 4 osoby wybrały sformułowanie „nie studiuję/nie pracuję w instytucji”, w tym jedna z nich dopowiedziała, że jej miejscem pracy są zamówienia publiczne.

¹² Stan na 31.12.2020 roku.

RYSUNEK 2.4.1. Przynależność respondentów do poszczególnych instytutów

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

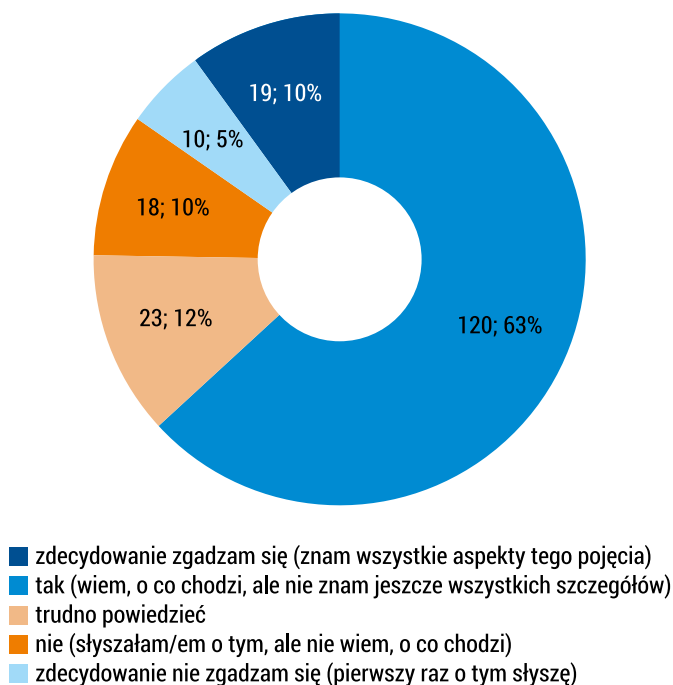
Opis wyników badania właściwego

Badanie właściwe zostało podzielone na 4 sekcje: ogólne zagadnienia związane z otwartą nauką, publikowanie w otwartym dostępie na łamach czasopism, udostępnianie publikacji w repozytoriach oraz udostępnianie danych badawczych. Całość składała się z 35 pytań, w tym 24 zamkniętych i 11 otwartych.

Pierwszą część rozpoczynało pytanie o znajomość i rozumienie pojęcia ‘otwarta nauka’ (Rys. 2.4.2.). Zdecydowana większość respondentów wybrała odpowiedź pozytywną (120 osób, 63%), a tylko 10 osób (5%) przyznało, że pierwszy raz spotyka się z tym pojęciem. Ponieważ jednak skromna liczba 19 respondentów (10%) uważa, że jest zaznajomiona ze wszystkimi aspektami otwartej nauki, pozostawia to pole do uzupełnienia wiedzy na ten temat wśród naukowców.

Drugie i trzecie pytanie dotyczyło nastawienia respondentów do udostępniania, w drugim pytaniu – publikacji naukowych, a w trzecim – danych badawczych. Zdecydowanie zgodziło się ze zdaniem: „Widzę więcej zalet niż wad powszechnego, zdalnego dostępu do publikacji naukowych/danych badawczych z możliwością ich bezpłatnego ponownego wykorzystania z poszanowaniem praw autorskich”, w przypadku publikacji 126 osób (66%), a w przypadku danych zakreśliły tę opcję 94 osoby (49%). Odpowiedź ‘tak’ wybrała podobna liczba respondentów zarówno w przypadku publikacji (52 osoby, 27%), jak i danych badawczych (53 osoby, 28%). Odpowiedzi wymijającej ‘trudno powiedzieć’ udzieliło w przypadku publikacji 10 osób (5%), natomiast w przypadku danych badawczych na taką odpowiedź zdecydowały się 34 osoby (18%).

Nikt nie zgodził się z omawianym zdaniem w przypadku publikacji, 8 osób (4%) – w przypadku danych. Natomiast tylko 2 osoby (1%) w odniesieniu do publikacji i 1 (1%) w przypadku danych badawczych zdecydowanie nie zgodziły się ze stwierdzeniem zawartym w tych pytaniach. Analiza porównawcza odpowiedzi na pytania drugie i trzecie pokazuje, że naukowcy z SGGW są przychylniej nastawieni do otwartego udostępniania publikacji niż do otwartego udostępniania danych badawczych. Wydaje się, że kwestie związane z udostępnianiem danych badawczych nie są jeszcze dobrze rozpoznane.

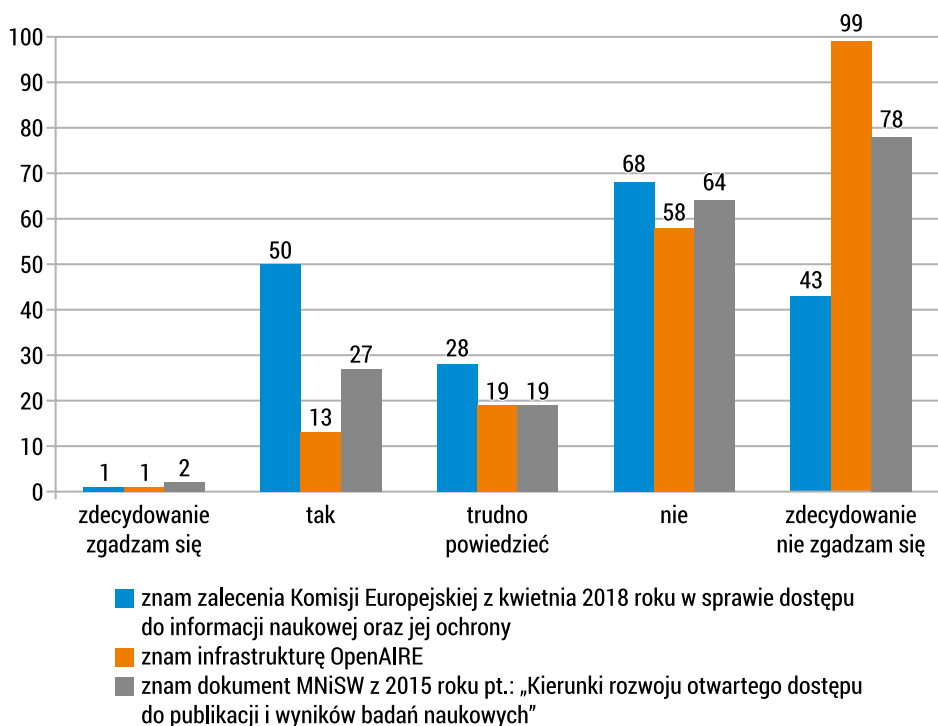
RYSUNEK 2.4.2. Rozkład odpowiedzi na pytanie: *Znam i rozumiem pojęcie 'otwarta nauka'*

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

W kolejnych trzech pytaniach (Rys. 2.4.3.) – czwartym, piątym i szóstym – próbowano zbadać poziom wiedzy respondentów na temat: zaleceń Komisji Europejskiej z kwietnia 2018 roku, infrastruktury OpenAIRE¹³ oraz *Kierunków rozwoju otwartego dostępu do publikacji i wyników badań naukowych w Polsce*. Zastanawiające jest to, że zalecenia Komisji Europejskiej z 2018 roku są lepiej znane niż dokument

¹³ Pełna nazwa: Open Access Infrastructure for Research in Europe. Infrastruktura służąca zarządzaniu rozproszonymi repozytoriami rozwijana w ramach działań Komisji Europejskiej. Najnowsza wersja OpenAIRE Advance odgrywa kluczową rolę w budowie europejskiej chmury dla otwartej nauki (ang. *European Open Science Cloud*, EOSC). Misją projektu OpenAIRE jest wspieranie państw członkowskich we wdrażaniu polityk otwartego dostępu.

opublikowany w 2015 roku przez MNiSW. Natomiast, jak można było przypuszczać, po porównaniu tych trzech zagadnień, najmniej rozpoznana pozostaje infrastruktura OpenAIRE.

RYSUNEK 2.4.3. Rozkład odpowiedzi na pytania: czwarte, piąte i szóste

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Ostatnie trzy pytania pierwszej części poświęcono kwestiom prawnym. W pytaniu siódmym chciano, żeby respondent przyznał, czy rozumie różnicę pomiędzy udostępnieniem publikacji w zakresie dozwolonego użytku a udostępnieniem na licencjach Creative Commons. Odpowiedź ‘tak’ wybrało 41 osób (22%), ‘trudno powiedzieć’ zaznaczyły 63 osoby (33%), a aż 86 respondentów (45%) zakreśliło ‘nie’. Ze sformułowaniem o nieprzykładaniu wagi do tego, na jakiej konkretnej licencji zostanie udostępniona jej/jego publikacja, z zaznaczeniem, że chce zapewnić do niej powszechny dostęp zgodziło się 131 osób (69%), a nie zgodziło – 56 respondentów (29%). Tylko 3 osoby (2%) wybrały odpowiedź ‘nie chcę udostępniać swoich publikacji’. Ostatnie pytanie tej części wskazywało na istnienie wątpliwości, czy poprzez udostępnianie publikacji na licencji Creative Commons autor może ułatwić dokonanie plagiatu swojej pracy. W największej liczbie odpowiedzi zakreślono ‘trudno powiedzieć (nie zastanawiałam/em się nad tym)’ – 131 osób (69%). 50 respondentów (26%) nie obawia się, że w ten sposób doprowadzi do plagiatu swojej publikacji, podczas gdy 9 osób (5%) jednak ma takie obawy.

Druga część badania właściwego dotyczyła, jak już wspomniano, publikowania w otwartym dostępie na łamach czasopism. Pierwsze w tej sekcji, a jednocześnie dziesiąte w kolejności, pytanie odnosiło się do doświadczenia w udostępnianiu artykułów w czasopismach. Jak się okazuje, zdecydowana większość respondentów skorzystała z tej drogi otwartego dostępu – 172 osoby (91%) zaznaczyły odpowiedź twierdzącą, podczas gdy tylko 18 osób (9%) przyznało, że nie opublikowało jeszcze artykułu w otwartym dostępie na łamach czasopisma.

Kolejne dwa pytania rozwijały poprzednią odpowiedź. Jeśli respondent wybrał odpowiedź twierdzącą, to został poproszony o wskazanie odpowiedniego przedziału z liczbą artykułów. Najwięcej osób zakreśliło pole z wartościami od 2 do 10 artykułów – 129 osób (75%). Rzadziej wybierane przedziały to: 1 (24 osoby, 14%), od 11 do 30 (15 osób, 9%), ponad 51 (3 osoby, 2%) oraz od 31 do 50 (1 osoba, 1%). Natomiast ci respondenci, którzy zaznaczyli odpowiedź ‘nie’, mogli doprecyzować, dlaczego jeszcze nie opublikowali swojego artykułu w otwartym dostępie. Jedna z osób zdecydowała się na udzielnie następującej odpowiedzi: „ponieważ często wiąże się to z dodatkowymi opłatami”.

Pytanie trzynaste odnosiło się do doświadczenia w publikowaniu artykułów na łamach czasopism „diamentowego otwartego dostępu” (czyli bez ponoszenia przez autora opłat APC za otwarty dostęp). Na to pytanie odpowiedzią najczęściej wybraną było stwierdzenie ‘trudno powiedzieć (nie wiem, co znaczy diamentowy otwarty dostęp) – zaznaczyło ją aż 105 osób (61%), natomiast pozostałe: ‘tak’ – 13 respondentów (8%), ‘nie’ – 54 osoby (31%). Taki rozkład odpowiedzi wskazuje na konieczność wyjaśnienia pracownikom naukowym SGGW różnicy pomiędzy złotym (płatnym), a diamentowym otwartym dostępem.

Ostatnie pytanie drugiej części ankiety weryfikowało, czy autor otworzył dostęp do swojej publikacji tylko z uwagi na wymogi grantodawcy. 4 osoby (2%) przyznały, że powodem udostępnienia publikacji rzeczywiście były zalecenia instytucji finansujących badania. Jednak większość respondentów odpowiedziała na to pytanie negatywnie (120 osób, 70%), a 48 osób (28%) zaznaczyło opcję ‘trudno powiedzieć (jeszcze nie otwierałam/em dostępu do żadnej swojej publikacji)’, co jest sprzeczne z rozkładem odpowiedzi na pytanie dziesiąte, na które tylko 18 osób podało w odpowiedzi, że dotychczas nie opublikowało artykułu w otwartym dostępie na łamach czasopisma, a pozostałych 172 respondentów twierdziło, że już to zrobiło.

Odpowiedzi na pierwsze pytanie trzeciej części ankiety dotyczącej udostępniania publikacji w repozytoriach rozłożyły się równomiernie. Na pytanie o posiadanie doświadczenia na tym polu 95 osób (50%) odpowiedziało ‘tak’, tyle samo osób – ‘nie’. Kolejne trzy pytania miały za zadanie doprecyzować te odpowiedzi. W pytaniu szesnastym poproszono o wymienienie powodów nieudostępnienia do tej pory publikacji w repozytorium. Wśród otrzymanych 51 odpowiedzi najbardziej charakterystyczne to: „nie słyszałem o tej opcji i nie wiem jak to się robi”, „nie mam zgody redakcji”, „nie było propozycji”, „nie wiem jak wygląda kwestia umowy z wydawnictwem (green Open Access?) i jak stworzyć repozytorium”, „boję się, że ktoś wykorzysta moje dane i przypisze je sobie”, „nie mam czasu zajmować się udostępnianiem”.

Natomiast jeśli w pytaniu piętnastym respondent wybrał odpowiedź ‘tak’, to w pytaniu siedemnastym proszony był o zaznaczenie repozytorium, z którego korzystał, przy czym Bazę Wiedzy SGGW¹⁴ wybrało zastanawiająco dużo osób – 76 (67%), podczas gdy opcję ‘inne repozytorium’ zakreśliło tylko 38 osób (33%). Taki rozkład odpowiedzi mógłby świadczyć o bardzo dobrej tendencji, niestety jednak rzeczywistość jest taka, że co prawda w Bazie Wiedzy SGGW wyszukiwanie przy użyciu filtra ‘zdeponowano w repozytorium’ daje wynik 93 rekordów, to tylko 15 z nich jest w otwartym dostępie, bez potrzeby logowania.

Pytanie osiemnaste było otwarte i umożliwiało respondentom podzielenie się nazwami pozostałych repozytoriów z których korzystali. Spośród 30 odpowiedzi aż 23 podawały portal ResearchGate (który notabene nie jest repozytorium). Pozostałe odpowiedzi to: Biorvix (zapewne literówka w nazwie: bioRxiv – repozytorium preprintów z dziedziny nauk przyrodniczych), Biblioteka Główna SGGW, baza danych Agro, Google Scholar, Publons, własna strona internetowa, Politechnika Krakowska, Web of Science, Scopus, materiały wydawnictwa.

Kolejne pytanie: „Słyszałam/em, że SGGW ma repozytorium instytucjonalne” miało tylko dwie możliwości odpowiedzi: ‘tak’ – tę opcję wybrało 66 osób (35%) i ‘nie’ – był to wybór 124 respondentów (65%).

W pytaniu dwudziestym powrócono do tematu Bazy Wiedzy SGGW i próbowano zbadać ile osób byłoby zainteresowanych udostępnianiem za jej pomocą publikacji. Zdecydowana większość respondentów odpowiedziała ‘tak’ (158 osób, 83%), podczas gdy tylko 32 osoby (17%) dały odpowiedź negatywną. Dwa kolejne pytania miały za zadanie rozszerzyć powyższe odpowiedzi, dlatego też poproszono w nich o wymienienie przesłanek zarówno pozytywnej, jak i negatywnej odpowiedzi. Wśród 91 odpowiedzi mających wyjaśnić chęć udostępniania publikacji w Bazie Wiedzy SGGW najbardziej charakterystyczne to: „byłaby bardziej dostępna – przełoży się to na cytowania. Może nawet studenci zajrzą?”, „po to ona jest – nie służy tylko jako spis publikacji pracowników SGGW”, „umożliwiłoby to lepszą promocję samej uczelni”, „bo jest to platforma naszej Uczelni, zawierająca kompleksowe informacje dotyczące dorobku pracowników”, „jeśli nie wymagałoby to wielkiej pracy i pozwalałyby na to warunki udostępniania danego artykułu w danym czasopiśmie, byłbym za udostępnianiem publikacji poprzez Bazę wiedzy”, „nie ma się czego wstydzić”.

Natomiast z 21 odpowiedzi uzyskanych na prośbę o doprecyzowanie negatywnego zdania w kwestii udostępniania pełnych tekstów w Bazie Wiedzy SGGW warto wymienić następujące: „1. repozytorium na zasięg lokalny w przeciwieństwie do np. Research Gate 2. musiałbym poświęcić dodatkowy czas na nauczanie się tego systemu i zdeponowanie tam publikacji”, „Nie wiem. Wiem, że Baza Wiedzy zawiera sporo błędów”, „W moim przekonaniu publikacje, które są powszechnie dostępne,

¹⁴ Baza Wiedzy SGGW – system kompleksowego zarządzania wiedzą typu CRIS (*Current Research Information System*) posiadający moduł repozytorium. Do jego budowy wykorzystano oprogramowanie Omega-Psir stworzone na Politechnice Warszawskiej. Bazę Wiedzy SGGW udostępniono publicznie w 2019 roku. Adres strony internetowej: <https://bw.sggw.edu.pl/index.seam>.

nie potrzebują udostępniania w repozytorium, tych zaś, których Wydawca nie zgadza się udostępniać, nie udostępniam. Kiedy poszukuję potrzebnych publikacji, nie szukam ich w repozytoriach, tylko w przeglądarkach internetowych. Tak jest szybciej”, „bo nie wiem, na jakich zasadach to działa”, „bo wystarczy link do strony”.

Kolejne pytanie niejako przewidywało pojawienie się przesłanki, takiej jak ta ostatnio wymieniona i miało za zadanie oszacować liczbę naukowców w SGGW, którzy nie widzą potrzeby dołączania plików z publikacjami do ich opisów w Bazie Wiedzy. Największa grupa respondentów (89 osób, 47%) potwierdziła, że w Bazie Wiedzy SGGW wystarczy im link prowadzący do strony internetowej czasopisma, ale niewiele mniej osób (78,41%) zaznaczyło odpowiedź ‘trudno powiedzieć (nie traktowałam/em Bazy Wiedzy jako repozytorium SGGW i nie myślałam/em o tym’. Tylko 23 osoby (12%) nie zgodziły się ze zdaniem, że linki do stron internetowych czasopism, bez zamieszczania pełnych tekstów publikacji, to wystarczające rozwiązanie w przypadku Bazy Wiedzy SGGW.

Dwa ostatnie pytania trzeciej części ankiety miały za zadanie sprawdzić, jakiego typu publikacje, oprócz artykułów, są udostępniane przez środowisko naukowe SGGW. Najpierw respondenci mieli się odnieść do prawdziwości stwierdzenia: „Otworzyłam/em dostęp do innego typu publikacji niż artykuł”, na co 115 osób (61%) odpowiedziało negatywnie, 61 (32%) respondentów zakresliło ‘trudno powiedzieć’, a tylko 14 osób (7%) potwierdziło, że udostępniło inny rodzaj publikacji. W kolejnym pytaniu respondenci z tej ostatniej grupy zostali poproszeni o doprecyzowanie rodzaju publikacji, do której otworzyli dostęp. Wśród 12 odpowiedzi najczęściej wymieniana była monografia (10 razy), następnie przynajmniej raz podano: książki, podręczniki akademickie, postery, opracowanie z danymi, broszury, prezentacja konferencyjna.

Ostania część badania właściwego dotyczyła danych badawczych. W pierwszych pytaniach tej części ankiety skupiono się na sposobach archiwizacji danych. Najpierw starano się dowiedzieć, czy i ile osób zarchiwizowało swoje dane w repozytorium. Większość respondentów zaznaczyła odpowiedź negatywną (147 osób, 77%), drugie w kolejności były osoby (33,18%), które wybrały odpowiedź ‘trudno powiedzieć (nie wiem, co to dane badawcze)’, a najmniej liczna grupa wybrała opcję ‘tak’ (10 osób, 5%). W kolejnym pytaniu te ostatnie osoby zostały poproszone o wymienienie repozytoriów, z których korzystali, 9 z nich podało jako przykład: GEO, ProteomeXchange, ResarchGate, „gdzieś na jakiejś stronie Harvard University. Kilka lat temu, któreś z czasopism tego zażądało”, Dryad, 4TU Centre for Research Data, figshare, ZENODO, „w bazie danych projektu w systemie share point”.

Natomiast w odpowiedzi na prośbę określenia innych niż repozytoria miejsc przechowywania danych badawczych 63 osoby wpisały m.in.: chmura, Google drive, dropbox, „publikacje JCR mają swoje bazy”, „moje dane badawcze to dokumentacja fotograficzna obrazów mikroskopowych – jest bardzo „objętościowa” i żadne repozytorium nie przyjmuje takich danych. To duża szkoda dla innych badaczy, bo taka dokumentacja ma wielki walor edukacyjny oraz badawczy, bo nadaje się do meta-analiz.

Z konieczności i braku innych możliwości moje dane badawcze przechowuję tylko na dysku twardym w PCie”, „dysk, szuflada”, „pendrive i dyski zewnętrzne”, „nie myślałem o tym”.

Kolejne cztery pytania dotyczyły już udostępniania danych badawczych i miały paralelną konstrukcję, jak te odnoszące się do archiwizacji. Na pierwsze pytanie z tego ciągu: „Udostępniłam/em swoje dane badawcze (przynajmniej z jednego projektu naukowego) w repozytorium” odpowiedziano tak samo, jak na podobne pytanie o archiwizację – 10 osób (6%) zaznaczyło ‘tak’, a 147 respondentów (94%) wybrało ‘nie’ (33 osoby, które w pytaniu o archiwizację przyznały, że nie wiedzą, co to są dane badawcze zostały zwolnione z dalszych odpowiedzi związanych z archiwizacją i udostępnianiem danych). W kolejnym pytaniu ponownie poproszono o wymienienie przykładów repozytoriów, z których korzystają naukowcy. Wśród odpowiedzi, które podało 9 osób, tylko jedna nie pojawiła się wcześniej: GitHub. Natomiast odnośnie do innych niż repozytoria miejsc udostępniania danych, tak samo jak poprzednio najczęściej podawanymi przez 39 osób odpowiedziami były: komputer, dyski, chmura.

Osoby, które w pytaniu o to, czy udostępniły dane w repozytorium, podały odpowiedź negatywną, zostały poproszone o wyjaśnienie, dlaczego tego nie zrobiły. 73 osoby podały różne powody, wśród których za najbardziej charakterystyczne uznano: „nie widzę potrzeby skoro jest Web of Science i Pubmed”, „nie mam danych badawczych”, „nie wiem, chyba nie wiedziałam, że jest taka opcja, ponadto chyba bym się obawiała, że ktoś je opublikuje”, „nie uważam, że udostępnianie danych badawczych to dobry pomysł”, „brak potrzeby, możliwości, konieczności, instytucjonalizacji rozwiązań w tym zakresie”.

Kolejne dwa pytania dotyczyły już zasad FAIR (dane możliwe do znalezienia, dostępne, interoperacyjne, nadające się do ponownego wykorzystania). W pierwszym próbowano się dowiedzieć, ile osób uważa, że jest świadoma tych zasad, a ile wręcz przeciwnie, przyznaje się do niewiedzy na ten temat.

Jak pokazuje Rys. 2.4.4. większość respondentów albo tylko słyszała o takich zasadach, ale nie wie, o co w nich chodzi (51 osób, 27%), albo w ogóle pierwszy raz spotkała się z takim akronimem (84 osoby, 44%).

Pytaniem o to, czego dotyczą zasady FAIR, starano się sprawdzić, jaka jest rzeczywista wiedza na ten temat wśród naukowców SGGW. Tylko 6 osób (3%) zaznaczyło odpowiedź niepoprawną, czyli ‘publikacje’, a większość przyznała się, że ‘nie wie, czego dotyczą’ (142 osoby, 75%). 42 respondentów (22%) zakresliło ‘dane badawcze’.

Ostatnie pytanie części właściwej ankiety dawało możliwość wyrażenia potrzeby wsparcia naukowców w procesie opracowywania planu zarządzania danymi badawczymi. Najwięcej osób (76,40%) zaznaczyło odpowiedź ‘trudno powiedzieć (jeszcze nie miałam/em okazji tego robić’, ale tylko trochę mniejsza grupa respondentów (64,34%) przyznała, że potrzebuje pomocy. 35 osób (18%) ‘nie wie, co to jest plan zarządzania danymi badawczymi’ i tylko 15 respondentów (8%) wybrało odpowiedź negatywną, świadczącą o tym, że takiego wsparcia nie potrzebują.

osób – 94 (49%). Charakterystyczna jest również różnica w liczbie osób, które wybrały odpowiedź wymijającą ‘trudno powiedzieć’. W przypadku danych zaznaczyła ją większa grupa respondentów – 34 osoby (18%), niż w przypadku publikacji – 10 osób (5%).

Przybliżenia wymagają także kwestie zasad FAIR (ang. *findable, accessible, interoperable, reusable*), które według zaleceń Komisji Europejskiej czy instytucji finansujących badania naukowe powinny spełniać dane badawcze. Realizacja tych zasad jest ściśle związana z miejscem przechowywania i udostępniania danych, a według wytycznych powinny być to zaufane repozytoria, spełniające m.in. takie wymogi jak: rejestracja w Registry of Research Data Repositories, nadawanie danym unikalnego stałego identyfikatora, odpowiednie metadane opisowe (spełniające wytyczne OpenAIRE), możliwość wyboru odpowiedniej licencji i konieczność prawidłowego nią oznaczenia.

Przed początkiem roku akademickiego 2021/2022 SGGW jeszcze nie przyłączyła się do grupy 25 uczelni publicznych, które przyjęły oficjalnie na piśmie politykę otwartego dostępu. Entuzjazm widoczny w części odpowiedzi udzielonych na omówioną w tekście ankietę pozwala przypuszczać, że wdrażanie polityki w SGGW nie powinno spotkać się z dezaprobatą. Potrzebne są jednak szkolenia, które pokażą pełny zakres zalet otwartej nauki, w tym przydatność zarządzania danymi badawczymi oraz uświadomią możliwość dopasowania treści umowy wydawniczej do potrzeb autora.

Bibliografia

1. cOAlition S, *Plan S – Making full and immediate Open Access a reality. Principles and implementation*, [online] <https://www.coalition-s.org/addendum-to-the-coalition-s-guidance-on-the-implementation-of-plan-s/principles-and-implementation/> [dostęp: 9.07.2021].
2. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1024 z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie otwartych danych i ponownego wykorzystywania informacji sektora publicznego (wersja przekształcona), „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” 2019, nr L 172/56, [online] <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzienniki-UE/otwarte-dane-i-ponowne-wykorzystywanie-informacji-sektora-publicznego-wersja-69198138> [dostęp: 9.07.2021].
3. Krawczyk F., Kulczycki E., *How is open access accused of being predatory? The impact of Beall’s lists of predatory journals on academic publishing*, „The Journal of Academic Librarianship” 2020, vol. 47, nr 2, s. 1-11, [online] <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2020.102271> [dostęp: 18.08.2021].
4. Materska K., *Wspomaganie instytucjonalnego zarządzania informacją o osiągnięciach naukowych. Doświadczenia zagranicznych bibliotek akademickich*, [w:] Podrazik A., Stanek-Kapcia J., Urbaniec M. (red.), *Biblioteki uczelniane wobec środowiska akademickiego. Nowe obszary działania. Materiały Jubileuszowej Konferencji Biblioteki Głównej AGH z okazji obchodów 100-lecia Akademii Górniczo-Hutniczej im. Stanisława Staszica, Kraków 12-13 września 2019 r.*, Wydawnictwa AGH, Kraków 2020, s. 69-83.
5. MNiSW, *Kierunki rozwoju otwartego dostępu do publikacji i wyników badań naukowych w Polsce*, [online] <https://www.gov.pl/attachment/d9d096ef-0c73-4a48-9c5a-b2cb808447e8> [dostęp: 9.07 2021].

6. UNESCO, *Preliminary report on the first draft of the Recommendation on Open Science*, [online] <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374409/PDF/374409eng.pdf.multi> [dostęp: 16.08. 2021].
7. Zalecenie Komisji (UE) 2018/790 z dnia 25 kwietnia 2018 r. w sprawie dostępu do informacji naukowej oraz jej ochrony, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” 2018, nr L 134/12, [online] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0790&rom=PL> [dostęp: 9.07. 2021].
8. Załącznik nr 1 do Zarządzenie nr 38/2020 Dyrektora Narodowego Centrum Nauki w sprawie ustalenia polityki Narodowego Centrum Nauki dotyczącej otwartego dostępu do publikacji z dnia 27.05.2020, [online] https://www.ncn.gov.pl/sites/default/files/pliki/zarzadzenia-dyrektora/zarzadzenieDyr-38_2020.pdf#page=2 [dostęp: 9.07.2021].
9. Zarządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 20 kwietnia 2021 r. w sprawie powołania Zespołu doradczego do spraw otwartych danych naukowych, „Dziennik Urzędowy Ministra Edukacji i Nauki z dnia 22 kwietnia 2021 r., poz. 58, [online] <https://www.gov.pl/attachment/2be49396-f869-431f-8563-063a4506a258> [dostęp: 9.07.2021].

Abstract

Open science and the scientific community of Warsaw University of Life Sciences

The paper presents the results of a survey diagnosing the training needs of the scientific community of Warsaw University of Life Sciences (WULS) in the field of open science.

The main research tool was an electronic questionnaire distributed in a message addressed to researchers and doctoral students at WULS. The aim of the survey was to determine the level of familiarity with the topic of open access to scientific publications and research data among the authors affiliated with WULS and, as a result, to adapt the training programme, which is one of the elements of preparation for the adoption of the open access policy at WULS.

The first part of the paper introduces issues related to open science, including actions taken at the European, national and institutional level related to the implementation of policies designed to boost the process of opening science. The second part discusses the results of the survey, which allowed to identify thematic areas in need of training.

Recognising the level of familiarity with the issues of open science among the scientific community at WULS and their attitude towards open access supports the works on the institutional policy of open access at this university, and thus situates it within a broader perspective of opening science in Poland.

Keywords: open science, open access to publications, open research data, open access policy, academic research community, agricultural HEIs

CZĘŚĆ III
WSPÓŁCZESNY BIBLIOTEKARZ –
ZADANIA, KOMPETENCJE

Rozdział 3.1

Data librarian potrzebny od zaraz! Specjalista w polskich bibliotekach akademickich i jego kompetencje

dr Katarzyna Weinper, ORCID: 0000-0002-1872-9006

Łukasz Tomczak, ORCID: 0000-0001-9465-4854

Centrum Informacji Naukowo-Technicznej Politechniki Lubelskiej

Streszczenie: Uczelnie wyższe pod wpływem zmian wywołanych postulatami Otwartej Nauki dążą do zapewnienia wysoko wykwalifikowanej kadry wspierającej procesy badawcze. Doradztwo w zakresie planowania zarządzania danymi badawczymi, kuratelę oraz pomoc w deponowaniu danych w repozytoriach powierzono także bibliotekom naukowym. Tym samym bibliotekarze akademicy stanęli przed koniecznością poszerzenia wiedzy, zwiększenia kompetencji oraz nabycia nowych umiejętności technicznych. *Data librarian*, choć nie jest specjalnością nową, coraz wyraźniej zaznacza swoją obecność w środowisku akademickim. Artykuł przedstawia kompetencje jakie powinien posiadać *data librarian*, omawia jego zadania, wyzwania oraz rolę. Pokazuje obszary współpracy z innymi jednostkami uczelni na przykładzie Centrum Informacji Naukowo-Technicznej Politechniki Lubelskiej.

Słowa kluczowe: biblioteka akademicka, *data librarian*, kompetencje bibliotekarzy, otwarta nauka, Politechnika Lubelska

Wprowadzenie

Profesjonalizacja zawodu bibliotekarza rozpoczęła się w XIX wieku, kiedy nastąpiło powolne różnicowanie bibliotek pod względem gromadzonego księgozbioru. Charakter księżnicy odpowiadał potrzebom określonych społeczności, a narastająca złożoność pracy wpływała na tworzenie poszczególnych stanowisk pracy¹. Od lat w polskich bibliotekach naukowych obserwujemy ciągły proces specjalizacji: od katalogera, poprzez bibliotekarza systemowego, dziedzinowego, aż do nowych specjalności – infobrokera, menedżera projektów bibliotecznych, bibliotekarza cyfrowego oraz bibliotekarza zarządzającego danymi badawczymi.

¹ M. Paul, *Nowe specjalności w zawodzie bibliotekarza*, [w:] M. Wojciechowska (red.), *Zarządzanie biblioteką*, Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, Warszawa 2021, s. 460.

Pojawienie się nowej specjalności wiąże się ściśle z nowymi zadaniami stawianymi przed bibliotekami akademickimi. Uczelnie wyższe pod wpływem zmian wywołanych postulatami Otwartej Nauki dążą do zapewnienia wysoko wykwalifikowanej kadry wspierającej procesy badawcze. Plan S ogłoszony przez cOAlition S, do realizacji którego przystąpiło Narodowe Centrum Nauki (NCN), wymógł na bibliotekach konieczność szybkiego dostosowania się do nowych potrzeb pracowników naukowych aplikujących o fundusze zewnętrzne. Elementem wniosków grantowych stały się plany zarządzania danymi badawczymi (data management plan – DMP), w przygotowaniu których mają pomóc wykwalifikowani bibliotekarze. To spowodowało konieczność poszerzenia ich kompetencji i nabycia nowych umiejętności, w tym informatycznych. Jest to zadanie trudne, ponieważ brak studiów kierunkowych i deregulacja zawodu bibliotekarza komplikują właściwe przygotowanie na etapie kształcenia i awansu². Mimo to w środowisku widać potrzebę rozwoju i podnoszenia kwalifikacji, a pojawienie się specjalności data librarian w polskich bibliotekach powoli to umożliwi. Bibliotekarze zajmujący się danymi to najczęściej pracownicy z kilku bądź kilkunastoletnim stażem pracy, posiadający już odpowiedni warsztat pracy i mający ugruntowaną pozycję w środowisku akademickim. Doświadczenie i wiedza stają się pomostem między bibliotekarzem a pracownikiem naukowym. Pomoc w zarządzaniu danymi zależy od jednostki i kompetencji jej pracowników. W niektórych bibliotekach mamy do czynienia z usługą kompleksową, w innych pomoc świadczona jest na przykład przy deponowaniu danych w repozytorium.

Pojawienie się w bibliotece nowych obszarów działania wymaga ich zdefiniowania oraz określenia kompetencji i umiejętności, jakie powinien posiadać bibliotekarz-specjalista zarządzający danymi badawczymi – data librarian.

Data librarian jako specjalizacja

Rekomendacje Komisji Europejskiej z 2010 roku mówią, iż biblioteki stoją na czele promowania idei Otwartej Nauki i to przed nimi pojawia się nowe pytanie: jak można wspierać kształcenie większej liczby naukowców (data stewardów) i bibliotekarzy danych (data librarians) jako ważnych zawodów? Nicolaie Constantinescu pisze, że od czasu pojawienia się komunikacji sieciowej, biblioteki zaangażowały się w społeczność danych, ponieważ same były ich wytwórcami i zarządcami. Chodzi tu nie tylko o dane stanowiące dorobek akademicki, ale także to, co składa się na cyfrowe reprezentacje dziedzictwa kulturowego³. Można powiedzieć, że data librarian początkowo definiowany jako archiwista lokalnych zasobów cyfrowych, którego działania wpisują

² Szerzej o deregulacji zawodu bibliotekarza – A. Jazdon, *Głos w sprawie deregulacji zawodu bibliotekarza*, „Forum Akademickie” 2012, nr 1 (49), [online] <https://prenumeruj.forumakademickie.pl/fk/2012/01/glos-w-sprawie-deregulacji-zawodu-bibliotekarza/> [dostęp: 13.08.2021].

³ N. Constantinescu, *Data Librarian, the Steward*, „Romanian Journal of Library and Information Science” 2018, nr 14 (4), s. 115, [online] <https://www.rrbsi.ro/index.php/rrbsi/article/view/73/24> [dostęp: 13.08.2021].

się w nurty digitalizacji społecznej i archiwistyki społecznej⁴, zmienia się w stronę data librarian – bibliotekarza zarządzającego danymi badawczymi. Ten pierwszy, obok istotnych kompetencji informatycznych, musi dobrze znać historię regionu oraz specyfikę digitalizowanych dokumentów (fotografii, dokumentów urzędowych itp.), które umożliwiają dokładne opisanie zbiorów. Drugi natomiast to bibliotekarz zajmujący się zarządzaniem danymi naukowymi, ich wykorzystaniem oraz wspieraniem badaczy. Powinien umieć opatrzeć je metadanymi, wiedzieć gdzie i jak deponować, aby można było je ponownie wykorzystać.

Definicji bibliotekarza o specjalności data librarian jest wiele. Zgodnie z opisem stanowiska na platformie LIBER wspierającej europejskie biblioteki naukowe, data librarian to ekspert w dziedzinie zarządzania danymi badawczymi, z naciskiem na rozwijanie wiedzy technicznej, archiwizację oraz rozpowszechnianie danych. Do jego obowiązków należy również szkolenie doktorantów i pracowników naukowych, wskazanie właściwego repozytorium i pomoc prawna w wyborze licencji. Inną definicję proponuje Research Data Alliance (RDA), która mówi, że data librarians to profesjonalny personel biblioteczny zajmujący się zarządzaniem danymi badawczymi i wykorzystywaniem danych badawczych jako zasobu. Określenie profesjonalny można rozumieć jako odpowiednią wiedzę fachową z zakresu bibliotekoznawstwa, ale także jako wiedzę kontekstową o badawczym środowisku akademickim lub organizacji naukowej, politykach agencji finansujących badania czy też wiedzę o działaniach związanych z ich oceną⁵.

Hammad Rauf Khan i Yunfei Du opisują data librarian jako bibliotekarza danych będącego przewodnikiem w świecie danych naukowych w swoim środowisku akademickim. Jego działania spajają społeczność poprzez współpracę, prowadzone instruktaże, konsultacje i wsparcie techniczne, jakie zapewnia⁶. Jest to ujęcie, które odzwierciedla potrzeby i działania bibliotekarzy w Centrum Informacji Naukowo-Technicznej Politechniki Lubelskiej.

Literatura wyróżnia szereg specjalności związanych z danymi: data architect, data consultant, data curator, data librarian, data scientist, data steward, data manager. Są to nazwy przejęte wprost z języka angielskiego i funkcjonujące w formie oryginalnej również w literaturze polskiej. Data librarian w swojej nazwie jednoznacznie określa miejsce i charakter zawodu, choć doświadczenie bibliotek polskich wskazuje, iż zakresy obowiązków osób pełniących tę funkcję różnią się od siebie. Bardzo często

⁴ M. Paul, op. cit., s. 469.

⁵ A. Wałek, *Is data management a new "digitisation"? A change of the role of librarians in the context of changing academic libraries' tasks*, IFLA WLIC 2018 – Kuala Lumpur, Malaysia – Transform Libraries, Transform Societies, s. 6, [online] <https://mostwiedzy.pl/pl/publication/is-data-management-a-new-digitisation-a-change-of-the-role-of-librarians-in-the-context-of-changing-,146778-1> [dostęp: 13.08.2021].

⁶ H. R. Khan, Y. Du, *What is a Data Librarian?: A Content Analysis of Job Advertisements for Data Librarians in the United States Academic Libraries*, IFLA WLIC 2018 – Kuala Lumpur, Malaysia – Transform Libraries, Transform Societies, s. 7, [online] <https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc1225772/> [dostęp: 13.08.2021].

do zadań bibliotekarza danych badawczych dodaje się zadania data stewarda (osoby znającej dyscyplinę, odpowiedzialnej za kompleksowe zarządzanie danymi, polegające na nadzorze nad danymi, dbałością o ich jakość i nadzorowaniem ogółu procesów z nimi związanych⁷) oraz data curatora (osoby zajmującej się archiwizacją, migracją danych, z naciskiem na monitoring trendów technologicznych⁸).

Nazwanie i umiejscowienie stanowiska w strukturze biblioteki, opisanie zadań bibliotekarza oraz określenie obszaru wiedzy i kompetencji, jakie powinien posiadać data librarian, może być odpowiedzią na pytanie postawione na początku rozdziału – jak kształcić data stewardów i data librarians, aby wspierali badaczy, budując równocześnie ich pozycję jako partnerów do współpracy.

Data librarian i jego kompetencje

Określenie specjalności bibliotekarza danych naukowych wymaga sprecyzowania kompetencji. W literaturze polskiej i anglojęzycznej wyróżnia się dwa pojęcia: kompetencja i kompetentność⁹. Kompetencja oznacza możliwość użycia wiedzy i umiejętności, a także uzdolnień dotyczących osobowości, postawy, inteligencji i motywacji do osiągnięcia bliżej nieokreślonych zamierzeń. Definicja ta określa tzw. atrybuty kompetencyjne, a nie ich miejsce zastosowania. Drugie pojęcie to kompetentność, czyli posiadanie kompetencji potrzebnych do wykonywania prac na określonym stanowisku.

Jan Werewka i Marcelina Wietecha odnoszą kompetencje do obszarów działania (zachowania), wyróżniając pięć typów: osobiste, interpersonalne, kierownicze, zawodowe, dziedzinowe. Osobiste określają stosunek do zadań, wyzwań i działań. Interpersonalne dotyczą relacji z innymi ludźmi, kierownicze wskazują na predyspozycje do kierowania ludźmi oraz zdolności do podejmowania decyzji biznesowych, zawodowe dotyczą stosunku pracownika do miejsca pracy (w tym utożsamiania się z nim), a dziedzinowe wiążą się z powierzonymi obowiązkami (z obszarem pracy)¹⁰.

⁷ M. M. Pawłowska, M. E. Wachowicz, *Wprowadzenie do zarządzania danymi naukowymi*, Difin, Warszawa 2020, s. 137.

⁸ A. Januszko-Szakiel, *Data curator. Sylwetka menadżera zasobów danych w świetle badań: prezentacja*, [Referat wygłoszony podczas konferencji pt. Zarządzanie zasobami nauki i dydaktyki w otwartym dostępie – standardy, narzędzia, dobre praktyki, Kraków, Biblioteka Jagiellońska, 20-21 maja 2021], [online] https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/276465/januszko-szakiel_data_curator_2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y [dostęp: 13.08.2021].

⁹ Zob. J. Werewka, M. Wietecha, *Analiza wpływu kompetencji miękkich przy przejściu programistów na stanowiska kierowników projektów*, „Informatyka Ekonomiczna=Buisness Informatics” 2015, nr 4 (38), s. 66, [online] https://www.dbc.wroc.pl/Content/34367/Werewka_Analiza_Wplywu_Kompetencji_Miekkich_Przy_Przejsciu_2015.pdf [dostęp: 13.08.2021].

¹⁰ J. Werewka, M. Wietecha, op. cit., s. 66.

W środowisku bibliotek akademickich coraz częściej zwraca się uwagę na znaczenie kompetencji miękkich¹¹, czyli według klasyfikacji przywołanych powyżej badaczy – osobistych, interpersonalnych i kierowniczych. Kompetencje te rozumiane jako uzdolnienia i predyspozycje, doświadczenie praktyczne, zachowania oczekiwane w miejscu pracy, a także formalne uprawnienia do działania można zdobywać i rozwijać¹². Można również świadomie kształtować ich rozwój, w czym pomagają tzw. systemy kompetencyjne.

Data librarian bez wątpienia powinien posiadać szerokie kompetencje twarde. Kompetencje te to wiedza z zakresu danych naukowych oraz biegła znajomość języka angielskiego. Kompetencje twarde w tym przypadku rozumiane są jako umiejętności techniczne, wśród których za istotne uznaje się: znajomość metadanych, standardów metadanych, ontologii, informacji ustrukturyzowanej, umiejętności mapowania, katalogowania i gromadzenia zbiorów. Równie istotna jest znajomość zagadnień związanych z interfejsami programowania aplikacji (API), graficznymi interfejsami użytkownika (GUI), cyfrowymi identyfikatorami obiektów (DOI), bezpieczeństwem danych, kontroli jakości, kontroli wersji oraz konwencji nazewniczych¹³. Niezbędna jest także znajomość aspektów prawnych dotyczących prawa autorskiego i otwartych licencji (między innymi Creative Commons i Open Data Commons).

Spośród kompetencji twardych, zawodowych, na uwagę zasługują także: identyfikacja z miejscem pracy, współpraca w obrębie różnych działów biblioteki oraz znajomość i stosowanie się do jej procedur. Ważne jest stałe diagnozowanie i monitorowanie potrzeb użytkowników, prowadzenie dokumentacji (związanej z repozytorium, przebiegiem pracy nad planami zarządzania danymi badawczymi, przygotowaniem materiałów szkoleniowych itp.).

Data librarian powinien posiadać szereg umiejętności z zakresu kompetencji miękkich. Do kluczowych w obrębie kompetencji osobistych zalicza się: elastyczność, wytrwałość i konsekwencję w dążeniu do celu, profesjonalizm i etykę, myślenie analityczne, odporność na stres oraz samodzielność. Data librarian powinien charakteryzować się asertywnością, umieć dyskutować, być krytycznym, ale jednocześnie stanowić oparcie dla badacza. Powinien umieć jasno wytyczyć procedury, które będą z jednej strony stanowiły ramy jego obowiązków, z drugiej będą zapewniały terminowość i wywiązywanie się z powierzonych zadań.

¹¹ Zob. M. Wojciechowska, *Kompetencje zawodowe bibliotekarzy. Metody badania*, „Bibliotheca Nostra” 2010, nr 1 (20); A. Folga, *Kompetencje komunikacyjne współczesnego bibliotekarza*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis” 2017, vol. 15; K. Kokot-Kanikuła, A. Szymik, *Zadania i kompetencje bibliotekarzy w zespole ds. polityk wydawniczych polskich czasopism naukowych*, „Biuletyn EBIB” 2021, nr 3 (198); M. Schmeichel-Zarzeczna, *Kompetencje przyszłości – czym są i co oznaczają dla bibliotek i bibliotekarzy*, „Biuletyn EBIB” 2021, Nr 3 (198).

¹² M. Wojciechowska, *Kompetencje zawodowe bibliotekarzy. Metody badania*, „Bibliotheca Nostra” 2010, nr 1 (20), s. 25-26, [online] <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/22941/edition/20190/content> [dostęp: 13.08.2021].

¹³ A. Wałek, op. cit., s. 6.

Pomoc w poruszaniu się w środowisku akademickim i budowaniu relacji z interesariuszami zapewnią kompetencje interpersonalne (społeczne), tj.: komunikatywność, kierowanie uwagi w stronę potrzeb użytkownika, dzielenie się wiedzą i doświadczeniem, umiejętność pracy w zespole i wysoka kultura osobista.

Ważną cechą data librarians jest umiejętność planowania i koordynowania działań, szkolenia innych, mobilizowania współpracowników i badaczy oraz branie odpowiedzialności za efekty pracy.

Z punktu widzenia biblioteki najbardziej efektywne w zespole data librarians są osoby posiadające różnorodne, wzajemnie uzupełniające się kompetencje miękkie i twarde. Powstały wówczas multidyscyplinarny zespół ma szansę dostarczyć pracownikom swojej instytucji usługi na najwyższym poziomie. Lisa Federer upatruje szansę dla bibliotek, które do tej pory nie miały specjalisty bibliotekarza zarządzającego danymi badawczymi, aby jasno zdefiniować swoje oczekiwania i potrzeby¹⁴. Wskazuje równocześnie na konieczność poszerzenia wymaganych kwalifikacji, zwłaszcza miękkich¹⁵.

Wychodząc naprzeciw zmieniającym się potrzebom środowiska akademickiego Politechniki Lubelskiej (PL), władze Uczelni wspólnie z Dyrektorem Centrum Informacji Naukowo-Technicznej (CINT) rozpoczęły kształcenie bibliotekarzy w kierunku rozwijania umiejętności specjalisty na stanowisku data librarian. Pracownicy CINT brali udział w szkoleniach z zakresu zarządzania danymi badawczymi prowadzonych przez inne krajowe uczelnie i instytucje. Szkolenia obejmowały szereg tematów: zarządzanie danymi w procesie badawczym, ich deponowanie i udostępnianie, budowanie planu zarządzania oraz znaczenie standardów i widoczność badań naukowych w świecie. W 2021 roku bibliotekarze ukończyli także specjalistyczny program szkoleniowy w ramach Data Steward School, wzbogacony o 7-miesięczną opiekę mentora międzynarodowej inicjatywy GO-FAIR. Udział w programie, obok zdobycia wiedzy i umiejętności, umożliwił wymianę doświadczeń oraz nawiązanie kontaktów ze środowiskiem chętnym do dzielenia się wiedzą w sprawnym zarządzaniu danymi naukowymi, również poza granicami naszego kraju.

Obszary współpracy data librarian z pracownikami, jednostkami uczelni i innymi interesariuszami na przykładzie Centrum Informacji Naukowo-Technicznej

Zadania data librarian w CINT powierzone zostały dwójgu pracownikom reprezentującym Wydawnictwo PL oraz Ośrodek Analiz Bibliometrycznych. Wymagają one od nich umiejętnego zarządzania czasem pomiędzy regularnymi zadaniami, które

¹⁴ L. Federer, *Defining data librarianship: a survey of competencies, skills, and training*, „Journal of the Medical Library Association” 2018, nr 106 (3), s. 300, [online] <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6013124/pdf/jmla-106-294.pdf> [dostęp: 13.08.2021].

¹⁵ Zob. L. Federer, op. cit., s. 298-299.

wykonują codziennie w swoich jednostkach, jak i nowymi obowiązkami. Wspólnie odpowiadają za działania związane z edukowaniem, uświadamianiem i wsparciem badaczy w zakresie tworzenia planów zarządzania danymi oraz odpowiadają za właściwe wykorzystanie, cytowanie, przechowywanie i archiwizowanie zbiorów danych przygotowanych przez zespoły badawcze. Ważnym zadaniem data librarians w CINT jest ścisła współpraca, nie tylko z badaczami, ale z innymi pracownikami i jednostkami uczelni, a także, w szczególnych przypadkach, z podmiotami zewnętrznymi.

Kooperacja z Uczelnianym Biurem Projektów PL, świadczenie usług szkoleniowych i doradczych w tym zakresie są kluczowe dla rozwoju instytucjonalnych usług zarządzania danymi badawczymi. Z uwagi na brak regulacji wewnętrznych zobowiązujących badaczy do korzystania ze wsparcia data librarians, to właśnie pracownicy wspomnianego wyżej biura zachęcają osoby aplikujące o fundusze do kontaktu z tymi specjalistami. Ponadto namawiają oni do skorzystania z zakładki *Otwarta Nauka* (dostępnej na stronie internetowej CINT), na której umieszczono szereg przydatnych informacji i wskazówek dotyczących Open Access i danych badawczych. Uczelniane Biuro Projektów PL w ramach współpracy wyraża chęć pomocy przy organizacji szkoleń grupowych oraz indywidualnych konsultacji (oferując własne pomieszczenia konferencyjne) i ich promocji (poprzez media społecznościowe i bezpośredni kontakt z pracownikami PL).

Nie mniej ważna jest współpraca z władzami uczelni: rektorem, prorektorem do spraw nauki, dziekanami, przewodniczącymi dyscyplin, dyrektorem szkoły doktorskiej w podejmowanych przedsięwzięciach. Kooperacja ta odbywa się głównie poprzez organizowanie spotkań informujących o usługach i inicjatywach CINT w zakresie otwartej nauki oraz rozmowy dotyczące inicjatywy powstania dwóch multidyscyplinarnych, ogólnouczelnianych zespołów. Pierwszego, odpowiedzialnego za tworzenie instytucjonalnych narzędzi repozytoryjnych oraz drugiego, zajmującego się przygotowaniem dokumentu *Strategii zarządzania danymi badawczymi w PL*. Ich skład osobowy, poza data librarians, powinni zasilić pracownicy Uczelnianego Biura Projektów, Centrum Informatycznego, Inspektor Ochrony Danych, Radca Prawny oraz inni chętni do współpracy pracownicy PL. Ponadto dziekani i przewodniczący dyscyplin zachęceni są do znalezienia specjalistów zajmujących się danymi badawczymi na wydziałach (tak zwanych data stewards). Po przeszkoleniu przez specjalistów CINT mogliby stać się odpowiedzialnymi za zarządzanie danymi i wspieranie procesów cyklu życia danych w przydzielonych obszarach tematycznych lub dyscyplinach.

Inicjatywa rozpoczęcia prac nad instytucjonalnym repozytorium, które będzie gromadzić dorobek naukowy pracowników PL wciąż czeka na zielone światło z uwagi na inne duże projekty informatyczne realizowane obecnie przez uczelnię i CINT. Pragnąc sprostać aktualnym potrzebom badaczy, dotyczącym przechowywania i archiwizowania danych badawczych, Politechnika Lubelska zawarła umowę z Interdyscyplinarnym Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego (ICM) Uniwersytetu Warszawskiego. Porozumienie to umożliwi deponowanie zestawów danych w Otwartym Repozytorium Ogólnym RepOD w kolekcji Politechniki Lubelskiej zgodnie z dyscyplinami, w jakich publikują naukowcy i zespoły badawcze.

Zespół data librarians CINT został przeszkolony przez pracowników ICM oraz zaznajomiony z regulaminem i wymaganiami dotyczącymi deponowania zbiorów danych w RepOD, aby służyć niezbędnym wsparciem pracownikom uczelni.

Uwagi końcowe

Bibliotekarze pracujący w bibliotekach akademickich muszą stale reagować na zmieniające się potrzeby środowiska naukowego. Dotyczy to również ewoluujących usług wspierających procesy zarządzania danymi badawczymi świadczonych na rzecz uczelni i naukowców. Konieczne jest nabywanie przez bibliotekarzy nowych umiejętności, jak i stały rozwój kompetencji, które już posiadają. Są to z jednej strony kompetencje techniczne (twarde) – umiejętności informatyczne, a także związane z nowymi narzędziami, technologiami, jak i kompetencje osobiste i społeczne (miękkie), sprzyjające wzmocnieniu zasobów partnerskich i klienckich.

Warto podkreślić, że istotą pracy data librarian jest praca związana z gromadzeniem, opisywaniem i archiwizowaniem informacji/danych niezbędnych dla innych. Niemniej tylko wysoko wyspecjalizowany bibliotekarz będzie w stanie pomóc w wytyczeniu planu zarządzania danymi, dokonać ich selekcji pod kątem udostępnienia i wykorzystania oraz w przygotowaniu metadanych do projektu i ostatecznie – w zdeponowaniu danych w repozytorium.

Temat data librarian i jego kompetencji zasługuje na szczegółowe badania ankietowe, tak jak miało to miejsce w innych krajach. Jedną z możliwości to analiza pod kątem oczekiwań pracowników naukowych różnych typów uczelni w Polsce (politechnik, uniwersytetów, wyższych szkół medycznych czy wojskowych) względem data librarian. Wyniki pozwoliłyby poznać listę kompetencji bibliotekarzy, jakie są potrzebne w badanych instytucjach i dałyby możliwość ich porównania (sprawdzenia, czy się pokrywają, czy też występują różnice). Wiedza uzyskana w ten sposób mogłaby pomóc samym bibliotekarzom w ich samorozwoju i planowaniu kariery zawodowej. Ponadto z uzyskanych rezultatów mogłaby skorzystać kadra zarządzająca przy rekrutacji na stanowisko tego specjalisty bądź też przy delegowaniu już pracujących osób do pełnienia tej roli w swojej bibliotece. Jest to okazja, aby wykorzystać wyraźnie zarysowujący się profil specjalności do nadania mu samodzielnego miejsca w bibliotecznej strukturze, a tym samym wytyczenia nowej ścieżki kariery.

Niewątpliwie świadome inwestowanie bibliotekarzy w rozwój kompetencji otwiera nowe szanse przed całą grupą zawodową: „to droga do projektowania biblioteki otwartej na potrzeby użytkowników i reagującej na zmiany zachodzące w świecie”¹⁶.

¹⁶ M. Schmeichel-Zarzeczna, *Kompetencje przyszłości – czym są i co oznaczają dla bibliotek i bibliotekarzy*, „Biuletyn EBIB” 2021, nr 3 (198), s. 7, [online] <http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/741> [dostęp: 13.08.2021].

Bibliografia

1. Constantinescu N., *Data Librarian, the Steward*, „Romanian Journal of Library and Information Science” 2018, nr 14 (4), s. 113-121 [online] <https://www.rrbsi.ro/index.php/rrbsi/article/view/73/24> [dostęp: 13.08.2021].
2. Federer L., *Defining data librarianship: a survey of competencies, skills, and training*, „Journal of the Medical Library Association” 2018, Nr 106 (3), [online] <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6013124/pdf/jmla-106-294.pdf> [dostęp: 13.08.2021].
3. Folga A., *Kompetencje komunikacyjne współczesnego bibliotekarza*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis” 2017, vol. 15, s. 67-74 [online] <https://sbsp.up.krakow.pl/article/view/20811861.15.6/3939> [dostęp: 13.08.2021].
4. Januszko-Szakiel A., *Data curator. Sylwetka menadżera zasobów danych w świetle badań: prezentacja* [Referat wygłoszony podczas konferencji pt. Zarządzanie zasobami nauki i dydaktyki w otwartym dostępie – standardy, narzędzia, dobre praktyki, Kraków, Biblioteka Jagiellońska, 20-21 maja 2021], [online] https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/276465/januszko-szakiel_data_curator_2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y [dostęp: 13.08.2021].
5. Jazdon A., *Głos w sprawie deregulacji zawodu bibliotekarza*, „Forum Akademickie” 2012, nr 1 (49), [online] <https://prenumeruj.forumakademickie.pl/fk/2012/01/glos-w-sprawie-deregulacji-zawodu-bibliotekarza/> [dostęp: 13.08.2021].
6. Khan H. R., Du Y., *What is a Data Librarian?: A Content Analysis of Job Advertisements for Data Librarians in the United States Academic Libraries*, IFLA WLIC 2018 – Kuala Lumpur, Malaysia – Transform Libraries, Transform Societies, <https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc1225772/> [dostęp: 13.08.2021].
7. Kokot-Kanikuła K., Szymik A., *Zadania i kompetencje bibliotekarzy w zespole ds. polityk wydawniczych polskich czasopism naukowych*, „Biuletyn EBIB” 2021, nr 3 (198), s. 1-8 [online] <http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/738/774> [dostęp: 13.08.2021].
8. Paul M., *Nowe specjalności w zawodzie bibliotekarza*, [w:] Wojciechowska M. (red.), *Zarządzanie biblioteką*, Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, Warszawa 2021, s. 459-480.
9. Pawłowska M. M., Wachowicz M. E., *Wprowadzenie do zarządzania danymi naukowymi*, Difin, Warszawa 2020, 220 s.
10. Schmeichel-Zarzeczna M., *Kompetencje przyszłości – czym są i co oznaczają dla bibliotek i bibliotekarzy*, „Biuletyn EBIB” 2021, nr 3 (198), s. 1-7 [online] <http://www.ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/741> [dostęp: 13.08.2021].
11. Wałek A., *Is data management a new “digitisation”? A change of the role of librarians in the context of changing academic libraries’ tasks*, IFLA WLIC 2018 – Kuala Lumpur, Malaysia – Transform Libraries, Transform Societies, [online] <https://mostwiedzy.pl/pl/publication/is-data-management-a-new-digitisation-a-change-of-the-role-of-librarians-in-the-context-of-changing-,146778-1> [dostęp: 13.08.2021].
12. Werewka J., Wietecha M., *Analiza wpływu kompetencji miękkich przy przejściu programistów na stanowiska kierowników projektów*, „Informatyka Ekonomiczna=Buisness Informatics” 2015, nr 4 (38), [online] https://www.dbc.wroc.pl/Content/34367/Werewka_Analiza_Wplywu_Kompetencji_Miekkich_Przy_Przejsciu_2015.pdf [dostęp: 13.08.2021].
13. Wojciechowska M., *Kompetencje zawodowe bibliotekarzy. Metody badania*, „Bibliotheca Nostra” 2010, nr 1(20), s. 25-35 [online] <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/22941/edition/20190/content> [dostęp: 13.08.2021].

Abstract

Data librarian wanted! A specialist in Polish academic libraries and their competences

Influenced by the changes brought about by the demands of Open Science, universities are striving to provide highly qualified staff to support research processes. Advice on research data management planning, curation and assistance in depositing data in repositories have also been entrusted to academic libraries. Thus, academic librarians were faced with the need to expand their knowledge, increase their competence and acquire new technical skills. Although data librarian is not a new specialization, it is becoming more and more visible in the academic environment. This article will present the competences a data librarian should have, discuss his/her tasks, challenges and role. It will show the fields of cooperation with other university units on the example of the Centre of Scientific and Technical Information of Lublin University of Technology.

Keywords: academic library, data librarian, librarian competences, open science, Lublin University of Technology

Rozdział 3.2

Akademia Liderów – strata czasu czy kuźnia talentów?

Magdalena Rowińska, ORCID: 0000-0002-9268-7334

Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie

Streszczenie: Zarządzanie zespołem wymaga odpowiednich kompetencji. Kadry menedżerskie tworzone są przez długoletnich kierowników, z szeroką wiedzą i umiejętnościami oraz przez osoby początkujące. Dla instytucji cenna jest zarówno fachowość doświadczonej kadry, jak i świeże, innowacyjne spojrzenie pracowników niedawno zaangażowanych w procesy decyzyjne. Odpowiednio przygotowane szkolenia, angażujące menedżerów wszystkich szczebli, niezależnie od ich indywidualnych zdolności i potrzeb, są ważnym elementem rozwoju kadr i instytucji. W artykule omówiono specyfikę Akademii Liderów – szkolenie dla kadry kierowniczej i administracji Uniwersytetu Warszawskiego, w tym Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. Przedstawiono zakres materiału szkoleniowego Akademii Liderów, metody organizacji pracy oraz spodziewany wpływ kursu na rozwój zawodowy pracowników Biblioteki oraz na jej funkcjonowanie.

Słowa kluczowe: szkolenia, kadra menedżerska, rozwój osobisty, rozwój zawodowy

Wprowadzenie

Biblioteki intensywnie wykorzystują rozwój technologii. Wzrost procesów automatycznych nie oznacza jednak redukcji zatrudnienia. Nadal, a może nawet teraz bardziej niż w przeszłości, potrzebne są wyspecjalizowane kadry wdrażające, rozwijające, kontrolujące i obsługujące zaawansowane procesy automatyczne. W bibliotekach koszty pracy ludzkiej są najpoważniejszymi wydatkami budżetowymi, a stosunek wydatków na gromadzenie i obsługę zbiorów do kosztów personelu wynosi w ostatnich latach 0,1¹. Oznacza to, że koszty wynagrodzenia są kosztami krytycznymi. Ważne jest zatem, żeby te wydatki przynosiły wymierną korzyść dla instytucji i dla jej użytkowników. Nawet jeśli biblioteka udostępnia najwspanialsze kolekcje różnej kategorii zbiorów, posiada komfortową przestrzeń, to i tak o jej sukcesie przesądza dobrze wyszkolony, kompetentny zespół, zapewniający kompleksową, wysokiej jakości obsługę użytkowników i umożliwiającą maksymalne wykorzystanie szeroko rozumianego potencjału

¹ Analiza Funkcjonowania Bibliotek Naukowych, [online] <https://afb.sbp.pl/afb/> [dostęp: 31.08.2021].

instytucji². Jedną z istotniejszych ról liderów jest rozwijanie zarówno organizacji, jak i siebie zawodowo, a także zapewnienie odpowiednich kadr, potrafiących realizować strategię i cele biblioteki.

Lider – kim jest i jakie miejsce zajmuje w strukturze organizacyjnej

Portal Encyklopedia Zarządzania główne zadanie lidera określa jako zarządzanie określoną grupą ludzi. Lider powinien mieć odpowiednią wiedzę, umiejętności, doświadczenie zawodowe i predyspozycje. Lider to inaczej przywódca, wódz, decydent³. Nieco inaczej definicję lidera przedstawia *Leksykon zarządzania i marketingu w bibliotekoznawstwie*, rozdzielając funkcje lidera od menedżera: „Lider może (lecz nie musi) pełnić w bibliotece funkcje kierownicze. (...) W przeciwieństwie do menedżera działa bardziej twórczo, wręcz wizjonersko, nie przykłada wagi do formalnych struktur i nie boi się podjąć ryzyko”⁴. Według wspomnianego leksykonu menedżer zajmuje stanowisko kierownicze i odpowiada za procesy związane z zarządzaniem, tj. planowanie, organizowanie, kontrolowanie i motywowanie⁵. Dla skutecznego zarządzania instytucją zasadne jest połączenie cech lidera i menedżera. Lider, jako przywódca jest mądry, potrafi zarządzać i oceniać. Motywuje, inspiruje, porywa, jest pełny pasji, charyzmy i zaangażowania, a jednocześnie skuteczny, potrafi osiągać cele.

Świat bibliotek akademickich jest skomplikowany pod względem struktury organizacyjnej i otoczenia zewnętrznego. Niekwestionowanym liderem jest dyrektor biblioteki, na ogół wybierany w drodze konkursu, a wymagania są wysokie i ściśle określone⁶. Biblioteka naukowa jest jedną z jednostek organizacyjnych uczelni, nie jest więc bytem niezależnym, choć często autonomicznym. Pracownicy biblioteki akademickiej zaliczani są do pracowników niebędących nauczycielami akademickimi⁷. Struktura organizacyjna bibliotek akademickich jest zależna od ich wielkości, potrzeb czy też organizacji systemu biblioteczno-informacyjnego uczelni, na ogół jest określona w regulaminie biblioteki. Przykładem dosyć skomplikowanej struktury organizacyjnej może być Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie. W jej strukturze działają następujące wewnętrzne jednostki organizacyjne:

- oddziały, filie, gabinety, samodzielne sekcje, samodzielne stanowiska;

² R. D. Stueart, B. D. Moran, *Library and information center management*, Libraries Unlimited, Greenwood Village 2002, s. 210.

³ *Encyklopedia Zarządzania*, [online] <https://mfiles.pl/pl/index.php/Lider> [dostęp: 31.08.2021].

⁴ M. Wojciechowska, J. Kamińska, B. Żołędowska-Król, B. Jaskowska, *Leksykon zarządzania i marketingu w bibliotekoznawstwie*, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2019, s. 121.

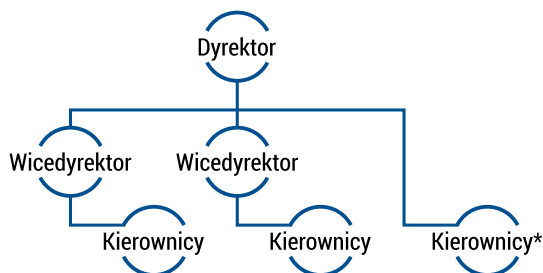
⁵ M. Wojciechowska, op. cit., s. 134-135.

⁶ M. Wojciechowska, *Nowe role kadry kierowniczej bibliotek wobec zmieniających się warunków i oczekiwań społecznych w świetle ogłoszeń konkursowych na stanowiska dyrektorów bibliotek* [w:] M. Wojciechowska (red.), *Multibibliotekarstwo*, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2018, s. 52.

⁷ Z wyjątkiem pracowników będących jednocześnie nauczycielami akademickimi.

- Centrum NUKAT;
- Biblioteka Austriacka;
- inne komórki organizacyjne⁸.

Część komórek podlega bezpośrednio dyrektorowi, za część odpowiadają zastępcy.

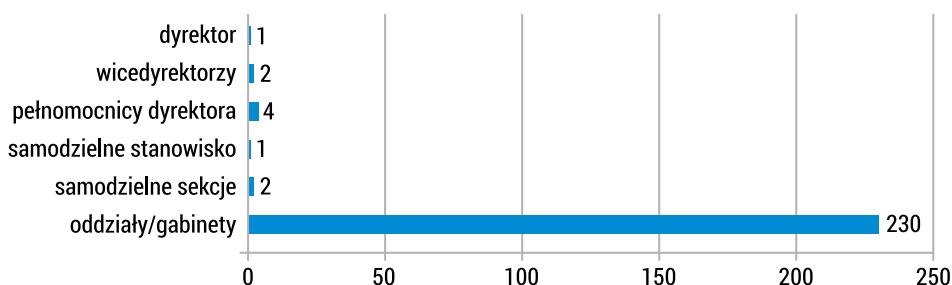

* kierownicy, pełnomocnicy, samodzielne stanowiska

RYSUNEK 3.2.1. Ogólna struktura organizacyjna BUW

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Dodatkowo przy analizie należy wziąć pod uwagę liczebność poszczególnych komórek, wynikającą z zakresu zadań i potrzeb użytkowników. Najmniejszy gabinet jest jednoosobowy, zaś najmniejszy oddział liczy dwie osoby. Największe oddziały (Centrum NUKAT i Oddział Udostępniania) liczą 31-32 osoby. Zdecydowana większość pracowników pracuje łącznie w 22 oddziałach i gabinetach BUW, ich bezpośrednim przełożonym jest kierownik, który podlega bezpośrednio dyrektorowi bądź zastępcy dyrektora. Mamy więc do czynienia ze strukturą pośrednich i bezpośrednich zależności.

RYSUNEK 3.2.2. Wielkość zatrudnienia w komórkach organizacyjnych BUW

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

⁸ Zarządzenie Nr 116 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 2 czerwca 2020 r. w sprawie Regulaminu Systemu biblioteczno-Informacyjnego Uniwersytetu Warszawskiego, „Monitor Uniwersytetu Warszawskiego” 2020, poz. 249 [online] <https://monitor.uw.edu.pl/Lists/Uchway/Attachments/5446/M.2020.249.Zarz.116.pdf> [dostęp: 31.08.2021].

Biblioteka potrzebuje nie tylko jednego lidera na najważniejszym stanowisku dyrektora, również oddziały/gabinety i stanowiska o wysokim stopniu samodzielności wymagają odpowiedniej wysoko wyspecjalizowanej kadry menedżerskiej. Liderzy poszczególnych komórek muszą mieć wiedzę i doświadczenie zawodowe z zarządzanego przez siebie obszaru działalności bibliotecznej, ale także wiedzę na temat otoczenia zewnętrznego oddziału, czyli biblioteki, uczelni, otoczenia prawnego, współpracy krajowej i międzynarodowej oraz umiejętności i predyspozycje konieczne do kierowania zespołem, jak również do wykonywania poleceń przełożonego, realizacji misji instytucji, zrozumienia i realizacji strategii przyjętej przez szefa. W strukturze organizacyjnej dużej instytucji (Uniwersytet Warszawski jest jednym z największych pracodawców na Mazowszu⁹) wiele osób zatrudnionych na różnych szczeblach spełnia jednocześnie zarówno funkcje lidarskie, jak i podwładnych, bezpośrednio i pośrednio. Aby wzmocnić kompetencje lidarskie i merytoryczne, pracownicy niebędący nauczycielami akademickimi, w tym bibliotekarze, biorą udział w licznych kursach, szkoleniach, czy też dokształcają się na studiach podyplomowych (każdy pracownik biblioteki szkoli się zawodowo średnio 6 godz. w roku)¹⁰. Działania oddolne, bardzo potrzebne i przynoszące efekty, nie są na ogół działaniami kompleksowo podnoszącymi umiejętności kadry kierowniczej. Nowe możliwości przyniósł Zintegrowany Program Rozwoju (ZIP)¹¹. Program swoim zasięgiem obejmuje całą społeczność Uniwersytetu Warszawskiego. ZIP z założenia ma dostosować funkcjonowanie uczelni do potrzeb studentów, doktorantów, wykładowców, kadry zarządzającej i pracowników administracji, z uwzględnieniem otoczenia społeczno-gospodarczego. Jednym ze spodziewanych efektów jest: „wzmocnienie potencjału minimum 1200 pracowników UW przez podnoszenie kompetencji dydaktycznych wykładowców oraz szeroko pojętych kompetencji zarządczych pracowników administracji i kadry kierowniczej za pomocą m.in. szkoleń z programów komputerowych, warsztatów kompetencji miękkich i umiejętności dydaktycznych oraz kursów językowych”¹².

⁹ Uniwersytet Warszawski, [online] <https://www.uw.edu.pl/uniwersytet/fakty-i-liczby/> [dostęp: 31.08.2021].

¹⁰ Analiza Funkcjonowania Bibliotek Naukowych, [online] <https://afb.sbp.pl/afbn/> [dostęp: 31.08.2021].

¹¹ Program zintegrowanych działań na rzecz rozwoju Uniwersytetu Warszawskiego jest realizowany w ramach programu operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój, oś priorytetowa III. Szkolnictwo wyższe dla gospodarki i rozwoju, działanie: 3.5 Kompleksowe programy szkół wyższych, od 2 kwietnia 2018 do 31 marca 2022 roku. Budżet programu wynosi 39 393 989,40 zł, w tym 38 198 898,40 zł stanowi dofinansowanie na podstawie umowy podpisanej między Uniwersytetem Warszawskim a Narodowym Centrum Badań i Rozwoju. Program jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego, [online] <https://www.zip.uw.edu.pl/o-projekcie> [dostęp: 31.08.2021].

¹² Uniwersytet Warszawski, [online] <https://www.zip.uw.edu.pl/o-projekcie> [dostęp: 31.08.2021].

Akademia Liderów – założenia programu i spodziewane efekty

Jednym z programów ZIP jest Akademia Liderów, dedykowana osobom pełniącym funkcje kierownicze lub przygotowującym do takiej roli. Cele programu zostały zdefiniowane następująco¹³:

- kształtowanie kluczowych kompetencji kierowniczych;
- budowanie kompetencji wspierania pracowników – ich rozwoju oraz kompetencji istotnych w procesach zmian;
- stworzenie przestrzeni do wymiany doświadczeń i dyskusji, prowadzących do generowania nowych, ciekawych rozwiązań organizacyjnych.

Założenia programu są realizowane w blokach tematycznych:

- Przyszłość UW i jej liderzy;
- Rola i rozwój lidera, wpływ na innych;
- Komunikacja;
- Motywacja i równowaga w życiu;
- Organizacja pracy;
- Zespół – budowanie, współpraca, rozwój;
- Informacja zwrotna i komunikowanie się w trudnych sytuacjach;
- Radzenie sobie z konfliktem i negatywnymi emocjami;
- Kompetencje mentoringowe i coachingowe, rozwój pracowników i własny;
- Przyszłość UW – wkład liderów.

Program został ułożony z dbałością zarówno o aspekty lokalne, związane z Uniwersytetem Warszawskim, jak i o tematy związane bezpośrednio z rozwijaniem kompetencji kierowniczych. Uwzględnione zostały również zagadnienia związane z rozwojem osobistym. Powstał plan kompletnego szkolenia, wynikający z potrzeb kadry zarządzającej i z potrzeb instytucji.

Do programu zostali zakwalifikowani także liderzy z Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. W trakcie realizacji poszczególnych modułów jest 17 osób, na rozpoczęcie szkolenia czeka kolejnych 10 liderów. Szkoleniem zostali objęci kierownicy komórek BUW, ale także osoby, których codzienna praca wymaga kompetencji liderkich (np. bibliotekarze systemowi NUKAT i BUW, pełnomocnik dyrektora BUW). Z powodu ograniczonej puli miejsc szkoleniem nie uda się objąć całej kadry kierowniczej BUW. Organizatorzy starali się tak dobrać skład osobowy grupy, aby wśród uczestników nie zachodziła zależność szef-podwładny i żeby w miarę możliwości były one różnorodne (nie obejmowały pracowników z tych samych jednostek). Odpowiedni skład grupy ma gwarantować komfort wypowiedzi poszczególnych osób, ale także wpływać na integrację między jednostkami i wymianę pomysłów oraz doświadczeń.

¹³ Uniwersytet Warszawski, [online] <https://www.zip.uw.edu.pl/inauguracja-akademii-liderow> [dostęp: 31.08.2021].

Na obecnym etapie trwania programu trudno jest jeszcze wskazywać ostateczne efekty kompleksowego szkolenia kadry kierowniczej BUW. Brak też ankiet końcowych przewidzianych przez organizatorów szkolenia. Z rozmów z bibliotekarzami uczestniczącymi w programie wynika, że tylko jedna osoba uważa, że na szkoleniu nic nie zyskała. Część osób przed rozpoczęciem szkolenia podchodziła do niego z dystansem, część z dużymi oczekiwaniami, ze świadomością swoich potrzeb. Podkreślić należy następujące korzyści, niewynikające wprost z realizowanego programu:

- rozwój kompetencji cyfrowych – szkolenia były prowadzone online, z wykorzystaniem narzędzi interaktywnych;
- integracja pracowników z różnych jednostek UW, poczucie wspólnotowości;
- wzrost świadomości ogólnouczelnianej;
- udział w rozmowach, dyskusjach, w bezpiecznym środowisku, w oparciu o zaufanie.

Uczestnicy szkolenia wskazywali na następujące korzyści¹⁴:

- „(...) najbardziej przypadły mi do gustu szkolenia z organizacji pracy, swojej i innych osób, z konkretnymi narzędziami i technikami”;
- „Wymiana doświadczeń, pomysłów, wiedzy przekładała się nie tylko na poszerzenie własnych horyzontów, ale także dawała poczucie wspólnoty instytucjonalnej”;
- „Muszę przyznać, że każde kolejne zajęcia i tematy wciągały mnie coraz bardziej i przyczyniały się do coraz większego zaangażowania. Warsztaty pozwoliły mi na ocenę mojej dotychczasowej pracy i nie wystawiłabym sobie bardzo złej oceny. Jednocześnie jestem w stanie wskazać elementy do poprawy”;
- „Mimo tego, że jesteśmy na różnych etapach kariery zawodowej, potrafiliśmy znaleźć na tych spotkaniach coś dla siebie, uzyskać poradę, a nawet wesprzeć innych w podobnej sytuacji, co nasza”;
- „(...) dla mnie najcenniejsza była możliwość pogłębionego wglądu w sytuacje znane nam z własnych doświadczeń kierowniczych i obiektywne ich przeanalizowanie w grupie moderowanej przez trenera. To daje zawsze lepsze wyniki niż zmaganie się z danym tematem w pojedynkę.”

Kompetencje merytoryczne menedżerów różnych szczebli na ogół są wysokie bądź bardzo wysokie. Spośród potencjalnych kandydatów na kierowników sekcji szefem zespołu zostaje osoba o najwyższych kwalifikacjach zawodowych na ogół posiadająca jednocześnie naturalne predyspozycje liderские. Szkolenia typu Akademia Liderów kładą nacisk nie na wiedzę merytoryczną, ale na dostarczenie wiedzy i umiejętności menedżerskich. Objęcie takimi szkoleniami większości kadry kierowniczej w oczywisty sposób zwiększa nie tylko indywidualny potencjał poszczególnych menedżerów, ale także potencjał instytucji.

¹⁴ *Liderzy na półmetku* [w:] BUWlog, [online] <http://buwlog.uw.edu.pl/liderzy-na-polmetku> [dostęp: 31.08.2021].

Jacek Wojciechowski twierdzi: „Tylko bowiem profesjonalista może być przywódcą personelu bibliotecznego oraz inspiratorem zawodowego myślenia, a także głównym strategiem polityki biblioteczej. Co więcej: tylko profesjonalista potrafi mieć do działalności biblioteczej serce – czynnik równie ważny w kierowaniu, jak rozum i umiejętności”¹⁵. Uniwersytet Warszawski doceniając i rozwijając kompetencje merytoryczne swoich liderów, wzmacniana także ich kompetencje menedżerskie.

Uwagi końcowe

Na pytanie „Strata czasu czy kuźnia talentów?” nie ma jednoznacznej odpowiedzi. Bez zaangażowania uczestnika szkolenie będzie stratą czasu. Bierna postawa jest jednak sygnałem dla samego zainteresowanego oraz dla przełożonego i wymaga dalszej analizy. „Czy kuźnia talentów?” – w dużym stopniu szkolenie wzmacnia świadomość lidorską, uczy myślenia o sobie, jako o liderze, wzmacnia teoretycznie i warsztatowo. Dużą wartością szkolenia było odczarowanie słowa „lider”. Na pierwszych spotkaniach uczestnicy ostrożnie mówili o sobie „lider”, „liderka”, na kolejnych – naturalnie właśnie tak się określali. Bibliotekarze przełamali pewną barierę psychologiczną, spojrzeli na swoją rolę w instytucji z dystansu, ale jednocześnie z samoświadomością.

Akademia Liderów w mojej ocenie powinna być programem kontynuowanym w przyszłości i wdrażanym przez kolejne instytucje. Wymagania wobec liderów są coraz większe, współczesny dynamicznie zmieniający się świat oczekuje od nich stałej aktywności i ciągłego podejmowania decyzji. Instytucje powinny nie tylko wymagać, ale także wyposażać swoich liderów w odpowiednie narzędzia, wspierać w procesach decyzyjnych i rozwoju zawodowym i osobistym – dla obopólnego sukcesu.

Bibliografia

1. Analiza Funkcjonowania Bibliotek Naukowych, [online] <https://afb.sbp.pl/afbn/> [dostęp: 31.08.2021].
2. *Encyklopedia Zarządzania*, [online] <https://mfiles.pl/pl/index.php/Lider> [dostęp: 31.08.2021].
3. *Liderzy na półmetku* [w:] BUWlog, <http://buwlog.uw.edu.pl/liderzy-na-polmetku>, [dostęp: 31.08.2021].
4. Stuart R. D., Moran B. D., *Library and information center management*, Libraries Unlimited, Greenwood Village, 2002, 550 s.
5. Wojciechowska M., *Nowe role kadry kierowniczej bibliotek wobec zmieniających się warunków i oczekiwań społecznych w świetle ogłoszeń konkursowych na stanowiska dyrektorów bibliotek*, [w:] Wojciechowska M. (red.), *Multibibliotekarstwo*, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Warszawa, 2018, s. 49-60.
6. Wojciechowska M., Kamińska J., Żołędowska-Król B., Jaskowska B., *Leksykon zarządzania i marketingu w bibliotekoznawstwie*, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2019, 292 s.

¹⁵ J. Wojciechowski, *Organizacja i zarządzanie w bibliotekach*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa-Kraków 1997, s. 263.

7. Wojciechowski J., *Organizacja i zarządzanie w bibliotekach*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa-Kraków 1997, 283 s.
8. Zarządzenie Nr 116 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 2 czerwca 2020 r. w sprawie Regulaminu Systemu biblioteczno-Informacyjnego Uniwersytetu Warszawskiego, „Monitor Uniwersytetu Warszawskiego” 2020, poz. 249 [online] <https://monitor.uw.edu.pl/Lists/Uchway/Attachments/5446/M.2020.249.Zarz.116.pdf> [dostęp: 31.08.2021].

Abstract

Academy of Leaders – waste of time or a talent pool?

Team management requires specific skills. Management staff pools may consist of skilled long-time managers as well as newbies. Institutions can make use of both the competence of experienced employees and innovative point of view of newly acquired staff. Appropriately adjusted training which engages managers of all levels, irrespective of their individual skills and needs, is an important part of human resources development. The author of the paper discusses Academy of Leaders – a training addressed to the management and administrative staff of the University of Warsaw, including the employees of the University Library. She presents the curriculum training, methods of work organization and an expected impact of the training on further operation of the Library as well as professional development of its staff.

Keywords: training, management staff, personal development, professional development

Rozdział 3.3

Job crafting a bibliotekarz

dr Justyna Stępień, ORCID: 0000-0001-8300-6755
Instytut Solidarności i Męstwa im. Witolda Pileckiego

Streszczenie: Idea job craftingu coraz częściej pojawia się w polskiej literaturze naukowej. Czy jest to jednak nowe zjawisko? W artykule przedstawiono definicję job craftingu, omówiono obawy pracodawców związane z tym zjawiskiem oraz podano przykłady, w jaki sposób można wykorzystać założenia modelowania pracy w bibliotekach. Wskazano również efekty job craftingu i pozytywne strony modelowania własnej pracy. Pokazano, że job crafting to nie tylko zmiana w sposobie wykonywania czynności, lecz także zmiana myślenia, która powoduje wzrost zadowolenia z wykonywanych obowiązków służbowych.

Słowa kluczowe: job crafting, modelowanie, biblioteka

Wprowadzenie

Zadowolenie z pracy to jedna z podstawowych kwestii, które sprawiają, że pracownik działa efektywnie, jest zaangażowany, wykonuje dodatkowe czynności, niewynikające z obowiązków zawodowych, inicjuje nowe zadania. Tym właśnie jest job crafting, czyli modelowanie zadań w wykonywanej pracy tak, by nadać jej wymiar personalny¹. Według badań Instytutu Gallupa z 2017 roku dla pracowników liczy się także poczucie znaczenia pracy². Jak sprawić, żeby praca przynosiła zadowolenie? Jak wykorzystać job crafting w pracy w bibliotece?

Job crafting w pigułce

W Polsce job crafting określany jest mianem modelowania pracy. Pojęcia tego pierwszy raz użyli Amy Wrzesniewski i Jane E. Dutton w 2001 roku³. „Służy pracownikowi przywróceniu poczucia sensu w realizowanych przez niego zadaniach, a tym

¹ G. Bartkowiak, A. Krugiełka, *Job Crafting wśród polskich przedsiębiorców i przedstawicieli kadry kierowniczej*, „Zarządzanie i Finanse” 2018, R. 16, nr 1, cz. 2, s. 20, 25.

² M. Puchalska-Kamińska, A. Łądka-Barańska, *Job crafting. Nowa metoda budowania zaangażowania i poczucia sensu pracy*, Wolters Kluwer, Warszawa 2019, s. 15.

³ A. Wrzesniewski, J. E. Dutton, *Crafting a Job: Revisioning Employees as Active Crafters of Their Work*, „The Academy of Management of Review” 2001, vol. 26, nr 2, s. 179-201.

samym zwiększeniu w nie zaangażowania⁴. W świetle tej teorii to pracownik jest odpowiedzialny za to, jak czuje się w swojej pracy – czy widzi sens zadań wykonywanych każdego dnia. Założeniem job craftingu jest modelowanie pracy w taki sposób, by zaspokoić cele firmy, a równocześnie mieć jak najwięcej energii i zapału do realizacji zadań. Dodatkowo zmiany te – teoretycznie – powinny być wprowadzane bez konsultacji z szefem (nie mogą jednak przynosić strat firmie), lecz w niewielu przypadkach się to udaje z powodu kontroli lub wymogów składania sprawozdania z wykonania powierzonych obowiązków. Job crafting zakłada jednak, że modelowanie pracy nie będzie obejmować dużych zmian, lecz znacznie częściej będzie dotyczyło drobnych kwestii, które usprawnią pracę lub zmienią myślenie pracownika na temat swojego stanowiska. W efekcie pracownik stara się wykonywać jak najwięcej zadań, które przynoszą mu satysfakcję, są dla niego wartościowe, jednocześnie ograniczając do minimum te zadania, które uważa za zbędne lub bezsensowne czy też żmudne.

Drugim obszarem, którego dotyczy job crafting, jest sposób myślenia o pracy. Należy widzieć w niej pozytywy i mieć szersze spojrzenie na swoje stanowisko⁵. W przypadku bibliotekarza może to oznaczać zmianę sposobu myślenia o sobie jako tylko o pracowniku wypożyczającym książki, lecz jak o osobie, która umożliwia studentom dostęp do wiedzy.

W teorii job craftingu ważne jest, by pracownik miał motywację do zmiany, a także poczucie, że istnieje na nią szansa. „Job crafting pomaga ludziom w łączeniu pracy ze swoimi talentami, zainteresowaniami i wartościami”⁶. Pozwala to odczuwać większą satysfakcję z wykonywanej pracy, a także czerpać z niej radość i poczucie dumy. Dla pracodawcy może oznaczać to nie tylko zadowolenie zatrudnionych osób, lecz także lepszą organizację, dopasowanie zadań do umiejętności pracowników, zwiększenie zaangażowania i produktywności oraz zmniejszenie ryzyka wypalenia zawodowego. Z kolei dla pracownika oznacza to zwiększenie odporności na stres i podniesienie poziomu satysfakcji z wykonywanego zajęcia⁷. Dzięki modelowaniu pracy osiągnane są określone cele, a także zachowana jest równowaga między wymaganiami a osobistymi możliwościami i potrzebami pracownika⁸.

⁴ J. Ciećwierz, *Co to jest job crafting?*, Empowerment w praktyce.pl, [online] <http://empowermentwpraktyce.pl/artykuly/artykuly/co-to-jest-job-crafting> [dostęp: 3.08.2021].

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

⁷ G. Bartkowiak, A. Krugielka, op. cit., s. 20.

⁸ A. Wojtczuk-Turek, *W jaki sposób dopasowywać pracę do własnych potrzeb? – motywacyjne źródła job crafting behaviors*, [w:] J. Cewińska, A. Krejner-Nowecka, S. Winch, *Zarządzanie kapitałem ludzkim – wyzwania*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2020, s. 280.

Job crafting w praktyce

Mimo że w Polsce job crafting jest pojęciem funkcjonującym od niedawna, okazuje się, że nie jest to nowe zjawisko. Wielu pracowników już dawno modyfikowało swój sposób pracy tak, by jak najlepiej wykorzystać własne umiejętności i talenty, a zminimalizować zadania, których nie lubią. Szczególnie widocznie mogło to być w czasie pandemii i pracy zdalnej. Choćby minimalne zmiany sposobu wykonywania zadania sprawić mogą, że pracownik będzie bardziej zadowolony ze swojej pracy. Potrzebne są do tego swoboda i mniejsza kontrola ze strony zarządu czy szefa. Modyfikacje wcale nie muszą być duże – dla firmy mogą być niezauważalne. Ważne, by były znaczące dla pracownika, który ich dokonuje.

W pracy bibliotekarza job crafting jest zjawiskiem częstym – i choć nienazwanym, to obecnym, niezależnie od wielkości zespołu.

Obawy pracodawcy dotyczące zjawiska job craftingu

Pracodawcy często wyrażają obawy dotyczące zjawiska job craftingu. Boją się, że pracownik będzie chciał całkowicie zmodyfikować swój zakres obowiązków i zrezygnuje z części zadań, które uzna za nieatrakcyjne lub trudne. Jednak idea job craftingu wyraźnie podkreśla, że chodzi o przekształcenie, a nie całkowitą zmianę. Polega to na dostosowaniu zajęć do swoich umiejętności i potrzeb, a nie rezygnacji z nich. W artykułach dotyczących job craftingu wielokrotnie podkreśla się, że ma on być ewolucją, a nie rewolucją.

Inną obawą pracodawcy, który słyszy o tej idei, jest problem z przyznaniem pracownikom pewnej swobody w działaniach. Elastyczność w podejściu do wykonywanych zadań nie musi jednak od razu oznaczać, że będą one źle realizowane. Często niezauważalna dla innych pracowników zmiana może przynieść pozytywny efekt. W praktyce może to dotyczyć bibliotekarzy, którzy zapisują na karteczkach różne istotne dla nich informacje lub tworzą listy zadań do wykonania. Osoby z takimi skłonnościami mogą w swojej placówce powiesić tablicę magnetyczną, która usprawni segregowanie tych notatek. Będą one znajdować się w jednym miejscu, co ułatwi pracę i pozwoli pamiętać o terminach oraz ważnych sprawach. Nieznaczące usprawnienie w miejscu pracy przyniesie pożądany efekt, a inni mogą nawet nie zwrócić uwagi na nowy element wyposażenia.

Przed pojawieniem się idei job craftingu osoba niezadowolona z pracy miała dwa wyjścia, albo ją zmienić, albo się do niej przyzwyczaić. Obecnie pracownik przed podjęciem decyzji o odejściu z pracy może spróbować przemodelować sposób wykonywania zadań, co spowoduje zmianę jego nastawienia do powierzonych obowiązków.

Job crafting w bibliotece

Praca w bibliotece często oznacza wielozadaniowość. Bibliotekarze, oprócz tradycyjnych funkcji, przyjmują role: animatorów, marketingowców, piarowców. Są zatem obarczeni dodatkowymi obowiązkami. Jest to jednak szansa na przemodelowanie swojej pracy tak, by czerpać z niej jak najwięcej satysfakcji.

Praca w bibliotece często określana jest mianem misji. Według Amy Wrzesniewski osoby, które traktują swoją pracę jako powołanie najczęściej decydują się na jej modelowanie i przekształcanie⁹.

Przykładem zjawiska job craftingu w bibliotekach jest modelowanie pracy bibliotekarza – szczególnie w placówkach wieloosobowych. Osoby, które nie lubią kontaktu bezpośredniego z użytkownikami i wolą zadania powtarzalne powinny pracować w dziale opracowującym zbiory. Inaczej jest w przypadku osób, które dobrze czują się podczas prowadzenia zajęć czy prelekcji – czerpią one większą satysfakcję z przygotowania spotkania, nie czują przymusu, chętniej angażują się w tego typu zajęcia.

Praca w bibliotece to także praca w zespole, która wymaga od pracowników wypracowania dobrego systemu komunikacji. W celu poprawy przepływu informacji można wprowadzić usprawnienie w postaci zeszytu z bieżącymi sprawami lub założyć wirtualną tablicę zadań, do której dostęp będą mieli wszyscy członkowie zespołu. W ten sposób bibliotekarze będą na bieżąco wiedzieć, z jakimi zadaniami mają się zmierzyć w najbliższym czasie. Pracownicy, którzy szkolą mogą wykorzystać swoje umiejętności graficzne i przygotować notatki wizualne podsumowujące spotkanie i wyróżniające najważniejsze problemy.

Jeśli chodzi o bibliotekarzy w placówkach jednoosobowych, oni również mogą przeorganizować swoją pracę tak, by lepiej się w niej czuć. Na przykład mogą wprowadzić dogodny system rezerwacji materiałów bibliotecznych, który usprawni ich codzienną pracę.

Najważniejsze w idei job craftingu są chęć i motywacja do zmiany. Czasem pewne rzeczy zostają narzucone odgórnie „bo tak się robi i już”. Nie zawsze są to jednak metody, które odpowiadają pracownikowi. Warto próbować wprowadzać zmiany, by lepiej czuć się na swoim stanowisku pracy. Na przykład podczas wspomnianego opracowania książek można oznaczyć kolejne tomy z serii (jeśli nie robi tego wydawca), co ułatwi pracę i będzie pozytywne w odbiorze przez innych pracowników i czytelników. Można również wprowadzić oznaczenia dotyczące gatunków literackich, które pozwolą użytkownikom na wybór interesującej ich literatury. Innym pomysłem jest wydzielenie z księgozbioru jakiegoś działu, który jest szczególnie popularny w danej placówce. Na przykład w bibliotece zlokalizowanej w pobliżu miejsca zamieszkania znacznej liczby młodych rodzin z dziećmi może to być fantastyka albo książki

⁹ Pogląd Amy Wrzesniewski powtórzony za: J. Gryczka-Jeziarska, *Job crafting – nie zmieniaj pracy, zaprojektuj ją!*, Prawo.pl, [online] <https://www.prawo.pl/kadry/job-crafting-czym-jest-jak-zaczac,506339.html> [dostęp: 4.08.2021].

dla rodziców na temat wychowania i rozwoju dziecka, psychologii i pedagogiki – zbiory skierowane bezpośrednio do rodziców i opiekunów. Bibliotekarz może czerpać satysfakcję z tego, że ułatwił czytelnikom dostęp do interesującej ich literatury.

Job crafting to też sposób myślenia. Bibliotekarz, który postrzega siebie tylko jako pracownika wypożyczającego książki może nie czuć się dobrze w swojej pracy. Jeśli jednak zmieni podejście i sposób myślenia, zmieni się zapewne też jego nastawienie. Czynności będą mniej monotonne, gdy podczas obsługi użytkownika zainicjuje on rozmowę o wypożyczanych książkach, serialach lub filmach zekranizowanych na ich podstawie lub grach i komiksach inspirowanych ich treścią. Bibliotekarz może być także ekspertem i polecać literaturę. Podejmowanie dodatkowych działań wykraczających poza zakres obowiązków, może być przydatne podczas organizacji wydarzeń – zaproszenie prelegenta to jedno, promocja działania to drugie, a dodatkowo można przygotować recenzję książki, wystawkę tematyczną, ulotki promujące wydarzenie, informację prasową dla lokalnych mediów.

Modelowanie swojej pracy widać w zespołach, które wykonują te same zadania, a każdy z pracowników robi to nieco inaczej. Efekt jest ten sam, a kroki do niego prowadzące różnią się w zależności od osoby. Można to pokazać na przykładzie biblioteki, która miała za zadanie przekodować księgozbiór. Pracownicy przydzieleni do tej czynności mieli zmienić dane w systemie bibliotecznym. Niektórzy robili to hurtowo, inni podmieniali wartości książka po książce, jeszcze inni dzielili je na partie i sprawdzali wprowadzone zmiany po kilku skończonych sztukach. Cel został osiągnięty, a swoboda w działaniu pozwoliła pracownikom na takie wykonanie zadania, które było dla nich najbardziej efektywne.

Efekty job craftingu

Modelowanie własnej pracy – wbrew obawom pracodawców – może przynieść pozytywne skutki. Wśród nich wymienia się:

- zwiększenie zadowolenia z wykonywanej pracy;
- zmniejszenie stresu pracownika;
- większe zaangażowanie w pracę, zwiększoną efektywność wykonywanych zadań;
- podejmowanie nadobowiązkowych inicjatyw;
- wykorzystanie w pracy swojego doświadczenia, umiejętności i pasji;
- zmniejszenie ryzyka wystąpienia u pracownika wypalenia zawodowego¹⁰.

Dlaczego ważne jest, aby dokonywać zmian i modelować pracę? Dzięki temu pracownik widzi w niej sens i ma pozytywne podejście do swoich zadań. Zadowolony pracownik staje się ambasadorem instytucji, będzie starał się jeszcze lepiej wykonywać powierzone mu obowiązki. Co ważne pracownik, który potrafi przekształcać

¹⁰ M. Puchalska-Kamińska, *Job Crafting – małe zmiany prowadzące do zaangażowania i poczucia sensu pracy*, LinkedIn, [online] <https://www.linkedin.com/pulse/job-crafting-ma%C5%82e-zmiany-prowadz%C4%85ce-do-zaanga%C5%BCowania-malwina> [dostęp: 4.08.2021].

swoją pracę i się tego nie boi, łatwiej i lepiej radzi sobie ze zmianami, które są nieodłącznym elementem dzisiejszego rynku pracy. Zmiany gospodarki, oczekiwania klienta, wprowadzanie technologii, która zmniejsza część zajęć – to tylko niektóre z problemów, z którymi radzić sobie muszą pracownicy. Nie do wszystkich zmian jesteśmy w stanie się przygotować jednak pracownik, który samodzielnie dopasowuje swoją pracę do własnych możliwości i preferencji, będzie umiał lepiej przystosować się do nowych warunków¹¹.

Job crafting jest szczególnie ważny w pracy bibliotekarza, ponieważ ma on bezpośredni kontakt z użytkownikami, a krótki czas poświęcony na obsługę nie daje możliwości pokazania się z jak najlepszej strony. Zwykle oceniane jest pierwsze wrażenie, które może być mylne, ponieważ wpływa na nie wiele czynników, niekoniecznie związanych z pracą. Jednak podejście do codziennych zajęć jest bardzo ważne. Jeśli bibliotekarz jest zdemotywowany, niechętny do pomocy, wykonuje mechanicznie swoje zajęcia, zostanie uznany za „kiepską” wizytówkę instytucji, w której pracuje.

W pracy spędzamy większość dnia, więc warto czerpać z niej satysfakcję. Jeśli ktoś bez zdolności manualnych zostanie na siłę wciągnięty do prowadzenia zajęć plastycznych, nie będzie czuł się z tym komfortowo. Będzie to miało również wpływ na odbiorców zajęć. W efekcie można odnotować spadek zaufania do instytucji, pojawić się mogą opinie o braku profesjonalizmu w przygotowaniu zajęć, wystąpi również zniechęcenie pracownika do pracy, wzrośnie poziom jego stresu. Równocześnie ten sam pracownik może mieć zdolności organizacyjne, które pozwolą mu przygotować spotkanie autorskie – będzie czuł się pewnie podczas negocjacji umowy i promocji wydarzenia. Efektem będzie zadowolenie pracownika, a także profesjonalnie zorganizowane wydarzenie.

Job crafting a bibliotekarz

W środowisku bibliotecznym job crafting obecny jest od dawna. Być może nie było to zjawisko nazwane, jednak na pewno widoczne. Coraz częściej bibliotekarze wykorzystują swoje zdolności i umiejętności, pracują w działach, które odpowiadają ich kompetencjom, zajmują się tym, co lubią. Charakter tego zawodu sprawia, że ci, którzy odnajdują się w prowadzeniu spotkań mogą robić to częściej, a ci którzy wolą spokojną merytoryczną pracę mogą skupić się na niej.

Jak wprowadzić zmiany do swojej pracy? Czy w bibliotece jest to możliwe? Jak najbardziej. Na początek pracownik powinien zastanowić się nad tym, realizacja których zadań wychodzi mu najlepiej, które czynności by zmienił i pomyśleć, w jaki sposób wprowadzić usprawnienia. Nie musi to być od razu reorganizacja przestrzeni bibliotecznej – może wystarczy tylko dobre oznakowanie regałów? Przykładów na ułatwienie sobie pracy, przynoszących jednocześnie satysfakcję, może być naprawdę wiele.

¹¹ M. Puchalska-Kamińska, A. Łądka-Barańska, op. cit., s. 81-87.

Bibliografia

1. Bartkowiak G., Krugiełka A., *Job Crafting wśród polskich przedsiębiorców i przedstawicieli kadry kierowniczej*, „Zarządzanie i Finanse” 2018, R. 16, nr 1 cz. 2 s. 19-34.
2. Ciećwierz J., *Co to jest job crafting?*, Empowerment w praktyce.pl, [online] <http://empowermentwpraktyce.pl/artykuly/artykuly/co-to-jest-job-crafting> [dostęp: 3.08.2021].
3. Gryczka-Jezińska J., *Job crafting – nie zmieniaj pracy, zaprojektuj ją!*, Prawo.pl, [online] <https://www.prawo.pl/kadry/job-crafting-czym-jest-jak-zaczac,506339.html> [dostęp: 4.08.2021].
4. Puchalska-Kamińska M., *Job Crafting – małe zmiany prowadzące do zaangażowania i poczucia sensu pracy*, LinkedIn, [online], <https://www.linkedin.com/pulse/job-crafting-ma%C5%82e-zmiany-prowadz%C4%85ce-do-zaanga%C5%BCowania-malwina> [dostęp: 4.08.2021].
5. Puchalska-Kamińska M., Łądka-Barańska A., *Job crafting. Nowa metoda budowania zaangażowania i poczucia sensu pracy*, Wolters Kluwer, Warszawa 2019, s. 140.
6. Wojtczuk-Turek A., *W jaki sposób dopasowywać pracę do własnych potrzeb? – motywacyjne źródła job crafting behaviors*, [w:] Cewińska J., Krejner-Nowecka A., Winch S., *Zarządzanie kapitałem ludzkim – wyzwania*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2020, s. 277-292.
7. Wrzesniewski A., Dutton J. E., *Crafting a Job: Revisioning Employees as Active Crafters of Their Work*, „The Academy of Management of Review” 2001, vol. 26, nr 2, s. 179-201.

Abstract

Job crafting for library employees

The concept of job crafting has become increasingly popular in Polish scientific literature. But is this idea new to employees? The paper outlines the definition of job crafting, examines employers' concerns over the concept and presents its possibilities for library employees. Examples are used to discuss the changes an employee can introduce to derive greater satisfaction from their work. The effects of job crafting and the advantages of modeling one's own work are also highlighted. The paper shows that job crafting means not only a change in tasks, but also a change in thinking that results in increased job satisfaction.

Keywords: job crafting, modeling, library

Indeks autorów

- *mgr Agnieszka Adamiec*, Biblioteka Główna im. Władysława Grabskiego Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
- *mgr Agnieszka Bartuzi*, Centralna Biblioteka Rolnicza Narodowego Instytutu Kultury i Dziedzictwa Wsi Oddział w Puławach
- *mgr Ireneusz Bojanowski*, Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego
- *mgr Dorota Buzdygan*, Biblioteka Politechniki Krakowskiej
- *mgr Anna Gogiel-Kuźmicka*, Biblioteka Politechniki Białostockiej
- *mgr Lilianna Nalewajska*, Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie
- *dr Marcin Pędich*
- *mgr Maria Pietrukowicz*, Biblioteka Politechniki Krakowskiej
- *mgr Magdalena Rowińska*, Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie
- *mgr Danuta Stawińska*, Biblioteka Kampusowa Mickiewicza EFZ. Filia Biblioteki Głównej Uniwersytetu Szczecińskiego
- *dr Justyna Stępień*, Biblioteka Instytutu Solidarności i Męstwa im. Witolda Pileckiego (Warszawa)
- *mgr Grzegorz Szczypa*, Biblioteka Główna Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie
- *mgr Danuta Szewczyk-Kłós*, Biblioteka Uniwersytetu Opolskiego
- *dr Iwona Taborska*, Biblioteka Wydziału Chemii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
- *mgr Łukasz Tomczak*, Centrum Informacji Naukowo-Technicznej Politechniki Lubelskiej
- *dr Katarzyna Weinper*, Centrum Informacji Naukowo-Technicznej Politechniki Lubelskiej
- *mgr Dorota Wierzbicka-Próchniak*, Biblioteka Uniwersytetu Opolskiego
- *mgr Kinga Żmigrodzka-Ryszczuk*, Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

Indeks słów kluczowych

A	
akademickie środowisko naukowe	161
B	
Baza Wiedzy PB	151
Baza Wiedzy UAM	125
biblioteka	43, 197
biblioteka akademicka	29, 55, 151, 179
biblioteka naukowa	97, 107
biblioteka rolnicza	71
biblioteki szkół wyższych	17
C	
cyfryzacja usług	97
D	
data librarian	179
dostęp do informacji	43
E	
ewaluacja	125, 135, 151
e-zbiory	55
H	
historia Centralnej Biblioteki Rolniczej	71
I	
internacjonalizacja	29
J	
job crafting	197
K	
kadra menedżerska	188
kompetencje bibliotekarzy	179
kompetencje cyfrowe	43
M	
modelowanie	197
N	
narzędzia do ewaluacji	151
nauka zdalna	107

O	
	ocena serwisów bibliotecznych 55
	organizacja pracy bibliotek 85
	otwarta nauka 161, 179
	otwarte dane badawcze 161
	otwarty dostęp do publikacji 17, 161
P	
	pandemia 107
	Politechnika Lubelska 179
	polityka otwartego dostępu 161
R	
	redaktorzy Bazy Wiedzy UAM 125
	restrukturyzacja biblioteki 71
	rozwój osobisty 189
	rozwój zawodowy 189
S	
	serwisy www bibliotek 55
	struktura i organizacja szkół wyższych 17
	studenci zagraniczni 29
	systemy CRIS 135
	szkolenia 189
U	
	uczelnia przyrodnicza 161
	usługi biblioteczne 97, 107
	Ustawa 2.0 17
	użyteczność witryn www bibliotek 55
W	
	współpraca biblioteka-universytet 135
	wykluczenie biblioteczne 85
	wykluczenie cyfrowe 43, 85
	wykluczenie informacyjne 85
Z	
	zasoby cyfrowe 55

Spis fotografii

Fot. 1.5.1. Inwentarze Bibliotek: Instytutu Agronomicznego i Gimnazjum Realnego.....	74
Fot. 1.5.2. Wnętrze Biblioteki Głównej w latach 1900-1914	74
Fot. 1.5.3. Pomieszczenie Czytelni (około 1925 roku)	77
Fot. 1.5.4. Siedziba Centralnej Biblioteki Rolniczej w Warszawie.....	79
Fot. 1.5.5. Magazyn biblioteczny Centralnej Biblioteki Rolniczej. Oddział w Puławach (ok. 1980 roku i 2012 rok).....	81
Fot. 2.1.1. Strona internetowa Bazy Wiedzy UAM.....	129
Fot. 2.1.2. Strona internetowa Bazy Wiedzy UAM – kreator raportu.....	131
Fot. 2.1.3. Strona internetowa Bazy Wiedzy UAM – migracja danych do PBN.....	132
Fot. 2.3.1. Przykładowe publikacje z różnymi statusami eksportu do PBN.....	158

Spis rysunków

Rysunek 1.1.1. Liczba pobrań artykułów ogółem w latach 2019-2020	22
Rysunek 1.2.1. Liczba zagranicznych studentów, doktorantów oraz uczestników wymiany akademickiej kształcących się na Uniwersytecie Warszawskim w latach 2007-2020	31
Rysunek 1.4.1. Występowanie linku do serwisu www biblioteki na stronie głównej uczelni	58
Rysunek 1.4.2. Dostęp do e-zasobów ze strony uczelni według typów	59
Rysunek 1.4.3. Dostęp do e-zasobów ze strony uczelni	59
Rysunek 1.4.4. Możliwość korzystania z narzędzi wyszukiwawczych w serwisach www bibliotek	62
Rysunek 1.4.5. Wykorzystywane narzędzia wyszukiwawcze udostępnione na stronach www bibliotek	63
Rysunek 1.4.6. Rodzaj oprogramowania wykorzystywany na uczelniach do organizacji zdalnego dostępu	63
Rysunek 1.4.7. E-zasoby tworzone lub zarządzane przez biblioteki na uczelniach	64
Rysunek 1.4.8. Dostęp do czasopism naukowych	65
Rysunek 1.4.9. Dostępne formy pomocy w korzystaniu z e-zasobów	66
Rysunek 1.8.1. Dostępność poszczególnych agend w bibliotekach	111
Rysunek 1.8.2. Wprowadzone obostrzenia	112
Rysunek 1.8.3. Nowe usługi wprowadzone od kwietnia 2020 roku	113
Rysunek 1.8.4. Kanały komunikacyjne, z których korzysta biblioteka	116
Rysunek 1.8.5. Zmiany w polityce gromadzenia	117
Rysunek 1.8.6. Odpowiedzi respondentów na pytanie: <i>Czy biblioteka w pełni wykorzystwała wszystkie możliwości w celu wsparcia procesu nauczania w trybie zdalnym?</i>	118
Rysunek 2.2.1. Wykorzystanie narzędzi do sprawozdawczości przez uczelnie akademickie	144
Rysunek 2.2.2. Wykorzystanie narzędzi do sprawozdawczości przez uniwersytety medyczne bez Collegium Medicum	146
Rysunek 2.2.3. Wykorzystanie narzędzi do sprawozdawczości przez publiczne uczelnie techniczne	148

Rysunek 2.4.1. Przynależność respondentów do poszczególnych instytutów	166
Rysunek 2.4.2. Rozkład odpowiedzi na pytanie: <i>Znam i rozumiem pojęcie 'otwarta nauka'</i>	167
Rysunek 2.4.3. Rozkład odpowiedzi na pytania: czwarte, piąte i szóste	168
Rysunek 2.4.4. Rozkład odpowiedzi na pytanie: <i>Znam zasady FAIR</i>	173
Rysunek 3.2.1. Ogólna struktura organizacyjna BUW	191
Rysunek 3.2.2. Wielkość zatrudnienia w komórkach organizacyjnych BUW.....	191

Spis tabel

Tabela 1.4.1. Zestaw badanych właściwości serwisów www	57
Tabela 2.2.1. Wykorzystanie narzędzi do sprawozdawczości przez uczelnie akademickie.....	143
Tabela 2.2.2. Wykorzystanie narzędzi do sprawozdawczości przez uniwersytety medyczne za wyjątkiem Collegium Medicum	145
Tabela 2.2.3. Wykorzystanie narzędzi do sprawozdawczości przez publiczne uczelnie techniczne.....	146

KONFERENCJA JUBILEUSZOWA

„Biblioteki naukowe – doświadczenia przeszłości,
wyzwania jutra”

Białystok, 9-10 września 2021 roku

Patronat honorowy:
JM Rektor Politechniki Białostockiej
dr hab. inż. Marta Kosior-Kazberuk, prof. PB

Patronat medialny:

EBIB

Elektroniczna Biblioteka

Radio Akadera

Jubileusz 70-lecia Biblioteki Politechniki Białostockiej – JM Rektor Politechniki Białostockiej dr hab. inż. Marta Kosior-Kazberuk, prof. PB i Dyrektor Biblioteki PB mgr Maria Czyżewska, fot. Katarzyna Cichoń

Jubileusz 70-lecia Biblioteki PB – Prorektor ds. Nauki prof. dr hab. inż. Marek Krętowski, Prorektor ds. Kształcenia dr hab. Agnieszka Dardzińska-Głębocka, prof. PB, Prorektor ds. Rozwoju dr hab. inż. Mirosław Świercz, prof. PB, Dyrektor Biblioteki Politechniki Gdańskiej dr Anna Wałek i uczestnicy konferencji, fot. Katarzyna Cichoń

Jubileusz 70-lecia Biblioteki PB – Dyrektor Biblioteki PB mgr Maria Czyżewska, Dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku dr hab. Piotr Chomik, prof. UWB, fot. Katarzyna Cichoń

Jubileusz 70-lecia Biblioteki PB – mgr Agnieszka Halicka, mgr Kamila Koroniecka, Paula Prudziłowicz, mgr Maria Czyżewska, mgr Beata Fiedorowicz, Dyrektor Archiwum Uczelnianego i Centrum Historii PB dr inż. arch. Maciej Kłopotowski, fot. Katarzyna Cichoń

Jubileusz 70-lecia Biblioteki PB – w centrum: dr hab. inż. Marta Kosior-Kazberuk i mgr Maria Czyżewska, od prawej w dolnym rzędzie: dr hab. Jadwiga Zofia Sadowska – komitet naukowy oraz byli i obecni pracownicy Biblioteki PB (od lewej w górnym rzędzie: mgr Ewa Zwierzyńska, Joanna Leszczyńska, mgr inż. Magdalena Szorc, mgr Justyna Paszko, mgr Marzena Konczerewicz, mgr Lucyna Sewastianowicz, mgr Anna Wykowska, mgr inż. Katarzyna Dąbrowska, Walentyna Ostapkowicz, mgr Anna Mrówczyńska, mgr Anna Wiśniewska, mgr Katarzyna Sapiotka, mgr Alina Goworko, mgr Wanda Prokopowicz, Halina Szkiłądź, mgr Anna Sidorczuk, od lewej w środkowym rzędzie: Agnieszka Aleksiejuk, Wioleta Szkiłądź, mgr inż. Radosław Kapica, od lewej w dolnym rzędzie: mgr Joanna Tokarska, mgr Anna Gogiel-Kuźmicka – zastępca dyrektora Biblioteki PB, mgr Katarzyna Wądotkowska, mgr Joanna Putko, mgr Katarzyna Rutkowska, Agnieszka Kosińska, mgr Elżbieta Mickiewicz, mgr Elżbieta Kierejczuk, mgr Joanna Kardasz, Katarzyna Herman, mgr inż. Agnieszka Jancewicz), fot. Katarzyna Cichoń

Jubileusz 70-lecia Biblioteki PB – byli i obecni pracownicy Biblioteki PB: od lewej w górnym rzędzie: mgr Ewa Zwierzyńska, mgr Lucyna Sewastianowicz, mgr Alina Goworko, mgr Anna Mrówczyńska, mgr Wanda Prokopowicz, Walentyna Ostapkowicz, od lewej w dolnym rzędzie: mgr Joanna Tokarska, mgr Joanna Wiśniewska, Halina Szkiłądź, mgr inż. Katarzyna Dąbrowska, fot. Katarzyna Cichoń

Tort z okazji Jubileuszu 70-lecia Biblioteki PB – JM Rektor Politechniki Białostockiej dr hab. inż. Marta Kosior-Kazberuk, prof. PB i Dyrektor Biblioteki PB mgr Maria Czyżewska oraz uczestnicy konferencji, fot. Katarzyna Cichoń

Uczestnicy konferencji, fot. Agnieszka Kosińska

Uczestnicy konferencji, fot. Agnieszka Kosińska

Uczestnicy konferencji, fot. Agnieszka Kosińska

Uczestnicy konferencji, fot. Agnieszka Kosińska

Sponsorzy główni

EBSCO

ISI Emerging
Markets Group

EMIS

Sponsorzy

CAMBRIDGE
UNIVERSITY PRESS

ELSEVIER

legalis C.H.BECK

sages

Wszystkie teksty (...) zawarte w recenzowanej monografii prezentują wysoki poziom merytoryczny. (...) Wartością recenzowanej pozycji jest nie tylko styl – zdecydowanie wszyscy autorzy są humanistami – czy poziom merytoryczny, ale również estetyka i dbałość o przejrzystość tekstów. Praktycznie wszystkie rozdziały zawierają tabele lub wykresy, co w oczywisty sposób podnosi ich atrakcyjność i czyni, że są bardziej przyjazne czytelnikowi.

dr hab. Piotr Chomik, profesor Uniwersytetu w Białymstoku

Praca jest wartościową lekturą dla osób zainteresowanych zmianami w praktyce biblioteczno-informacyjnej i w modelu zawodu bibliotekarza. Czytelnicy znajdą w niej wypowiedzi na temat organizacji i powinności bibliotek, w tym funkcjonowania bibliotek w okresie pandemii, ewaluacji działalności naukowej i roli bibliotek, wiedzy i kompetencji pracowników naukowych w zakresie otwartej nauki i polityki otwartego dostępu. Zwracam również uwagę na tematykę nowej specjalizacji zawodowej – data librarian, zjawisko job craftingu i jego wpływ na działalność bibliotek oraz konieczność poszerzania wiedzy i kompetencji zawodowych w zakresie umiejętności menedżerskich.

prof. dr hab. Jadwiga Woźniak-Kasperek, Uniwersytet Warszawski